ion drăguşanul

povestea aşezărilor transilvane

O

Cluj-Napoca, 2025

Coperţile şi ilustraţiile interioare:

Imagini din *„Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild”*, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, *„National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie, d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker".

Kurt Hielscher: *Roumanie: son paysage, ses monuments, son people*, Bucureşti 1933

MOTO: „Bisericile de pe sate sunt glorioase fortăreţe ale sufletului şi turnuri de pază ale conştiinţei neamului. Acest suflet și această conștiință se întăresc prin orice nou lăcaş dumnezeiesc, prin care grăieşte jertfa comună şi legătura intimă, care ţine laolaltă pe bunii noştri credincioşi”[1]

[1] *Telegraful Român*, Anul LXXV, nr. 66-67, Sibiu 1927, pp. 1, 2

OAR

(comuna Vetiș, județul Satu Mare)

1930: „În ziua de 15 august al acestui an, Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, vor fi de drept şi de fapt, dezmembrate din Dieceza de Oradea 31 parohii, care se ataşează noii Dieceze a Maramureșului şi 19 Diecezei Lugojului… / Din Dieceza română unită de Oradea Mare, scoatem următoarele 31 parohii şi le atribuim Diecezei Maramureşului: Ardusat, Borleşti, Fărcaşa, Sârbi, Tămaia, Bozinta mare, Buşac, Săsari, Apatău, Crucişor, Cărăşeu, Culciul mare, Lipău, Pomi, Popbicău, Roşiori, Valea Vinului, Viile Sătmarului, Boghiş. **Oar**, Doba, Petea, Vetiş, Chilia, Gereuşa, Hodişa, Homorodul de mijloc, Medişa, Necopoiu, Soconzăl, Stâna”[2].

1931: „**Misiuni poporale în parohia Boghiș**. La îndemnul Preasfinţiei Sale Episcopului Alexandru al Maramureșului, de a se ţine cât mai dese misiuni poporale în noua eparhie, în zilele de 18, 19 şi 20 iulie s-au început sfintele misiuni în parohia **Boghiș**. Ca predicator a fost rugat, de către părintele local Vasile Marchiș, clarisimul Dr. Aloiziu Tăutu, profesor de teologie în Oradea, care, dând ascultare chemării, a condus sfintele misiuni cu atâta succes, încât întreaga parohie a ascultat cu multă plăcere și

[2] *Vestitorul*, Anul VI, nr. 14-15, Oradea 1930, p. 2

mare folos sufletesc cuvântările frumoase, pătrunzătoare, ieşite din inimă caldă. Aproape toţi credincioşii parohiei s-au mărturisit şi cuminecat. Spovedaniile au ţinut 2 zile, la care au ajutat domnii preoţi din jur, părintele Chisvasil Petru din **Doba**, părintele Petru Russu din **Oar** şi părintele local V. Marchiş. Credincioşii parohiei Doba au venit cu procesiune la misiuni. Să dea bunul Dumnezeu ca această curăţire sufletească, de care au avut norocul credincioşii din **Boghiş**, să fie urmată, în curând, de toate parohiile din noua eparhie, care va fi cel mai potrivit început pentru o viaţă adevărat creştinească şi vie"[3].

1937: „Duminică, 27 iunie, într-un cadru deosebit de măreț, s-a făcut **sfințirea bisericii românești din Oar**, judeţul Satu Mare, comună situată numai la 800 paşi de granița dinspre Ungaria. / Din **Satu Mare** au participat şefii autorităţilor, în frunte cu dl dr. Octavian Ardelean, prefectul judeţului, o mulţime de vizitatori, precum şi Corul „Dr. Vasile Lucaciu", şi muzica Regimentului 87 Infanterie. Au mai luat parte şi un număr de peste 100 de credincioşi uniţi, veniţi din Ungaria.

La intrarea în comună, înaintea unui arc, îmbrăcat cu verdeaţă şi drapele tricolore, oaspeţii au fost primiţi de preotul Dumitru Rusu, care, adresându-se dlui prefect, spune: / „Am clădit aici, la graniţa României de nord-vest, loc de închinăciune şi de proslăvirea numelui lui Dumnezeu. Este rezultatul unei munci neprecupeţite din darul lui Dumnezeu şi al oamenilor, şi suntem fericiţi că aţi venit în mijlocul nostru, pentru a lua parte la serbarea noastră, serbare de izbândă şi glorie a neamului românesc de la graniţă". / Dl prefect, mulţumind pentru primirea făcută,

[3] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 30, Blaj 1931, p. 3

spune că se simte fericit că poate participa la această mare izbândă a bisericii române, clădită cu dragoste şi devotament şi din obolul dat de toţi acei ce servesc biserica naţională.

Întreaga asistenţă a trecut, apoi, în biserică, unde, la ora 10 dimineaţa, a început serviciul religios, oficiat de preotul canonic Ilarie Boroş, asistat de preoţii: arhidiacon Aurel Dragoș, Tohătan (**Vetiş**) Cavași (**Boghiş**) și Petre Rusu (**Oar**). Răspunsurile la Sfânta Liturghie au fost date de corul „Dr. Vasile Lucaciu" din Satu-Mare. / După oficierea serviciului divin, s-a trecut în curtea bisericii, unde erau orânduiţi 500 premilitari, în frunte cu drapelul subcentrului, sub comanda dlui locotenent Lazăr, populaţia din toate satele învecinate şi cei peste 100 de români din Ungaria. / A vorbit dl canonic Ilarie Boroş şi preotul Petre Rusu, care face un mic istoric al clădirii bisericii, mulţumind tuturor donatorilor şi oamenilor de bine, amintind că, pentru terminarea bisericii, a luat salariu înainte pe trei ani"[4].

1937: „Dumitru Neşulescu, preşedintele tribunalului, în calitate de preşedinte al biroului electoral judeţean, a împărţit pe alegătorii din judeţ, pentru alegerile judeţene din 23 iulie, în secţii de votare… / Secția XVII, **în comuna Oar**, în localul şcolii primare de stat, vor vota alegătorii din comunele: **Oar**, **Vetiş**, Doba, Colonia, Paulian, Boghiş, Principele Mihai, Hrip, Roşeni, Sătmărel, Dara, Dorolţ, Cucu, Mărtineşti, Ambud, în număr de 3.302"[5].

[4] *Universul*, Anul 54, nr. 180, Bucureşti 1937, p. 5
[5] *Universul*, Anul 54, nr. 192, Bucureşti 1937, p. 11

1937: „Am relatat la timp nenorocirea abătută peste comunele **Vetiș**, **Oar** și **Micula**, unde un câine turbat s-a abătut peste cirezile comunelor, mușcând mai multe vite”[6].

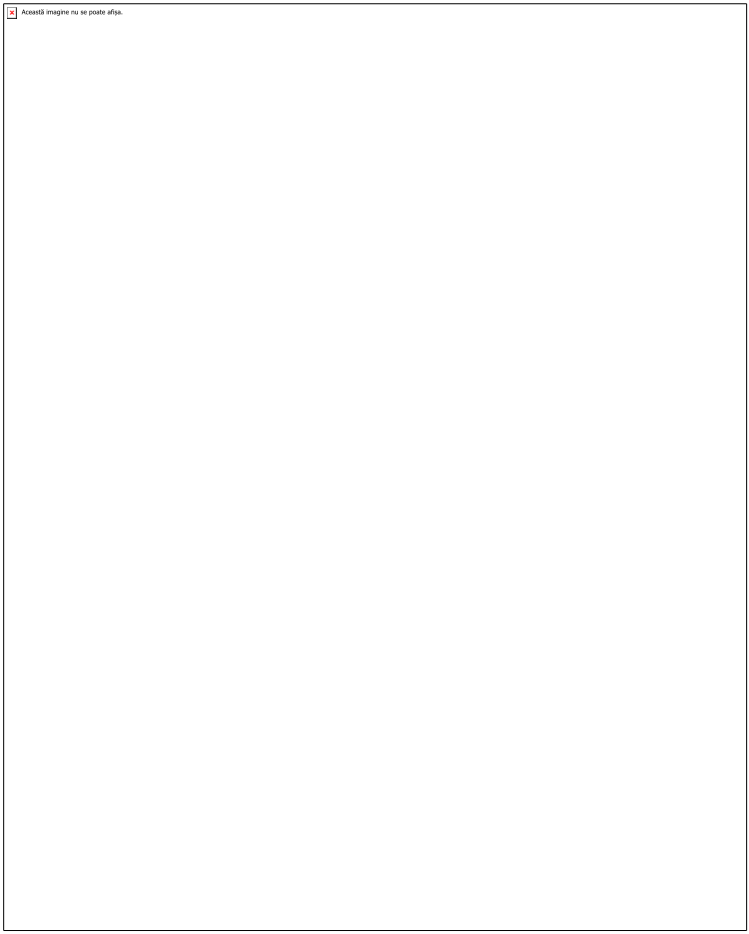

[6] *Universul*, Anul 54, nr. 206, Bucureşti 1937, p. 12

OARBA DE MUREŞ

(Marosorbó, inclus în Iernut, judeţul Mureş)

1937: „Pe teritoriul comunei Jernuţeni, biserica catolică are o plantație de aproape un hectar de tutun. Această plantație a fost devastată de Gheorghe Sandu, din comuna **Oarba de Mureş**, care, anul trecut, a procedat la fel, pe motivul că pământul este proprietatea sa. Jandarmeria l-a înaintat parchetului Mureş”[7].

1944, septembrie 2: „Ziua de 2 septembrie 1944, când banda de dezertori şi de ofiţeri sperjuri, botezată „Divizia Tudor Vladimirescu”, şi-a făcut intrarea în Capitală, marchează începutul procesului de lichidare a glorioasei noastre armate, purtătoarea tradiţiei militare a voievozilor… / Înainte de a fi vârâte din nou în foc, unităţile româneşti primiseră ordinul să predea ruşilor întregul material de provenienţă germană sau rusă. Datorită acestui ordin, numeroase au fost regimentele care au intrat în acţiune, fără să mai dispună de armamentul greu. Astfel, Regimentul 82 infanterie (Div. 20) a ocupat poziţie în capul de pod de la **Bogata pe Mureş**, dipunând doar de o singură puşcă mitralieră „Gladiator“ de fiecare pluton (după organizarea din 1944 se prevedeau 6 PM. „Z.B.“ la pluton).

[7] *Universul*, Anul 54, nr. 206, Bucureşti 1937, p. 12

Contraatacat de Regimentul 16 cavalerie din divizia 8-a germană de cavalerie S. S. „Florian Geyer“', regimentul a fost aruncat în Mureş, pierzând, în câteva minute, sute de morţi, majoritatea recruți din contingentul 1944, care nu executaseră, până atunci, nici o şedinţă de tragere de război. / În condițiuni analoage, diviziile a 9-a şi a 11-a de infanterie, precum şi a 8-a de cavalerie au atacat, zile de-a rândul, la **Iernut** şi **Oarba de Mureş**, lăsând pe teren peste 3.000 de morţi. După o lună de lupte, pierderile acestor unităţi erau de trei ori mai mari decât în toată campania din Rusia. Înainte de a atinge frontiera ungară, comandamentul român s-a văzut nevoit să desfiinţeze o sumă de unități, din lipsă de oameni. Astfel, numai pentru cavalerie, au fost desființate regimentele 12 roşiori, 4, 10 şi 11 călăraşi”[8].

1946: „Pe teritorul comunei **Oarba de Mureş** s-au dat, în toamna anului 1944, cele mai crâncene lupte pentru eliberarea Ardealului. Numărul soldaţilor români, eroi, morți aici, trece de o mie. Toţi își dorm somnul de veci într-un cimitir, îngrijit de un comitet, în frunte cu preotul Petru Bălaș. / De ziua eroilor, un comitet, în colaborare cu părintele Mihail Ciobanu, preotul ortodox, dl A. Moldovanu, notar, şi doamna învăţătoare Veturia Gherghina, au aranjat o frumoasă serbare. / Serviciul religios pentru pomenirea eroilor l-au săvârşit părintele protopop Ioan Roman, înconjurat de un sobor de preoţi. / A vorbit părintele protopop Ioan Olteanu, din **Luduş**. În numele bisericii ortodoxe, a vorbit părintele Mihail Ciobanu, iar în numele armatei, a preamărit jertfa eroilor dl colonel Mircea Vladescu. / Au mai vorbit dl S. Bot, inspector școlar, părintele protopop I. Roman, dl Moldovanu, muncitorul D. Buzan, din **Cipău**,

[8] *Vestitorul*, Anul II, nr. 10, Oradea 1949, p. 3

și părintele Petre Bălaș din **Oarba**. / Au cântat corurile din **Lechinţa**, **Iernut**, **Iclăuzel** și **Oarba**. Copiii de şcoală au recitat mai multe poezii, între care a înduioșat, până la lacrimi, scrisoarea compusă în versuri de Leontina Pop, al cărei soţ a murit în război, şi recitată de fiul ei, Romul Pop, din clasa a III-a. / Au participat la serbare și dl general Lăcătuşi, din Târgu Mureş, dl prefect al judeţului, Dr. A. Mera, şi dl Andrei Rusu, învăţător pensionar și proprietar din **Bărboşi**, care a dăruit 100.000 lei **pentru biserica din Oarba** și 100,000 lei pentru **Cimitirul eroilor**. / Preot Petru Bălaș”[9].

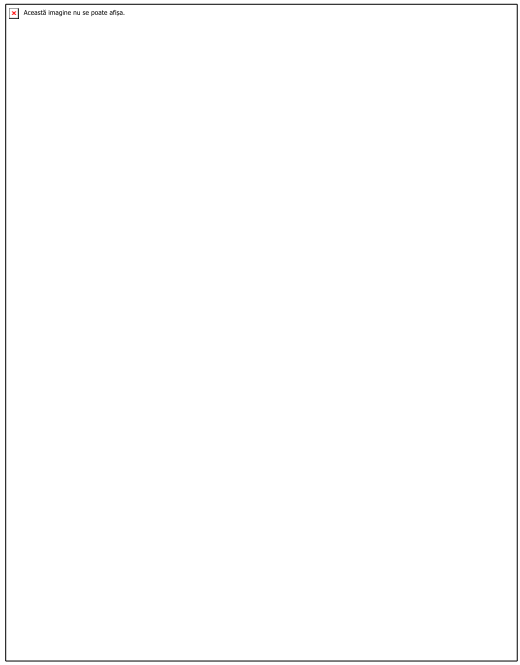

[9] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 27, Blaj 1946, p. 4

OARDA DE SUS ŞI DE JOS

(**Warda**, **Waradya**, judeţul Alba)

1351, august 6: „Noi, Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dăm de ştire că, în adunarea noastră obştească, ţinută împreună cu obştea nobililor din comitatele Satu Mare şi Ugocea, aproape de satul **Gelyenus** (lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare), la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), ridicându-se din mijlocul celorlalți Nicolae, fiul lui Dionisie, slujitorul magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, judeţul Alba), în numele stăpânului său, cu scrisoare de împuternicire din partea conventului din **Lelez** (în Slovacia), ne-a arătat o scrisoare de răspuns a capitlului bisericii de Agria, în cuprinsul căreia am găsit, între altele, că, atunci când Petew de **Petry** (în Ungaria), omul nostru, fiind de față preotul Nicolae, omul de mărturie al zisului capitlu, se dusese, potrivit însărcinării noastre judecătorești, în lunea de după sărbătoarea Înălțării Domnului de curând trecută (30 mai), la moșia numită **Kereztur** (în Ucraina), aflătoare, după cum se spune, în comitatul Ugocea, și făcând hotărnicirea, prețuise din ochi, potrivit obiceiului țării, dreapta ei jumătate la treizeci și cinci de mărci și, astfel prețuită, l-a pus pe zisul magistru Ioan, pârâșul, în stăpânirea ei, ca s-o stăpânească, pentru niște gloabe, nei-

vindu-se atunci nici un împotrivitor; și dupa ce s-a dus apoi, în miercurea dinaintea sărbătorii Rusaliilor, de asemenea de curând trecută (1 iunie), la moșia numită **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), când a voit s-o hotărnicească, s-o prețuiască și să-l pună pe sus-zisul magistru Ioan în stăpânirea ei, drept parte a sa, ce i se cuvenea pentru acele gloabe, înfățișându-se atunci acolo magistrul Petru, fiul lui Petru zis Zonga, în numele său și al fraților săi, i-a oprit nu de la hotărnicirea, ci de la prețuirea și luarea în stăpânire a numitei moșii Porumbești, și de la luarea în stăpânire a sus-numitei moșii Kereztur, susținând că cele două moșii se află în stăpânirea lui, în temeiul unui act de zălogire.

După înfățișarea acestora, sus-pomenitul împuternicit al acelui magistru Ioan ne-a cerut nouă ca, potrivit cuprinsului celor de mai sus, să-i facem judecată și dreptate stăpânului său. La auzul acestora, ridicându-se Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Toma, a răspuns astfel: că deși el, împreună cu fratele său, a zălogit acea jumătate din moșia Kereztur și acea moșie Porumbești sus-numitului magistru Petru și a pus să i se dea acte cu privire la acestea și a dat acelui magistru Petru cinci rânduri de scrisori privilegiale, privitoare la moșiile numite Kereztur și Porumbești și la alte moșii ale lor, totuși acel magistru Petru nici nu le-a plătit acei bani, pentru care făcuse zălogirea pomenită și nici nu s-a îngrijit să le înapoieze sus-zisele acte.

Atunci, ridicându-se acel magistru Petru s-a legat în fața noastră să înfățișeze, în a treia zi a zisei noastre adunări, toate actele acelui Ladislau aflătoare la el, cât și scriesorile doveditoare, întocmite cu privire la zisa zălogire. La auzul acestora, ridicându-se înșiși magiștrii Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare) și celălalt

Toma, fiul lui Ioan de **Chornavoda** (în Ucraina), în numele lor, iar în numele lui Filip, fiul numitului Ioan, cu o scrisoare de împuternicire din partea zisului convent din Lelez, pomenit mai sus, și arătând că zișii fii ai lui Ioan sunt în devălmășie pe acea moșie Porumbești, și că numitul magistru Toma, fiul lui Pavel, este o rudă copărtașe a fiilor zisului magistru Ioan, fiul lui Toma de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), au spus că ei nu îngăduie ca vreun venetic să intre pe moșiile Kereztur și Porumbești, ci sunt gata și pregătiți să le răscumpere.

În sfârșit, deoarece sus-zisul magistru Petru nu s-a îngrijit să se mai întoarcă în suspomenita a treia zi a adunării noastre, magistrul Pavel, fratele lui după mamă, venind însuși înaintea noastră și înfățișându-ne două rânduri de scrisori privilegiale ale foștilor regi ai Ungariei, domnii Carol și Andrei, date cu privire la moșia numită **Halmeu** (**Halmy**, judeţul Satu Mare), a răspuns în felul acesta: că deocamdată nu poate să înfățișeze pomenitele scrisori de zălogire, dar e gata și pregătit să le înfățișeze la un soroc viitor, pe care i-1 vom hotărî. Iar pomenitul magistru Toma, fiul lui Pavel, înfățișând scrisoarea noastră privilegială deschisă și pe aceea a capitlului din Oradea, a spus, tot acolo, că acea moșie Halmeu a trecut asupra lui și ne-a cerut să-i dăm înapoi acele scrisori privilegiale. În cele din urmă noi, păstrând la noi acele două scrisori privilegiate, am hotărât să amânăm numita pricină la octavele viitoare ale sărbătorii fericitului Martin mărturisitorul (18 noiembrie), la Buda, în așa fel ca suspomenitul Pavel, fiul lui Petru, să fie dator să înfățișeze înaintea noastră atât zisele scrisori de zălogire, cât și alte acte doveditoare, pe care te are la dânsul, cu privire la acele moșii Kereztur și Porumbești; iar noi vom înfățișa acolo cete două scrisori privi-

legiate și, în cele din urmă, în fața sus-numiților, adică atât a magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de Warda, a lui Ladislau, fiul lui Ioan de Lazuri, și a lui Pavel, fiul lui Petru zis Zonga, cât și a numiților fii ai lui Ioan de Chornawoda și a lui Toma, fiul lui Pavel de Oșvarău, sau în fața împuterniciților lor legiuiți, vom hotărî, împreună cu baronii și nobilii țării, ce trebuie făcut după dreptate cu privire la cete de mai sus”[10].

1353, mai 10, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, dă „de ştire că înfăţişarea actelor pe care trebuia s-o facă înaintea noastră Pavel, fiul lui Petru zis Zomga de **Vetiş** (judeţul Satu Mare), la octavele fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)… cu privire la moşiile numite **Kerestwr** (în Ucraina) şi **Porumbeşti** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), împotriva magiştrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, judeţul Alba), pentru care s-a prezentat Petru zis Zeuke, cu scrisoare de împuternicire, împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oşvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare), împotriva celuilalt Toma, cât şi a lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum şi împotriva lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), care erau de faţă… am hotărât să o amânăm la octavele viitoare ale sfântului arhanghel Mihail (6 octombrie)”[11].

1353, octombrie 15, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, amână pentru 6 octombrie pricina pentru „înfăţişarea actelor” dintre „Pavel, fiul lui Petru zis Zonga de **Vetiş** (judeţul Satu Mare), cu privire la moşiile **Kereztur** (în

[10] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 58, pp. 52-55

[11] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 192, pp. 211, 212

Ucraina) şi **Porumbeşti** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), împotriva magiştrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda** (**Oarda de Jos**, Waradya, judeţul Alba), pentru care s-a înfăţişat Nicolae, fiul lui Dionisie… şi de asemenea împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oşvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare) şi a celuilalt Toma, cât şi împotriva lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum şi a lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), care erau de faţă înşişi"[12].

1354, iunie 1, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, dă de ştire capitlului din Alba Iulia că „Ioan, fiul lui Vivian, vrea să ia din nou în stăpânire, după dreptul obişnuielnic al ţării, o moşie a sa, numită **Oarda** (**Warda**, **Waradya**, judeţul Alba), despre care se spune că este a sa prin moştenire… care acum se află în mâini străine; prin cele de faţă, stăruim… să trimiteţi pe mărturie pe omul vostru vrednic de crezare… şi, după rânduiala dreptului, s-o dea în stăpânire sus-numitului Ioan, fiul lui Vivian, de nu se va împotrivi nimeni"[13].

1355, mai 24, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că în adunarea obştească a nobililor, ţinută la **Turda** „după sărbătoarea Înălţării Domnului (20 mai), pe când începusem a cântări cumpăna dreptăţii proceselor tuturor împricinaţilor, Ioan, fiul lui Vivian, orăşean din **Vinţul de Jos** (Olwynch, judeţul Alba), ridicându-se cu scrisoarea de redobândire şi ce citare a capitlului bisericii Transilvaniei, s-a plâns că Petru, fostul viceban, fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, judeţul Cluj), a cerut să i

[12] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 223, pp. 236, 237

[13] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 261, pp. 270, 271

se dea… moşia unui om, care a murit fără moştenitori, numită **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba), aflătoare în comitatul Alba, lângă râul Mureş. Vice-banul Petru a răspuns că moşia Oarda i-a fost dată de înălţimea regească pentru slujbele sale credincioase şi sângele vărsat de dânsul. Noi, ascultând spusele părţilor şi văzând actele lor… am văzut că, în două scrisori ale lui Ioan, fiul lui Vivian, una a capitului bisericii de Oradea şi cealaltă a bisericii Transilvaniei, se spune că moşia Oarda a fost dată pe veci bisericii Transilvaniei de către acel Ioan, fiul lui Vivian; iar în scrisoarea vice-banului Petru, că capitlul bisericii Transilvaniei a redobândit în chip legiuit moşia Oarda de la Petru şi că, timp de cinci ani, Petru, judecându-se… a câştigat pricina sa pe calea legii, iar pomenitul capitlu a fost osândit la plata valorii moşiei… şi astfel Petru a rămas în paşnica stăpânire a acelei moşii”[14].

1355, august 26, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că venit „Andrei zis Orrus, slujitorul şi împuternicitul comitelui Ioan, fiul lui Vivian de **Vinţul de Jos** (Olwynch, judeţul Alba)”, spunând, în întâmpinare, că „înţelegerea pe care o încheiase acel Ioan cu nobilul bărbat Petru, fostul vicevoievod, în adunarea pe care Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, a ţinut-o”, în 20 mai, „în oraşul **Turda**, în privinţa moşiei numite **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba), aflătoare în comitatul Alba, lângă râul Mureş, pentru 500 de florini, ce trebuiau să i se plătească la două soroace, a încheiat-o silit de teama morţii, deoarece acest Petru, fostul vicevoievod, îşi trimisese oamenii săi împotriva acelui Ioan, ca să nu-l lase să se întoarcă acasă de la sus-zisa adu-

[14] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 310, pp. 316-321

nare, ci să-l ucidă îndată fără zăbavă, dacă n-ar voi să se înţeleagă cu el în privinţa moşiei Oarda… dar, sosind primul soroc de plată, în care se îngrijise acel Petru, fostul vicevoievod, să pună să i se plătească jumătatea sumei de bani, adică 250 de florini, prin Pavel Creţul, slujitorul şi împuternicitul său, acel Ioan zis al lui Vivian n-a voit să primească zisa sumă de bani, spunând că încheiase acea înţelegere nu din a sa voinţă, ci de teama morţii… şi că are de gând să-şi urmărească acea pricină înaintea regelui şi a baronilor ţării”[15].

1355, noiembrie 15, Bátorkö: Nicolae Konth. Voievodul Transilvaniei, dă de ştire că „Pavel zis Fodor, slujitorul şi împuternicitul nobilului Petru, fost viceban, adică fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, judeţul Cluj), ne-a arătat o scrisoare de împăcare cu privire la moşia **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba), cerându-ne să se treacă cuprinsul ei în chip de privilegiu al nostru. Noi, fiindcă am aflat că plăţile celor 500 de florini au fost făcute şi plătite, la soroace, de către Pavel zis Fodor, legiuitul împuternicit, îl lăsăm să plece descărcat pe Petru, vicebanul, cu privire la plată, iar moşia Oarda o dăm lui Petru, vicebanul, şi tuturor moştenitorilor lui, punându-i pe dânşii în veşnică stăpânire”[16].

1358, ianuarie 20, Vişegrad: Judele curţii regelui Ludovic dă de ştire că „pricina pe care trebuia s-o pornească… Nicolae, fiul lui Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, judeţul Alba), pentru care s-a înfăţişat Andrei, fiul lui Ştefan… împotriva lui Pavel,

---

[15] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 337, pp. 356, 357

[16] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 350, pp. 373, 374

fiul lui Petru de **Vetiş** (judeţul Satu Mare), pentru care s-a înfăţişat Ioan, fiul lui Petru, am hotărât s-o amânăm la octavele ce vor veni în curând ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)"[17].

1359, martie 13, Buda Veche: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, iar pe de altă parte Ioan, prepozitul bisericii din Alba Transilvaniei, în numele părintelui Dominic, episcopul Transilvaniei, şi ne-au mărturisit că, în toate certurile şi vătămările privitoare la luarea a 1.200 de oi şi la reţinerea silnică a unor iobagi… şi care mai dăinuiesc, ei s-au supus judecăţii de împăciuire a opt bărbaţi… ce vor fi aduşi la moşia magistrului Petru, fiul lui Mihail, fostul vicevoievod, numită **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba)"[18].

1359, mai 1, Mănăştur: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că a primit raportul trimişilor la împăciuirea dintre episcopul Dominic şi Petru, fiul fostului vicevoievod Mihail, împuternicitul vicevoievodului Dominic, în privinţa satului „numit **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba), al acestui magistru Petru, sat ales pentru a se face acolo judecata de împăciuire. Dominic însă n-a venit… şi numai seara, târziu, înfăţişându-se, fără scrisoare de împuternicire, un slujitor al acestui Dominic, a spus că stăpânul său va veni acolo cu împăciuitorii săi… episcopul s-a plâns împotriva vicevoievodului Dominic cu privire la faptele lui samavolnice şi au arătat că vicevoievodul, prin slujitorul său

[17] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 208, p. 210
[18] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 358, pp. 355, 356

Petru, a pus să fie luată moşia şi să pustiască şi să se jefuiască moşiile **Aţintiş** (Acentus, Acintus, Acyntus, judeţul Mureş) şi **Nandra** (Nandurlaka, judeţul Mureş)… şi a pus să fie luate 200 vite, 16 cai şi 1.200 oi alese de rasă. De asemenea, a pus să fie ridicat Gheorghe Românu, iobagul lor din **Revfalva** (Rewfolua, dispărut, lângă Aiud, judeţul Alba), cu vitele sale şi cu 60 oi. La fel, unui iobag al lor, Neagu pe nume, a pus să i se ia oi, un cal în preţ de 10 mărci argint, 2 cai de herghelie şi 2 boi buni… Pe Matei, Ioan cel Negru, Ioan, fiul lui Ştefan, Mihail blănarul, Ştefan măcelarul, Gheorghe cel mare, Ştefan… oaspeţii lor din **Aiud** (judeţul Alba), care mergeau pe drumul slobod, i-au prins, luându-le toate lucrurile găsite la ei, anume două care"[19].

1360, ianuarie 10: Regele Ludovic dă de ştire că „Petru, fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, judeţul Cluj), vicevoievodul Transilvaniei, venind în faţa noastră, ne-a arătat două scrisori, cu privire la dania moşiei **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba), aflătoare în comitatul Alba din Transilvania… Şi astfel noi… primim, îngăduim şi întărim privilegiul pentru Petru vicevoievodul"[20].

1366, iulie 6, Alba Iulia: Trimişii regelui Ludovic, mergând la „moşia lui Petru, vicevoievodul Transilvaniei, numită **Oarda** (Oarda de Sus şi de Jos, Waradia, Waradya, judeţul Alba), a oprit acolo pe față, după cuvântul maiestăţii noastre, în numele sus-zişilor, prepozit, capitlu şi biserică de Alba Transilvaniei, pe acel vicevoievod Petru de la

[19] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 369, pp. 370-372
[20] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 447, pp. 460-464

luarea, cotropirea şi culegerea jumătăţii foloaselor locului de trecere, aflător la acea moşie Oarda, de pe râul Mureş, ce ţine de drept de acel prepozit, capitlu şi biserică”[21].

1767: „Cerând împărăteasa, la 1767, raport despre executarea testamentului lui Aron, comisia transilvăneană pentru cele religioase, pe baza datelor episcopului şi ale vicarului unit, raportă că… / Cu privire la moşia **Oarda**, guvernul şi comisia transilvăneană au cules următoarele informaţiuni: Episcopul unit n-are nici o hârtie, care să-i dea vreun drept de posesiune asupra ei. Martori de pe moşie spun că, pe vremuri, moşia a fost cumpărată de la un particular de episcopul unit Atanasie. Cumpărătura aceasta nu-i dă caracter de moşie bisericească, mai ales că vânzarea particularul n-o putuse face iure perpetuo, deoarece moşia aparţinea domeniului fiscal din Alba Iulia, Mai târziu, ea trecu în posesiunea grecului Stratyi (Istrati), prin execuţie pentru o datorie ce-o avea episcopul Atanasie către el; episcopul Klein l-a alungat cu forţa din moşie, dar moşia îi fu restituită grecului, prin execuţia unei sentinţe judecătoreşti. După cele păţite, grecul se grăbi s-o vândă baronului Dietrich, acesta o vându bulgarului Brentici, aşa încât testamentul episcopului Aron nu poate fi executat cu privire la moşia **Oarda** decât prin proces”[22].

1849, februarie 13: „La 13 februarie 1849, după apriga bătălie de la Podul Simeriei (Piski), din 8 februarie 1849, armata insurgenților unguri trece prin **Oarda** și **Limba,** spre **Blaj** şi **Mediaş**, cu 8.000 de oameni și 22 tunuri. Garnizoana **Alba Iulia** decide, în aceeaşi zi, să trimită prefectului Avram Iancu și landsturm-ului său mu-

[21] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 99, pp. 174, 175

[22] *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 5-6, Sibiu 1942, pp. 250, 251

niţia cerută, iar căpitanul Csernoevici, cu o trupă de români bănăţeni, cu ştirea şi sprijinul cetăţii Alba Iulia, este trimis de aici, să acţioneze în zona **Deva-Brad**"[23].

1849, iulie 29: „Rachetierii noștri, care s-au împotrivit inamicului, au consumat 37 de rachete, dar cu cele două tunuri de câmp nu s-au tras decât 4 lovituri. Focul de trăgători din ambele părți a durat până la ora 8 şi jumătate, seara, moment în care 4 tunuri inamice au sosit, de la **Lancrăm**, la **Oarda**, întrucât, între timp, sarcina trupei noastre fusese rezolvată, după ce mai înainte fusese trimisă casa de bani a Oficiului salinar, 400 de ferdele de bucate, o capelă de campanie și 120 de cămăși, la ora 8 ea a început retragerea și a revenit în cetate. Asupra trupei noastre aflate în retragere inamicul a tras mai multe lovituri de tun, dar fără nici un rezultat. / Pierderi trupa noastră n-a avut și nici un om n-a fost rănit"[24].

1849, august 12: „În timpul bătăliei insurgenților cu generalul rus Lüders, desfăşurată la **Sebeş**, în 12 august 1849, garnizoana **Alba Iulia** a făcut o nouă incursiune spre **Oarda**"[25].

1885, foileton: „În comuna **Limba**, din comitatul Albei inferioare, situată la țărmurul stâng al Murăşului, în depărtare cam de o oră de la **Alba Iulia**, femeile de acolo obişnuiau a folosi, la spălarea rufelor albe, în loc de săpun,

---

[23] Josan, Nicolae; Popa, Liliana, *Cetatea Alba Iulia / în timpul Revoluţiei din anii 1848-1849 – documente vieneze*, Alba Iulia 2001, p. 16

[24] Josan, Nicolae, *Cetatea Alba Iulia, în timpul Revoluţiei din anii 1848-1849*, Alba Iulia 1983, p, 78

[25] Josan, Nicolae; Popa, Liliana, *Cetatea Alba Iulia / în timpul Revoluţiei din anii 1848-1849 – documente vieneze*, Alba Iulia 2001, p. 28

un fel de pământ, ce-l săpau din apropierea satului, şi rufele deveneau cu mult mai albe şi mai curate, fără a fi silite să întrebuinţeze apă caldă. / Această împrejurare a deşteptat curiozitatea oamenilor care sunt dedaţi a cugeta, de a cerceta compoziția chimică a acelui pământ şi, pe temeiul acelei cercetări, a încerca fabricarea de săpun din pământul de la Limba. / Acele cercetări, de sine se înțelege, au fost împreunate cu spese şi cu mare bătaie de cap, dar, la urma urmelor, cel ce nu s-a speriat a le face a ajuns la rezultatul dorit, aşa că, astăzi, are comuna **Partoş** o fabrică de săpun, care îl produce din pământul săpată de la Limba… / Dar nu numai pe hotarul comunei **Limba**, ci şi la **Oarda de sus**, și la comuna **Ciugud**, se află pământ foarte bun pentru fabricarea de săpun. / Hotarele acestor comune, deşi sunt mici, sunt forte fructifere, pentru că solul pământului constă, în cea mai mare parte, din aluviu, care conţine în sine și resturi organice, prin urmare având mult humus, produc bucate şi nutreţ îndeajuns. / Din producţiunea acestor hotare, poporaţiunea comunelor **Limba**, **Oarda de sus** şi **Ciugud**, care constă din 400, 1253 şi 541 de suflete. ar putea trăi ca în sânul lui Avram și și-ar putea plăti și impozitele publice cu cea mai mare înlesnire, pentru că, fiind situate aproape de cetatea **Albei Iulii**, de pe victuale și hrana de casă, care le pot produce cu înlesnire, lesne și-ar putea câștiga paralele de lipsă. Dar rapacitatea cămătarilor, dintre care vreo 3 din Alba Iulia, a adus satele din împrejur la sapă de lemn și zădărniceşte toată osteneala poporului”[26].

1905: „În 26 ianuarie stil nou, s-au început alegerile în întreaga ţară. În această zi, au venit la urnă şi alegătorii

[26] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 430

români, în cele mai multe cercuri. / Românimea toată cu neastâmpăr aşteaptă rezultatul. Voieşte să se convingă cum a reuşit prima probă de foc. Pe noi îndeosebi ne interesează cercul **Vinţului-de-jos**. În acest cerc, cu 1.035 alegători, între care peste 700 români, şi-a pus candidatura Dr. Iuliu Maniu, avocat arhidiecezan în Blaj. Candidatura dumisale a fost bine primită în tot cercul. Doar îl cunoaştem, petrece între noi. E unul dintre bărbaţii care poartă mai mult la inimă binele poporului românesc. E în floarea bărbăţiei, inteligent, moderat, cu pregătiri frumoase, încât şi-a câştigat până şi simpatia străinilor, care-l cunosc. Cine altul e mai potrivit, pentru un cerc, care, prin situaţie, în mare parte e legat cu Blajul. Toți credeam că reuşita e sigură, Toți eram în nădejdea că cercul **Vinţului-de-jos** va avea un bărbat care să apere cu demnitate cauza românească.

Entuziasmul cu care alegătorii români s-au grupat pe lângă Dr. Maniu, numărul impozant şi însufleţirea cu care s-au prezentat la urnă, în 26 ianuarie, sub fâlfâitul sărbătoresc al celor trei steaguri albastre, ne-au întărit şi mai mult în această credință. Dar ziua alegerii a dovedit contrarul. Uitasem că trăim în era lui Tisza Pista; uitasem că „libertatea alegerilor", în ţara ungurească, e un moft; uitasem că avem să ţinem luptă cu un puternic concurent. Guvernul, adică, şi-a pus de candidat pe faimosul Szöcs Pál, notar în dietă, referent al proiectului Berzeviczy; om născut în **Vinţ**, care reprezintă două cicle în acest cerc. De Szöcs Pål, dl Tisza Pista are trebuință, dar trebuie să iasă. Iată lozinca de sus! Ea s-a afirmat în **Vinţ**, în toată golătatea. Popularitatea Dr. Maniu i-a pus pe gânduri. S-au cutremurat. Pus-au în mişcare tot aparatul puterii de stat: pretorii, notarii, jandarmii, şi agenţii plătiţi au dat roată printre alegători, alergat-au pe sate, aţâţau pe la gări, unii

cu promisiuni, alţii cu ameninţări de tot felul. Din **Draşov**, pretorul a adus pe un bolnav, care şi-a dat sufletul în **Vinţ**, înainte de ce şi l-ar fi dat lui Szöcs. În felul acesta, a putut să strice falanga puternică a alegătorilor români; să-i fure cu puterea şi să-i ducă între baionete în tabăra lor. Nu mai amintim de purcederea volnică a prezidentului alegerii, nu de cumpărarea sufletelor și de câte toate. În faţa acestei alegeri, poreclite „libere", rezultatul era de prevăzut.

Candidatul partidului naţional român, Dr. Iuliu Maniu, a căzut cu o minoritate de 121 voturi. Din cele 700 voturi româneşti, 175 au votat cu Szöcs Pál, 145 nu s-au prezentat la urnă. Între 175, care au votat cu Szöcs, sunt şi 4 preoți, 2 greco-catolici şi 2 greco-ortodocşi, apoi toţi alegătorii din comunele **Henig**, **Draşov**, **Lamneş**, **Oarda-de-jos** şi **de sus**, **Limba**, **Drâmbar**.

Iată tabloul! Fost-au preoți şi învățători cu poziție independentă, care n-au avut curajul civic să vină, să-şi deprindă dreptul de alegere. Cinste şi închinăciune celor 340 alegători români, care, în butul gerului crâncen şi a depărtării mari, au alergat, cu suflet curat, la **Vinţ**, ca să-şi dea votul celui de un sânge cu dânşii… / După alegere, un ţăran din **Drâmbar**, cu ochii plini de lacrimi, îmi zise: „Am pierdut, domnule, pe un om, pe care nu ştiu dacă îl vom mai găsi! Dumnezeu va bate pe aceia care ne-au vândut străinului"[27].

1944: „În noaptea de 30 spre 31 iulie, pe când îşi făceau serviciul de patrulare prin comuna **Ciugud**, jandarmii Buciuman Gavrilă, sergent-major şi Motovileţ Vasile, soldat, de la postul **Oarda de Jos**, au fost atacaţi de fraţii Anghel. Jandarmii au fost loviți cu cuţitele şi dezarmaţi. În

[27] *Unirea*, Anul XV, nr. 1, Blaj 1905, p. 1

timpul încăierării, a fost rănită la un picior Elena Anghel, sora atacatorilor, care se afla în cârciumă”[28].

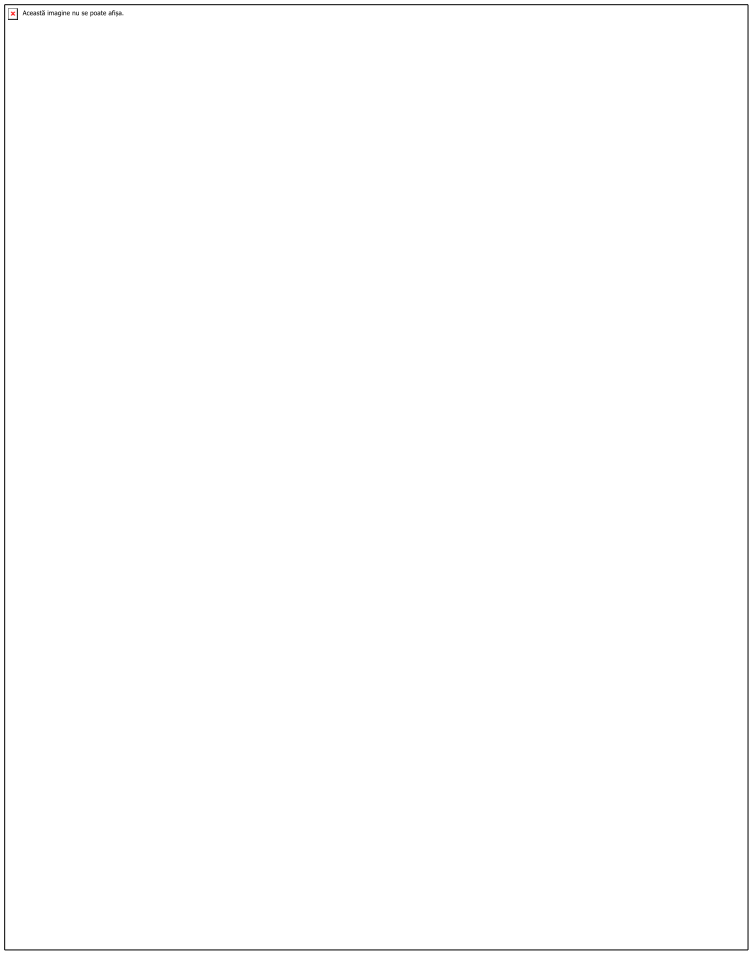

[28] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 35, Blaj 1944, p. 3

OAŞ

(Owas, moşii din judeţul Satu Mare)

1360, iulie 2, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Agria că, „luând noi aminte la faptele de credinţă şi mulţumitoarele slujbe ale lui Dragoş, fiul lui Giula, am hotărât să-i încuviinţăm cu milostivire acestuia ca dealul numit Dealul Mijlociu să fie semnul de hotar care să despartă moşiile acestui Dragoş, aflătoare lângă râul Maramureş, de baia noastră regească, zisă **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş), şi de moşia magistrului Simion, fiul lui Mauriţiu, numită **Oaş** (Owas, moşii din judeţul Satu Mare), însă în aşa fel ca sus-zisul Dragoş să stăpânească, cât va trăi, după placul voinţei sale, sus-zisele moşii, deoarece el le-a dobândit de la noi pentru slujbele sale, însă după moartea sa, tatăl şi fraţii săi, care vor supravieţui, să poată avea o parte potrivită şi cuvenită în aceste moşii, împreună cu fiii acestui Dragoş”[29].

[29] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 489, pp. 518, 519

OBREJA

(județul Alba)

1900: „Marți dimineaţa, Escelența Sa Î. P. S. Domnul Mitropolit, ținând să împlinească o datorință de sfântă pietate faţă de memoria întâiului mitropolit unit, a plecat, cu trăsura, la **Alba-Iulia**, însoţit de profesorul de cânt Aron Papiu. / Pe tot parcursul drumului, Mitropolitul a fost obiectul celei mai sincere manifestațiuni de iubire, din partea credincioşilor săi, prin a căror comune a trecut. / Deabia ieşit din **Blaj**, la marginea comunei **Bucerdea**, poporul, cu prapori şi având în mijloc pe parohul Nicolae Medeşian, îmbrăcat în sfintele odăjdii, aclamează viu pe iubitul Arhiereu. Vice-protopopul Blajului, George Bărbat, însoţeşte, de aici, înainte, pe Mitropolitul, care trecea prin protopopiatul său. Ajuns în comuna **Crăciunel**, poporul întreg e înşirat de-a lungul drumului, sub conducerea parohului Nicolae Laţiu. Acelaşi lucru se repetă în **Cisteiu**, unde erau preoții Maxim Hulea, Teodor Abrudan şi Artimon Blăşan din **Obreje**, şi toți copiii de școală, sub conducerea învățătorului. La marginea de dincoace a podului de peste Murăş, se aflai credincioşii din **Mihalţ**, conduşi de preotul George Pop, iar dincolo, câteva sute de credincioşi din **Teuş**, din care mulți ţin să însoțească pe Mitropolit până la Alba Iulia. La **Coşlar**, e de față preotul Filip Poşar, iar la

Sântimbru, preotul Clement Papiu. Tot aici e ridicată şi o poartă de crengi verzi. Numărul celor ce însoțesc pe Arhiereul nostru creşte mereu. La marginea cetăţii Albei-Iulia, protopopul Samuil Micu îi adresează un cald cuvânt de bineventare. După răspunsul Mitropolitului, care e surprins de aceste primiri spontane, senatorul Şardi îl binevenţează, în numele oraşului. Răspunzând, Î. P. S. Sa pune la dispoziţia senatorului 200 coroane, spre a fi împărţite săracilor din **Alba Iulia**"[30].

1938: „Clipe de adevărată înălţare sufletească au avut credincioşii noştri din comuna **Mihalţ**, în zilele de la 26 martie – 3 aprilie, cu ocaziunea sfintelor misiuni, ţinute în această parohie. / Preot misionar a fost părintele Gavril Fogaş, ieromonah bazilian de la mănăstirea din **Obreja**, care, în cursul celor 8 zile de misiuni, a ţinut 18 predici, vorbind despre adevărurile vecinice şi mişcând adeseori până la lacrimi inimile ascultătorilor. Biserica a fost mereu plină, mai cu seamă la serviciile şi predicile de seară, de credincioşii nostri, însetaţi după adevărata viaţă creştină. / La acestea sfinte misiuni, afară de părintele misionar, au mai participat, ca preoţi mărturisitori: Prea Onoratul Dr. Liviu Chinezu, noul protopop al Bacureţtilor, Mult Onoratul Iuliu Busoiu, paroh la **Obreja**, Onoratul Ion Truţa, preot în **Cisteiu**, şi Onoratul **Traian Mârza**, din **Cojlar**. S-au împărtăşit cu Sfintele Taine 898 de credincioşi. / Ultimul serviciu divin şi predică au fost duminică, în 8 aprilie, după masă, când s-a binecuvântat crucea comemorativă a misiunilor şi s-a ţinut predica de adio. Ochii tuturora erau plini da lacrimi. La sfârşit, părintele George Nicoară, parohul local, a mulţumit atât părintelui misionar,

[30] *Unirea*, Anul X, nr. 35, Blaj 1900, p. 290

cât şi celorlalţi preoţi, pentru osteneala depusă întru mântuirea sufletelor”[31].

1940: „Cărţile vechi ne spun că, prin cea dintâi jumătate a veacului 19, trăia, la **Jibou**, în județul Sălaj, un grof ungur mare şi vestit, cu numele Vesselenyi Miklos. Era acesta mare şi vestit, atât pentru averile sale, cât şi pentru ura de care era stăpânit față de tot ce nu era ungur. A scris malte cărţi şi a căutat să aducă în Ungaria legi, prin care să şteargă toate neamurile care nu se mărturisesc de a fi unguri, ori să ungurizeze cu sila pe toată lumea. / Era stăpânit de o ură sălbatecă şi faţă de alţi grofi şi baroni unguri ori ungurizaţi, căci era plin de o zavistie drăcească.

O ceartă între grafii de demult. / Ca să cunoaştem întrucâtva răutatea lui, las să urmeze o întâmplare din viața lui: / La Gârbou își avea moşia groful Haller, pe care Vesselenyi nu-l putea suferi și cu care avea o duşmănie veche. Acel grof, întorcându-se, odată, de la vânat, se opri, peste noapte, într-un făgădău, într-un sat care era pe moşia lui Vesselenyi și se odihni acolo până dimineaţa. / Vesselenyi auzi că duşmanul său a poposit, o noapte, în satul şi-n făgădăul de pe moşia sa, merse la făgădăriță, pe care porunci să o bată până au lăsat-o fără simţiri; apoi îşi înarmă vreo 400 de iobagi şi pleacă, cu ei, asupra Gârboului, ca să întrebe pe groful Haller cum a îndrăznit să poposească, noaptea, în satul şi făgădăul de pe moşia sa. / Curtea grofului Haller era bine închisă cu zid, iar când nişte iobagi îi spuseră că vine groful Vesselenyi, cu o mulțime de oameni înarmaţi, către castel, acela porunci să se închidă toate porțile şi să se păzească bine. / Vesselenyi, cu oamenii săi, încercară să rupă porţile, dar nu izbutiră, căci acelea erau tari.

[31] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 16, Blaj 1938, p. 3

Groful Vesselenyi turba de mânie și vărsa din gură înjurături de cele mai spurcate, cum nici cocişii (căruţaşii) lui nu ştiau înjura mai murdar. / Înlăuntrul castelului lui Haller era şi un căpitan din armata împărătească, şi alți oaspeți, care auziseră și văzură totul. / Vesselenyi, dacă văzu că nu poate sparge poarta, ca să intre în castel, cu oamenii săi, şi să omoare pe toți cei dinlăuntru, se întoarse, turbând de mânie, amenințând că nu se va odihni, până nu-i va răpune. / Haller îl dădu în judecată, punând martori pe căpitanul şi pe ceilalţi oaspeţi, dar Vesselenyi nu voi să se prezinte la judecătorie. Împăratul îl cită la Viena, dar el nu vrea să meargă: Atâta era de încăpățânat și de rău. / Împăratul porunci unei companii de soldați, în frunte cu un locotenent, să-l prindă, unde-l vor afla, şi să-l aducă la Viena viu ori mort. Vesselenyi se ascunse la un nepot al său, care îl ocroti câtva timp, apoi, fiindu-i frică de pedeapsă, dacă totuşi îl vor afla cumva la el, îl dădu tocmai el în mâna locotenentului. / Asttel, Vesselenyi fu dus la Viena, unde fu judecat şi pedepsit cu mulţi bani, şi cinci ani temniţă. / Muri Vesselenyi, la anal 1850, lăsând în urma lui mai mulți fii şi nepoți, tot atât de blestemaţi şi de răi ca şi el. Unul dintre aceştia avea o moşie mare la **Obreja**, lângă **Mihalţ**, în judeţul Alba, precum și o curte mare şi cu castel, cu câteva zeci de încăperi; apoi case pentru birişi şi pentru servitori, grajduri pentru caii de paradă, şi, în sfârşit, toate acareturile care se cad să fie la o curte grofească și baronească. Castelul era însă din vremea de demult, cu ziduri groase şi coperiş ţuguiat, din şindrile, cu odăile destul de mari şi frumoase, care şi azi ar putea mulțumi pe orice om care n-are ambiția şi trufia lui Vesselenyi. Dar, în anal 1901, nepotui năprasnicului pe care l-am amintit mai sus, nu mai puţin năprasnic decât moșul sau strămoșul său, zidi

alt castel, după moda cea nouă, cu etaj, și cu nouă săli mari, podite cu parchet, jos, și tot atâtea sus, precum şi o mulţime de săli în „subsol”, cum se zice, adică în pivniţa luminoasă şi podită cu cement.

Loc se petreceri și păcate. / Castelul se poate vedea din tren, dacă călătoreşte cineva, de la **Blaj**, la **Teiuş**. Se află în stânga Târnavei Mari, în dreptul comunei **Cisteiul Român**, de la a cărui „haltă“ duce un pod, în prezent stricat, în drumul ce urcă, pe deal, la castel. / Câte baluri, dansuri şi petreceri nu se vor fi făcut pe scândurile de stejar lustruit, din care este formată podina sau „duşumeaua” odăitor mari şi largi ca nişte şcoli! Dar bunul Dumnezeu a voit ca acel castel să fie folosit cu totul pentru altceva, și anume pentru ce groful Vesselenyi nici n-ar îi visat vreodată, şi, dacă ar fi ştiut ce se întâmplă cu castelul lui, poate că mai bine i-ar fi dat foc ori i-ar fi pus dinamită. / În 1914, toamna, după cum ştiu aproape toţi cititorii, a început războiul cel mare. Lumea merge la război, iar groful de la **Obreja** începe să rămână fără de lucrători. Ba mai erau, apoi, și datoriile, care sunt ciuma grofilor şi a baronilor; datorii făcute în timpul petrecerilor, căci spun sătenii că, la Castel, pururea era plin de lume, pururea se auzeau cântece, dansuri şi înjurături, pururea se mânca şi se bea, şi că petrecerea nu era deplină, dacă nu se puteau săvârşi cel puţin trei dintre cele şapte păcate de căpetenie. Veneau aici prieteni şi rudenii şi de prin ţara ungurească şi petreceau lume albă. Numai când groful își trase socoteala cu toate, văzu că datoriile sunt aproape tot atât de mari cât era preţul moşiei şi al castelului. Ca să nu-şi mai crească datoriile, se hotărî să vând tot ce avea la **Obreja** şi să se retragă la **Cluj**, unde, cu ce-i va mai rămânea, după ce-şi va mai plăti datoriile, să trăiască mai cumpătat şi mai retras.

Se întoarce roata lumii… / În 1915 baronul vându moşia și castelul. Îl cumpără o bancă săsească din Sibiu, cu scopul să colonizeze acolo saşi, ca să împestrițeze comunele curat româneşti **Obreja** şi **Mihalţ**, unde n-a locuit altă națiune, afară de cea românească, de când e lumea. Altcum s-a întâmplat însă. / Veni toamna anului 1918. Groful Vesselenyi, care era în Cluj, fu pârât de cineva că ar fi vorbit de rău şi ar fi batjocorit armata şi Statul Român. A fost luat la întrebări şi pedepsit; iar el, de ură, mânie și ciudă, s-a împuşcat cu un revolver. / Banca săsească făcu pământul şi castelul de vânzare, căci vedea că, de acum, nu va mai putea coloniza saşi, printre români; iar mitropolitul Blajului, Vasile Suciu, pe atunci Vicar capitular, căci mitropolitul Mihalyi murise, iar dânsul nu era încă întărit, îl cumpără pentru „orfelinatul" înființat de curând. Astfel, în castelul lui Vesselenyi de la **Oreja** ajunseră orfanii de război români, nutrindu-se şi întreţinându-se din o parte a moșiei, care na fost împărțită prin expropriere către mihălțeni şi obrejeni. / Orfanii de război erau îngrijiţi de către călugărițele numite „ale Preasfintei Născătoare de Dumnezeu", a căror Congregație sau „cin" a fost înființat de mitropolitul Vasile şi aprobat de Papa Benedict XV. Astfel, în castel ajunseră să locuiască smeritele călugărițe românce, iar din o sală mare şi frumoasă ridicară capelă, unde zilnic se făcea sfânta liturghie. Castelul necredinciosului Vesselenyi ajunsese lăcaș de închinare al sufletelor curate şi dornice de pocăință și de desăvârşire. / Orfanii de război crescură şi se împrăştiară prin lume, şi, cu timpul, castelul din **Obreja** rămase numai cu o şcoală de menaj, apoi cu o şcoală primară. Dar nu după mult, şcoala de menaj se mută la **Blaj**, iar şcoala primară în localui propriu din comună şi castelul rămase gol-goluţ.

Loc da închinare și rugăciune, mânăstire românească. / Superedificatele fără de locuitori începură a se dărăpăna, şi pături late de var începură să cadă de pe pereţii între care, odinioară, erau atâtea petreceri și veselii, şi atâtea păcate; iar mai apoi, lacrimi de pocăință ale călugărițelor, şi de dor ale orfanilor. **Preotul din Obreja** încunoștiință Mitropolia că castelul e în primejdie a se dărăpăna, împreună cu toate edificiile din jurul lui, dacă nu va fi locuit de cineva. Atunci Mitropolia află de bine să-l dea, pe lângă anumite condițiuni, părinţilor Basiliani de la **mânăstirea Bixad**. / În 1937, numiții părinți mutară aici „noviciatul", adecă ucenicia călugărească. Astăzi sunt în castel patru ieromonahi, trei monahi şi vreo 15 ucenici. / În castelul vechi se lucrează la o capelă mare, unde să poată încăpea mai multă lume dornică de viaţă curată şi înfrânată, decât în cea de până acum. În castelul edificat în 1901, locuiesc călugării toți, şi e şi o capelă frumoasă. / N. Lupu"[32].

1940: „**Întâia sfântă împărtăşanie la mânăstirea Obreja**. / Deodată cu venirea, la **Obreja**, a călugărilor noștri basilitani s-a schimbat foarte mult şi viaţa sufletească a credincioșilor din satele din jur. Sute de credincioși vin, zilnic, la mănăstire, se spovedesc, se cuminecă și ascultă predici. Duminică, în 2 iunie, de pildă s-au cuminecat cam 200 de credincioși. / Ceea ce însă vreau să amintesc aici este frumoasa serbare a întâii sfinte împărtăşanii, făcute cu **copiii din Obreja**, de către părintele egumen Augustin Pop, care este **parohul Obreijii**"[33].

1942: „În săptămâna a cincea a Sfintelor Paresimi, credincioşii noștri din **Râuşor** au avut parte de mare bucurie sufletească, ținându-se, în parohia lor, misiuni sfinte. /

[32] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 1, Blaj 1940, p. 6
[33] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 22, Blaj 1940, p. 4

Aceste misiuni, pe care le aşteptau şi le doreau da vreme îndelungată, au fost o adevărată ploaie de haruri dumnezeeşti. Au fost ținute de părintele călugăr Vasilie Dardai, de la mănăstirea **Obreja**. S-au mărturisit şi cuminecat 358 de inşi. / Părintele Aurel Brumbolu i-a îndemnat ca să contribuie fiecare cu ce se poate pentru ajutorul **orfanilor de la Obreja**. Credincioşii, deşi s-au făcut multe colecte, în timpul din urmă, au dat haine de pat și pânză pentru albituri, în valoare de 15.000 lei, precum şi suna de 3.340 lei în numerar. / Întru aducerea aminte a acestor misiuni, precum și a propunerilor făcute, s-a ridicat, înaintea bisericii, o frumoasă cruce de stejar, pe care s-a scris anul și zilele sfintei misiuni. / Părintele călugăr cu mare greu s-a despărţit de aceşti credincioși buni și de gospodăriile lor frumoase”[34].

1943: „**Praznicul de la Obreja**. / La jumătatea drumului dintre **Blaj** și **Teiuş**, pe o colină domină zarea, până la întâlnirea Târnavelor, cu galben de maluri, cu Mureşul maiestos, dai de o mănăstire bazilicană. Din darul Papei Benedict al XV-lea, s-a cumpărat palatul ce aparţinea contelui Veselenyi. Între zidurile care, odinioară, priveau la o viaţă după legea trupului, azi se înalță spre zări tot mai senin o foarte intensă viaţă spirituală, după Regula celui dintre Sfinți, Părintelui nostru Vasile cel Mare. / La început, **Obreja** a adăpostit între zidurile sale fecioarele dedicate Domnului, membrele Congregaţiei Maicii Domnului – prima congregaţie monahală românească –, întemeiată de răposatul Mitropolit Vasile Suciu. În grădina mânăstirii, două movilițe cu dalbe cruciulițe vestesc şi azi că acolo aşteaptă obștească înviere două viețuitoare după chipul în-

[34] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 17, Blaj 1942, p. 2

geresc – Sora Crisostoma şi Sora Magdalena. După ce Congregaţia Maicii Domnului a fost chemată să îndrume viața școlară din diverse orașe şi să fie alinătoare a suferințelor, în spitale şi sanatorii, **Mănăstirea Obreja** a devenit baziliană. Azi e şi sediul superiorului Provinciei Basiliane Române Unite.

Viaţa contemplativă a fiilor Sfântului Vasile cel Mare a înregistrat, duminică, în 3 ianuarie 1943, un eveniment spiritual dintre cele mai îmbucurătoare. Au depus votul solemn, pe viaţă, doi bazilieni cunoscuţi prin zelul lor misionar şi prin cuviosia cuceritoare de suflete. Cine nu cunoaște pe Prea Cuviosul Arhimandrit Teodosie Bonteanu, autorul lucrărilor: „O turmă şi un păstor", „Muntele Atos"; fostul director al revistei „Viaţa Monahală"? / Cine nu cunoaște pe Cuviosul Ieromonah Iosif Bal, fost spiritual al Academiei Teologice din Oradea, colaborator la „Cuvântul Adevărului", misionar devotat în Transnistria? / La acest praznic monahal au venit, la Sfânta Mănăstire de la **Obreja**, Î. P, S. Sa Dr. Valeriu Traian Frenţiu, administrator apostolic al Mitropoliei din Blaj, Ilustritatea Sa Dr. Victor Macaveiu, vicar general, Reverendisimii canonici Ioan Moldovanu, Dumitru Neda, Victor Pop (cu familia) și Gheorghe Dănilă, părinţii profesori de teologie L. Chinezu, Todoran, Florea, A. Popa, precum și mulți alți clerici şi mireni din **Blaj** şi din alte locuri. Biserica Mânăstirii era tixită de oameni din **Obreja** și din toate satele din jur. Au venii foarte mulţi credincioşi, dornici să vadă măreaţa ceremonie a îmbrăcării chipului îngeresc prin depunerea voturilor pe viaţă. / De dimineaţă, soseau pâlcuri de credincioși. Î. P. S. Sa şi însoțitorii sunt primiți de credincioși cu multă bucurie spirituală. Tot satul e în haină de sărbătoare şi întâmpină distinşii oaspeţi. Corul fetelor into-

nează cântece alese, iar flăcăi, în frumoase costume naționale, se închină cucernici, primind cu smerenie binecuvântarea.

Pe la orele zece, duiosul glas de clopot vestește începutul Sfintei Liturghii. A pontificat Î. P. S. Sa, înconjurat de onoratul sobor de preoți. Răspunsurile au fost date de **corul teologilor din Blaj**, condus de Părintele profesor Florea. Biserica întreagă priveşte cu uimire frumosul ritual al depunerii voturilor. / Cei doi ieromanahi, Teodosie Bonteanu și Iosif Bal, sunt aduşi în fața Sfântului Altar. Amândoi au murit pentru lume și, de acum, înainte, trăiesc numai şi numai pentru Dumnezeu. / Până în fața Sfântului Altar, îi însoțesc părinții şi frații de la Mânăstire, cu mantii negre, lungi până la pământ, și cu făclii aprinse. În uşa altarului, Prea Cuviosul Augustin Pop, superiorul călugărilor bazilieni din România, le ia jurămintele. Sunt atât de înălţătoare și atât de duioase promisiunile solemne, pe care le fac în fața Sfântului Altar, încât te fac să lăcrămezi. Jură că se leapădă de lume, că or trăi în desăvârşită curățenie, în sărăcie de bunăvoie, și mai jură supunere Sfântului Scaun Apostolic al Romei Eterne şi că nu râvnesc demnități bisericeşti. Minunata rânduială bisericească a hotărât ca, la acest praznic spiritual, să se cânte tropare care te fac să te gândești şi mai mult la frumusețea vieții îngerești în trup fiind încă, Ce inimă nu e înduioșată de versurile armonioase: „Braţele părintești întinde mie, păcătosului, că neascetic am petrecut viața mea!”. Cei doi ieromonahi sunt îmbrăcați cu camilafce și, cu lumânări în mână, ascultă mai departe Sfânta Liturghie. Este o mare bucurie a fiilor Sfântului Vasile cel Mare. Au venit şi reprezentanți ai altor orduri și congregații religioase: Preacuviosul Orduna, în nu-

mele ordului iezuit, cinci surori, în numele Congregației Maicii Domnului.

După Sfânta Evanghelie, Î. P. S. Sa a rostit o predică înălțătoare, îndemnând poporul la o cât mai bună viață religioasă. A tâlcuit, pe înțelesul tuturor, ce înseamnă votul celor doi ieromonahi şi cât e de înălțătoare şi de grea munca neobosită pentru mântuirea sufletelor. În decursul Sfintei Liturghii, au fost hirotoniți doi preoți. S-au împărtășit sute de credincioși din **Obreja** și din alte sate. Mulți ochi erau înlăcrămați de bucurie, căci poate n-au avut niciodată prilejul de a vedea un astfel de praznic. / După Sfânta Liturghie, Cuvioșii Călugări au oferit masa celor veniți de departe. Ca amintire de la acest praznic luminat, Î. P. S. Sa a dat tuturor câte o iconiță, pe care o vor păstra cu sfințenie, ca o amintire plăcută. Drumul era greu, apa Târnavei se trecea anevoie, căci nu este pod, dar greutăţile acestea nu înseamnă nimic pentru sufletele însetate de viaţă spirituală. S-au bucurat toți, văzând că la **Obreja** sunt, din mila Domnului, călugări cu viață foarte evlavioasă, la care aleargă, spre a găsi alinare, multe suflete bătute de greul vieţii, în vremile prin care trecem. Să ne rugăm lui Dumnezeu pentru buna sporire spirituală a sfintelor noastre mănăstiri! / Iosif E. Naghiu”[35].

1946: „Nota informativă din 6 august 1946, asupra activităţii desfăşurate de suspectul Cerghidean Aurel, din comuna **Mihalţ**, judeţul Alba. / Individul Cerghidean Aurel, în sărbătorile Paştilor, a afişat lozinci naţional-ţărăniste pe garduri, în comuna **Mihalţ**, tot în aceste sărbători a mers în propagandă, în favoarea acestui partid, în comunele **Obreja** şi **Peţelca**. În ziua de 8 iunie 1946, a venit în co-

[35] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 3, Blaj 1943, p. 3

muna **Mihalţ** un tânăr din comuna **Obreja**, anume Ciontea Ironim, ca să ia contact cu tineretul din comuna **Mihalţ**, cu scopul de a se înscrie în organizaţia Frontului Plugarilor, acesta, când a auzit, a aţâţat Spiritele tineretului, sărind asupra vorbitorului ca să-l bată, acesta scăpând cu fuga, luându-se circa 200-250 tineri după el, în frunte cu Cerghidean Aurel, a fost scăpat din mâna acestora de către primarul comunei **Mihalţ**, anume Comşa Simion. / În ziua de 21 iulie 1946, a agitat populaţia din comuna **Mihalţ**, contra organizaţiei în masă, ce venise în comuna **Mihalţ**, pentru conferinţă şi lămurirea sătenilor, în legătură cu noua ordine de stat, care populaţie, la plecarea maşinii din comună, a început să strige şi să fluiere după membrii ce formau această organizaţie, iar unii tineri, la trecerea maşinii prin faţa bisericii, au zvârlit cu pietre în maşină. / Cazul s-a cercetat de către dl comandant de sector, care a fost prezent la această scenă. /

Subsol: În anul 1947, şeful Postului de jandarmi **Mihalţ**, plutonier major Serghie Ion, a completat o Foaie personală, pe numele lui Aurel Cerghidean, catalogându-l drept „reacţionar" şi acuzându-l de „propagandă antidemocratică". În completare la cele menţionate în prezenta notă informativă, se mai specificau şi alte fapte ale lui Aurel Cerghidean: „În ziua de 6 octombrie 1946, a împiedicat jandarmii postului de a aresta un răufăcător, instigând populaţia pentru asedierea postului. În ziua de 6 aprilie 1947, a afirmat că acei care sunt în P.C.R. nu simt româneşte, căutând a face scandal cu cei înscrişi în P. C. R."[36].

[36] CNSAS, *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, Bucureşti 2009, p. 75

OCIU

(comuna Vaţa de Jos, judeţul Hunedoara)

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească

arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de țărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldaţi fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din

orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea,

cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era nu-

mai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în

dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curţii baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[37].

1852, iulie 13: „Petiție a locuitorilor din **Ociu**, adresată împăratului Franz Iosif I al Austriei, în care aceştia îi acuză pe Hollaki Ştefan, fost comite suprem, şi pe fiul său, Hollaki Ignatz, de a fi *ocupat toate ţarinile cele mai bune şi mai roditoare ale colonilor*"[38]: / „În timpurile cele de demult, precum ne-au spus şi bătrânii noştri, ba însuși dintre noi cei bătrâni chiar adevărat știm, în comunitatea **Ociu** au fost 6 moşii, dintre care numai una a posedato domnia de pământ, celelalte au fost ale colonilor; după aceea, tatăl domnului nostru de pământ, Hollaki Stephan, ca suprem comite, violent, fără de a-l putea cineva contrazice, a ocupat toate ţarinile cele mai bune şi mai roditoare, ba şi fundurile dinlăuntru ale colonilor, şi a făcut din dânsele *alodium*, aruncând pe oameni afară, la islaz. Pe lângă toate, ca precum acela, aşa fiul său, cel mai de în grabă nouă fost domn de pământ, Hollaki Jgnatz, în şerbire prea aspru ne-a tratat şi ne-a maltratat. / Deci, înţelegând noi că pământurile colonicale n-or fost cu drept a se lua de la coloni, ori în ce chip a se face *alodium* și fiind aceasta oprită de lege, în genunchi căzând, ne rugăm de graţia Maies-

[37] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161
[38] DGAS, *Pentru libertate şi unitate naţională / Documente hunedorene / 1848-1920*, Bucureşti 1988, p. 46

tăţii sale apostolice, ca preamilostiv să se îndure întru mângâierea noastră, a credinciosului său popor, a da poruncă şi orânduiala împărătească, prin care noi să ne putem recăpăta pământurile noastre colonicale, ce cu violenţă de domnul de pământ au fost ocupate şi în *alodium* întoarse. / Când despre mila cea mare a Maiestăţii sale și dreptate suntem încredinţaţi, am rămas a Maiestăţii sale sacratissime totdeauna credincioşi şi preasupusi servi, / **Ociu**, 13 iulie 1852, / Holiarteş Mihail, / Crişan Toader, / Gornic Adam, / Ciorogar Ioan şi / Ciorogar Adam, / locuitori în **Ociu**, cercul **Baia de Criş**, districtul Albei Iulii. / În numele comunităţii **Ociu**"[39].

1881: Printre contribuirile „incurse la comitetului beuşian, în favoarea gimnaziului greco-catolic român de Beiuş" se află și cele făcute de „Ioan Giurgiu, preot în **Ociu**, 1 florin, / Ioan Ciorogariu, primar în **Ociu**, 50 cruceri"[40].

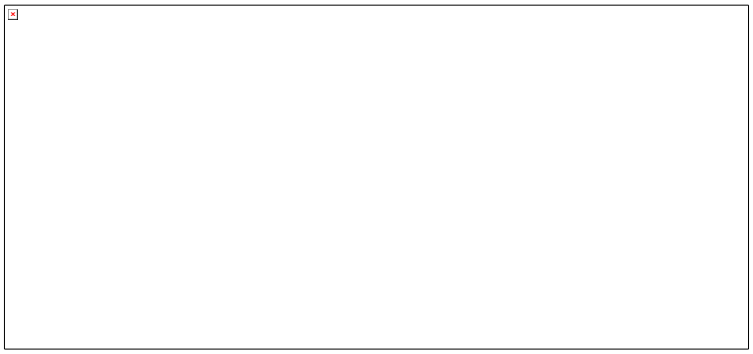

[39] DGAS, *Pentru libertate şi unitate naţională / Documente hunedorene / 1848-1920*, Bucureşti 1988, pp. 121, 122
[40] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 68, Braşov 1881, p. 4

OCNA DE FIER

(Ocna Mare, azi **Ocna de Fier**, judeţul Caraş-Severin)

1780, Francesco Griselini: „Am putea spune, despre munţii Moraviţei, în întreaga lor întindere, până la **Reşiţa**, că sunt de fier. Minereul stă în grămezi şi bolovani, din care cauză se poate scoate la suprafaţă cu uşurinţă şi în mari cantităţi. Cu acest minereu este ocupat un mare număr de lucrători, la cuptorul cel mare din **Reşiţa**, care se află situat nu departe de **Bocşa** (judeţul Caraş-Severin)... Straturile de fier... de deasupra, mai mult expuse contactului cu aerul, posedă şi putere magnetică. Acest munte de fier este numit, de către români, „Minera Mare" sau Ocna Mare (azi **Ocna de Fier**, judeţul Caraş-Severin). Producţia anuală... de aramă... e de 3.000-4.000 de măji, adică de aramă curată, aşa cum se pune în comerţ, ca marfă gata prelucrată; această aramă este în sine mai flexibilă decât aceea de la **Oraviţa** (judeţul Caraş-Severin) şi se mai poate şi topi mai uşor şi cu mai puţine cheltuieli. Ea este transportată la **Ciclova** (judeţul Caraş-Severin), lângă Oraviţa, unde i se dă, prin ciocănire, ultima pregătire.

Fierul, îndată ce iese din prima prelucrare, din munţii de unde este extras, se transportă la cuptorul cel mare de la **Reşiţa**, pe care l-am vizitat, continuându-mi drumul, peste **Biniş** (comuna Doclin, judeţul Caraş-Seve-

rin) şi **Bocşa**. Pentru a grăbi topirea, se adaugă şi calcar, care încetineşte desfacerea sulfului din minereu. Cuptoarele de topit sunt zidite în piatră cioplită şi căptuşite, pe dinăuntru, cu lut refractar, care rezistă focului. Fierul ce iese de la prima topire, care se numeşte Flossen, spre a fi transformat în oţel, se bate în drugi, cu ciocanele, apoi se aşează pe o vatră specială, al cărei cămin trebuie să fie scund şi în aşa fel zidit, ca focul să poată fi cât mai concentrat. Toată arta pentru fabricarea oțelului constă în potrivirea focului, în pregătirea foalelor, în grija cu care, la timpul potrivit, se aruncă drugilor înroşiţi zgura trebuincioasă, cu care se scot din foc şi se bagă în foc, în repetata şi necontenita batere cu ciocanul şi în răcirea în albia cu apă, în care, de asemenea, se obişnuieşte a se pune zgură. Eu însumi am văzut toată această operație, precum şi o alta mult mai grea, prin care fierul, după prima topire, este întins şi subţiat, prin baterea cu ciocanele şi făcut propriu prelucrării pentru orice întrebuințare. Am mai văzut, aici, fabricându-se obuze şi bombe de diferite calibre, granate, tunuri, obuziere, mortiere, sobe de fier, căldări, topoare şi alte unelte”[41].

1895: „Ținându-se examenul din religiune, în 16 iunie stil nou, după-amiază, la 4 ore, a fost prezidat de Prea Onoratul Domn protopop al tractului **Bocşa**, Macsim Popoviciu, dimpreună cu comisarul consistorial, învățătorul Ioan Marcu, fiind de faţă preotul local, ca catihet, preotul din **Ocna de Fier**, apoi învățătorii locali şi unii membri ai comitetului şi epitropiei parohiale. S-au examinat mai întâi pruncii clasei I, după aceea trecu comisiunea examinatoare în clasa a II-a; dar, cu durere trebuie să

[41] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 421

mărturisesc, că atât în clasa I, cât și în a II-a, școlarii și școlăriţele au dat răspunsuri foarte slabe; ba, ce e mai mult, întrebându-se o școlăriță, din clasa a V-a, de 12 ani, poruncile bisericești, nu le-a știut.

Dorind comisiunea a audă ceva și din cântarea bisericească, organul bisericesc local, delăturând învățătorii locali de la cantorat, nu fură îndatoraţi a propune cântarea bisericească, dar, din simt religios, instruise tinerimea, în cântarea bisericească în trei voci (terțet), preotul local Lazăr Bălean, care, pe lângă cei doi fii ai săi mai mari, învăţă mai vreo patru-cinci prunci de-ai aderenţilor săi, glasurile care, la auzul „cântarea, bisericească", sar peste scaune, de la locurile lor, şi se pun toţi, într-o scăunie, începând a cântă „Pre Tatăl", ceilalţi şcolari stăteau cu gurile căscate, neștiind cânta, dar, la admonestarea preotului, începură și ei, după ceilalţi şase-şapte… / În 25 iunie stil nou, s-a ţinut examenul din celelalte obiecte de învâţământ, sub prezidiul prim forestierului din loc, Gustav von Sommerfeld, care a avut un succes strălucit. în ambele clase. De față au fost numai învățătorii germani din loc"[42].

1905: „Dl Constantin Morariu, din **Bocşa-română**, se plânge că o femeie română din Bocşa-română n-a primit licenţă de birt, pentru că prim-pretorele şi-a dat opinia ca cererea femeii să fie respinsă. Un străin, însă, a primit. în răstimp de 2 săptămâni, licenţă şi a deschis birt în comună. Acest fapt dureros trebuie să te scârbească, să te indigneze. Oamenii din comună sunt siliți, bag-seama pentru că sunt români, să-și lase casa şi să plece în lume, pe când un venetic e sprijinit de oamenii stăpânirii. / Cere să se deschidă şcoala din **Bocşa**, închisă acum 3 luni, pentru difterie. /

[42] *Dreptatea*, Anul II, nr. 153, Timişoara 1895, p. 3

Pretinde să se publice când se va ţine pertractarea la **Ocna-de-Fier** pentru apa din **Dognecea** şi cere ca, la pertractare, să fie chemaţi şi membri din reprezentanța comunală”[43].

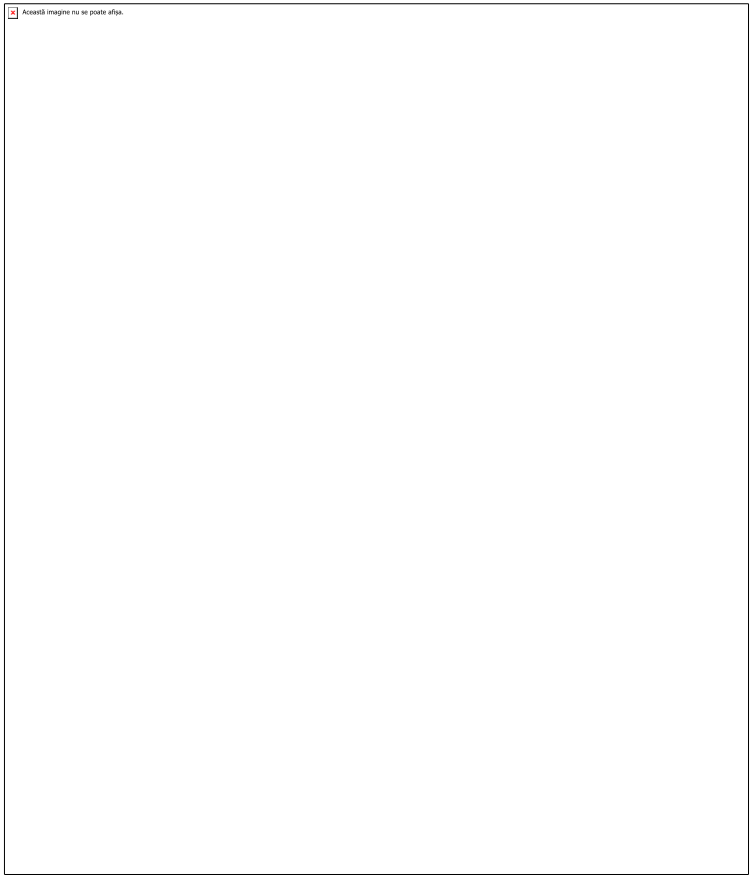

[43] *Drapelul*, Anul V, nr. 2, Lugoj 1905, p. 2

OCNA DEJULUI

(Desakana, judeţul Cluj)

1353, ianuarie 29, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că, în cadrul adunării nobililor de la Turda, din 20 ianuarie, „cumpănind în cumpăna dreptăţii pricinile tuturor împricinaţilor, Laurenţiu diacul, judele oraşului **Ocna Dejului** (Desakana, judeţul Cluj)… a declarat că un pământ, numit Beke, care trecuse odinioară în stăpânirea lui Petru zis Sous, prin danie regească… şi care fusese dobândit şi cumpărat cu douăzeci şi şapte de mărci de acest Petru de la locuitorii oaşului Ocna Dejului, le-a fost cotropit cu silnicie de către Petew, Ladislau şi Toma, nobili de **Nima** (Nema, judeţul Cluj), spre marea lor pagubă şi daună. / Auzind acestea, Petew, Ladislau şi Toma, nobili de Nima au răspuns că sus-zisul Petru zis Sous a fost ruda şi neamul lor, în devălmăşie cu dânşii, şi că acest pământ Beke îi căzuse lui, la împărţeală, de la ei şi că, prin moartea acestui Petru, pământul a trecut din nou în stăpânirea lor… în temeiul dreptului de moştenire… noi am aflat că sus-zisul pământ Beke a fost vândut de acel Petru zis Sous, cu douăzeci şi şapte de mărci, orăşenilor şi că aceşti orăşeni au fost traşi în judecată, în faţa voievodului Toma, de către Mihail şi Grigore, nobili de Nima, ca fiind pământul acelui Petru zis Sous, ruda lor, că părţile, ajun-

gând la o împăcare, prin rânduirea unor bărbaţi cinstiţi, acest pământ Beke a fost înapoiat sub cetatea **Ciceului** (Chychou, judeţul Bistriţa-Năsăud) în anul **1321**, de orășeni şi oaspeţi de Ocna Dejului, în schimbul celor 27 de mărci amintiţilor Grigore şi Mihail de Nima… / Noi, ascultând întâmpinările şi schimburile de vorbe între părţi… am hotărât să li se dea orăşenilor din Ocna Dejului scriesoarea de faţă, întărită cu pecetea noastră”[44].

1366, mai 27, Cluj: Regele Ludovic vestește „porunca regească” prin care, „de aici, înainte, să nu stânjeniţi, popriţi sau vătămaţi, în lucrurile sau fiinţa lor, pe credincioşii noştri orăşeni şi oameni, cât şi pe negustorii din **Dej** (Deeswara, judeţul Cluj) şi din **Ocna Dejului** (Deesakana, judeţul Cluj), adică pe vreunul din ei pentru datoriile sau fărădelegile altuia, atunci şi când ei sau vreunii dintre ei vor veni în ţinuturile, locurile dregătoriilor sau moşiile voastre, ori în mijlocul vostru, umblând după cele trebuitoare traiului lor sau împlinindu-şi alte treburi de ale lor, nici să cutezaţi a-i judeca în alte pricini, în afară numai de pricinile criminale, adică de furt şi de altele, în care sunt prinşi în văzul tuturor. Iar dacă unii au vreo pricină împotriva lor sau a vreunuia dintre ei, s-o urmărească pe calea judecăţii în sus-zisele locuri. Dej şi Ocna Dejului, potrivit libertăţii acelor locuri, unde fiecărui pârâş i se va da, din partea lor, îndestulătoare despăgubire. Afară de aceasta, voim şi poruncim cu tărie ca sus-numiţii orăşeni şi oameni, şi negustori ai noştri, când vor ajunge la locurile voastre de vamă, să nu fie siliţi, de voi sau de vameşii voştri, la plata unei vămi nedrepte sau de prisos, ci, după plata dreaptă a vămii obişnuite, să fie nestânjeniţi a merge în pace oriunde

[44] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 166, pp. 178-182

ar voi, fără vătămarea lor şi a lucrurilor lor, sub ocrotirea şi osebita noastră chezăşie”[45].

1367, februarie 6, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, deoarece voieşte „ca credincioşii noştri orăşeni şi oaspeţi din **Ocna Dejului** (Deesakana, judeţul Cluj) şi din **Dej** (Deeswara, judeţul Cluj) să fie puşi, pe cale judecătorească, prin omul nostru şi al vostru, în stăpânirea unor pământuri aflătoare şi aşezate pe râul Someşul Mic, lângă acele oraşe ale noastre, pământuri care le-au fost date îndărăt şi lăsate lor”, să trimită omul de mărturie, în faţa căruia trimisul regal, „Toma, fiul lui Nicolae de **Chiced** (Kecheđ. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Nicolae, fiul lui Ştefan de **Codor** (Kodor, judeţul Cluj), ori Ladislau, fiul lui Myke, sau, în lipsa celorlalţi, Ioan, fiul lui Petru, fiul lui Laurenţiu, ducându-se la pomenitele pământuri şi chemând acolo, în chip legiuit, pe toţi vecinii şi megieşii lor, să le hotărnicească după semnele lor adevărate şi vechi, ridicând altele noi, pe lingă cele vechi, în locurile de trebuinţă şi… să le dea în stăpânire numiţilor orăşeni”[46].

1766, François-Xavier de Feller: „M-am dus la **Ocna Dejului**, să vedem ocnele: aceste ocne sunt întinse, adânci și dau cea mai frumoasă sare; ele aduc un venit foarte însemnat regelui. Domnul de Breux, eu, un „charissim” şi un lucrător, înfăşuraţi într-un burduf de piele de bou, legată cu o frânghie, am coborât în această prăpastie... Frânghia care susținea toată greutatea putea să se rupă şi

[45] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 70, pp. 133, 134

[46] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 201, pp. 326, 327

totul ar fi fost sfârșit; n-ai mai fi ajuns cu viaţă, atingând pământul. Aceste frânghii ţin, de la trei, la patru ani. Ei și? Pentru a-ţi satisface o curiozitate ştiinţitică, este îngăduit să înfrunţi primejdia.

Când să coborâm în groapă, inspectorul sării, sosit valvârtej, ne-a declarat că era o primejdie vădită de a coborî patru deodată; dar roata se şi pusese în mişcare; am coborât şi, după câteva minute, am auzit zgomotul lucrătorilor, am zărit lumânările de seu, care păreau nişte scântei. În sfârşit, am atins fundul: o ce lucru minunat este această ocnă! De la gura gropii, au aruncat o flacără vie, pentru a ne arăta frumuseţea și măreţia bolţii. În sfârşit, neam ridicat, folosind aceeași frânghie, după care ne-am dus să luăm masa la contele Haller”.[47]

1777: „Pe valea Someșului Mic, într-o regiune cu o străveche istorie românească, ce coboară până în epoca primelor voievodate, se află orașul **Gherla**, care, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, va fi un remarcabil centru cultural-artistic. În apropierea oraşului se află Mănăstirea Nicula, fondată încă în secolul al XVI-lea, care, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, va deveni, împreună cu satul cu același nume din apropiere, cel mai important centru al picturii pe sticlă din lumea românească. De altfel, în regiunea din jurul orașului sunt cunoscuți pentru bogata activitate artistică un număr însemnat de pictori români, încă din secolele XVI-XVII. / În secolul al XVIII-lea, la Gherla exista o puternică comunitate românească, care, în anul 1758, număra peste 500 de membri. Populația românească locuia în actualul cartier Candia, ce reprezintă vechea așezare, premergătoare cetăţii, construită în secolul

[47] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 563

al XVI-lea, localitate amintită documentar încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea, cu numele de **Gherla**, toponimic conservat, de-a lungul vremii, numai de către români. Aşezarea românească se afla la apus de cetate, iar în imediata apropiere a zidurilor fortificaţiei era biserica românească, edificiu de piatră, ridicat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, înlocuind desigur o mai veche ctitorie. În 1769 a fost ridicată o nouă biserică românească, construcție de piatră, cu turn, între ctitori figurând Gherontie Cotorea, personalitate marcantă a vieţii culturale, de la mijlocul secolului al XVIII-lea. / Rolul remarcabil, jucat de această localitate în istoria românilor transilvăneni, se datorează și faptului că, începând cu anul 1715, domeniul Gherlei a fost dăruit episcopiei unite. Episcopul Ioan Inochentie Micu, iniţiatorul luptei politice naţionale a românilor din Transilvania, a locuit adesea aici, până în anul 1736, când domeniile Gherlei şi Sâmbetei de Jos au fost schimbate cu cel al Blajului. / Importanța localităţii, în viața social-politică și culturală a românilor din regiune, este subliniat de existența, pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, a protopopiatului, în fruntea căruia se aflau personalităţi de talia lui Gherontie Cotorca sau Avram Meheși. / Încă din prima jumătate a secolului, pe lângă parohia românească din Gherla, funcţiona probabil o școală, dovadă fiind menţiunea documentară a „dascălului Condra Simion”, din anul 1737. Spre sfârşitul secolului, școala românească de aici era organizată pe principii mai moderne, fiind una din numeroasele instituţii școlare, înființate după 1786, când în fruntea învățământului românesc din Transilvania este numit Gheorghe Şincai, „director al şcoalelor naţionale”.

O însemnătate cu totul aparte, în contextul cultural românesc transilvan, o constituie întemeierea, la **Gherla**,

în anul **1777**, a primei **asociaţii a pictorilor români**, breasla zugravilor, eveniment ce demonstrează valoarea potenţialului artistic din aceste părţi, necesitatea desfăşurării activităţii într-un cadru organizat. Iniţiativa organizării unei asemenea asociaţii este legată probabil de numele lui Avram Meheşi, protopopul Gherlei între anii 1775-1792, personalitate culturală marcantă, cu vederi novatoare, ce provine dintr-o familie de intelectuali din elita românească, unul dintre semnatarii actului de întemeiere a breslei. / Documentul, datat în **16 noiembrie 1777**, la **Gherla**, păstrat în Arhivele Statului din Alba Iulia, în Fondul Mitropoliei Blajului, este inedit, deşi conţinutul său a fost comentat de Ioana Cristache-Panait. Textul „tocmelii" a fost redactat şi transcris, neîndoielnic, de protopopul Avram Meheși. Asociaţia pictorilor, întemeiată la Gherla, în 1777, atestă faptul că la această dată o asemenea grupare a forțelor artistice era necesară, datorită numărului relativ mare de pictori, documentul menţionând un număr de unsprezece artiști din patru localităţi. Din **Ocna Dejului** erau în breaslă patru pictori, și anume: Constantin Gaverda, Gheorghiţă Gaverda, Ion Tolmaz şi Achim Surlaș. Un număr egal proveneau din **Hășdate**, sat din vecinătatea oraşului Gherla, cei patru fiind: Oana Zugrăvița, Mihăilă Muntean, Petre Potcoavă şi Ure Zugravul. Todosia Zugrăvița şi Irimie Murar erau din satul **Silivaş**, iar Crăciun Zugravul era din **Bunești** (fost **Seplac**). Activitatea artistică premergătoare momentului în care se produce gruparea pictorilor, în breasla din 1777, merită a fi menţionat ca un argument în plus, cu atât mai mult, cu cât ea nu este deloc neglijabilă, nici cantitativ și nici calitativ.

În ultimele trei decenii ale secolului al XVII-lea, în apropierea orașului **Gherla** își desfășoară activitatea un

valoros și talentat artist, pictorul Luca din **Iclod**, autorul celebrei icoane miraculoase de la Mănăstirea Nicula, precum și al altor picturi de la monumente românești din valea Someșului. / De la începutul secolului al XVIII-lea sunt cunoscute cele mai vechi gravuri, ce provin din **Hăşdate**, sat din apropierea Gherlei, care va deveni cel mai important centru al xilogravurii populare româneşti din Transilvania. Conscripția domeniului **Gherlei** din anul 1737 menţionează ca locuitor al satului **Hășdate** pe pictorul Vasile, probabil inițiator al centrului de pictură din mica așezare românească, în care, la 1777, activau patru pictori. / Conscripția şi urbariul din anul 1750 notau prezența, în orașul de pe Someş, a doi pictori, unul dintre ei fiind probabil Timotei Gavenda, „zugravul din Gherla", menţionat în documentul din 1777.

Breasla întemeiată la Gherla în 1777 a fost considerată ca o asociaţie a xilografilor, în realitate ca era mult mai cuprinzătoare. Breasla grupa în sânul ei, aşa cum precizează de la început textul, „zugravii care zugrăvesc şi tipăresc pă hirtie", presupunând coexistenta celor două tehnici diferite de lucru în activitatea cotidiană a tuturor membrilor.

Breasla pictorilor români de la Gherla a luat drept model corporaţiile medievale cu caracter profesional. Breslele medievale erau constituite în vederea reglementării producţiei, a desfacerii produselor, procurării materiilor prime, în vederea înlăturării concurenţei, cu scopul de a apăra interesele profesionale ale membrilor în fața tuturor primejdiilor. / De la bun început, actul încheiat în 1777 menţionează că asociaţia este aşezată sub protecţia instituţiei ecleziastice, membrii breslei „făgăduindu-se supt ascultarea stăpânirii Blajului", scopul fiind clar enun-

ţat: „ca să le fie de ajutor”. În cadrul adunării, care a avut loc în ziua de 16 noiembrie 1777 şi la care au participat toţi membrii, fiind de faţă protopopul Avram Mcheşi şi popa Dumitru din **Bunești**, în calitate de jurat, s-a stabilit, în baza actului scris, un statut de funcţionare, cu acordul tuturor, „această tocmeală o făcură de bună voia sa, dând mâna unul cu altul”. Soborul zugravilor alege „peste sine mai mare și îndreptător, în rândul meşteşugului acestuia, pe zugravul Gavenda Constantin, om cu casă de stătut din **Ognă**, ca cel ce fiind şi din părinţi zugravi”, calitate care, de fapt, este cea de staroste al breslei. Textul tocmelii arată, în continuare, care sunt atribuţiile starostelui: „acest mai mare al lor va avea grijă și datorie a cerca și lua seama în ce chip lucră fieştecare zugrav şi pe aceia care lucră rău sau fac înpotriva acesteia tocmeli, a-i arăta protopopului şi soborului, ca să se globească unii ca aceia şi să se îndrepte”. Documentul evidenţiază, în unul din pasaje, scopul ce și-l propune breasla, de a menţine nivelul calitativ al lucrărilor, pictorii asumându-și responsabilitatea faţă de produsele lor: „Această tocmeală s-a făcut pentru aceasta, ca să lege mulţi a lucra şi a tipări icoane și nu la lucru de treabă, că tipăresc pe cum nu se cuvine, grozăvind chipurile sfinților și făcându-le îndărăpt, care chipuri nu se cuvine a le ţine creștinii prin casele lor, nici a le pune în biserică”. / Între cei unsprezece pictori, membri ai breslei întemeiate la Gherla în 1777, figurează şi două femei, Oana Zugrăviţa din **Hășdate** și Todosia Zugrăviţa din **Silivaș**, fapt mai rar întâlnit. / Din păcate, cunoaștem prea puţin activitatea pictorilor ce făceau parte din această breaslă, dar sperăm ca cercetări viitoare, de arhivă şi teren, să completeze măcar parţial această lacună.

Xilogravurile pictorilor din breasla de la **Gherla** au cunoscut o largă răspândire în satele româneşti ale Transilvaniei, constituind, alături de icoanele pe sticlă, ceramică şi textile, principalele podoabe ale interioarelor. Xilogravurile au fost de asemenea găsite și în interiorul unor biserici de lemn. / La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor, centrul artistic de la **Hăşdate**, în care activau un număr însemnat de pictori, devine principalul producător de xilogravuri, prin intermediul unor negustori şi colportori ele ajungând până în Ţara Românească și Moldova. / Din **Hăşdate**, în breasla din 1777, apare și Mihăilă Muntean. Dacă gravurile sale au rămas până în prezent necunoscute, în schimb activitatea sa ca pictor de biserici şi icoane o putem sublinia acum, datorită mai vechilor cercetări ale lui Atanasie Popa. / Biserica de lemn Sf. Arhangheli din **Gâlgău**, judeţul Sălaj, demolată în perioada interbelică, era decorată cu pictură murală, al cărei stil se remarca prin puternica amprentă grafică, amintind de desenul sintetic al gravurilor. Icoanele împărătești (Maria cu pruncul, Pantocratorul, Sf. Arhangheli) au fost pictate, în 1795, de „Mihăilă Zugravul", semnat pe icoana hramului. Alte două icoane pe lemn, pictate de acelaşi artist, se aflau în pronaos, amintind prin desen şi compoziţie de pictura pe sticlă și xilogravură, în special prin elementele decorative utilizate. Se pare că o bună parte din ansamblul de pictură murală, ce acoperea pereţii absidei altarului, naosul și pronaosul, a aparţinut aceluiași artist, care poate fi identificat cu Mihăilă Muntean din **Hăşdate**. Spiritul decorativ al acestor picturi, atât icoanele, cât și decorul mural, cu numeroase elemente florale, înscrierea în pagină a scenelor, desenul viguros și incisiv, având compoziţii atât de familiare xilogravurilor

hășdățene, ne duc spre concluzia firească că autorul lor este Mihăilă Muntean, pictor și gravor, membru al breslei din 1777.

În Țara Năsăudului, este cunoscut, după 1778, un foarte activ pictor de icoane, iconostase şi epitafe, Teodor Boer Gherleanu, arta sa aderând stilistic și tehnic spre o formulă de exprimare apropiată sensibil de arta occidentală. Începând cu anul 1783, pictorul utilizează frecvent, atunci când își semnează operele, pe lângă numele său, pe cel de „Gherleanu", explicând, poate, adeziunea sa la breasla pictorilor fondată la Gherla, ori faptul că anii de ucenicie i-a petrecut pe lângă unul din artiştii din acest oraș. Introducerea în repertoriul său a unor compoziţii caracteristice iconografici apusene, inspirate uneori după gravuri de epocă, tendința de prezentare realistă a personajelor, tratate pictural şi în perspectivă, chiar și în cazul reprezentării unor scene tipic tradiţionale, numeroasele elemente decorative, presupun un contact direct cu un mediu orășenesc, care presupunem că este oraşul **Gherla**, în care activitatea artistică se desfăşura în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pe coordonate baroc. Oricum, atributul adăugat numelui de Teodor Boer, Gherleanu, ca un semn distinctiv, este dovada prestigiului de care se bucura arta pictorilor români de la Gherla şi din împrejurimile oraşului, chiar şi în ținuturi mai îndepărtate.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, sunt curoscuţi un număr relativ mare de pictori prezenţi în regiune, realizând ansambluri murale sau pictând icoane și care, din punct de vedere stilistic, gravitează în jurul centrului artistic de la **Gherla**, cu care sunt în contact permanent prin însăși aria în care își desfășoară activitatea. Dintre pictorii cunoscuţi din această epocă, amintim pe Gavril

Zugravul, activ în deceniile șapte și opt, Alexandru Popovici din **Ciceu-Hășmaș**, între 1785-1795, Nechita Zugravul, prezent în numeroase localități din zonă, între 1745-1795, sau Ioan Ştenţel din **Sânmărghita** și Vasilică din **Cătina**, decoratori ai unor monumente, în ultimele decenii ale secolului. Concomitent, o remarcabilă dezvoltare cunoaște centrul de pictură pe sticlă de la **Nicula**, în evidentă legătură cu ambianța artistică gherleană. / Amploarea fenomenului artistic românesc din regiunea orașului **Gherla**, cu rezonanțe depășind fruntariile unei simple mișcări locale, este desigur în legătură cu importantul moment de la 1777, al fondării primei bresle a pictorilor, fiind una din formele de emancipare și de afirmare a populaţiei românești din Transilvania epocii Supplexului”[48].

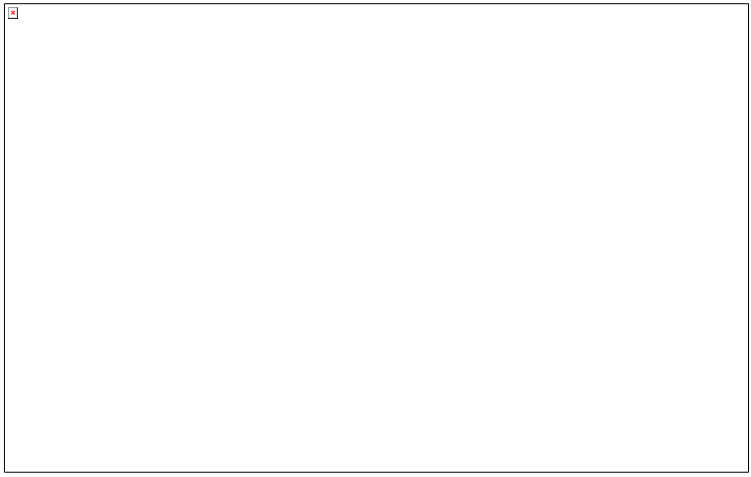

[48] Porumb, Marius, *Breasla pictorilor români, fondată la Gherla, în 1777*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII-XXIII, Cluj-Napoca 1986, pp. 612-617

OCNA MUREŞ

(prin **Myklouslaka, Mykloslaka**, judeţul Alba)

1351, februarie 14: Toma, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, „încuviinţând în chip legiuit dreptele cereri ale prieteniei voastre, am hotărât ca, împreună cu sus-zisul Laurenţiu, fiul lui Petru, omul vostru, trimis anume pentru aceasta, să trimitem pe unul dintre noi, şi anume pe chibzuitul bărbat, magistrul Petru, arhidiaconul de Kyzdy, decanul bisericii noastre, ca să aducă la îndeplinire cele de mai sus. Aceştia, întorcându-se apoi la noi, ne-au spus într-un glas că, în lunea de după sărbătoarea mai sus amintită a Întâmpinării Domnului (7 februarie), s-au dus la faţa locului, pe pomenita moşie **Ciunga** (**Chongwa**, judeţul Alba) şi, după ce i-au chemat pe toţi vecinii şi megieşii ei, şi aceştia fiiind de faţă şi neîmpotrivindu-se cu nimic, ba dimpotrivă, dându-şi învoirea, au dat în stăpânire, cu dreptul care se ştie că ţin de dânşii, două părţi din moşia Ciunga maigistrului Mihail, cantorul bisericii noastre, iar a treia parte lui Petru diacul, ca să le stăpânească pe veci”[49].

[49] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 14, pp. 14, 15

1351, decembrie 6, Buda: Ludovic, regele Ungariei, judecă pricina dintre „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria)… în numele nobilei doamne Ana, soţia sa, fiica magistrului Mauriciu de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare)" şi „Simion, fiul aceluiaşi Mauriciu, fratele bun al nobilei doamne… cu privire la a patra parte". Regele hotărăşte ca „Ana şi, prin dânsa, moştenitorii şi urmaşii moştenitorilor ei… să le ţină şi să le stăpânească pe veci şi în chip nestrămutat o cetate a sa, numită **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), aflătoare lângă râul Crasna, dimpreună cu moşiile care ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu**, **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj), **Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurtelec** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), **Hodig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuieşte să se ia în numitul sat Hidig, de asemenea şi moşia **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba) din părţile Transilvaniei, aşezată lângă râul Mureş, în comitatul Alba, cu toate folosinţele… Afară de acestea, fiindcă bunicul şi tatăl magistrului Simion au dăruit cu drept de veci nişte bucăţi de pământ, despărţite din moşiile ce ţin de cetatea Şimleu, şi anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj) lui Sudak şi fratelui acestuia Nicolae, şi de asemenea moşia **Siciu** (?, judeţul Sălaj) lui Ladislau şi Petru, pentru faptele lor de credinţă – părţile au lăsat într-un cuget în stăpânirea acelor nobili moşiile Uileac şi Siciu[50].

1355, iunie 11, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea transcrie pentru Andrei. Episcopul Transilvaniei, scrie-

[50] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 83, pp. 84-88

soarea „privilegială cu privire la moşia **Uioara** (Vywar, sat inclus în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), păstrată în arhiva noastră”[51].

1355, noiembrie 3, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, venind „Ana, soţia magistrului Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria), adică fiica răposatului magistru Mauriciu de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare), a mărturisit că deoarece cetatea **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Crasna, cu satele şi pământurile ce ţin de ea, precum şi satul **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba)), aşezat în comitatul Alba, lângă râul Mureş, i-au fost dăruite de către magistrul Simion, fiul magistrului Mauriciu, fratele ei după mamă, prin mijlocirea scrisorilor preaînaltului Ludovic, regele Ungariei…după o îndelungată chibzuire, a împărţit în jumătate acele moşii între urmaşii ei… lăsând la o parte fiicele, adică lui Stanislau, Ladislau şi Gheorghe, născuţi din ea, şi celor pe care îi va putea naşte în viitor; iar jumătatea rămasă a acelor moşii, ce ţin de patea femeiască şi care-i vin de la bunica sa… o hărăzeşte sus-zişilor ei moştenitori şi fiicelor sale, împreună, ca să le stăpânească”[52].

1356, ianuarie 8, Oradea: Privilegiul capitlului din Oradea, prin care „Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica magistrului Mauriciu, fiul lui Nicolae de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare) adică al

---

[51] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 316, pp. 331, 332

[52] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 346, pp. 366-368

răposatului voievod Nicolae", dăruieşte fratelui ei Simion… „toate stăpânirile sale de moşie… / Iar acel Simion, întru răsplătirea deplină a hărăzirii, a dat Anei, sora lui preaiubită, o cetate, numită a **Şimleului**, aflătoare aproape de râul Crasna, cu părţile de moşii ce ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj)**, Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurteleku** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), şi **Hidig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuia a se lua la Hidig; de asemenea, moşia **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba), aşezată pe râul Mureş, în comitatul Alba… / Pe lângă acestea, deoarece bunicul şi tatăl magistrului Simion, hărăzise pe veci, pentru faptele lui de credinţă, lui Nicolae, fratele acestuia, nişte părţi de moşie, despărţite din moşiile ce ţin de Şimleu, anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj)**, Sudak** (judeţul Sălaj) etc., de asemenea lui Ladislau şi lui Petru moşia **Siciu** (judeţul Sălaj), ei au lăsat acestor nobili acele moşii"[53].

1356, august 4: „Simion, arhidiacon de Turda… adevereşte că Dominic, fiul lui Laurenţiu de **Dumbrău** (Dumbrău, Dombros, azi **Dumbrava**, judeţul Alba), a dovedit cu martori, împotriva lui Ştefan şi Petru, fiii lui Ioan de **Cistei** (Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba), că **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba) a fost moşia ereditară a bunicului său Dominic, fiul lui Mikó; de aceea, sfertul fiicelor din acea moşie i se cuvine lui, după mama sa Kunech, fiica numitului Dominic, iar după bunica sa Elisa-

[53] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 2, pp. 1-5

beta trebuie să-i revină darurile de nuntă şi zestrea, potrivit dreptului obişnuielnic al ţării”[54].

1357, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Andrei, că „l-a chemat pe Magistrul Mihail, fost canonic cantor, pe Ştefan şi Petru, fiii lui Ioan de **Cistei** (Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba), în procesul cu Dominic, fiul lui Laurenţiu, deoarece cel dintâi s-a împotrivit la punerea lui Dominic în stăpânirea unei pătrimi din moşia **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), care i-a fost atribuită prin judecată”[55].

1360, noiembrie 25: Vicevoievodul Petru „amână procesul dintre Dominic, fiul lui Laurenţiu de **Dumbrău** (Dumbrău, Dombros, azi **Dumbrava**, judeţul Alba) şi Ştefan Crispus şi fratele său Petru diacul, fiii lui Ioan de **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), pentru ca Petru să poată răspunde, în această pricină, la scaunul de judecată al vicevoievodului”[56].

1361, mai 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Dominic zis de **Gâmbaş** (Gumbas, inclus în Aiud, judeţul Alba), fiul lui Andrei, nobil de **Şintereag** (Sumkereş, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Petru, fiul lui Ioan de **Uioara de Sus** (înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), Dominic a arătat că Petru, ruda sa, a plătit lui Mihail, fiul lui Ladislau, fiul

[54] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 30, p. 31
[55] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 61, p. 68
[56] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 537, p. 577

lui Geleth 45 florini în florini aur, pentru care Dominic i-a dat partea sa de moşie, pe care o avea în moşia **Turdaş** (Thordas, judeţul Alba), aflătoare în comitatul Alba"[57].

1361, iulie 2, Sântimbru: Vicevoievodul Petru „cere conventului din Mănăştur să-l pună pe Dominic, fiul lui Laurenţiu de **Dumbrău** (Dumbrău, Dombros, azi **Dumbrava**, judeţul Alba) în stăpânirea unui sfert din moşia **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), ca zestre şi daruri de nuntă ale bunicii sale şi ca sfert de fiică al mamei sale, împotriva lui Ştefan Fodor, fiul lui Ioan de **Cistei** (Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba)"[58].

1366, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, la adunarea obştească din Turda, din anul **1366**, venind „Ioan, fiul lui Nicolae de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), şi Ladislau, fiul său, potrivit cuprinsului scrisorii de amânare a lui Petru, vicevoievodul nostru, împotriva episcopului Dominic, scrisoare care cuprindea desfăşurarea unei hotărniciri de moşie, precum şi a unei oprelişti şi împotriviri a punerii în stăpânire şi a chemării la judecată… şi din care am aflat că Ioan şi Ladislau, fiul său, luând cu ei pe Ioan, zis Touth de **Ciumăfaia** (Chamafaya, judeţul Cluj), omul vicevoievodului Petru, şi pe fratele Nicolae, trimis spre mărturie de acel convent… şi s-au dus la moşia numită **Uioara** (înglobată în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), şi, chemând în chip legiuit pe vecinii şi megieşii ei, de faţă cu aceştia, luând-o înapoi, pe calea legii, au voit să pună să se dea în stăpânire", dar s-a opus episcopul Dominic, prin tot

---

[57] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 40, pp. 29-31

[58] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 45, p. 34

felul de amânări, iar „în acest răstimp, Ioan, fiul lui Nicolae, plecând din această lume, Ladislau, fiul lui Ioan, a cerut să fie înfăţişate actele, pe care episcopul se îndatorase să le înfăţişeze… cu privire la zisa moşie Uioara”. În cele din urmă, o „scrisoare privilegială a capitlului din Oradea” şi o alta a capitlului bisericii de Alba Transilvaniei au condus spre o împăcare, prin care „Ladislau, fiul lui Ioan, pârâşul, şi pe de altă parte Andrei, cantorul, în numele episcopului, precum şi Ioan, Petru şi David, fiii lui Petru, fiul banului Mykud, au mărturisit că s-au înţeles în pricina de mai sus”[59].

1900: „Onorată Redacțiune, / Din cea din urmă „dare de samă” a subscrisului, nr. 45 al „Unirii”, anul 1899, se vede că s-a primit, în favorul şcolii greco-catolice din **M. Gheja**, 55 florini 14 cruceri vienezi. De atunci, s-a mai primit, cu mare mulțămită, încă de la: credincioşii greco-catolici din **Mureş-Uioara**, colectaţi prin Prea Onoratul Domn Dr. Sebastian P. Radu, protopop, 1 florin, de la Dl Gregoriu Bozac, proprietar în **Velcheriu**, 1 florin, şi de la Mult Onoratul Domn Teofil Pop, paroh în **Hădărău**, 1 florin. Suma contribuirilor, în favorul sus-amintitei şcoli este, deci: 58 florini 14 cruceri (116 corone 28 fileri). / Totodată, îmi permit a face cunoscut Prea stimaţilor domni mărinimoşi contribuienţi, progresul ce s-a făcut în această comună, în timpul cel mai nou, convins fiind că nici o mulțămită, ce le-aş face, nu le-ar cădea aşa de bine, ca tocmai progresul intelectual și moral, îndeplinit din partea celor ajutați. / La stăruința dlui învățător Iuliu Popp, s-a înfiinţat un cor de bărbaţi, în 2 voci, care, atât la sfânta liturghie, cât şi la utrenie, laudă pe Dumnezeu prin into-

[59] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 54, pp. 84-90

narea corectă a frumoaselor noastre cântări bisericeşti. / În 15 decembre, s a pus bază unei biblioteci poporale, numită „Biblioteca tinerimii din M. Gheja", prin donarea alor 44 cărţi, în 46 volume, din partea subscrisului, 6 cărţi de către doamna Lucreția Simu, din **M. Gheja**, 3 din partea domnişoarei Cornelia Orășan din **Sânjacob**, şi 5 din partea dlui Iulia Popp, învăţător în **M. Gheja**. / Astfel, biblioteca tinerimii din M. Gheja constă din 58 cărţi, în 60 tomuri, iar până azi are 44 membri, care contribuie, pe fie care an, 20 cruceri pentru cumpărarea de cărţi. / Localul de cetire e sala şcolii noastre.

Cu bucurie, deci, subscrisul constată că deja se cunosc roadele şcolii. De când această comună a avut învăţător pe Ioan Nicoară, iar azi pe Iuliu Popp, tinerimea crescută de ei ştie ceti şi scrie bine, aşa cât cu mare bucurie schimbă, azi, petrecerile de prin şezători cu lectura plăcută şi edificatoare din şcoală. / Pe venitor, sper a putea fi în poziţiune de a aduce la cunoştinţa binevoitorilor noştri şi înfiinţarea unei „reuniuni de temperanţă" în comuna noastră, deşi acesta e un lucru cu mult mai greu de dus în îndeplinire ca altele. Vorba românească: „La vale mergi uşor" (calea spre viaţă e netedă), dar „La deal sui anevoie" (calea virtuţii cu spini presărată este). / George Simu, preot, preşedintele senatului şcolastic din **M. Gheja**"[60].

1908: „În cursul anului trecut, **1907**, s-au înfiinţat două despărţăminte noi: **Aiud-Teiuş** şi **Hălmagiu**, iar în cursul anului 1908, parte s-au înfiinţat, parte sunt pe cale de a se înfiinţa următoarele despărţăminte: **Lăpuşul unguresc** (din teritoriul despărţământului Dej), **Ciacova, Buziaş** (ambele din teritoriul despărţământului Timişoara),

[60] *Unirea*, Anul X, nr. 3, Blaj 1900, p. 25

Sasca-montană (din despărţământul Oraviţa), despărţământul se va împărţi în 5 despărţăminte, iar despărțământul **Murăş-Uioara** se va reînfiinţa statornic şi sistematic”[61].

1925: „Elevii liceului din Blaj, în excursie şcolară. O ceată de elevi ai Liceului nostru de băieţi au plecat, vineri, în săptămâna trecută, sub conducerea alor 3 profesori, să vadă fabricile din **Uioara** (azi **Ocna Mureş**), din **Ghiriş** (azi **Câmpia Turzii**) și **Turda**. Au și cercetat, în aceeaşi, zi fabrica de sodă de la Uioara, iar a doua zi, sâmbătă, au văzut **fabrica de cuie din Ghiriş** şi fabricile de ciment, de sticlă şi de bere din Turda. La Ghiriș şi la Turda, excursioniştii au fost primiţi şi călăuziţi cu cea mai mare dragoste. În Uioara, elevii au dormit pe bănci, într-o sală de învățământ a Școlii primare, iar profesorii, la hotel. Școlarii s-au întors acasă duminecă, în 22 noiemvrie, cu bogate învățături”[62].

1929: „Cum au fost prinși hoţii care **au jefuit cancelaria comunală din Fărău**. Cititorii gazetei noastre își aduc aminte de știrea, publicată de noi, despre jefuirea lăzii comunale din **Fărău**, judeţul Alba. Scriam, atunci, cum niște făptuitori necunoscuți au pătruns, noaptea, în cancelaria notarială din numita comună și au ridicat casa cu bani, pe care, după ce au târât-o vreun km și jumătate, într-o vale apropiată, au spart-o şi au luat dintr-însa vreo două sute de mii de lei. Şi nimeni nu putea nici măcar bănui cine să fi făcut o spargere atât de îndrăzneață. / Mers-au jandarmii la faţa locului, căutat-au și cercetat-au, în fel și chip, dar în zadar! Urmele nu puteau arăta nimic. Și n-au folosit nici multele prepuneri, care se fac în asemenea cazuri. Nici

[61] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 163, Braşov 1908, p. 5
[62] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 48, Blaj 1925, p. 3

diavolii din iad nu putuseră lucra cu mai multă îndrăzneală și ticăloșie. Căci era vorba de banii unui sat necăjit și, mai cu seamă, de părăluțele bietelor văduve de război. Cercetările asupra faptului le-a condus șeful postului de jandarmi din **Uioara** apropiată, care, după hoţia din comuna **Fărău**, nu mai avea zi, nu mai avea noapte. Întruna își sfărma mintea cum ar putea da de urmele atât de bine ascunse ale făptuitorilor ticăloși. Și şeful de post de la Uioara s-a dovedit băiat isteț.

Domnişorul fercheş de la Uioara. Şeful de jandarmi din Ocnele Uioarei a băgat de seamă, după noaptea cu pricina, că în orășelul cu sare multă, de lângă Mureș, prea se sclifoseşte prin cele cârciumi un domnişor îmbrăcat boierește, care aruncă banii ca din găleată, atunci când el nu era decât un şofer de om sărac, adică al unui biet funcţionar de percepție, cu numele Gaşpar. / Omul legii s-a arătat prepuielnic față de domnișorul cu punga fără baiere și l-a poftit, într-o bună zi, până la post, să-l întrebe o vorbuliță, două. Domnișorul însă nu s-a lăsat înfricat și şeful de jandarmi nu i-a putut scoate nimica din gușă. Ba se părea chiar că șeful prepuielnic a sfeclit-o de-a binele cu arestarea galantului șofer. Însă, unde s-a văzut jandarm, să-şi lase curând păsăruica apucată odată în ghilţ? Aşa și bravul șef de la **Uioara**. Păsăruica a fost încuiată bine și, a doua zi, mergea la Cluj, la poliția cea mare, o telegramă secretă, care spunea următoarele: „Rog îndată doi detectivi isteți, căci am în mână o păsăruică brează. Şi mă ţine prepunerea că e un hoţ îndrăcit”.

Intră în horă doi adulmecători pe ales. Poliţia din Cluj a și trimis, numaidecât, pe cei mai strașnici detectivi ai săi, doi dintre aceia cari îţi cotrobăiesc și în fundul sufletului, pe Rotar şi pe Noaghea. Detectivii de la Cluj,

cât ce au sosit la **Uioara**, ață la jandarmi, să vadă ciocârlanul căzut la calitcă. Le-a fost arătat. Şi detectivul Noaghea l-a şi luat în răspăr…

Mărturisirea hoțului. Lenard Dezsi n-a mai avut de ce se tacă și a vorbit. A mărturisit, cu de-amănuntul, cum el, și cu doi tovarăși ai săi, tot din **Turda** de loc, anume Turzai Feri și Șomoghi Ferenț, au jefuit poșta din **Uioara**, de unde au cărat 60.000 de lei, pe cea din **Sighetul Maramureşului**, de unde au robăluit trei sute de mii şi, mai pe urmă, cancelaria notarială din **Fărău**, de unde au dus două sute de mii de lei, bani uscaţi! / „La **Fărău** a fost mai greu ca pretutindeni!, a spus hoțul. Acolo am adus carnea înveninată în merindare, de la Turda, de am înveninat câinii notarului. Și eu am târât lada de fier, din cancelarie, până în Valea lui Vodă, ori cum pustia o cheamă. Foarte grea a fost lada. Am trudit grozav, până am scos-o din casă, la drum. Noroc că nu ne-a ieșit nimeni în cale, că tovarășul meu Feri era cu revolverul în mână și se făcea și moarte de om! Așa ne-a fost totdeauna înțelesul, că de ne turbură cineva, în munca noastră, îl stingem de pe lume”.

La Turda, în căutarea celorlalți păsăroi. După mărturisirile de mai sus, detectivii l-au umflat pe Lenard, într-o maşină, și hai la Turda, să-și arate tovarășii. Oamenii legii, cu păsăruica de la Uioara ferecată bine în lanțuri şi aşezată între baionetele alor doi jandarmi, au ajuns la Turda, spre miez de noapte. / Maşina s-a oprit la poarta casei unde locuia Turzai Feri. Când au intrat în odaia banditului, el tocmai se pregătea de culcare. Sosise de la cinematograf şi se dezbrăcase, să se vâre sub plapomă. Așa l-au legat detectivii, cum se găsea, numai în cămașă și-n izmene, Nu i-au dat vreme nici să sufle. Acest Feri e un hoţoman din cale-afară de tânăr. Abia are 10 ani şi s-a dat dracului

pomană, cum e mai rău. / Peste cinci minute, detectivii bocăneau în ușa celui de.al treilea păsăroi, la ușa lui Șomogyi. Ferenţ. Aici a mers mai greu, căci la acesta glasul oamenilor legii a stârnit copiii din somn și nevasta, căci el era însurat şi om de familie… A fost legat şi el fedeleş şi dus la Cluj, cu mare grabă.

Mai răsare și al patrulea părtaș. Luaţi la întrebări, pe hodină, bandiții au mărturisit că ei mai au un tovarăș, pe jucuțul de dare de la **Uioara**, cu numele Gașpar, care le făcuse pe gazda de hoți și ştia de toate isprăvile celor trei păsăroi de pradă. La acesta fusese șofer Lenard și, împreună, umblau pe sate, de căutau lăzile cu bani pe la cancelarii. Cum Gașpar era jucuț de dare, el avea intrare pe la notari și putea să afle unde sunt bani adunați și unde nu. Așa au fost şi la **Fărău**, împreună, și așa au putut cunoaște cancelaria notarului Magda, cu banii de dare şi ai văduvelor. / Jucuțul de la Uioara, căzut şi el în capcană, a prins a spune ce știa despre foștii lui fraţi în răutate. Între altele, i-a făcut băgători de seamă pe detectivi să-și aducă aminte de o întâmplare din vară, publicată de gazete, când, în apropiere de **Câmpia Turzii**, niște răufăcători au omorât un om şi, ca să nu mai rămână urmă de fapta lor, l-au înfundat într-o căpiță de fân și i-au dat foc. / Gaşpar spune că omul ucis, atunci, s-a chemat Konţ Iosif şi că a fost ucis și ars de Lenard, Turzai și Șomogyi, fiindcă le fusese tovarăș la jafuri și umbla să-i vândă. Ca să nu-i poată trăda, l-au ucis și l-au pârjolit în căpița de fân de la **Ghiriş**… / S-a mai descoperit şi ascunzătoarea unde îşi aveau ei banii puşi grămadă, după obiceiul haiducilor de demult. Această ascunzătoare s-a găsit într-o gaură de nisip, în malul Arieșului, aproape de Turda. Un sac de bani au adus de acolo detectivii, arme și numeroase chei de desfăcut coșile. Prin-

derea acestor blestemaţi bandiți a ridicat o piatră de moară de pe inimile oamenilor din multe ținuturi ale Ardealului, căci, în timpul din urmă, netrebnicii făcători de rele întrecuseră toate marginile”[63].

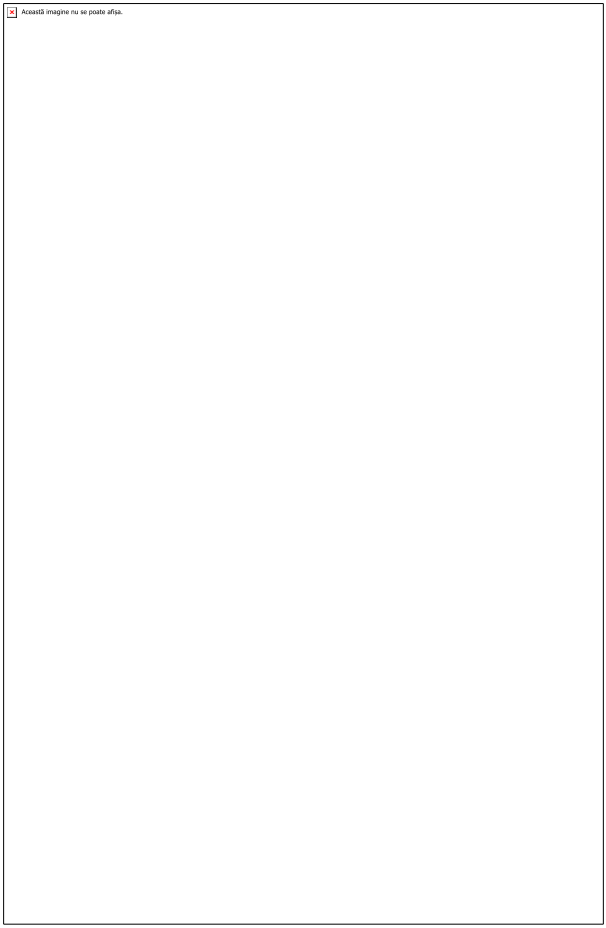

[63] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 43, Blaj 1929, pp. 4, 5

OCNA SIBIULUI

(Vizakna, judeţul Sibiu)

1355, noiembrie 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „doamna văduvă a lui Ioan, fiul lui Alard de **Ocna Sibiului** (Vizakna, judeţul Sibiu), precum şi Dorotea şi Marta, fiicele sale, pe de o parte, iar pe de alta Andrei, fiul comitelui Nicolae, fiul lui Solomon de **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), pentru sine şi pentru Ştefan, Solomon, Mihail şi Nicolae, fraţii săi buni, acea doamnă văduvă a lui Ioan, precum şi Dorotea şi Marta, au mărturisit că, deoarece au fost osândite prin rânduială judecătorească de Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, faţă de sus-zişii fii ai lui Nicolae, la 26 mărci de argint, plătite de aceştia zisului voievod, cât şi pentru 25 mărci, au vândut fiilor lui Nicolae, fiul lui Solomon, o parte a lor de moşie, ce o au în moşia numită **Regulkirh**, adică a patra parte dreaptă a acestei moşii”[64].

1369, noiembrie 13, Sântimbru: „Magistrul Ioan, fiul lui Petru zis Chech de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ne-a adus la cunoştinţă, în chip de întâmpinare, că şi-a pus toate actele, întocmite cu privire la moşiile sale, în mă-

[64] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 347, pp. 369, 370

năstirea fericitului Nicolae Mărturisitorul din **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), care a fost arsă până în temelii de către Vlaicu, voievodul Ţării Româneşti, şi au fost mistuite de foc toate scrisorile şi actele lui. Pentru aceasta, trimiteţi spre mărturie omul vostru, faţă cu care omul nostru, Alexandru de **Daia** (Dalya, Dalya Major, azi **Daia Mare**, judeţul Sibiu) sau Mihail, fiul lui Pavel Deway de **Broşteni** (Kereky, judeţul Sibiu), ori Ştefan, fiul lui Andrei de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba) sau Alard, fiul lui Alard de **Ocna Sibiului** (Wyzakna, judeţul Sibiu) să cerceteze adevărul curat despre cele de mai sus"[65].

1566, Giovan Andrea Gromo: „La o depărtare de vreo opt mile de oraşul Sibiu, se găsesc ocnele de sare, într-un târg care se numeşte **Ocna Sibiului** sau, pe săseşte, Salzburg. Aceste ocne de la Ocna Sibiului, ca şi cele de la Turda şi Dej, aduc venituri importante principelui Transilvaniei"[66].

1613: „Terenurile cu sare de la **Ocna Sibiului** erau deţinute şi exploatate, încă de la 1613, de particulari. În 1665, constată dieta ardeleană că ocnele de sare de la **Turda**, **Ocna Sibiului**, **Cojocna**, **Sic** şi depozitul de la Murăş Port s-au dezorganizat şi nu aduc nici un venit statului. Dieta decide, deci, să le pună la dispoziţia principelui (kegyelmes dispozitioja alá) şi le predă acestuia (Nagyságodnak kezébe bocsátjuk) ca să le dea în arendă, cu condiţia ca arendaşii să verse în visteria statului „annuatim" 20.000 taleri, sub titlul de impozite. / În baza acestei hotărâri, dă principele ocnele de sare din **Ocna Sibiului** şi

---

[65] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 439, pp. 671, 672

[66] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 354

depozitul din Murăş Port, în ziua de 25 mai 1671, în arenda lui Pater Ianoş[67], pe timp de patru ani, până în 22 mai 1675. / În aceeaşi zi de 25 mai 1671, Pater face un contract în scris cu şase reprezentanţi ai **muncitorilor de la salinele din Ocna Sibiului**: Stan Toader, Petru Ilie, Petru Buiescu, Dumitru Duesc, Iordan Stoica şi Vlad Dragomir, stabilind, în 23 puncte, până şi cele mai mici amănunte privitoare la datorinţele şi drepturile patronului şi ale muncitorilor. Contractul acesta, sub numirea „Par instructionis melyet irtak akkor, a mikor Pater Ianoş ur az aknákat arendálta" se păstrează şi acum, în arhiva comunei **Ocna Sibiului**.

În 25 noiemvrie 1671, dieta revine asupra hotărârii de la 25 mai şi revoacă de la Pater concesiunea asupra depozitului de la Murăş Port: „Venitul de la **Partoş** să nu se mai dea în arendă străinilor, ci numai patrioţilor". Se vede că situaţia de drept a lui Pater nu era lămurită. El cere deci dietei ardelene să-i precizeze drepturile de care poate beneficia în Ardeal. Dieta dezbate chestiunea, în şedinţa din 10 octombrie 1672, şi, în articolul III, decide în ce chip se permite lui Pater Ianoş să locuiască şi să-şi câştige proprietate în ţară... / Cu arenda salinelor de la **Ocna Sibiului** a avut Pater şi inconveniente. Principele se vede că ajunsese în jenă financiară şi a cerut, în 1675, înainte de termenul arendei, să-i plătească banii. Un oarecare Szegedi

[67] „Când a venit în Ardeal, până acum nu se ştie. Fapt este că, în 1671, era în Alba Iulia, negustor bogat, bărbat bătrân, cu o barbă albă respectabilă, şi om de frunte în oraş. Documentul din arhiva capitlului de Alba Iulia îl numeşte „nobil de Alba Iulia", nobleţe câştigată, probabil, în baza decretului de la 1653, De bună seamă, machedonul era stabilit aci de mult, poate chiar din tinereţe, dar apare numai la 1671, când ia în arendă ocnele de sare de la Ocna Sibiului şi depozitul de la Murăş Port" – în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 1-2, Sibiu 1942, p. 35

György, probabil un emisar al principelui, i-a pretins banii. Pater ridică, în 17 mai 1675, protest împotriva acestei proceduri, declinând de la sine orice răspundere”[68].

1760: „În iunie 1760, mai multe sate românești din judeţele Alba, Târnava și Turda protestează la guvern, declarând, că românii mai bine se lasă să fie decapitaţi, că sunt gata a cere ajutorul şi ocrotirea Rusiei şi că mai curând pun toată ţara în foc şi flăcări, decât să îngăduie ca cineva să-i mai silească a se face uniţi… / în curtea judeţului din Sibiu sunt trei închiși, şi anume popa Ioje din **Ocna**, un altul din Banat, Zaharie (?) şi al treilea, Mateiu din **Cornățel**, pe cari i-aţi închis din pricina bisericii lor”[69].

1883: „Subscrișii, cu inima frântă de durere, facem cunoscut tuturor cosângenilor, amicilor şi cunoscuţilor, cum că / Gedeon Henteș, / student, / în urma unui morb îndelungat de rărunchi, şi-a dat nobilul său suflet în mâinile Creatorului, în 13/25 februarie 1883, la 5 ore dimineața, în al 20-lea an al vieţii sale, fiind împărtăşit cu sfintele taine. / Înmormântarea se va face la 15/27 februarie 1883, la 1 ore după-amiază, în cimitirul greco-ortodox din **Ocna**. Fie-i țărâna ușoară şi memoria binecuvântată! / **Ocna Sibiului**, în 15/27 februarie 1883. / Ioan Henteș, paroh în Ocna şi asesor consistorial, ca tată. / Ioan, profesor în Buzău. / Maria, căsătprită Simtion. / Paraschiva, căsătorită Duma. / Ilie, inspector silvic în Ocna. / Isaia, învăţător în Ocna, ca fraţi. / Ilie Henteș, econom, / Ana I. Oprișor, preoteasă văduvă, ca unchi. / Ioan Vinţeleriu paroh în Ocna, / văduva

[68] *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 1-2, Sibiu 1942, pp. 35-37

[69] Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XLIV-XLVII

Petru Simtion, paroh în Sibiiu. / Ilie Dumitru, paroh în Vurpăr, / văduva Ioan Duma, notar în Orlat, ca cumnat."[70].

1890: „**Băile sărate de la Ocna-Sibiului** (Vizogna). / Spre miazănoapte, la o depărtare de zece km de **Sibiu**, se află aceste băi, imediat lângă orăşelul sau, mai bine zis, marele sat cu acelaşi nume, în drumul ce duce spre Copșa, unde se face joncțiunea căilor ferate spre Predeal şi Pesta. / Acest mare sat, care cuprinde peste o mie de case, din care aproape 700 sunt româneşti, iar restul ungureşti, nu de mult fu ridicat, din partea guvernului, la demnitatea de opid (târguşor), deşi toţi locuitorii, fără exceptie, se ocupă numai cu lucrarea pământului şi de-abia găsesc pentru hrană absolut necesarul, şi acesta destul de ordinar. O singură prăvălioară se găseşte aici, a unui român, George Pascu, în care mai găseşti câte ceva de primă necesitate. Celelalte sunt toate numai nişte cârciumi, unde nu se găseşte decât basamac (rachiu ordinar) şi vin falsificat de antreprenori, care, după cum mi s-a spus, de când statul a luat cârciumile pe seama sa, sunt numai evrei în toate părţile. / În trei locuri numai poţi găsi de mâncare şi aceasta cum dă Dumnezeu, gătită cu slănină, care, după cum e ştiut, cere de la consumator să aibă un stomac cât se poate de rezistent. În alt chip dă de şugubină chiar când se află în public.

Hotelul lui Heidecker este compus din câteva camere bunicele, dar scumpe, grădină cultivată de natură, unde se găseşte ceva de mâncare mai bunicel şi bere de Sibiu. Aici cântă nişte lăutari din Sibiu, de două ori pe săptămână, miercurea şi sâmbăta, pentru care se plăteşte antreprenorului Heidecker, căci el este şi arendatorul băilor, de familie rătăcită pe la aceste băi, 5 florini 50 cruceri,

[70] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 19, Sibiu 1883, p. 76

iar de persoană, 2 florini. Aceşti bani sunt destinaţi, după cum se zice, pentru muzică, cură şi ziare, de care se găsesc numai ungureşti şi nemţeşti, iar româneşti n-am văzut decât două numere din „Telegraful Român” şi „Amicul familiei”. / În rezumat, se poate zice că traiul aici e scump şi prost, fie gătit chiar în familie, căci n-au cu ce găti, deoarece nici măcar sâmbăta, când se face târg de mărturie, nu găseşti nimic, decât puţină slănină râncedă, brânză mucedă de burduf şi puţină ceapă. Alte zarzavaturi sau legume se pot găsi, cu anevoie şi scumpe, la femeile din sat, care le cultivă pentru casa lor.

Primăria de aici şi judecătoria de ocol, ce se află în acest opid, este ungurească şi pot afirma că nu se simte că e autoritate aici, deoarece nici felinarele, ce sunt puse pe străzi de formă, nu se aprind niciodată, dar chiar nici gara, nici băile nu le-am văzut luminate măcar de-un muc de lumânare de seu. / Lumea, aici, trăieşte, într-un întuneric complet, în toate privinţele. Biletele la drumul de fier, pentru trenul de la ora 9 seara, încă se distribuiesc de un cantonier pe întuneric şi lumea se ceartă şi se ghionteşte într-un cort, cu care seamănă gara-haltă de aici, căci gara adevărată se află situată, fără nici un cpătâi, în mijlocul câmpului, la o depărtare de câţiva km, şi stă pustie acolo ca cucul pe vârful dealului. / Locuitorii de aici, fiind agricultori, se înţelege de la sine că au vite multe, care, parcurgând străzile cele strâmte şi neregulate, mergând şi venind cu carele de la câmp, se face o prăfăraie de nu se vede om pe om, ziua, în amiaza mare… / Zice-se că, odinioară, veneau multe familii străine aici, în **Ocna**, la băi, dar, de astădată sunt foarte puţine. Chiar ungurii sunt puţini. De primprejur putem cita, din cunoscuţi pe domnii proprietar Banişte, de la **Miercurea**, cu familia; Excelenţa Sa Mitropolitul român

din Sibiu vine, dimineaţa, şi se întoarce în aceeaşi zi la reşedinţă; dl Bunea, secretarul fondurilor grănicereşti de la **Făgăraş** şi alţi câţiva indivizi români… /Din România sunt numai familia destul de numeroasă Cordescu, cunoscutul scriitor Iuliu Roşca, familia Şerbescu, chiristigiu de la Piteşti şi alte câteva singuratice persoane”[71].

1896: „Catastrofa a izbucnit vineri seara, la 6 ore şi jumătate, în ocna așa numită „Szechenyi”, din hotarul comunei **Doman**. Această ocnă aparţine minelor de la **Reşiţa** şi este proprietatea societăţii căilor ferate austro-ungare. Ocna aceasta e unul dintre cele mai bogate izvoare de cărbuni de piatră, în minele de la Reșița, dar e totodată și cea mai uscată şi expusă exploziunii. În această ocnă a izbucnit focul, la o adâncime de 400 metri, în pământ. Nu se ştie sigur prin ce împrejurări s-a aprins. Unii cred că vreun muc de ţigară, ori vreun chibrit aprins a dat naştere exploziunii, mai probabil se pare, însă, că flacăra de la lampa unui miner a fost pricina nenorocirii. / Aprinzându-se gazele, ocna a explodat. Păzitorul de mine Iosef Münster, care, din întâmplare, se afla în această ocnă, auzi detunătura și, ca om expert, numaidecât înțelese că s-a întâmplat o explozie. Fugi imediat spre o altă ocnă din apropiere (ocna „Almassy”), ca să dea aviz muncitorilor de-acolo, spre a sări în ajutorul soţilor lor. Aceştia și plecară, în grabă, spre ocna „Szechenyi”. În drumul lor, găsiră mai mulţi nenorociţi, care, voind să fugă, fură cuprinşi de flăcări, alţii, înecaţi de gaz, căzând jos, fără simţire, Numaidecât, muncitorii sosiți săriră să-i scape, ridicându-i şi scoţându-i afară, la aer, Alţii străbătură, mai înlăuntru, luptând cu curaj şi încordare extraordinară pentru mântuirea soţilor lor. În drum, mai gă-

[71] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 165, Braşov 1890, pp. 2, 3

siră opt morți. Numai atunci văzură acești bravi muncitori ce groaznică nenorocire s-a întâmplat. Voiră să intre mai adânc în ocnă, dar nu s-a mai putut. Limbile de flăcări, ce şerpuiau prin cavernele ocnei, și aerul înăduşit făceau imposibil să străbată fiinţă vieţuitoare înlăuntru. Fiind însăși viaţa lor în pericol mare, căutară repede să se refugieze, fugind repede afară. / Într-aceea, flăcările începură să iasă prin gurile ocnei, aprinzând şi unele clădiri, ce se aflau în apropiere. Pe la miezul nopţii, o nouă detunătură puternică se auzi în adâncul minei, indicând o nouă explozie, Cu aceasta încetă orice speranță de a mai putea sscoate, cu viață, pe nenorociţii muncitori din adâncul pământului. Detunătura acesta a fost atât de puternică, încât, în urma presiunii aerului, s-au zdrobit ferestrele magazinului de dinamită, ce se află la-o distanță de 50 metri.

În ziua când a izbucnit catastrofa, se aflau în ocnă 113 muncitori. În cursul nopţii, au fost scoşi 28 morți şi 21 greu răniţi, iar alți 64 probabil că s-au prăpădit şi ei în mine. Dimineaţa se auzeau ţipete îngrozitoare şi înnăduşite din adâncul pământului, după-amiază, însă, ţipetele nu se mai auzeau, ceea ce indică că nenorociţii s-au prăpădit. / Între ocnarii care au fost scoşi morţi se află şi românii: Nicolae Ghișa şi Constantin Chincia; între greu răniţi: Simeon Trandafir, Ioan Lupa, Augustin Codrean, Ioan Dragu, Ioan Crina, Pavel Anca, Ioan Gădina, Eremie Ciuca, M. Crecu. / Toată **Reşiţa** este în mare doliu. Clopotele se trag în toată ziua. În 20 octombrie, au fost înmormântaţi, de-odată, în acelaşi mormânt, 18 inşi, printr-un preot român greco-ortodox și altul maghiar romano-catolic. Predici la mormânt preoţii n-au putut ţine, căci au izbucnit şi ei în plâns, alături cu nenorocitele văduve şi copii orfani, care prezentă cel mai sfâşietor tablou. / Abia au fost înmor-

mântați aceștia şi alţii au murit în spital. / După socotelile de până acum, societatea proprietară a îndurat o pagubă de 400.000 florini”[72].

1900, Diaconovich: „**Ocna Sibiului** (Vizakna, Salzburg), oraş în comitatul Albei inferioare, Transilvania, cu 3.772 locuitori, din care 2.414 români. Saline cu producţia anuală de 32.000 kg sare; ocnele vechi, deschise încă de romani, părăsite şi, acum, pline cu apă, servesc ca băi de apă sărată. În jurul acestor lacuri, generalul maghiar Bem a fost bătut, la 4 februarie 1849, de armata austriacă, cu care ocaziune 300 honvezi (soldaţi maghiari) au fost uciși şi apoi aruncaţi în salinele părăsite, dintre care, în 1890, 7 inşi au fost ridicați din profunzime prin izbucnirea apei”[73].

1912: „În depărtare de 11 km de la **Sibiu**, se află aşezată, între dealuri, **Ocna Sibiului**, cu vreo 4.000 de locuitori, dintre care peste două părţi sunt români, ceilalţi unguri. / La Ocna, suntem în regiunea sărăriilor. Localitatea e remarcabilă pentru minele de sare, de la care şi-a luat numele, apoi ca staţiune balneară, cu lacuri sărate. / Părţile ardelene au bogăţie mare de sare. În sânul pământului, în cele mai multe părţi, dar cu deosebire în părţile interne, se află mari cantităţi de sare, în adâncime mare, până acum necunoscută. Sărăriile fac parte din vinele de sare ale Europei răsăritene şi stau în legătură, spre sud, cu sărăriile din România, şi, spre nord, cu cele din Polonia. De la Ocna, o vână principală merge prin părțile de mijloc ale Ardealului, pe la **Uioara**, **Turda**, **Ocna-Dejului**, iar alta, în partea răsăriteană, pe la **Cohalm**, **Odorhei**, **Praid**,

---

[72] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 272, Braşov 1896, p. 2

[73] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 438

Jabeniţă, până pe la **Rodna**, cu multe ramificaţii laterale. Adâncimea masei de sare nu este cunoscută, căci, la două sute de metri în adâncime, se află încă tot sare. În multe locuri, sarea iese până la suprafaţa pământului şi este acoperită numai cu un strat subțire de pământ, pe care, adesea, îl spală ploile şi atunci rămâne sarea curată, la lumina zilei. În unele părţi, precum la **Praid** şi **Sovata**, în secuime, se află dealuri întregi de sare. Sarea din Ardeal este albă şi curată; ea este, de obicei, cristalizată, iar unde vine în atingere cu pământul are formă firoasă. În Ardeal se scoate, acum, sare din cincí mine, dar sunt cunoscute 37 de locurí cu sărării, unde s-ar putea exploata sarea. Prin locuri de acestea se află pretutindeni lacuri sărate, iar izvoare sărate sunt cunoscute, până acum, peste 1.000; pe la sfârşitul veacului XVIII, erau cunoscute 300.

Sarea se exploatează, în Ardeal, de mii de ani. Strămunii noştri, romanii, asemenea au avut mine de sare la **Uioara**, **Turda**, **Jabeniţa**, **Ocna** etc. Urmele lucrării lor sunt vizibile până azi şi, afară de aceea, s-au aflat prin locurile acestea vase, unelte, cărămizi şi pietre cu inscripţiuni romane. Multe din minele romane, izvorând în ele apă, s-au transformat în lacuri sărate. / În **Ocna**, au existat mine de sare din timpurile cele mai vechi. Ele erau exploatate şi pe timpul principilor ardeleni, şi mai târziu, ceea ce o atestă datele istorice. De exemplu, la 1781, se afla în exploatare mina „Ocna-mică", la 1757 se lucra în ‚Ocna-mare" etc. Mina din urmă se numeşte şi „Ecou", având un ecou interesant. Ea a fost părăsită la 1817, din pricina apelor ce au izvorât în ea şi au năpădit-o. În jurul acestei mine, s a dat, în iarna anului 1849, o luptă între armata austriacă, la care erau ataşate şi „loagăre" române, şi între unguri, comandaţi de Bem. Ungurii căzuţi în luptă au fost

aruncaţi în mina ‚Ecou". În 3 iulie 1890, s-a întâmplat, apoi, aici un caz rar, în felul său. Fiind în acea zi o rupere de nori la **Ocna**, mina s-a umplut cu apă până la suprafaţa pământului şi au iesit la iveală 7 cadavre de-ale soldaţilor unguri. Cadavrele au fost conservate atât de bine în saramură, în decurs de 41 ani, încât se vedeau rănile ce le-au pricinuit moartea. O femeie bătrână din **Ocna** și-a recunoscut pe fratele său, căzut în lupta amintită.

Acum se exploatează numai o mină, care are două galerii (ştiolne). Adâncimea ei e de 144 m. Intrarea în mină se face pe scări de lemn şi de sare. Numărul lucrătorilor mineri e de vreo 40, dintre care cei mai mulţi sunt români. În mină se lucrează numai în timpul iernii, 5-6 luni. Pe iarnă, se scot câte 25-30 mii de măji metrice de sare. Sarea se scoate din mină în rociu de cânepă, cu forţă de cai. Sarea de la **Ocna** se transportă în sudul Ardealului, până la **Haţeg**. / Minele de sare sunt foarte frumoase. Ele, în deosebire de minele de cărbuni şi de aur, au căi drepte şi se pot tăia foarte regulat. Dacă străbatem prin pătura de pământ, cu care e acoperită sarea, ne aflăm înconjuraţi, din toate părţile, de sare, care, la lumina lămpilor, străluceşte asemenea cristalelor. Dacă, apoi, de pe galerii sau din alt loc potrivit, se aruncă paie aprinse în spaţiul gol, ce se adânceşte la picioarele noastre, avem o privelişte foarte frumoasă. Mina se luminează, încât se pare că toţi păreţii au prins deodată flăcări şi lumina se reflectează din ei ca de nişte oglinzi uriaşe. / „Trebuie să ne închipuim – scrie Kovari, despre interiorul minelor de sare – o stâncă de marmoră și în ea săpată o uriașă biserică; dacă privim în sus, pe fundul ei vom vedea lucrătorii, fiecare lângă opaițul său, ca şi când ar ciocăni câte un pui de corb. Şi păreţii minei se înalţă suri, reflectând razele luminii. Minele au asemănare cu un

palat de zâne, alcătuit din marmoră albă-sură". / **Băile de la Ocna** sunt proprietatea statului, Se folosesc, pentru scăldat, 6 lacuri sărate. Patru sunt așezate laolaltă, formând un grup, iar unul, numit Tököly, se află deosebit, în depărtare de 600 m de la ele. Lângă acesta, se mat foloseşte pentru scăldat încă un lac, cu întocmiri mai primitive. Adâncimea lacurilor este de 42-46 m, lacul Tököly însă e numai de 33 m de adânc. Conţinutul de sare a apei este considerabil, cu deosebire în lacul Tököly, 18-26 grame, după adâncime, celelalte lacuri conţin 8-10 grame. Afară de sare, se mai află în apă clor şi iod, în combinaţie cu natriu, apoi clorcaliu brom etc. **Băile din Ocna** se folosesc cu succes la bolile reumatice, de nervi, anemie, pentru reconvalescenţi etc. În anii din urmă, statul a ridicat aici nouă stabilimente, hotel etc. Oaspeţii stabili sunt, pe an, 1.400-1.500, iar accidentali, câteva zeci de mii. Contingentul cel mai mare îl dau locuitorii Sibiului.

Românii din Ocna, afară de puţinii mineri, se ocupă cu economia. Sunt oameni harnici şi străduitori. De curând, au întemeiat o bancă. În Ocna sunt trei biserici româneşti. Una se înalţă în partea băilor, sus, pe dealul „Căciulata", celelalte două se află în Ocna superioară. Dintre acestea, prezintă un interes deosebit biserica greco-catolică, despre care se crede că a fost zidită de Mihai Viteazul. Este însă mai probabil că a fost construită din munificenţa lui Constantin Vodă Brâncoveanu, deoarece, în interiorul ei, e zugrăvit chipul acestuia, ca ctitor al bisericii. / Pe la Ocna trece calea ferată de la Sibiu, la Copșa, unde are joncțiune cu linia ferată principală din Ardeal. / Spre răsărit de la Ocna, pe şoseaua ce duce, de la Sibiu, în valea Târnavei Mari, la **Mediaş**, se află, în depărtare de 15 km de la Sibiu, comuna **Slimnic** (ung. Szelindek, nemţeşte

Stolzemburg), cu locuitorí români şi saşi. Lângă sat, pe culmea unui deal (550 m.), se înalţă o cetate, în parte ruinată. Zidul de cărămizi ce o înconjoară e conservat, dar în interiorul ei, afară de câteva bastioane, care se folosesc de magazine, dăm numai de ruine, năpădite de tufișuri şi bălării şi de mucegaiul vechimii. În mijlocul cetăţii, se află ruinele unei biserici. **Cetatea Slimnicului** a fost ridicată de ţăranii din localitate, în secolul XIV. Forma de azi o are din 1765. Biserica a început să se zidească în secolul XV, dar n-a fost terminată nicicând. Cetatea a fost asediată, în mai multe rânduri. Pe timpul principelui George Rakoczy II, poporul din comună şi-a aflat aici scăparea dinaintea tătarilor, care au asediat-o, dar n-au putut-o lua. Privită de pe înălţimile ce o înconjoară, ea ne oferă o priveliște foarte frumoasă: o reminiscență veche a timpurilor războinice din trecut, ce se înalţă izolată şi părăsită, în cadrul dealurilor împrejmuitoare, cu grădini şi plantaţiuni de vii pe coastele lor. Afară de bufniţe şi lilieci, singura fiinţă ce o stăpâneşte e îngrijitorul, care-și are căscioara şi grădinița sa alăturea de ruinele bisericii. / Din lucrarea dlui Silvestru Moldovan”[74].

1939: „Am scris, cu altă ocaziune, că reprezentanţii Camerei de agricultură a județului nostru, în colaborare cu tehnicienii și specialiștii instituţiilor agricole, veterinare, horticole, etc. și, îndeosebi, cu concursul autorităților administrative şi comunale, au inaugurat, duminica trecută, o școală țărănească pentru bărbaţi și femei, în centrul agricol, staţiune balneară, **Ocna Sibiului**. / Rezidența ţinutului Mureş, pătrunsă fiind de importanţa acestei şcoli, mai ales că ea s-a înfiinţat într-o regiune unde principala ocupaţiune

[74] *Ziarul călătoriilor*, Anul XIII, nr. 790, Bucureşti 1912, pp. 5724, 5715

a locuitorilor este agricultura şi creşterea vitelor, a răspuns acestei lăudabile iniţiative cu o subvenţie de 250.000 lei, în scopul de a se închiria un local corespunzător, care să asigure permanentizarea acestei instituţii de o atât de covârşitoare importanţă. / Odată cu acordarea acestei subvenţii, rezidenţia ţinutului a îndrumat pe conducătorii Camerei de agricultură ca, în colaborare cu prefectura județului şi cu **primăria comunei Ocna Sibiului**, pretura plășii să studieze posibilitățile construirii unui local propriu, în care să se instaleze școala ţărănească din regiunea **Ocna Sibiului**. /

Fericita împrejurare, că, în fruntea comunei staţiune balneară **Ocna Sibiului** a fost instalat, nu de mult timp, ca primar, dl I. Bănuţiu, fost prefect, în mai multe rânduri, un român de mare suflet, care a desfăşurat o bogată activitate pe terenul agricol, sub auspiciile „Astrei", în regiunea Banatului, determinând pe conducătorii Camerei de agricultură să facă toate sforţările pentru a dura, la **Ocna Sibiului**, un institut pentru îndrumarea agriculturii. / Considerând că, în sezonul verii, staţiunea balneară este vizitată de un mare număr de străini, fapt care asigură o bună desfacere a produselor alimentare și îndeosebi a legumelor și zarzavaturilor, dl dr. Bănuţiu, actualul primar al staţiunii, a pus la dispoziția dlui I. Ghenovici, specialistul Camerei în horticultură, un teren, în suprafaţă de circa 2 jugăre, pentru a face aplicaţiunile practice, în domeniul cultivării legumelor, cu femeile țărănci din **Ocna Sibiului**, care cercetează cursurile școlii țărănești. / Încă în primăvara acestui an, terenul de 2 jugăre va fi exploatat în scopul arătat mai sus"[75].

[75] *Universul*, Anul 56, nr. 23, Bucureşti 1939, p. 12

ODEŞTI

(comuna Băseşti, judeţul Maramureş)

1902: La Conferinţa preoţească din tractul protopopesc al Băseştilor, care s-a ţinu în 14 octombrie nou, a participat şi preotul „Vasile Gavriş din **Odeşti**”[76].

1925: „La 2 august 1925, despărțământul **Băsești** al Asociaţiei „Astra“ și-a ținut adunarea generală în comuna **Sălsig**, ținutul Sălajului, unde portul românesc s-a pierdut cu desăvârşire și unde invazia străinilor fără patrie e din ce în ce mai amenințătoare. La această adunare au luat parte mii de români, plugari și intelectuali, din toate comunele învecinate. / Cu această ocazie **s-a deschis la Școala din Sălsig** o frumoasă expoziție de țesături şi lucruri de mână, adunate de la bătrânele din sat, ca să se arate femeilor şi fetelor de azi comoara artistică românească, pe care ele, prin lene și nepăsare, o lasă să se piardă. În același scop, toate doamnele venite din Cluj purtau cele mai frumoase costume naționale din Ardeal şi vechiul Regat, stârnind admirația sătencelor, care nu şi-au putut închipui că iile şi fotele românești, pe care ele nu le mai poartă, pot fi atât de artistic cusute şi împodobite Și pentru a li se atrage şi prin viu grai atenția asupra revenirii la frumosul nostru

[76] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 231, Braşov 1902, p. 5

port național, venerabila doamnă Elena Hossu, fiica marelui patriot român George Pop de Băseşti, prezidenta de onoare a Societății Femeilor Creştine din Cluj și adevăratul înger ocrotitor al acelor plaiuri, a ținut o conferință, care a fost ascultată cu un vădit interes de miile de țărani, care înălbeau prin costumele lor, tot locul dintre biserică și școală şi se întindeau până departe, pe amândouă părțile, pe şosea”[77].

„Disdedimineaţă, trăsurile şi carele au adus mulțime de intelectuali şi popor din comunele învecinate. Au venit delegaţi şi din Baia Mare şi din Cluj. La ora 8, dimineața, mii de țărani şi orăşeni, în haine de sărbătoare, s-au adunat la biserica românească din sat şi au ascultat sfânta slujbă. Răspunsurile au fost date de două coruri: corul mixt al elevilor şi elevelor şcolii elementare din **Sălsig** şi **corul bărbătesc al plugarilor din Băseşti**. / După liturghie, toată marea multime de oameni s-a grupat în curtea bisericii, unde s-a ținut adunarea generală a „Astrei“. / Şedinţa o deschide preotul Vasile Merliş din **Sălsig**, care salută comitetul şi pe numeroșii delegați din diferite comune, veniți la această adunare. / Venerabilul paroh Vasile Gavriș din **Odeşti**, preşedintele despărțământului **Băseşti**, arată greutățile cu care au avut de luptat membrii Asociațiunii, pe vremea ungurilor, și fericirea ce o simte azi, când societatea românească întreagă, fără deosebire de clase, de regiuni şi de confesiuni, îşi poate ține şedinţele ei sub cerul liber și-și poate exprima, fără piedici, dorințele ei de înălţare prin cultură şi de întărire prin credință a întregului neam românesc.

[77] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 8, Cluj 1925, p. 5

Dl Paul Miclea, învățător din **Cehul Silvaniei**, dezvoltă o conferință foarte interesantă asupra primejdiei bolşevismului, arătând că cel mai bun zid, ce se ridică în contra lui, e înțelepciunea ţăranului român. / Dl protopop Alex. Achim, secretarul despărțământului **Băseşti**, face darea de seamă a activității Asociațiunii în anul trecut. În urmă, comitetul, prezentându-și demisia, se aleg, cu vii aclamații, în noul comitet: preşedinte dl protopop Alex. Achim şi secretar dl Vasile Merliş, preot… / A urmat, apoi, o masă comună. După masă, a defilat un conduct etnografic, cu nuntă țărănească și jocuri de călușeri, în frumoase costume naționale și, în urmă, doamna Elena Pop Hossu-Longin, fiica marelui luptător George Pop de Băseşti, a ţinut o minunată conferință despre arta națională”[78].

1925: „Adunarea generală a Asociaţiei „Astra”, despărțământul **Băseşti**, s-a ținut, anul acesta, la 2 august, în comuna **Sălsig**, lângă Şilimeghiu… / Venerabilul paroh Vasile Gavriș din **Odești**, preşedintele despărțământului **Băseşti**, arată greutățile cu care au avut de luptat membrii Asociațiunii, pe vremea ungurilor, și fericirea ce o simte azi, când societatea românească întreagă, fără deosebire de clase, de regiuni şi de confesiuni, îşi poate ţine şedinţele ei sub cerul liber și-și poate exprima, fără piedici, dorințele ei de înălţare prin cultură şi de întărire prin credință a întregului neam românesc”[79].

1934: „Deac Gheorghe primar, din **Odești**, judeţul Sălaj”. Care apelase cu o replică la gazeta „Unirea Poporului”, primeşte următorul răspuns; „Cazul ginerelui dumitale fiind cam complicat, l-am dat advocatului nostru, ca

[78] Ibidem, pp. 11, 12
[79] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 8, Cluj 1925, pp. 10, 11

să-l studieze. Când vom primi răspunsul, îl vom publica tot în acest loc al gazetei”[80].

1935: „Prea Sfiţia Sa Episcopul Alexandrul al Maramureşului… / În 4 august a prezidat partea religioasă a serbărilor centenare de la naşterea marelui luptător naţional Gheorghe Pop de **Băseşti**, iar în aceeaşi zi, după-amiază, a cercetat comunele **Odeşti** şi **Băiţa**”[81].

A RUSSNIAC WOMAN OF THE PALATINATE OF MARMOROS.

[80] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 16, Blaj 1934, p. 8
[81] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 33, Blaj 1935, p. 1

ODOREU

(districtul Odoreului, judeţul Satu Mare)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Anderko** de Homorod, în comuna Gornica, în pădurea Odoreului, 1 familie.

Acs sau **Aciu** de Gaura, în comuna Odoreu, 1 familie.

Dunka de Sajó, în comuna Odoreu, 9 familii.

Drágos de Kolcsér, în comuna Odoreu, 6 familii.

Drágyis de Asuasiu de sus, în comuna Odoreu, 3 familii.

Bojtor de Vórosmart, în comuna Odoreu, 1622, s-a dat lui Paulu Bojtor, ca donaţiune; 1 familie.

Fázsi, în comuna Odoreu, 1 familie.

Grád de Visó (Vişeu), în comuna Odoreu, 2 familii.

Joó, în comuna Odoreu, 1635, 2 familii.

Dzsurds de Rozavlia, în comuna Odoreu, 2 familii.

Nemes de Gaura, în comuna Odoreu, 1 familie.

Nyiki de Preluka, în comuna Odoreu, 5 familii.

Erdő de Uglya, în comuna Odoreu, 1440, 7 familii.

Magyar, în comuna Odoreu, 1 familie.

Nicóra (Nicoară) de Preluka, în comuna Odoreu, 2 familii.

Orosz, în comuna Odoreu, 5 familii.

Pál, în comuna Odoreu, 2 familii.

Pap de Turtz (Turţ), în comuna Odoreu, 4 familii.

Pap de Somkuta (Şomcuţa), în comuna Odoreu, 1 familie.

Pap de N. Nyires, în comuna Odoreu, 1 famulie.

Suta, în comuna Odoreu, 2 familii.

Szava (Sava), în comuna Odoreu, 1 familie.

Sztán (Stan) de Szaploncza, în comuna Odoreu, 5 familii.

Verdes de Barczánfalva, în comuna Odoreu, 4 familii.

Vajda de Csolt, în comuna Odoreu, 1610, 12 familii.

Zima de Budfalva, în comuna Odoreu, 2 familii.

Mátyás, în comuna Odoreu, 1 familie.

Lakatos, în comuna Odoreu, 1 familie"[82].

1886: „Districtul Satu-Marelui este patria Culturegyletului unguritor, numit de la Széchenyi. Din acest district, patru domni de unguri stau, acum, înaintea legii pentru moarte de om: Ternyey, în Pesta, pentru uciderea lui Gazdag; aici, Sepsy, care a chemat pe un neguțător, ca să-i vândă lână, şi l-a împuşcat pe drum; Lánczky, care a împuşcat pe un biet română. Lánczky a mers la români, în ziua de anul nou, pentru executarea unei datorii de 8 florini, și românul şi-a dat mălaiul ce-l avea, însă Lánczky a vrut să ducă şi cărnurile soacră-sii, la ce românul nu s-a învoit, şi Lánczky a trimis îndată după revolver. Românul s-a închis în casă şi ținea de uşă, dar Lánczky a aruncat uşa, şi, între înjurături ungureşti, a împuşcat pe român, încât

[82] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 22, 23

acela a şi murit. / Înspre **Baia Sprie**, medicul Tenk a împuşcat pe fiul său. Acesta a luată 100 florini de la tată-său, şi tată-său, cercându-l, l-a aflată în ospel, petrecându-şi, unde l-a şi împuşcat ca pe uni câine. / În **Odoreu**, notarul Nyiry, tot ungur, a bătut pe cursoriul satului, şi bietul om zace, de luni întregi, e umflat tot şi s-a turburat şi la minte; şi acest caz e înaintea legii. / La aşa cultură vor ungurii de la Culturegylet să ne ducă şi pe noi, pe români? Ferească Dumnezeu! Înveţe ungurii cultura de la români: bunătatea inimii, blândeţea şi generozitatea”[83].

1886: „Ana Marcu, născută Papp, ca soţie, Alexandru, Vasiliu şi Maria, ca fraţi, respectiv soro, Ioan Papp, paroh şi protopop onorar greco-catolic în **Odoreu**, asesor consistorial, şi soţia acestuia, Teresie Barna, ca socri; Georgiu Huban, Ioan Papp, Paul Papp, Vasiliu Anderco, preoţi, Vasiliu Szilvasi, docent. ca afin, şi soţiile acestora, cu inima frântă de durere anunţă răposarea în Domnul a neuitatului şi iubitului ei soţ, frate, respectiv afin / Ioan Marcu, / paroh şi protopop greco-catolic român în **Satumare**, întâmplată după un morb scurt, în etatea vieţii 55, a fericitei sale căsătorii şi preoţii 29, în urmarea apoplexii, în 5 mai, dimineaţă, la 4 ore. / Astrucarea scumpelor oseminte s-a făcut în 7 mai stil nou, la 3 ore postmeridian, după ritul greco-catolic, în cimitirul română din loc. / Fie-i ţărâna uşoară şi memoria binecuvântată”[84].

1906: „Ales deputat, între anii 1906-1910, în circumscripţia **Beiuşului**, prin sprijinul martirului dr. I. Ciordaş, Vasile Lucaciu susţine cu entuziasm mişcările naţionale româneşti de pretutindeni. / Fiinţarea, la Debreţin, a episcopiei Hajdudorogului, intenţiunea de a se introduce îi

[83] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 23, Braşov 1886, p. 3
[84] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 96, Braşov 1886, p. 2

bisericile româneşti limba maghiară, îl întristează şi-l întărâtă. În fruntea unei adunări, la **Odoreu**, aici, la 4 km de Sătmarul nostru nerecunoscător îndeajuns, el face, la 2 septemvrie 1912, o expunere a drepturilor bisericeşti câştigate prin Unirea de la 1700… / Ungurii au probat, la început, să-l atragă de partea lor, momindu-l cu demnități: de director al unui liceu de lângă Buda-Pesta şi ca secretar al Ministerului Cultelor, dar pe toate le-a respins cu indignare. Când a fost judecat pentru cuvintele pronunţate la **Odoreu**, un judecător a exprimat: „Pagubă de capacitatea acestui om, că este aşa de rezistent şi nu-l putem folosi pentru țara noastră!", / Au avut ce să regrete, pentru că Vasile Lucaciu, a fost un om cult şi avea un dar de convingere foarte puternic, pe lângă calităţile oratorice, încât, la discuţii, întrebuința aşa argumente, că cel mai mare duşman era convins"[85].

1907: „Mai nostimă decât toate are să fir cercetarea ordonată contra preotului Georgiu Stanciu, din **Batiz**, care va fi condusă, în persoană sau de consilierul ministerial Várady, ceea ce este mai probabil, sau de însuşi prim-comitele dr. Falussy Arpád. Păcatele ce se atribuiesc dlui Stanciu sunt multe şi felurite. Iaată unele: românizează, nu maghiarizează, a pretins propunerea ştudiilor pe jumătate româneşte, în școala sa confesională, bineînţeles, anul trecut, apoi dând un ordin învăţătorilor săi, ca fără prezența sa să nu admită nici un vizitator în şcoală, nici să convoace senatul sau adunarea generală la pofta nimănui, ordin ce faimoşii Irimiás, Tivadar şi Rusz Simon, deja în primele 24 ore, l-au nesocotit, ar fi vătămat libertatea inspecționării etc. / Mai dureros este că uneltele cu care operează ins-

[85] *Afirmarea*, Anul I, nr. 45, Satu Mare 1936, pp. 50, 56

pectorul Bodnar, în acest caz, sunt: Hubán Gyula, protopopul din Sătmar, care, dimpreună cu Irimiás, Rusz şi Bodnar, o jumătate zi au cheltuit cu traducerea pe ungurie a ordinului preotului Stanciu; apoi preoții frați Victor şi Artemie Anderco și Ioan Hotea, capelani, primul în **Odoreu**, al doilea în **Baia-Mare**, şi al treilea în **Turț**. Aceştia parte scriu, parte provăd cu informaţiuni pe cei ce scriu în foițele provinciale, „Szatmár", „Szamos" şi oficioasa „Szatmármegyei Közlöny". / Ioan Hotea s-a păcălit cu o polemică şi în „Gazeta de Duminică", unde dl Stanciu este zugrăvit cam cu bănuială, ici-colea, cât timp în foițele ungurești este acuzat de daco-român, care urăște limba ungurească şi împiedică maghiarizarea parohiei în care să află"[86].

1933: „În 4-9 noiembrie, în **parohia Odoreu**, din judeţul Satu Mare, a ţinut misiuni sacre părintele protopop Ioan Turdeanu din **Săsari**. S-au mărturisit şi cuminecat 429 inși. Poporul întreg din parohie a venit şi a ascultat, cu mult drag, predicile de la aceste misiuni. În această parohie, este Reuniune Mariană, în fruntea căreia stă doamna Alexandrina Dr. Pop, soţia advocatului. / În fiecare seară, s-a citit sfântul Paraclis, la care au participat membrele Reuniunii; la sfântul Paraclis au fost predici în onoarea „Maicii sfinte". / Cu părintele protopop misionar au con-celebrat următorii: Victor Anderco, Mihai Doboşi şi Ioan-Cudon. / La finea misiunilor, a fost sfinţirea crucii comemorative"[87].

1949: „Torționarii şi bătăuşi Securităţii au participat la **împuşcarea a patru locuitori ai comunei Odoreu**, în ziua de 16 august 1949… / Iată numele fiecăruia: **Pop**

[86] *Lupta*, Anul I, nr. 214, Budapesta 1907, p. 5
[87] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 47, Blaj 1933, p. 5

Andrei, **Chira Gheza**, **Biro Andrei**, **Gyulaj Alexandru**. Este vorba de 4 ţărani din **comuna Odoreu**"[88].

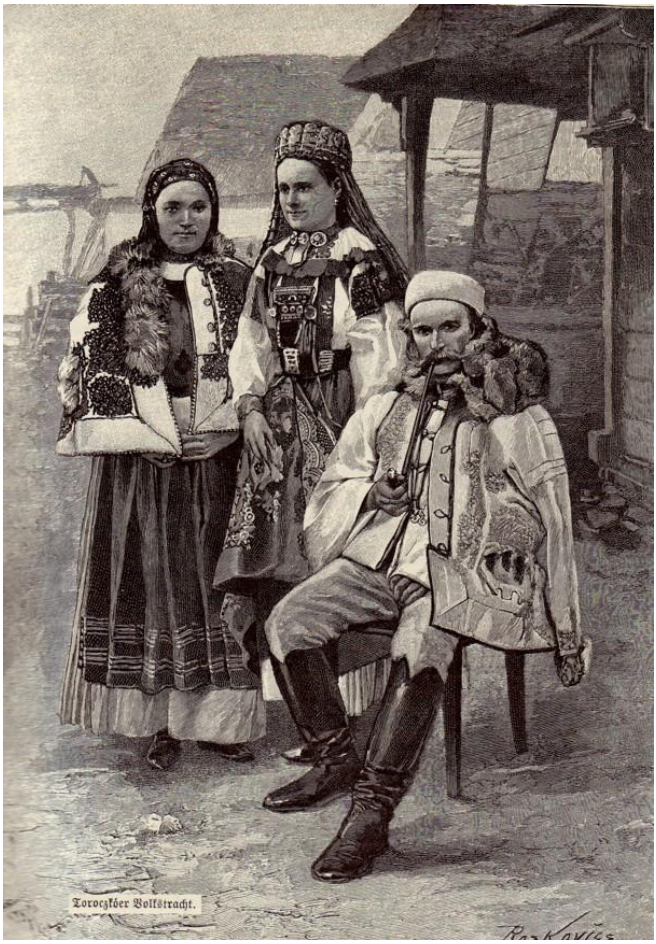

[88] Jela, Doina, *Lexiconul Negru / Unelte ale represiunii comuniste*, Humanitas 2001, pp. 117, 298

ODORHEIU SECUIESC

(Odorhei, Vduorhel, azi **Odorheiu Secuiesc**, judeţul Harghita)

1363, octombrie 20, Sântimbru: Vicevoievodul Petru şi juzii din comitatul Alba dau de ştire „că, potrivit hotărârii judecătoreşti, Francisc, secuiul din **Odorhei** (Vduorhel, azi **Odorheiu Secuiesc**, judeţul Harghita), jurând împreună cu alţi doisprezece inşi, la Turda, va trebui să se dezvinovăţească, faţă cu Iacob, pălărierul din **Teiuş** (Villa Spinarum, Spinis, judeţul Alba), de faptul că el, împreună cu alţi tovarăşi ai săi din pomenitul Odorhei, n-au tăbărât în casa acestuia şi n-au chinuit într-atâta pe fiica lui însărcinată, încât aceasta a murit, împreună cu pruncul ei, şi că deci nu a făptuit împotriva lui două omoruri şi două fapte de silnicie, şi că nu i-au răpit lui şi celor două fiice ale sale lucruri în preţ de 100 de florini”[89].

1505: „Adunarea naţională secuiască funcţiona asemănător cu adunările scăunale. În general, era convocată de comitele secui şi el şi a prezidat, dar în caz de nevoie putea fi convocată şi de căpitanul (locotenentul) Scaunului Odorhei. La început, adunarea naţională a jude-

[89] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 194, p. 177

cat procesele contestate în prima instanţă, la adunările scăunale, după care se putea contesta şi la comitele secuiesc. În perioada 1505-1562, această atribuţie din urmă a adunării naţionale a fost preluată de o instanţă de recurs, care funcţiona în **oraşul Odorheiu Secuiesc**. In perioada principatului, căpitanul Scaunului Odorhei păstra „presa sigiliului naţiunii secuieşti" şi etaloanele de măsură valabile în ţară – şi acest lucru poate fi considerat ca un semn al calităţii de *scaun capitală*"[90].

1592, august 3, Alfonso sau Alonţo Carrillo: În **Alba Iulia**, „un nobil însemnat din secuime (Petru Prybek, nemeş din **Odorhei**) a îndrăznit să-şi descarce flinta sa în crucea pe care o purtau catolicii, în fruntea unei procesiuni. Acesta, prins pe loc de către domnul Mindszenti (Benedict Mindszenti, căpitan din scaunul **Odorhei**), foarte bun catolic, a fost îndată ucis, din porunca principelui, şi averea confiscată, deşi lucrul acesta a fost rău văzut de consilierii şi senatorii de religie adversă"[91].

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Odorhei** a fost construită de Hel Ban Poram (de fapt, cetatea, amintită la 1301, a fost refăcută de Ştefan Báthory, la 1480-1490 şi i s-au reînnoit zidurile de către Ioan Sigismund). Pe vremea lui Suleiman han, Gabriel Bethlen cel mare o cucerise de la secui şi o dăruise saşilor. În prezent, se află sub stăpânirea crailor Ardealului, dar se găseşte în mâinile saşilor. Are trei mii de soldaţi, toţi saşi. Dar, mai înainte, când oastea isla-

[90] Ferencz S. Alpár; Forró Albert; Hermann Gustáv Mihály; Kádár Gyula; Mihâşy János; Novák Csaba Zoltán; Novák Károly-István; Orbán Zsolt; Sepsiszéki Nagy Balás; Sófalvi András; Sztáncsuj Sándor József, *Istoria Secuilor*, manual – Miercurea Ciuc 2012, p. 50
[91] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 318

mică înaintase până la marginea Tisei, ostaşii tătarilor ajunseseră până la locul acesta şi, neţinând seamă nici că sunt saşi, nici că sunt lazi, nici că sunt mulţi sau puţini, găsindu-i, la întoarcere, în locuinţele lor, luaseră în robie pe toţi locuitorii din oraşul acestei cetăţi şi nu scăpase nici măcar un suflet. După aceea, cei zece mii de tătari legaseră, de vârful a zece mii de săgeţi, pucioasă şi torţe de răşină şi trăseseră cu ele în cetate. Pucioasa şi torţele de răşină, căzând pe toate casele de lemn, luaseră foc casele din cetate şi din oraş. Atunci, toţi oamenii ieşiseră din cetate, iar tătarii îi măcelăriseră pe toţi acei care îşi ridicaseră mâinile împotriva lor, iar pe cei scăpaţi de săbii îi luaseră prizonieri. De aceea, când am ajuns la cetate, am găsit-o distrusă. Numai în preajma oraşului mai rămăseseră vii şi grădini. Când s-a auzit, prin sate, că ţara are crai nou, oamenii s-au apucat să repare cetatea, precum şi oraşul, pe dinăuntru şi pe dinafară.

Sub această cetate, oamenii de conducere ai oştirii şi cei încercaţi în cunoaşterea urmărilor faptelor, adunându-se în cortul serdarului cel mare, au ţinut sfat mare şi, cu toţii într-un glas, au spus: „Stăpâne, noi nu putem merge în această ţară secuiască, deoarece avem atâtea mii de care, cămile, cai şi bagaje. Să mergem numai cu trupele uşoare, pentru că ţara secuilor este înconjurată de munţi înalţi şi prăpăstioşi. Să se orânduiască, numaidecât, din oastea islamică, douăzeci de mii de viteji aleşi, din cavaleria uşoară, şi zece mii de puşcaşi pedeştri, iar în fruntea lor să fie pus serdarul Ismail paşa, vizirul de Buda. Pe Djerrah-Kasâm paşa să-l numim la avangardă şi pe Piri-Hasan paşa, la ariergardă, iar Iusuf aga, chehaiaua lui Melek-Ahmed paşa, să fie caraulă, cu douăzeci de steaguri. Să li se mai adauge zece odaie de ieniceri kapukulu (trupe de gardă), o oda de

tunari, o oda de cercetaşi, zece tunuri împărăteşti şi toate muniţiile trebuincioase, iar dintre tătarii de ţărmuri (tătarii crimeeni şi cei din Bugeac), să li se alăture zece mii de oameni, cu cai iuţi ca pasărea".

După sfat şi după ce s-a făcut rugăciunea, s-au dat porunci tuturor ogeacurilor şi, a doua zi, dimineaţa, Djerrah-Kasâm paşa a plecat în avangardă. De asemenea, s-au bătut tobele şi au sunat trâmbiţele şi pentru plecarea lui Ismail paşa. Atunci şi sărmanul de mine, sărutând mâna cinstită a lui Melek-Ahmed paşa, după ce-mi dădu binecuvântarea sa, am luat cu mine cinci slujitori şi un cal de povară şi am plecat, cu chehaiaua Iusuf, în expediţia contra secuilor.

De la locul unde s-a ţinut sfatul, am mers, spre răsărit, şapte ore şi am ajuns la satul Vandj (necunoscut). Era un sat aşezat la poalele podişurilor secuieşti, între vii şi grădini, şi a fost ars. Dar, de-a lungul pâraielor ce curg din podişurile secuieşti, prin preajma acestui sat, erau felurite mori ungureşti, lucrate cu meşteşug, pentru făină, încât trebuiau văzute. Erau şi multe ferăstraie minunate, care tăiau mereu tot felul de scânduri. În munţii aceştia creşte un fruct ciudat, în trei colţuri, mai gustos decât alunele şi abia e cât bobul de fasole; creşte în pomi înalţi până la cer şi este un fruct uleios, cu gust ciudat (probabil că e vorba de jir, fructul fagului).

În locul acesta, ceauşii s-au culcat, sfătuindu-i pe cei din oastea islamică astfel: „Ne aflăm pe picior de război, nu fiţi nepăsători; ţineţi caii lângă voi; controlaţi-vă armele şi nu vă culcaţi fără grijă". S-au pus străji, în toate părţile. La fel şi noi, care eram cu trupele lui Melek-Ahmed paşa, în munţi, am stat treji, ţinând caii de frâu, şi am vegheat până dimineaţa. La ivirea zorilor, când toată oastea

încă dormea, mulţi dintre caii noştri pe care-i ţineam de frâu, s-au speriat şi, din pricina nechezatului, a început să le tremure nările. Zicând: „Ce o fi asta?”, toţi ne-am pregătit. Toţi caii se frământau pe locurile lor şi mulţi dintre ei şi-au rupt căpestrele şi pripoanele de la picioare. De nevoie, toţi vitejii au încălecat şi au stat gata.

Avanposturile noastre, neaflând despre această agitaţie a cailor, dormeau adânc şi fără grijă. Am trimis numaidecât la ei câţiva viteji. Mulţi dintre aceştia stăteau de pază şi mulţi dormeau duşi. Trezindu-se din somn, au sărit cu toţii, înarmaţi, pe cai iuţi şi, într-o clipă, au venit lângă noi. Dar caii noştri se schilodeau încă unii pe alţii, prin lovituri de copite. Se auziră, deodată, din munţi, sunete de trompete şi trâmbiţe, de tobe şi clopote ale duşmanilor unguri, care veneau cu gând rău asupra noastră, şi văzurăm apărând steagurile lor cu cruci. Când ne-au văzut, s-au oprit şi ei, dar caii noştri parcă înnebuniseră. Atunci, serdarul nostru, Melek-Ahmed paşa, zise: „Ei, viteji, ceea ce se petrece acum cu caii noştri e semn bun; numai să apucăm să ne ciocnim cu duşmanul şi apoi, ori tronul, ori norocul!”. Atunci, oamenii lui Melek răspunseră cu toţii: „Orice s-ar întâmpla, cu Allah înainte!” şi ne-am repezit caii asupra ghiaurilor, ca săgeata care zboară dintr-un arc puternic.

Praful negru, răscolit de copitele cailor noştri, repezi ca vântul, s-a ridicat până la cer, acoperind şi soarele care luminează pământul. Ziua cea luminoasă s-a făcut ca noaptea întunecoasă, iar răsunetul larmei răzbea până la cer. Oastea duşmană, strigând „Pa Jorj, Pa Jorj” (invocarea Sfântului Gheorghe), şi-a repezit caii asupra noastră. Cele două oşti, intrând una în alta, s-a încins o luptă aşa de grozavă, încât şi caii noştri, înfuriaţi, s-au transformat în ba-

lauri cu şapte capete. Slavă lui Allah!, după un ceas, înlăturându-se necazul care cuprinsese oastea noastră dreptcredincioasă, vântul biruinţei a bătut din partea musulmanilor şi, astfel, duşmanul a fost înfrânt şi nimicit. De asemenea, şi cei care scăpaseră de săbii au luat-o la fugă. Luând în total o mie şi şaizeci de tidve şi trei sute de duşmani înarmaţi, am ieşit învingători şi am triumfat.

Când ne întorceam la oaste, din această luptă de avangardă, victorioşi şi triumfători, ne-au venit în ajutor cinci mii de soldaţi. Ei ne-au zis: „Măi oameni, cum a fost?", iar noi le-am răspuns: „Slavă lui Allah! Mulţumim că suntem sănătoşi!". Şi, zicând astfel, am venit din nou la oaste.

Noi ne-am dus direct la Melek-Ahmed paşa, iar el, la rândul său, s-a dus la serdar. Serdarul i-a dat efendiului nostru Melek paşa, din partea serascherului, o blană de samur, iar lui Iusuf, chehaia, un caftan cu fire de aur, zicându-i: „Bre chehaia Iusuf, fii fericit, dar spune-ne de ce nu ne-ai dat de ştire?". Atunci, chehaiaua Iusuf zise: „Ghiaurii ne-au atacat noaptea, pe neaşteptate, dar nici noi nu i-am scăpat din vedere pe duşmani. Slavă lui Allah!, ocrotiţi, sub conducerea ta, am învins şi am fost biruitori". S-au dăruit caftane şi celorlalţi bulucbaşi, iar smeritului de mine mi s-a dat un prizonier.

Soldaţii, văzând în aceasta un semn de bun augur, toată lumea vorbea cam aşa: „Cu ajutorul lui Allah, aceasta înseamnă noroc! Aşa a fost şi cu avangarda lui Melek-Ahmed paşa, aşa vom înfrânge şi tabăra duşmanului".

A doua zi, dis-de-dimineaţă, toată oastea noastră a pornit deodată şi, după un ceas de mers, am ajuns pe câmpul de luptă, ce se cheamă trecătoarea Kutve (Evlia vorbeşte de lupta de la Strâmtoarea Secuilor) şi am stat aici

fără coturi. Toată lumea sta cu frâul în mână şi era gata pentru luptă şi bătălie.

Descrierea taberei secuieşti. Această tabără era aşezată la marginea vilaietului secuiesc, într-un loc păduros, ce se cheamă strâmtoarea Kutve, unde munţii înalţi, ce se pierd în nori, pe dreapta şi pe stânga trecătorii, sunt împodobiţi cu copaci de soi rar, ce se înalţă până la cer, încât, cine-i vede se zăpăceşte. Ungurii, pentru a-şi salva viaţa şi familiile, căraseră şi îngrămădiseră, în valea acestei trecători a secuilor, de la un munte, până la celălalt, grinzi înalte ca nişte catarge de galeră şi ca minaretele, precum şi încă vreo câteva sute de mii de trunchiuri de tot felul, săpând şi o întăritură mare, în care intraseră douăzeci de mii de puşcaşi, gata de luptă. Ei aşezaseră în această tabără şaizeci-şaptezeci de tunuri mari, în şapte rânduri, iar în afara taberei, la depărtare de vreo jumătate de ceas de noi, îngrămădiseră, prin văi, pe dealuri, pe munţi şi prin vii, foarte mulţi copaci rupţi în bucăţi şi îşi ascunseseră soldaţii în aceste locuri. Slujindu-se de tot felul de vicleşuguri şi drăcovenii, ei umpluseră munţii şi văile cu adăposturi şi făcuseră drumuri către tabăra din spatele lor. Astfel era cu neputinţă nu numai să pătrunzi în tabăra lor, dar nici să treci măcar peste adăposturi.

Ostaşii noştri, văzând această situaţie şi ştiind că nu pot face nimic, până nu vor lua o măsură bine chibzuită, s-au adunat cu toţii şi s-au sfătuit, în cele din urmă, oastea tătarilor a fost trimisă în munţi, cale de trei ceasuri, iar călăreţii din eialetul Agria au fost trimişi spre partea dreaptă. Ei umblau în acele părţi, prin munţi, iar în partea aceasta, serdarul nostru, Ismail paşa, adunându-i la un loc pe toţi ienicerii pedeştri, pe ostaşii de gardă, precum şi pe ienicerii şi gebegiii de la Agria şi Buda, a format cu ei o aripă. Che-

haiaua lui Melek-Ahmed paşa a fost numit serdar peste segbanii şi sarâgealele celorlalţi viziri şi beilerbei şi, formând astfel a doua aripă, a luat-o înainte; el însuşi, cu ceilalţi beilerbei şi cu oastea de călăreţi şi pedeştri, a stat la mijloc. Toţi gaziii, într-un glas şi o dorinţă, şi cu strigătul de „Allah! Allah!", scos din inimă, au pornit la atac din şapte părţi.

Din ambele părţi, s-au slobozit atâtea tunuri şi atâtea puşti, încât armata islamică, rămânând în focul lui Nemrod, i-a scos cu uşurinţă pe duşmani din adăposturi şi, în locul lor, au intrat trupele noastre. A început o bătălie ca între câini. Punând în tunurile noastre ţiţei, catran şi cârpe, când am slobozit, de şapte-opt ori, tunurile asupra taberei duşmane, copacii de la marginea taberei au început, pe ici, pe colo, să ia foc, bătând şi un vânt tare. / Până la urmă, cele două oştiri au ajuns la luptă piept la piept. Duşmanii, nemaiavând putere să stingă focul, au luat-o la fugă şi s-au închis cu toţii în tabăra cea mare. Cu voia lui Allah, focul din adăposturile de afară s-a întins şi la brazii din tabăra cea mare, pe-alocurea începând să ardă şi tabăra. Când au văzut aceasta, duşmanii din tabără au rămas uimiţi. Dar, străduindu-se din toate puterile lor, s-a dat, de ambele părţi, o luptă mare, dar nici tunurile noastre nu i-au dat răgaz inamicului. După aceasta, înaintând fără frică şi fără teamă, toţi gaziii noştri au dat năvală asupra taberei şi, pe alocuri, târându-se pe pământ, au ocupat unele părţi din ea, pe când gloanţele lor căzdeau asupra taberei ca un potop blestemat. Dar şi dintre bravii noştri viteji mulţi au sorbit atunci şerbetul martiriului.

În timpul luptei, paşalele îi îndemnau pe ostaşi la luptă, zicându-le: „Bre gazii, nu-i lăsaţi, căci e zi de prilej. Cu voia lui Allah, victoria şi biruinţa sunt de partea noas-

tră". Iar celor care aduceau tidve şi se distingeau prin fapte eroice le dădeau daruri din belşug.

Cei din tabără s-au luptat, astfel, cu noi, timp de trei ceasuri în cap, dar tocmai atunci a răsunat şi un strigăt de „Allah, Allah!" atât din interiorul, cât şi din partea de răsărit a taberei. Auzind aceasta, duşmanul a privit înapoi şi a văzut că, din vilaietele secuieşti, veneau ostaşi islamici, cu steaguri verzi şi roşii, din altă parte veneau tătarii, vânători de duşmani, iar din partea aceasta atacau osmanlâii. Neputând să mai stea pe locurile lor, ei s-au văzut nevoiţi să fugă şi, părăsindu-şi tabăra, s-au refugiat în munţi, iar noi, zdrobindu-i pe duşmani, în ziua de 28 ale lunii safer din anul 1072 (23 octombrie 1661), am ocupat tabăra secuilor. Un vestitor a fost trimis la serdarul Ali paşa. A fost foarte ascuţită sabia pe care a trebuit s-o primească duşmanul în lupta aceasta. Copacii şi împletiturile care împrejmuiau tabăra erau pline de cadavre omeneşti. Între timp, au fost duse, în faţa cortului lui Ismail paşa, două mii şapte sute de tidve şi o mie patruzeci de prizonieri. Ei au fost dăruiţi stăpânilor care îi aduseseră, iar gaziii au fost mulţumiţi cu daruri. Prin tabăra cucerită, ni s-au deschis drumurile şi am intrat în vilaietul secuilor.

Ţara şi cetatea secuilor. Una dintre cele patru provincii ale ţării Ardealului este şi vilaietul acesta al secuilor. De la tabăra ocupată, toate trupele islamice au mers înainte şi, în două ceasuri de trap, spre răsărit, au ajuns până în câmpia secuiască, dând frâu liber cailor. Dar secuii, încredinţaţi că „turcii nu vor putea să ocupe tabăra şi să treacă peste ea", petrecuseră mult, bând şi stând de vorbă. În atacul dat numaidecât asupra lor, parte din ei au ajuns prizonieri, în cătuşe, iar mulţi alţii au fost trecuţi prin sabie. Cu gândul de a fugi, mulţi au pornit în munţi. Dintre copiii

şi familiile lor, mulţi s-au făcut musulmani. Satele şi oraşele rămase în urmă au fost pârjolite şi devastate cu totul. Tocmai spre seară, oprindu-se şi încetând lupta, trupele au fost aşezate strâns, unele lingă altele, şi tuturor beilerbeilor li s-au dat firmane, iar ei au orânduit caraule în toate părţile”[92].

„**Cetatea Odorheiul-Săcuiesc** se află sub ascultarea crailor Ardealului şi este întărită. Când Ismail paşa, serdarul, trimise sol ca să-i iscodească pe cei de acolo, ei l-au omorât pe sol, iar pe cei din suită i-au alungat, înjurându-i şi bătându-i. Atunci, Ismail paşa s-a oprit numai-decât sub cetate, ca la o bătaie de tun, şi a asediat-o. Dar asediul simplu nu putea fi de nici un folos. Cetatea era bine întărită şi bine aprovizionată cu toate cele de trebuinţă, iar noi nu aveam decât o sută de tunuri mari şi o sută de ghiulele. Ca să fie numai de formă şi pentru arătare, am mai luat cu noi încă douăsprezece tunuri mari. De fapt, un singur bastion al acestei cetăţi din faţa noastră făcea cât toate celelalte cetăţi din Ardeal. Mai cu seamă, în şanţul adânc şi mare, de jos, curgea, ca o mare, râul Seykel, înconjurându-i toate părţile. În cele patru laturi, cetatea era împodobită cu mai multe rânduri de turnuri înalte, care nu pot fi descrise. Mai mult chiar, când au fost iscodiţi cei cincizeci de oameni prinşi în preajma cetăţii, ei ne-au spus aşa: „În cetate se găsesc, laolaltă cu soldaţii a şapte comitate, optsprezece mii de ostaşi creştini, iar raialele şi beraialele sunt fără număr. Armele şi proviziile ce se găsesc în cetate sunt, de asemenea, fără de sfârşit. O să întâmpinaţi mari greutăţi în cucerirea ei. Doar s-o atacaţi, într-o noapte,

[92] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 586-591

pe neaşteptate, căci aşa i s-a întîmplat, odată, şi craiului leşesc, iar leşii au fost alungaţi de sub cetate".

Astfel, în căldurile cele mari, rânduind paza de jur-împrejur, ne-am oprit sub cetate. În noaptea aceea, strigătul de „Ya Jorj!", al celor din cetate, se ridica până la cer, şi, în cele patru laturi ale cetăţii, deasupra tuturor zidurilor şi porţilor, luminau câteva sute de mii de torţe, încât, în întunericul nopţii, ei umblau ca în plină zi şi, astfel, au slobozit peste două mii de salve de tunuri. Văzând această situaţie şi dându-şi seama de greutăţile ce-i stau în calea cuceririi cetăţii, a doua zi, dimineaţa, Ismail paşa nici nu şi-a mai aruncat ochii spre ea, ci, luând-o spre miază-noapte, prin câmpia secuiască, şi mergând trei ceasuri, şi-a aşezat cortul pe o colină înaltă. Iar ostaşii, cu corturile şi cu tot calabalâcul lor, s-au aşezat pe câmpie, în faţa cetăţii Mezdanvar"[93].

1688, Luigi Ferdinando Marsigli: „Thököly (Imre Thököly, 1657-1705, conducătorul răsculaților maghiari împotriva Habsburgilor) se retrăgea către părţile de nord ale Ţării Secuilor. Şi principele Ludovic de Baden, urmărindu-l mereu, a ajuns să-şi aşeze tabăra lângă **Odorhei**, adică în apropierea de partea de miazăzi a provinciei Ciuc. Dar acolo, bănuind, cu prudența unui căpitan experimentat, că Thököly ar încerca un contra-marş şi că ar ajunge pe şoseaua (Miercurea) **Ciuc** și **Sf. Gheorghe**", de-a lungul Mureșului, sau de-a lungul Oltului, spre **Făgăraş** și **Sibiu**, fie pe un drum, fie pe celălalt, în partea Transilvaniei vecină cu turcii, mi-a comunicat în cea mai mare taină, această presupunere a sa și mi-a dat ordin să fac o recunoaştere, folosind călăuze încercate. / Socotind eu că ar fi

[93] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 593, 594

posibil ca Thököly să urmărească acest obiectiv, am arătat că s-ar putea închide complet şoseaua Miercurea Ciuc şi Sf. Gheorghe, astupând, prin tăieri de copaci, cele câteva trecători înguste pe unde trebuia Thököly să coboare în câmpia Mureşului. Și, într-adevăr, detaşând ofiţeri, săpători și oameni, în locurile pe care hotărâsem să le astupăm, totul a reușit foarte bine, spre marea supărare a acelui răzvrătit”[94].

„[Marsigli s-a conformat ordinului primit şi s-a îndreptat spre Braşov. A înaintat până în apropierea Oltului, unde a prins un predicator, ce i-a destăinuit că, într-un sat din apropiere, poposeau vreo cincizeci de răzvrătiți ai lui Thököly. Aceştia au fost atacați, puși pe fugă sau capturați. Cu acest prilej, a fost eliberat un oarecare Ticher, sergent major din regimentul generalului Rabutin, care a comunicat lui Marsigli că, în apropierea acelui loc, în spatele unui deal, își aşezase Tkököly tabăra, unde se aflau și munteni, „moldoveni și tătari”. După ce a studiat poziţia adversarilor, Marsigli s-a înapoiat în tabăra imperialilor, aducând la cunoștință prinţului de Baden posibilitatea de a-l înfrânge sau alunga pe Thököly din Transilvania. Comandantul a fost de acord cu planul lui Marsigli și i-a întărit trupele cu 500 de husari, cu care acesta se pune în urmărirea lui Thököly, ce şi-a părăsit în grabă tabăra, retrăgându-se peste Olt, pe podul de la **Haghig** (Hăghig, judeţul Covasna). Regimentul lui Marsigli cucereşte podul şi palanca din apropiere].

Apoi, după ce a trecut de miezul nopţii, principele mi-a dat ordin să urmăresc inamicul, cu oamenii mei, germani și maghiari, fără să mă mai angajez în nici o altă

[94] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 53

acţiune; trebuia numai să-l acopăr și să-i trimit informaţii. / Astfel, urmărind fuga lui Thököly, am ajuns la un deal, din fața pasului Buzău, care pătrunde, printre munți, în Ţara Românească, și, acolo, văzând focuri şi auzind zgomot de marș, am înțeles că inamicul își căuta scăparea în munți. / După ce am trimis informaţia aceasta înălțimii sale, principele a stat mult la îndoială; dar, pornind, cu un ceas înainte de a se lumina de ziuă, s-a îndreptat spre locul unde mă aflam. Ducându-mă în întimpinarea sa şi asigurându-l că nu mai erau inamici în câmpie şi că toţi fugiseră prin trecătoare, la adăpostul întunericului nopţii, a detaşat o mie de călăreți mai odihniți decât ai mei, pentru a le urmări ariergarda; dar era prea târziu pentru a ajunge din urmă pe cei care o luaseră bine la fugă. În felul acesta, acea Transilvanie, pe care voia să o lase în părăsire, cu cetățile dărâmate, s-a văzut eliberată de inamici”[95].

1756: „Protopopul Ion din **Odorhei** vinde, în 1756, un „Straşnic” bisericii din **Arduzel**, care ajunge apoi în Soconzel”[96].

1849: „Bem a luat măsuri în **Târgu Mureş** pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la **Sibiu**, trupelor lui Kemeny Farkas, de la **Cluj**, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la **Sighişoara** (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la **Cristuru Secuiesc** (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o pro-

[95] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 54

[96] *Revista Teologică*, Anul XXXIV, nr. 3-4, Sibiu 1944, p. 207

blemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în **Sfântu Gheorghe** și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la **Belin** (Bölön), lângă **Valea Crişului** (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la **Odorheiul Secuiesc** (Udvarhely). În privinţa bătăliei de la **Sighişoara**, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged”[97].

1888: „Inaugurarea părţii liniei ferate **Odorhei – Gurghiu – St. Miclauş – Ciuc-Sereda**, situată între secţiunile 472-490, precum şi a căii ferate laterale, ce duce până la **Gurghiu – St. Miclăuş**, s-a fixat pe ziua de 7 mai nou”[98].

1889: „În 10 iunie a. c., a doua zi de Rusalii, pe la 10 ore, seara, m-am pomenit şi eu, cu familia mea, în **Şintereag**, unde s-a ţinută o petrecere de vară, care s-a aranjată prin câţiva juni, în frunte cu Pompei Făgărășianu, teolog absolută, în curtea ospătăriei de acolo. Au luat parte vreo 50-60 persoane din jur. Intratul a fost 53 florini v. a. (vienezi), din care 28 florini spese; profit curat 25 florini,

[97] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

[98] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 90, Braşov 1888, p. 2

în favoarea bisericii greco-catolice din Şintereag. Tinerimea și-a petrecut bine. S-a jncat şi o „Romană“. / Cu mândrie naţională, am onoarea a aminti că, dintre sexul frumos, doamna Maria Juga (Iuga), tânăra preoteasă din **Arcalia**, şi domnişoarele Lucreția Rusu, din **Chintelnic**, Maria Cupşia, din **Odorhei**, Ana Târgoveţ din **Măgheruş**, Lucreția Moldovan, din **Bileag**, Florea Belciug din Borgo-Tiha (Tiha Bârgăului), Lucreția Sigeartău din **Şintereag**, și domnișoara Bal din **Ilva Mare** s-au prezentat în costum naţional. / Dintre familiile participante, însemn pe domnii Michail Făgărăşianu, de la **Teure**, Iosif Bal din **Ilva Mare**, Petru Mureşian, de la Dees (Deaş), Joan Cupcea, de la **Măgheruş**, și Ilie Iuga, de la **Arcalia**”[99].

1890: „Conform recensământului maghiar din anul 1890, publicat în *Pallas Nagy Lexikona*, structura etnică a populaţiei localităților comitatelor Ciuc, Odorhei şi Treiscaune este următoarea: „Judeţul **Ciuc**: unguri 98.861; germani 384; români 14.470; procesul deznaționalizării românilor era şi aici în plin proces de desfăşurare; judeţul **Odorhei**, la data apariției monografiei, avea o populaţie de: secui-unguri 103.209; germani 2.131; români 3.191; judeţul **Treiscaune** avea o populaţie alcătuită din: unguri-secui 110.749, români 17.360; germani 551 şi slovaci 251”. Centralizând datele cuprinse în această sursă, rezultă că, în scaunele Ciuc, Odorhei şi Treiscaune, în anul 1890, trăiau 35.021 români, dintr-un total de 441.157 locuitori, reprezentând 7,9%”[100].

1900, Diaconovich: „**Odorheiul Săcuesc** (magh. Szèkely-Udvarhely), oraș cu magistrat propriu, pe ţărmul

[99] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 134, Braşov 1889, p. 2

[100] Manciulea, Ștefan, *Românii din secuime*, Sfântu Gheorghe 2023, p. 12

stâng al Târnavei Mari, în comitatul Odorhei. Cel mai însemnat loc al secuilor, de la așezarea lor în Transilvania, ceea ce arată numele maghiar, tradițiunile și documentele istorice. Fiind sediul comitatului Odorhei şi ultima stațiune de cale ferată în aceste parți, e totodată și centrul cultural, industrial şi comercial al secuimii. Biserică pompoasă romano-catolică, seminar, şcoala de fete romano-catolice, gimnaziu complet romano-catolic şi ev. ref. (colegiu) din 1672, cu bibliotecă vestită, claustru franciscan, cu biserică frumoasă, școală civilă de fete, școală inferioară și superioară comercială-industrială. Băi sărate, alcaline, feruginoase renumite. Sediul protopopiatului român greco-catolic. Locuitori 5.476 (1896), aproape toţi secui, între care și mulți români maghiarizaţi, 191 germani, 71 români, 81 evrei. Fabrici de spirt, cherestele, țesătorii, cărămidării”[101].

[101] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 442

ODVEREM

(Vadverem, comuna Lopadea Nouă, judeţul Alba)

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe ţăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde ţăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcțio-

narilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele

trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă

pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din

Galda de Jos, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a jude-

ţului, bineînţeles cea românească, bărbaţi, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fie-

care trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişt**ior sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişt**i**orului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-acolonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe

grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[102].

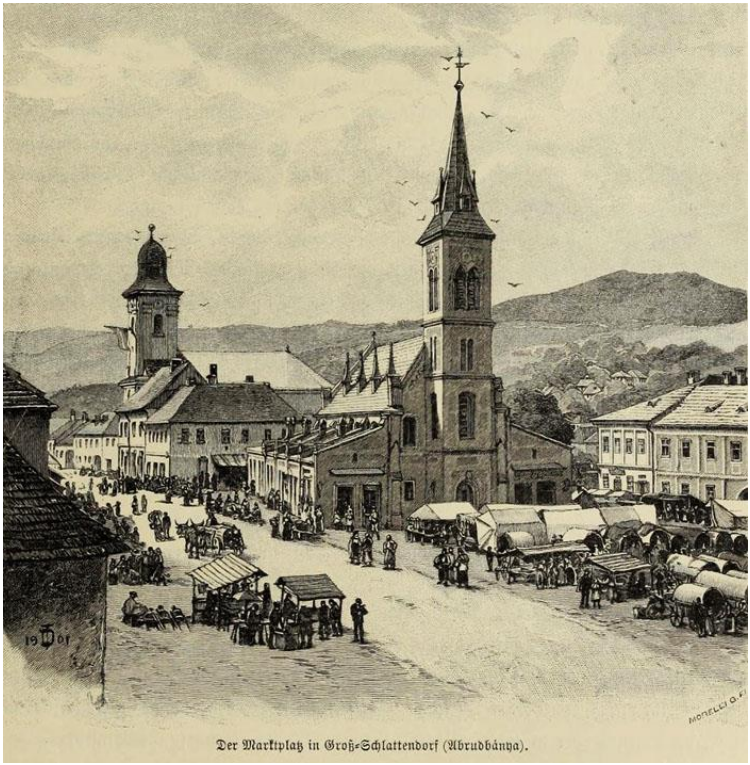

[102] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

OHABA

(Wyfatu, Wyfalw, judeţul Alba)

1372, martie 17, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, dă de ştire că s-au înfăţişat „Nicolae de **Mănărade** (Monara, Moner, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), pârâşul, pe de o parte, iar pe de altă parte, pârâţii Ioan şi Toma, fiii lui Gheorghe, fiul lui Basow de **Păuca** (Pokafalua, Poukafalua, judeţul Sibiu)… şi ni s-a adus la cunoştinţă, prin viu grai, de către numitele părţi, prin bună înţelegere, că, deşi Maiestatea regală, din plinătatea puterii sale regeşti şi printr-o osebită milostivire, îl făcuse, îl rânduise şi îl pusese pe acel comite Nicolae, fiul lui Cristian, zis, în limba obişnuită, Greeb, din satul numit **Ohaba** (Wyfatu, Wyfalw, judeţul Alba), pentru credincioasele sale slujbe… ca adevărat moştenitor şi legiuit urmaş al lui Gheorghe, fiul lui Pouka de Păuca, mort fără urmaşi de parte bărbătească, bunicul lui, adică tatăl mamei sale, al doamnei Margareta, punându-l în toate drepturile de stăpânire şi de moştenire ale acelui Gheorghe de pe moşia sa numită **Păuca**, aflătoare în comitatul Alba din Transilvania… / şi au ajuns la următoarea învoială, mai întâi, aceşti Ioan şi Toma, fiii lui Gheorghe, fiul lui Basow, pentru o deplină descărcare a lor, cu stingerea şi părăsirea tuturor plângerilor comitelui Nicolae, fiul lui Cristian, cu

privire la suspomenita moșie **Păuca**, i-au lăsat acestuia o pătrime din acea moșie, cumpărată mai de mult, cu bani, de către acel comite Nicolae, de la Martin, fiul lui Alard, și de la surorile acestuia, adică fiicele lui Alard, care pătrime fusese odinioară dată, de către pomenitul Gheorghe, fiul lui Basow, ca fiind pătrimea de fiică a doamnei mame a lor, sora numitului Basow, adică fiica lui Pouka, spre a o stăpâni în pace"[103].

1887: „Dare de seamă despre venitul petrecerii aranjate, în 14 februarie stil nou, în favorul şcolii confesionale din **Roşia de Secaş**: / Venitul total al petrecerii a fost 100 florini, din care, subtrăgându-se spesele de 51 florini, a rămas un rest de 49 florini, care sumă s-a înmânat casarului şcolii, spre a procura aparatele de instrucţiune ce lipsesc. / La petrecerea aceasta au participat, **pe lângă numeroşi români, şi concetăţeni maghiari şi israeliți**, primească, deci, mulţimita noastră sinceră, în numele acelor micuţi, în al căror favor au sacrificat obolul lor toţi cei care au participat, precum şi cei care au concurs la acest venit, şi în special cei care au suprasolvit pe lângă preţul intrării: Sigismund Dobolyi, **din loc**, jurist, 2 florini, / Francisc Papp, notar substitut în **Ohaba**, 4 florini, / Acoloman Tót, adjunct notarial în **Ohaba,** 1 florin, / N. Lobonţiu, arendator domenial din **Pauca**, 1 florin. / Fără a participa, au solvit: Reverendisimul Alimpiu Blasian, protopop tractual din **Blasiu**, 1 florin, / Alexandru Dobolyi. notar în **Broşteni**, 2 florini, / Ioan Balogh, dregător în **Besineu**, 1 florin, / Nicolae Mihălţanu, colector, Ioan Steff, jude, Nicolae Broscăţan, docente, **toti din Ohaba**, câte 1 florin, / dl Lutsch, jude în **Ungurei** 1 florin. / Ne împlinim

[103] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 107, pp. 127-130

o datorie morală, dând aceste date publicităţii, exprimându-ne, încă o dată, cordiala noastră mulţumită pentru ajutorul oferit. / În numele comitetului aranjator: / **Roşia de Secaş**, în 4 martie 1887. / Ioan Deac, paroh greco- catolic”[104].

1907: „**Adunarea de la Roşia şi Ohaba**. / Ziua de 15 septemvrie iar a fost ziua libertăţilor lui Andrássy şi a sateliților lui. O zi care ne dă prilej să ne umplem de dragoste față de marele guvern naţional, care duce la prăpastia fericirii milioanele din *Hungaria felix*! / După impozanta adunare de la **Cergăul Mare**, s-a fixat ținerea alor două adunări, pe ziua de duminică, în 15 septemvrie stil nou, în **Roşia de Secaş** şi **Ohaba**. Bag-seamă că succesul atât de strălucit al adunării de la Cergău nu i-a lăsat pe Măriile lor în pace: N-au vrut să ne lase, fără să ne dea câteva ghiolduri. Fără să ne facă sânge rău! La **Roşia de Secaş**, numai 9 jandarmi. Cu 3 mai puţin decât la **Cergău**. Dar mai voinicoşi. Pentru că i-a făcut voinicoşi administraţia. Dl **primar din Roşia**, azi, Ion Pădureanu, mâine poate Erdössy Arpád. Şi măria sa, dl notăraş. Doamne fereşte, nu şi „Măria sa” dl fisolgăbirău Simonfi. El e român curat. Originar din **Lebedia**. / Drumurile trebuie să se facă. Asta-i porunca: oamenii trebuie să iasă la drum. E adunare? N-are de a face! E Duminecă? Cu atât mai puţin! A, repausul duminical, prescris prin lege! Legile nu trebuie executate, nici Andrássy nu execută legea de naţionalităţi. *Rajta hát*! Dle filer, scoateţi oamenii la drum! Să poată veni pe el dl fisolgăbirău şi dl solgăbirău. Şi dl notăraş. Şi dl sluga dlui fisolgăbirău. Şi cocişul dlui solgăbirău. Şi spionul de la Cergău. Şi țiganii de la Alsó Dános!

[104] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 43, Braşov 1887, p. 3

Ego: oamenii împuţinaţi! Dar nu destul. Mai trebuie. Dle filer, la lucru. Ori... nu eşti jandarmul măriei sale? A lui Andrássy? / Altă poruncă nouă. Tot omul să stea în curte. Să nu cumva să iasă întru întâmpinarea iubitului nostru deputat. Pentru că e trădător de patrie. Iar... libertatea de întrunire e suspendată pentru **Roşia**. E suspendată constituţia. Pe ziua de azi. **Până se duce Maniu din sat**. A suspendat-o dl notăraş. / Şi ce-mi mai văd ochelarii? O trădătoare de patrie. Domnişoara Veturia Deac! Dle filăr, n-o vezi? Cu frunza naționalistă la brâu? Dl jandarm se dă să i-o smulgă, cu puterea. Dar îl împiedică 3 clerici din **Blaj**, din suita dlui Maniu. / Iată antecedențele adunării. Şi, cu toate aceste, **adunarea de la Roşia a succes** peste aşteptare. S-au adunat peste 1.000-1-500 de oameni din **Roşia** şi jur. / La orele 10 a. m., soseşte dl deputat, însoțit de domnii dr. Victor Macavei, dr. Alex. Niculescu şi Aron Papiu, profesori de sfânta teologie, Niculae Marcu, vicerector seminarial; Aurel Voda, castelan mitropolitan; Alexiu Pop, administrator capitular; dr. Ioan Chirilă, Traian Erdelyi, dr. Cornel Ordace, cabdidat avocatură, I. Br. Hodoş, directorul „Patriei", şi clericii Iuliu Busoiu, Niculae Costea, Petru Gruia, Vasile Mărginean, Ioan Pop. / În mijlocul satului, au ieşit întru întâmpinarea iubiţilor oaspeţi parohul locului, Ioan Deac, preoţii din jur şi poporul, care acum n-a mai avut grija jandarmilor, ci a roit din toate părţile. Dl Deac rosteşte calde cuvinte de întâmpinare, iar domnişoara Veturia Deac, drăgălaşa fiică a domnului paroh, îi predă un buchet, în numele femeilor române.

Adunarea. Apoi începe adunarea. Vorbeşte dl Maniu, liniştit şi cumpătat, cum ştie domnia sa să vorbească. Toţi îl ascultă ca pe un proroc. Ca pe un apostol al zilelor de azi. Dl deputat îşi aduce aminte de cei care sunt duși la

drum. Dar şi aceia îs cu noi. Cel puţin cu sufletul şi cu gândul (Aici, dl Simonfi îl întrerupe. Pentru că agită în contra autorităților!). / Apoi continuă a da seamă despre întreaga activitate a domniei sale și a partidului naţionalist, mulțumind alegătorilor pentru încrederea pusă într-însul şi cerând, și pe mai departe, această încredere. Încheie între sincerele şi nesfârşitele aplauze ale mulțimii. / Vorbeşte, apoi, dl Dr. Victor Macavei, profesor de Sfânta teologie, din Blaj. Arată necesitatea întroducerii sufragiului universal şi dezvăluie mârșavele planuri ale kossuthiștilor faţă cu această reformă însemnată. / Al treilea orator e Dr. Alexandru Niculescu, prof. de Sfânta teologie. Îşi rostește cea dintâi vorbire politică. Despre iubirea de neam și limbă. E o vorbire înflăcărată, rostită cu tot focul tinereții. Aduce exemple din Sfânta Scriptură. Cum şi-a iubit prorocul Ieremia neamul. Şi Chistos şi sfântul apostol Pavel. Noi, mai ales, trebuie să ni le iubim, pentru glorioasa noastră origine. Străinii ne iubesc pe noi şi au păreri foarte bune despre neamul și limba noastră. Bellegarde (primarul legendar al Câmpulungului Moldovenesc – n. n.) zice că țăranii români sunt cei mai deşteți între ţăranii din Europa. Iar Hochmann spune că limba română e atât de sonoră şi bogată, încât s-ar potrivi pentru cel mai cult popor din lume. Toate vorbirile au fost ascultate cu multă luare aminte şi întrerupte de nesfârşite aplauze şi aprobări. Pe dl Dr. Niculescu îl salutăm cu bucurie în şirul cel dintâi al luptătorilor partidului național. / Părintele Deac prezintă un proiect de rezoluţie, la fel cu cel de la **Cergăul mare**. Se votează încredere deputatului Maniu şi soților săi, şi cere sufragiul universal. Se primeşte cu însufleţire. / Mulţumind pentru încrederea pusă într-însul, dl deputat roagă mulțimea să se îndepărteze în linişte, promițând, din parte-i,

că-şi va pune chiar sufletul pentru ai săi. Cu aceste, se închide adunarea, după care dl deputat, cu suita domniei sale, s-au întrunit la masa ospitală a părintelui Deac. În timpul prânzului, **a cântat muzica din loc** mai multe cântece româneşti naţionale.

La Ohaba. / La orele 2 p. m., plecăm cu toţii către **Ohaba**, însoțiți de 6 călăreţi din **Roşia**, care acum n-au mai fost opriți de jandarmi. Trecem prin comuna **Tău**. În mijlocul satului, ne întâmpină preotul, în fruntea ălor vreo 300 de oameni, care n-au putut să meargă la **Ohaba**. Părintele Patriciu Marcu îl bineventează, prin o cuvântare de 10 minute, rostită cu atâta însufleţire, cum numai un orator așa de bun ca dumneasa poate să spună. Dl deputat răspunde, mulțumind poporului pentru buna primire şi asigurându-l despre dragostea ce el o nutreşte faţă de popor şi faţă de toate durerile lui. Promite că va lupta cu toată puterea pentru drepturile celor care azi sunt lipsiţi de ele.

În capul **Ohăbii**, ne întâmpină părintele Ioan Bătăcui şi vreo 10 preoţi din jur, în fruntea unei mulțimi imense de popor – aproape 6.000 de oameni. Bunul Bătăcui rosteşte cuvintele de bineventare, iar doamna preotească, Amalia Bătăcui, şi domnişoara Aurelia Predovici predau domnului deputat două drăgălaşe buchete de flori. / Adunarea a decurs în liniște. Însufleţirea şi alipirea poporului față de deputat abia se poate descrie. Aproape fiecare propoziţie a dlui deputat a fost întreruptă de aplauze și aprobări zgomotoase. Mai vorbesc apoi domnii Dr. Macaveiu şi Dr. Niculescu, după care dl Vincențiu Predovici, parohul din **Vingard**, prezintă următorul proiect de rezoluţie: / „Adunarea poporală, ţinută în **Ohaba**, la 15 septemvrie stil nou 1907, din prilejiul dării de seamă a deputatului Dr. Iuliu Maniu, a luat următoarea / **Rezoluţie**. / 1). Cere, fără amâ-

nare, introducerea votului universal secret şi fără nici o restricţiune. / 2). Votează deplină încredere deputatului nostru, Dr. Iuliu Maniu, şi celorlalţi deputaţi din partidul naţional, aprobând întru toate ținuta lor în parlamentul țării". / Rezoluţia aceasta a fost primită în unanimitate, cu multă însufleţire. După ce, apoi, dl deputat mai rostește câteva cuvinte de încurajare către popor, s-a închis şi această adunare, care, precum zice, a fost una dintre cele mai însufleţite dintre cele care s-au mai ținut în cercul electoral al Vinţului de jos. / Notez că, la această adunare, au asistat 6 jandarmi, acum cu trei mai puţin, decât la **Roșia**"[105].

1924: „Duminică, în 20 iulie, profesorii de la **Blaj** au cercetat două sate de pe Valea Secaşului și două comune din judeţui Târnava mică. Pe Secaș, au plecat, de dimineaţă, domnii Alexandru Lupeanu și Augustin Popa, cercetând comunele **Ohaba** şi **Biseni**. În amândouă satele s-a adunat, la şcoli, popor mult, în frunte cu preoții şi învățătorii, ascultând, cu multă dragoste şi atragere, cuvântările trimișilor „Asociaţiunii". / În comuna **Ohaba** s-a şi înfiinţat, îndată după adunare, „Agentura Asociaţiunii", în frunte cu onoraţii preoţi Bătăcui şi Imbăruș. / În **Biseni**, delegaţii despărţământului au fost primiţi, în marginea comunei, cu steag național şi cu flori, pe care le-a predat, cu o frumoasă cuvântare, fetiţa isteață a Părintelui Ungureanu, domnişoara Viorica, şcolăriță a Liceului de fete din **Blaj**. În fruntea poporului erau, şi aici, amândoi preoţii, cel unit, cu cel ortodox, în bună şi luminoasă frăție.

Din județul Târnava mică, au fost cercetate comunele **Șona** şi **Spini**, unde au fost dimnii Valeriu Suciu, Iuliu Maior şi Dr. Coriolan Suciu. S-au întors, şi de aici, pro-

[105] *Lupta*, Anul I, nr. 194, Budapesta 1907, pp. 4, 5

fesorii Blajului foarte mângâiaţi, precum mângâiat a rămas harnicul şi cinstitul popor din **Şona** şi **Spini**"[106].

1927: „**Sfinţirea bisericii din Ohaba**. / Zidirea unei biserici noi, în împrejurările de azi, este o biruință grăitoare a idealismului creştin asupra materialismului barbar al zilelor noastre. Ne bucurăm din tot sufletul de astfel de monumente, oriunde răsar, ca să sfinţească pământul Ţării noastre, dar mai ales când ele rezultă din jertfa ţăranilor noştri de prin sate şi cătune. / Bisericile de pe sate sunt glorioase fortăreţe ale sufletului şi turnuri de pază ale conştiinţei neamului. Acest suflet și această conştiinţă se întăresc prin orice nou lăcaș dumnezeiesc, prin care grăieşte jertfa comună şi legătura intimă, care ţine laolaltă pe bunii noştri credincioşi. / Creştinii noştri din **Ohaba** nu sunt plugari răsfățați în belșugul bogăției. Dealurile care încing satul, de jur, împrejur, îi fac să simtă, până la măduva oaselor, cu câtă trudă și sudoare se câștigă pâinea cea de toate zilele. Dar, în schimb, au oamenii aceştia o stăruinţă făcătoare de minuni. / Vechea biserică de pe coastă era șubredă şi îngenuncheată. Au mai avut pacostea să fie dezbinaţi şi împărțiți în două confesiuni; uniţii stau şi azi fără preot, într-o bisericuță și mai smerită, de scânduri. Ai noştri și-au luat înainte hotărârea să se coboare în vatra satului şi au zidit o biserică de piatră, spațioasă, luminoasă, ca o candelă sfântă coborâtă din cer să le mângâie sufletul și ochii. A costat bani grei şi multă osteneală, dar toate greutăţile sunt azi biruite şi locuitorii din **Ohaba** lasă urmaşilor o mărturie nepieritoare a vredniciei lor întru dragostea de Dumnezeu.

Duminică, în 10 septembrie, a coborât în **Ohaba** Î. P. S. Mitropolit Nicolae, cu suită mare, și a sfințit noul Sion

[106] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 30, Blaj 1924, p. 2

al satului. N-a fost în Ohaba serbare mai strălucită ca aceasta. S-au strâns, acolo, credincioşi din vecinătăţi şi oaspeţi, în frunte cu inimosul prefect, dl Alexandru Lucescu, din **Diciosânmărtin** (Târnăveni), şeful tractual, Gheorghe Oprean, și revizorul şcolar Stoia. Şi a dat Dumnezeu să fie o zi frumoasă de toamnă. / Actul sfinţirii a început înaintea noului lăcaș. Cântările bisericești le-au executat cântăreții Academiei andreiane din **Sibiu**, sub conducerea măiestrului C. Popa. După ce s-a încunjurat noul lăcaş şi a fost pecetluit cu sfântul mir, Î. P. S. Sa a lovit cu crucea în uşa bisericii, rostind, cu glas înalt, cuvintele psalmului: Deschideţi, boieri, porţile voastre... că vine Împăratul măririi! / Apoi, intrând în biserică, a așezat sfintele moaşte pe prestol, a însemnat păreţii cu sfânta cruce, prin sfânt mir, s-a închinat și a rostit, în genunchi, în mijlocul bisericii, molitva de binecuvântare şi s-a început cea dintâi liturghie în lăcaşul astfel sfinţit. Oricât de spațioasă a fost clădită biserica, multă lume a ascultat sfânta liturghie stând în jurul ei, căci numărul celor de față trecea de două mii. / Momentul istoric a fost tălmăcit credincioşilor adunaţi printr-o predică ocazională a Î. P. S. Sale, mânecând din cuvintele Mântuitorului: De însetează cineva, să vie la mine şi să bea! „Sfânt lăcaşul acesta – a spus Î. P. S. Sa – e dovada lui Hristos în mijlocul nostru. Mântuitorul trăieşte în cămara sufletului creștinesc şi ne însoțește în tot locul, dar mai ales aici locuieşte, împreunându-se cu noi, din clipa sfântului botez și până la mormânt, Ai Domnului suntem aici, pe pământ, și la El ne ducem, când părăsim această lume”. / Vreme de un ceas a tâlcuit Î. P. S. Sa legăturile creștinului cu Stăpânul sufletelor noastre şi, când trecem pragul sfintei biserici, ne strecoară în suflet lumina evangheliei, cârma vieţii către bogăţiile darurilor cereşti.

Și darurile lui Hristos altoiesc pe credincios, prefăcându-l în zidire nouă în viața de toate zilele, cu toate legăturile ei. / Predica Î. P. S. Sale a umplut sufletele de lumină şi îndemnurile semănate în acea zi nu vor rămâne fără roduri binecuvântate.

Pe urmă, întreg poporul a fost botezat cu apă sfinţită. / La discul ce s-a purtat în acea zi, Î. P. S. Sa a dăruit o mie de lei pentru procurarea unui nou sfânt potir. / DI prefect Lucescu a intrat în noua biserică cu lumânări de ceară şi cu smirnă și a comandat, pe cheltuiala sa, o candelă de mult preţ, să ardă necontenit la icoana Hramului sfintei biserici. / După actul sfințiri, Comitetul parohial a dat o masă, în cinstea Î. P. S. Sale și a oaspeților. Şi aici Î. P. S. Sa a luat cuvântul, pentru Maiestatea Sa, Regele Mihai, sfătuind să dăm ascultare diregătoriilor rânduite de Dumnezeu pentru binele nostru. Dl prefect A. Lucescu a închinat pentru sănătatea Î. P. S. Sale şi a slujitorilor altarului strămoşesc. Acest înalt slujbaş este un exemplu admirabil pentru dragostea de țăranul nostru, care n-aşteaptă altceva decât o inimă sinceră și un tratament omenos de la toţi mai marii săi, pentru ca să se simtă cu adevărat într-o lume nouă. / Î. P. C. Sa Vicarul Vasile a făcut urări dlui prefect Lucescu, pentru vrednicia sa, apreciată de poporul de la sate. / Când s-a ridicat masa, satul întreg era în grădina şcolii, de lângă biserică. Î. P. S. Sa a dispus coriştilor să execute un concert artistic, pe seama mulțimii de popor, care nu se mai putea dezlipi de Dânsul. Meşterii cântăreţi au executat psalmi și doine pătrunzătoare. Pe seama tineretului şi a copiilor, a împărțit două sute de cărți de rugăciune. În aclamările de negrăită dragoste ale fiilor săi din **Ohaba**, Î. P. S. Sa a părăsit comuna, pe înserate, şi s-a întors la reşedinţa Sa. / Bucuria sufletească din acea zi se va împrospăta în

fiecare zi de slujbă şi nu va înceta a rodi, împodobind grădina sufletelor acelei parohii. / T. Scorobeţ”[107].

1929: „**Sfințirea Monumentului Eroilor în comuna Ohaba**. / În ziua de 8 noiembrie, sărbătoarea sfinților Arhangheli Mihail și Gavril și ziua onomastică a M. S. Regelui, a avut loc sfințirea Monumentului Eroilor, în fruntașa comună **Ohaba de pe Secaş**. / A fost o prea frumoasă şi înălțătoare serbare, care a mișcat inimile numeroasei asistenţe. A fost de față, acolo, tot poporul din comună, în frunte cu toți intelectualii din loc, și comunele învecinate. / S-a servit, mai întâi, un parastas pentru odihna celor 40 eroi, morți pe câmpul de luptă. Au oficiat preoții Eugen Imbăruș, din **Ohaba**, Ioan Pascu și Nicolae Ungurean din **Biseni**, Ioniță Ciufudean din **Broșteni** și Miron Muntean din **Colibi**. După parastas, a urmat sfinţirea aăei şi stropirea Monumentului Eroilor şi a poporului de faţă. / După săvârșirea actului sinţirii, părintele Eugen Imbăruş a rostit o înduioșătoare predică, tălmăcind însemnătatea ridicării Monumentului pentru cinstirea amintirii fiilor acestei comune, care și-au jertfit viața pentru întregirea Neamului. S-au văzut mulți părinţi, cu ochii scăldaţi în lacrimi. / A urmat, apoi, deschiderea programului serbării, de către notarul comunei, dl Alexandru Frătici, care a arătat cum s-a înfăptuit idealul neamului românesc şi cum, astăzi, s-a împlinit și visul de 10 ani al bravilor ohăbeni, de a-şi putea vedea ridicat acest modest Monument, cioplit dintr-o piatră simplă, din hotarul comunei; apoi a salutat pe reprezentanţii autorităților, prezenți la serbare. / A răspuns pretorul plășii, dl Dr. Traian Denghel, într-o scurtă și inimoasă cuvântare, lăudând frumoasa faptă a ohăbenilor și încre-

[107] *Telegraful Român*, Anul LXXV, nr. 66-67, Sibiu 1927, pp. 1, 2

dințând primăriei Monumentul, spre păstrare și îngrijire. / Directorul școlii primare, dl Ioan Rusan, a explicat tinerelor vlăstare însemnătatea zilei, dând poveţe cum să cinstească pe Eroi şi să le urmeze pilda. / Un drăguţ program, susținut de elevii școlii primare, sub conducerea domnișoarei învăţătoarr Anuţa Popa, compus din declamări şi bucăţi de cor bine reușite, a încheiat serbarea. / Dl notar a invitat oaspeţii la o masă prietinească”[108].

1934: „Societatea pentru cultură „Progresul” din **Ohaba**, în cadrele și cu concursul membrilor „Astrei” din **Ohaba**, au aranjat, în ziua de 20 iulie 1934, o admirabilă ședință festivă, sub conducerea părintelui Ioan Șarlea, preşedintele cercului cultural al „Astrei” din Ohaba, și a dlui Romul Ivan, Preşedinte al societăţii „Progresul”, care s-a afiliat „Astrei”, Cât de binefăcătoare sunt pentru satele departe de oraș razele de cultură, trimise de „Astra”, ne-a dovedit-o convingător această ședință. Un program bine strecurat în inimile asistenţei, în majoritate ţărani, sentimente de dragoste faţă de cultură şi frumos. / Începutul îl face corul societăţii „Progresul”, cu „Trăiască Regele”, bine executat. Urmează conferința părintelui Șarlea, „Trecutul și rostul „Astrei” pentru satele românești”. O liniște adâncă ne-a dat să înţelegem că sătenii noștri sunt dornici de a asculta lucruri frumoase. Programul urmează apoi cu „Imnul Astrei”, cor, „Logodnica Mortului”, poezie declamată de dl Popa, „Monolog original”, de dl Lae; „Arii naţionale”, executate la mandolină de dl Popa şi vioară de dl Matei Arion. A fost bine jucat apoi dialogul „Arvinte şi Pepelea”, de domnii Popa şi Mihălțan, apoi pauză, după care urmează „Toarce, lele, toarce”, cor. / Frumoasă impre-

[108] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 46, Blaj 1929, p. 5

sie au făcut punctele rezervate ale domnişoara Valeria Bolea, învăţătoare, cari au fost admirabile tablouri alegorice, inspirate din poezia dlui Goga, „Dăscăliţa", şi din viaţa micilor şcolari. Partea comică a fost cât se poate de bine reușită, stârnind un râs general piesa dlui Al. Lupeanu: „Cârlig vinde pe suru", admirabil jucată de dnii Popa, Mihălţan şi Lae. Toate punctele de cor au fost bine executate de corul tinerilor, membri ai „Astrei" ohăbene, instruiţi, cu multă trudă, de dl Arion Matei, învăţător. La reuşita şedinței şi, mai ales, a balului de seara a contribuit pavilionul și bina aranjate de dl A. Mureșan. / Câteva sute de participanţi au plecat mulțămiți, căci au primit hrană sufletească, de care aveau lipsă. Am rămas cu dorința ca micul cerc cultural să intervină la centrul din Blaj, pentru ca să ne dea concurs și pe viitor, ca să se poată aranja, din când în când, câte o şedinţă culturală, cum a fost cea din 20 iulie 1934. / Ioan Șarlea, preşedintele cercului cultural al „Astrei" Ohaba"[109].

1935: „**Astra la Ohaba**. / Duminecă, în 14 august, cercul cultural al „Astrei" din **Ohaba de pe Secaş**, condus cu mult zel de părintele Ioan Șarlea, a organizat o frumoasă serbare populară, urmată de petrecere, A fost rugat şi comitetul centrai al Despărţământului de la **Blaj** să-şi trimită delegaţii săi. Au şi plecat, de la Blaj, părintele Dumitru Neda, care în cadrul sfintei slujbe, a vorbit despre „Hristos în viaţa creştinului" şi dl prof. Dr. Coriolan Suciu, care a conferențiat, în cadrul programului, despre Gheorghe Pop de Băsești. / Localnicii au executat, apoi, următorul program: / 1). *Imnul „Astrei"*, cor; / 2). *Monolog*, de Nicolae Popa; / 3). *Vasilică buze moi*, cor; / 4). *Monolog*, de Ioa-

[109] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 31, Blaj 1934, p. 3

chim Suciu; / 5). *Patria mea*, cor; / 6). *Duet*, de Nicolae Popa şi Matei Arion; / 7). *La oglindă*, cor; / 8). *„Ţiganul notarăş”*, comedie executată de următorii: Cristea, notar: Vasile Mihălţan; / Ștelaa Roman, primar: Nicolae Groza; / Ignat, funcționar la primărie: Matei Arion; / Crăciun, servitor: Nicolae Ștef; / Toader Ciurilică, strajă: Nicolae Ștef I. Gilgor; / Goldenberg, negustor: Dionisie Arion; / Badea Gavrilă: Sorin Mihălţan; / Badea Grigore: Nicolae Arion; / Novaca, nevasta lui Ciurilică: Ana Muntean. / Punctele de cor au fost executate sub conducerea harnicului şi talentatului învăţător Matei Arion, ajutat de doamna învăţătoare Paraschiva Mureșan. / Pentru reuşita producţiei teatrale şi-au dat concursul domnul Aurel Mureșan, domnișoara Minodora Ivan şi Vasile Mihălţan. / După isprăvirea programului, părintele Ioan Şarlea a mulţumit delegaţilor Blajului pentru preţiosul concurs, precum şi tuturor celor care au contribuit la reuşita producţiei, iar părintele Imbăruș a asigurat de conlucrarea armonică şi pe mai departe. / A răspuns dl Dr. Coriolan Suciu, exprimându-şi bucuria pentru frumoasa prestație a fruntaşei comune **Ohaba** și asigurând concursul Despărţământului Blaj al „Astrei” pentru toate lucrurile bune ce se vor pune la cale şi pentru viitor”[110].

[110] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 33, Blaj 1935, pp. 3, 4

OHABA FORGACI

(Furgachfalua, judeţul Timiş)

1369, iulie 5, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Cenad că, pentru slujbă credincioasă, a dăruit şi a hărăzit „banului Benedict şi, prin el, lui Nicolae şi Petru, fraţii săi buni, şi lui Ladislau, fiul lui Ioan, vărul său… toate moşiile lui Ioan, Ladialau şi Petru, fiii lui Nexa, **românii noştri necredincioşi**… şi anume **Belinţ** (Belenche, judeţul Timiş), **Zabadfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş) şi cealaltă **Zabadfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Radefalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Ohaba Forgaci** (Furgachfalua, judeţul Timiş), **Iwanfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Woylozfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Tathalus** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş) **Buziaş** (Buzus, judeţul Timiş), **Wyfalu** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), **Capolna** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), **Tornyafalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş) şi cele trei **Chaba** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), precum şi **Comanfalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş) şi **Dobromerfalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş),

aflătoare în comitatul Timiş… întrucât fiii lui Nexe au căzut vădit în păcatul necredinţei”[111].

1404, septembrie 1: „Lângă Timişoara, continuă lucrările congregației comitatense; între primele pricini soluționate de comite şi juzi este cea a lui Ioan Slavul, din districtul Chery, care-l acuză pe Petru zis Wasarhel, iobag al lui Osvald de **Belinţ** din **Ohaba Forgaci**, că, ducându-se el spre, **Lugoj**, cu treburi, i-a fost luat un cal de 50 florini, cu forța armelor; comitele îl aşteaptă pe pârât să vină la lucrările congregaţiei, spre a-şi prezenta poziţia”[112].

1482, decembrie 28: „Nobilii Benedict, Andrei şi Ştefan Beşanu de **Belinţ** zălogesc a patra parte din 33 de sesii iobăgeşti nobilei doamne Fides, văduva lui Filip de Holod, până i se va putea plăti zestrea ce i se cuvenea din moşiile decedatului său bărbat; cu această ocazie, capitlul din Cenad, care hotărniceşte posesiunile, îi întăreşte acesteia cele 33 de sesii iobăgești, cu numele iobagilor ce revin acestei doamne, din satele **Belinţ**, **Ohaba Forgaci**, **Buziaş**, Myhalfalwa, Sethethhelek, Holod, Wyfalw, Nagyforgach, Kysforgach, Fwthafalwa, Brasso”[113].

1900, Diaconovich: „**Ohaba-Forgaci**, comună rurală în Ungaria, comitatul Timiş, cu 1.790 locuitori români”[114].

---

[111] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 403, pp. 614-616

[112] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 165

[113] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 274

[114] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 445

1903: „Două slăbiciuni mari are poporul nostru; una e că prea uşor se dezlipeşte de moşia sa şi alta, că nu se înmulţeşte… / Acum să vedem şi tristul adevăr referitor la scăderea numărului, pe baza datelor statistice de la anii 1869-1900. / În **Drăgoeşti**, la anul 1869, au fost 1.220 români, la anul 1900, au fost 955; în **Ficatar**, la anul 1869, au fost 1.091, acum sunt 945; în **Căpet**, au fost 789, acum sunt 69; în **Ohabaforgaci**, au fost 2.034, acum sunt 1.667; în **Cerna**, au fost 971, acum sunt 748; în **Petroman**, au fost 2.300, acum sunt 2.034; în **Remetea**, au fost 1.493, acum sunt 1.347; în **Belinţ**, au fost 3.473, acum sunt 2.884; în **Budinţ**, au fost 1.198, acum sunt 1.003; în **Hisiaşi**, au fost 802, acum sunt 709; în **Ictar**, au fost 998, acum sunt 848; în **Chiseteu**, au fost 1.448, acum sunt 1.382; în **Siclaş** (Şuşanoviţa) au fost 1.206, acum sunt 1.085; în **Seciani**, au fost 2.232, acum sunt 1.923, şi aşa mai departe, în toate comunele, poporaţiunea română scade”[115].

1906: De Florii, la sfinţirea bisericii din **Teregova**, „bucuria credincioşilor şi mai mult crescând, ambii preoţi locali, Ioan Bogoeviciu şi susnumitul Pavel Şandru, înainte de „Fie numele Domnului”, au ieşit din sfântul altar, îmbrăcaţi în ornate sărbătoreşti, pentru a sfinţi un chivot, în preţ de 300 coroane, lucrat cu multă artă de **sculptorul din Berlişte** Nestor Iosif Bosioc şi donat bisericii din **Teregova** de Mult Stimatul domn Ion Micleu, căpitan în pensiune, de Mult Stimaţa-i soţie Maria şi de fiul lor Ioan, **toţi locuitori în Mehadia**, şi două sfeşnice din argint de China, în valoare de 410 coroane, dăruite de epitropii din loc, Ilia Stoichescu şi Iancu Coşeriu / După sfinţirea apei şi a celor trei daruri frumoase, dl preot Ioan Bogoeviciu rosteşte, cu

[115] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 137, Braşov 1903, p. 3

voce lină, duioasă, o predică, apreciind faptele mărinimoase ale donatorilor. Predica a stors lacrămi din ochii mai multor credincioşi, văzând cum doi plugari, din truda lor proprie, şi în acest an rău, încă ştiu face daruri atât de preţioase bisericii lor din **Teregova**. / Şi trebuie să stoarcă şi din inima cea mai împietrită lacrămi de bucurie cu deosebire neobositele stăruinţe ale Mult Stimabilei doamne Maria Micleu şi ale Mult Stimatului domn Ioan Micleu, care, cu mare însufleţire, lucră neîntrerupt la decorarea cu daruri preţioase a bisericii Domnului, căci ştiut este, din ziaristica noastră, că mult zeloasa doamnă şi mult stimatul ei soţ, în anul **1903**, au făcut frumoase daruri sfintei biserici din **Mehadia**, în preţ de peste 600 cor. Pe lângă aceste daruri, Domniile Lor binevoiesc a oferi prescurile şi vinul necesar la sfintele liturghii, respectiv sfânta cuminecătură, apoi şi spălătura albiturilor bisericeşti, tot la aceeaşi amintită biserică; apoi, în anul **1904**, a donat bisericii din **Ohaba-Forgaci** mormântul Domnului, 1 chivot, 3 candele şi 1 epitaf în preţ de 680 coroane, iar în anul acesta au colectat, pentru zidirea mănăstirii de la Izvorul Bocşei, 439 coroane 70 bani, comandând, pe sama acesteia, şi 1 chivot, în valoare de 200 coroane, şi, în fine, a donat chivotul ce s-a sfinţit în Teregova, la sărbătoarea Floriilor”[116].

1929: „Îndată după primăvara anului 1919, când episcopul de atunci al Lugojului, Dr. Valeriu Tr. Frenţiu, îşi ţinea sinodul său diecezan acolo şi făcea apel, în cuvântul de deschidere a sinodului către ortodocşi, ca să se unească cu Roma, am ajuns să înregistrăm oarecare năzuinţe de ale aplicaţilor acelei episcopii, de a-şi spori numărul uniţilor pe contul Bisericii ortodoxe. Cu alt prilej, vom putea vorbi

[116] *Drapelul*, Anul V, nr. 45, Lugoj 1906, p. 2

mai pe larg despre acele încercări. / Destul că, în **Ohaba-Forgaciu**, nu puteau să lipsească încercările de a mai câştiga suflete pe nedrept. În 1925, s-a ajuns până la atâta, că preotul ortodox al locului, Cucernicia Sa părintele George Mageriu, să ceară intervenţia Episcopiei, deoarece uniţii îşi continuau ademenirile. Dânşii atrăseseră la ei pe Ana Bolgea, fără de trecere legală, şi după ce ea moare, fără de a fi făcut trecerea, o şi îngroapă. Cel ce, în acest caz, nu s-a dedat chiar la o înverşunată discuţie cu preotul ortodox a fost canonicul Dr. N. Brînzeu, care, ca administrator parohial la **Ohaba-Forgaciu**, o ademenise şi ţinea s-o şi îngroape pe această femeie, ortodoxă după lege, dar trăită în concubinat cu un greco-catolic… / În luna ianuarie 1929, fruntaşul unit Ioan Pan (Nr. c. 235) din **Ohaba-Forgaciu**, membru în consiliul comunal, sub-jude comunal şi epitrop unit, şi-a făcut declaraţia de întoarcere la noi, cu toată familia. Astăzi, el este ortodox; dar era şi de mai înainte, deoarece, cu prilejul trecerilor de odinioară, nu figura între aceia despre care administraţia ungurească, prin hotărârile ei cunoscute, pretindea că ar fi făcut treceri legale”[117].

Disputa aceasta prozelită scoate în evidenţă numele unor localnici, care trecuseră la o biserică sau la alta: Ioan Cimponeriu, Elis. Nedelcu, Ioan Cimponeriu, Roman Nedelcu, Pavel Nedelcu, Donosie Cherlea, Nicolae Cherlea (Herlea, care se scria cu Ch), Liviu Roşu, Ioan Cherlea, Gheorghe Stancu, Gheorghe Stancu – fiu, L. Sârbu, născută Stancu – fiică, Roman Stancu, Maria născută Curbu, Elis. Stancu, Ana Stancu, Ştefan Minescu, Ana Gaşpar născută Murariu, Nicolae Mioc, Elis. născută Sârbu – soţie, Gheorghe Iliaşu, Ştefan Iliaşu, Nicolae Cărăbaş, Ana

[117] *Revista Teologică*, Anul XIX, nr. 4, Sibiu 1929, pp. 125-131

născută Cimponeriu, Elena Sîrbu, Dimitrie Curtu, Rusanda Peia, Pavel Roşu, Antiţa Bosica, Gheorghe Iovan, Nicolae Rămneamţu, Ana N. Drăgoescu, Elena Stancu, Dimitrie Toager, Samfira Cimponeriu, Alexie Drăghici, Ioan Tămaş, Elena Balint, Elena Sîrbu, Achim Bălan, Nicolae Sîrbu, Nicolae Peia, Alexandru Cimponeriu, Silvia Drinovan născută Sîrbu, Maria Sîrbu, Elisaveta Sîrbu, Dimitrie Sîrbu, Gheorghe Murariu, Rusanda Murariu – soţie, Dimitrie Murariu, Mărie Murariu, Ion Murariu.

1929: „**Serbările Unirii**. Judeţul Târnava Mică sau judeţul Blajului, cum se mai numeşte, a fost totdeauna în fruntea mişcărilor naţionale şi patriotice. Târnăvenii şi Secăşenii nu puteau să rămână mai prejos nici de data asta. Și n-au rămas!... / „**Coloana Secașului**“ a cuprins comunele **Roşia**, **Broşteni**, **Cergăul Mare**, **Cergăul Mic**, **Tău**, **Ohaba**, **Berghin** şi toate satele până la Mureş. În fruntea coloanei era **muzica din Cergăul Mic**. **Ohăbenii** şi **Tăuşenii** au aşteptat coloana cu porţi de triumf şi cu însufleţite cântece naţionale. **Ohaba** a dat peste 90 de „voinici“, cu drapelul şi cu muzica lor, şi alţi peste 400 de participanţi, sub conducerea notarului, primarului şi secretarul comunal. Coloana a dormit în comuna **Berghin**, unde a avut loc o frumoasă găzduire. Locuitorii saşi, în frunte cu preotul lor, Seghedi, s-au purtat foarte patriotic, primind cu braţele deschise pe numeroşii oaspeţi şi alăturându-se şi dânşii la coloană. Drumul a fost numai cântec, steaguri, flori şi însufieţire de nedescris. Bătrânii, care nu se puteau alătura la coloană, rămâneau cu ochii înlăcrimaţi”[118].

[118] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 21, Blaj 1929, p. 1

OHABA STREINULUI

(**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara)

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem…), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalva** (lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[119].

1773, mai 20, Iosif al II-lea: „Am plecat, după aceea, la **Marga** (judeţul Caraş-Severin), la **Ohaba Bistra**

[119] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

(Kysfalwa, Ohaba Streinului, judeţul Hunedoara), am văzut o companie din regimentul grăniceresc al lui Papilla. Din punct de vedere al oamenilor, e cel mai puţin arătos, în schimb, e cel mai disciplinat, deoarece în această regiune nu a dezertat nici un soldat. Oamenii păreau mulţumiţi, iar moralul lor destul de bun. Până la **Ohaba**, regiunea e netedă de tot, apoi încep însă munţii să se apropie de valea prin care curge Bistra (Bistriţa). **Marga** (judeţul Caraş-Severin) e un biet sat românesc, cu o staţiune vamală... [E întâmpinat de diferit ofiţeri].

La ora cinci şi jumătate, am plecat de la vama de la **Marga** şi am trecut, prin Poarta de Fier, unde se află un aşa numit pas, care nu are însă o însemnătate prea mare, el putând fi lesne învăluit. / Se văd valurile de pământ, construite de principele Lobkowitz, în linie dreaptă, peste culmile munţilor, ele intră în pădure înainte de a ajunge la defileul propriu-zis.

La **Zeicani** (comuna Sarmisegetuza, judeţul Hunedoara) se află prima din staţiunile vamale ale Transilvaniei, care, împreună cu cea de la **Marga**, dă bilete de vamă. Aici se află o unitate din regimentul I infanterie românesc şi una din regimentul de husari Kalnocky. Aceştia (husarii) se plângeau de pâinea proastă şi de aşternutul mizerabil!, care nu mai fusese reînnoit de treizeci de ani. Încolo, husarii Kalnocky arătau foarte bine.

Imediat după **Marga**, se află, în vale, două sate răsfirate, care însă sunt în întregime provinciale. Îndeosebi regimentul I românesc se înfăţişează atât de împrăştiat şi cu o asemenea întocmire, încât nu seamănă câtuşi de puţin cu un regiment grăniceresc, ci, incomplet cum este, pare o militie teritorială. Pe când la graniță se găsesc până la douăzeci de sate, în care nu e nici un soldat, înăuntrul pro-

vinciei sunt sate întregi militarizate, în unele găseşti câte zece oameni, care sunt militari, şi o sută care nu sunt militari, în altele, iarăşi, şaizeci de militari şi doi, trei civili. Mai există şi sate în care se află numai unul sau doi militari. Cum ar putea, deci, ofițerii sau subofiţerii să mai observe de nu sunt cumva legături neîncetate peste graniță, când o singură companie e împrăștiată pe o rază de 18 mile? Cum vor putea oamenii să-şi ocupe efectiv locurile, în cordoanele sanitare contra ciumei, când au de parcurs, în acest scop, distanţe aşa de mari?"[120].

1878: „În 27 august, fui martor ocular la despărţirea unui frate învăţător de elevii săi, anume a bravului învăţător Romul Simu, născut în **Ciufud**, lângă **Blasiu**, care, după ce a functionat, aproape 3 ani, ca învăţător-diriginte la şcoala grănicerească din **Ohaba făgărăşeană**, în vara anului curent fu numit, din partea onoratului comitet din Sibiu învăţător-diriginte la şcoala grănicerească din **Orlat**. / În 27 August, grăbii şi eu a zice un adio acestui iubit coleg, care, în ziua aceasta, era se plece. Intrând în **Ohaba**, mi se înfăţişă un tablou frumos. Strada, unde se află şcoala, era plină de oameni, de toată etatea şi de ambe sexele, care, cu lacrămi în ochi, veniseră să-şi ia rămas bun de la directorul atât de iubit şi stimat de toţi. Unii erau neconsolabili, zicând că un director ca acesta, care să se poarte faţă de dânşii şi copiii lor atât de bine nu vor mai avea „până e lumea". / Intrai, apoi, în curtea şcolii şi am fost mişcat, văzând pe elevi şi eleve plângând chiar cu suspin. Ajungând în cvartirul învăţătorului, îl salutai şi eu, cu ochii plini de lacrămi. / Bravul învăţător, după ce-şi pachetă tot pe căruţă, îşi luă adio, mai întâi de la colegii săi şi de la părinţii

[120] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 138, 139

copiilor, mulţumindu-le pentru simţămintele ce le arată faţă de dânsul, apoi de la iubiții săi elevi, adunându-i în jurul său şi ţinându-le o vorbire scurtă, într-adevăr părintească şi pătrunzătoare. / Iată, onorat public şi fraţi învăţători, ce recompensă preţioasă pentru un brav învăţător! Cred că nu e de lipsă a mai vorbi despre purtarea şi zelul acestui învăţător, căci va fi văzut fiecine din cele premerse, cum a trebuit să se poarte, spre a se face aşa iubit la popor şi la scolari. În adevăr, cam mare abnegaţiune şi circumspecţiune se recere de la om, dar, zău, şi satisfacere în conştiinţă şi recompensa îşi câştigă, când vede că ostenelile si faptele sale îşi au recunoştinţa. Fie ca cât de mulţi învăţători să se ştie purta astfel şi atunci nu vei mai auzi pe popor zicând că de ce să-şi dea pe copil la carte, nici pe învăţător nemulţumindu-se cu soarta sa. Iar ţie, frate Simule, îţi urez zile multe, senine, forţe fizice şi spirituale, ca se poţi propăşi precum ai început şi apoi poţi fi sigur că vei fi recompensat. Te asigur, frate şi coleg, că toţi învăţătorii din ţara Oltului (ţinutul Făgăraşului), care nu vor fi nepreocupaţi de patimi, dimpreună cu poporul din **Ohaba** şi jur îţi vor păstra cele mai sincere simţăminte de simpatie şi iubire”[121].

1887: În „Dare de seamă despre banii incurşi la despărţământul Asociaţiunii transilvane, Nr. II, în Făgăraș, pe anul 1887”, sunt menţionaţi, printre contribuabili, „prin colecta dlui Dănilă Pandrea, **învăţător în Ohaba**, domnii: Dănilă Pandrea, învăţător-diriginte, 1 florin, / Ioană Pop, învățător, 1 florin, / Aureliu Timariu, învăţător, 50 creiţari, / Filimon Caba, paroh, 50 creiţari, / Samoilă Crişan, proprietar, 50 creiţari, / Candit Roşca, proprietar, 50 creiţari, /

[121] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 75, Braşov 1878, p. 4

Samoilă N. Crişan, proprietar, 50 creiţari, / Biserica greco-catolică din **Ohaba**, 1 florin; laolaltă, 5 florini 50 creiţari”[122].

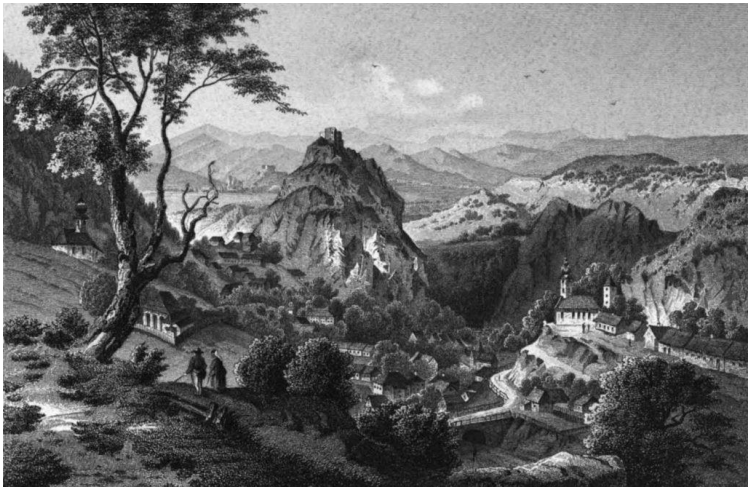

1864, Ludwig Rohbock:

Nagyag, adică **Săcărâmb**, judeţul Hunedoara

[122] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 267, Braşov 1887, p. 3

OLOSIG

(Olazy, judeţul Bihor)

1354, septembrie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea mărturiseşte că s-au înfăţişat „Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa de **Cherechiu** (Kereki, azi Caporal Alexa, judeţul Arad), Dominic, fiul lui Chaak de **Dara** (Darah, judeţul Satu Mare), pentru sine şi fratele lui Nicolae, cu toţii fii fii ai surorilor după mamă ale magistrului Marouth, fiul lui Petru de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), pe de o parte, iar pe de alta Ştefan, Andrei şi Dominic, fiii lui Beke zis Cyne, tot de Olosig, şi au spus că, deoarece prin hotărârea dumnezeiască sus-zisul magistru Marouth, vărul acelor fii Beke, a purces din această lume fără de copii, ar fi trebuit ca fiii lui Beke să-i urmeze la stăpânirea tuturor moşiilor lui, dar fiindcă Beke, făcându-şi testamentul, a lăsat părţile sale de moşie pomeniţilor fii ai surorilor sale, împotriva obiceiului îndătinat al ţării… ei s-au înţeles, prin împăciuire, pusă la cale de părintele Dumitru, prelatul nostru, ei se înţeleg, desfiinţând tot ce se rânduise de către acel Merouth, afară de dreptul bisericii noastre, care a rămas neatins… şi au lăsat, şi în faţa noastră, sus-zişilor Ştefan, Andrei şi Dionisie, fiii lui Beke, zestrea şi darurile de nuntă ale bunicii lor şi a patra parte, cuvenită doamnelor mame ale lor, lăsându-se ei de orice drept de proprietate, ce ar fi

trebuit să în aibă în moşiile **Olosig**, **Maria Magdalena** (Marimagdalena, lângă Olosig, judeţul Bihor) şi **Marouthlaka** (lângă Olosig, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor… / În schimb, numiţii fii ai lui Beke înveşnicesc numiţilor Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa, şi Dominic şi Nicolae, fiii lui Chaak, moşia numită **Kalkamar** (?), aflătoare în acelaşi comitat Bihor, vecină şi megieşă cu moşia **Olosig**… / Afară de acestea, fiii lui Beke au dat fiilor lui Pousa şi fiilor lui Chaak, din banii magistrului Marouth, 16 mărci în groşi, socotind fiecare marcă la 56 groşi, iar fiii lui Beke au lăsat pomeniţilor fii ai lui Popusa şi ai lui Chaak via acelui magistru, aflătoare în hotarul **Ogrăzii** (Oradei)… Iar cât priveşte moşia numită **Apaty** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), zălogită magistrului Marouth de fiii lui Beke, n-au vrut să aibă vreun amestec şi o lasă acelor fii ai surorilor magistrului Marouth"[123].

1357, iulie 25, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea adevereşte că „Mihail, fiul lui Mihail de **Eghazaskereky** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), şi Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa de celălalt **Cherechiu** (Kereky, judeţul Bihor)… râvnind să se bucure necurmat de dreptul lor de stăpânire… prin mijlocirea lui Ştefan, Andrei şi Dominic, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), Ioan, fiul lui Serephel de **Cheniz** (Keniz, azi **Voivozi**, judeţul Bihor), Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (Zenthkyral, azi **Eriu-Sâncrai**, judeţul Satu Mare), şi Luca, fiul lui Ştefan de **Deapoi** (Gyapol, Gyapul, azi dispărut, judeţul Bihor), au hotărât şi au despărţit unele de altele zisele lor moşii, ridicând semne noi de hotar şi întărindu-le pe cele vechi. Şi anume, mai întâi începând de la răsărit, lângă cele trei

[123] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 266, pp. 275-278

semne de hotar de frunte, care despart între ele acele moșii, numite Kereky și Cherechiu, precum și **Târguşor** (Azonwasara, judeţul Bihor), și pe care le-au lăsat neatinse, au ridicat din nou o movilă de hotar; de aici înaintând spre apus, printre pământurile de arătură, au săpat o movilă de hotar; apoi tot în partea aceea, la o mică depărtare, lângă un drum care duce, de la sus-numita (moșie) Cherechiu a pomeniților fii ai lui Pousa, spre satul Târgușor, au ridicat, dinspre răsărit, o movilă de hotar; de aici, trecând acel drum spre apus și coborând spre un oarecare pârâu, au ridicat lângă acesta, dinspre răsărit, o movilă de hotar. De aici, după cum spun aceste părți, mersul semnelor de hotar dă în acel pârâu, care este luat între dânșii ca hotar, și prin acel pârâu înaintează puțintel spre miazăzi, către moșia sus-pomenită a acestor fii ai lui Pousa, și cotește spre apus, și, prin sus-pomenitul pârâu, care e așezat între aceste moșii ale ziselor părți, trece pe lângă un pământ numit Locul Cărămidăriei și, înaintând puțin, iese din acel pârâu spre apus, unde, lângă acel pârâu, se află o movilă de hotar nou ridicată; mergând apoi tot spre apus, lângă un semn vechi de hotar, au ridicat alt semn nou; de aci, mai încolo, în aceeași parte, au săpat, între pământurile de arătură, un semn nou de hotar. În cele din urmă, au ajuns la două semne vechi, puse lângă Pârâul Mare, și, încuviințându-le, s-au mulțumit cu ele”[124].

1358, ianuarie 23, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, înfăţişându-se „Zouard, fiul lui Chepan din **Chiraleu** (Keraly, Kiraly, judeţul Bihor), iar pe de altă parte, Ştefan şi Dominic, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), pentru ei înşişi şi pentru Andrei, fratele

[124] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 165, pp. 160-162

lor, pomenitul Zouard a mărturisit că el a zălogit moşia sa, numită **Chykustou** (dispărut, lângă Olosig, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor, în nemijlocita megieşie a pomenitei moşii Olosig… până la al patrulea an de la această sărbătoare a Întâmpinării Domnului (2 februarie 1361), adică pe trei ani deplini… pentru 11 florini de aur"[125].

1365, februarie 5, Vişegrad: Nicolae Konth, palatinul Ungariei, cere capitlului din Oradea „să cheme la judecată pe Andrei, fiul lui Gheorghe de **Petreşti** (Petriu, Petri, Pethry, azi **Petreşti**, judeţul Satu Mare) şi pe Ştefan, fiul lui Ioan de Bátor (în Ungaria), ca să stea faţă cu Petru, fiul lui Ioan de **Sanislău** (Stanizloy), pe Martin de **Portiţa** (Portelec, Porteleky, Porteluk, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare) şi pe fiii lui, Iacob, Mihail şi Pavel, ca să stea faţă cu Andrei şi Ştefan, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), precum şi pe Mihail, fiul lui Petru, jude de **Ip** (Ipy, judeţul Sălaj), ca să stea faţă cu Nicolae, fiul lui Robert. Oamenii palatinului: Ladislau, fiul lui Ioan de **Ianoşda** (Janusd, judeţul Bihor) şi Nicolae, fiul lui Myke de **Horay** (dispărut, lângă Săcuieni, judeţul Bihor)"[126].

1661, Evlia Celebi: „Descrierea varoşului **Olosig**. În partea de sud a oraşului cel mare Oradea şi dincolo de râul Criş, se află marele oraş, căruia i se zice **Olosig**. Pe vremea ghiaurilor, şi acesta era un loc râvnit de stăpânitori, căci avea grădini frumoase ca cele din rai. În prezent, el este din nou în plină dezvoltare. Are dizdar aparte, precum şi ostaşi pentru paza cetăţii. În total, sunt şase agale. Se găsesc trei sute de soldaţi şi martalogi. Are formă de arc, fiind

[125] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 210, pp. 212, 213
[126] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 383, p. 402

aşezat la poalele munţilor şi întinzându-se până la malul râului Criş. Are un zid de umplutură, în formă de palancă. De jur-împrejur, sunt o mie opt zeci de paşi mari. Dar şanţurile, fiind noi, nu sunt încă curăţate; de aceea, nu sunt adânci. Prin partea sa dinspre Oradea, curge râul Criş; pe malul acestui râu nu se află un zid de palanca; nici nu trebuie. Dar în spate, în partea unde sunt viile şi valea, se găsesc o palancă şi câteva hanuri. De jur-împrejur, se află şapte bastioane trainice şi are două porţi; una este poarta cea mare, care se deschide spre sud şi care duce, de la capătul podului şi de la malul râului Criş spre oraşul cel mare şi spre cetate; cealaltă este poarta dinspre răsărit şi se numeşte ,,Poarta Seykovi". Şi aceasta este o poartă cu canaturi de lemn. În acest oraş, se află trei sute de case frumoase, din piatră, având câte două etaje. Ele sunt acoperite cu scânduri şi şindrilă. Panço-Husein aga locuieşte aici.

Mai înainte, pe vremea ghiaurilor, în acest oraş viile erau foarte înfloritoare. După cucerirea cetăţii Oradea, ghiaurii, atacând iarăşi, noaptea, au incendiat oraşul, din care pricină abia a început să se refacă. Are doar două cafenele, cinci prăvălii, un han, două şcoli, o geamie şi trei meceturi de mahala. Mai înainte, pe vremea ghiaurilor, toate casele din Oradea erau acoperite cu olane; însă acum cea mai mare parte din ele sunt acoperite cu şindrilă. Dealurile din spatele oraşului **Olosig** sunt, pe de-a-ntregul, acoperite cu vii şi grădini frumoase"[127].

1925: „**Parohia și Biserica românilor greco-catolici din Oradea-Olosig**, de prof. Petre Dejeu. / În **Oradea-Olosig**, lângă țărmurii Crișului Repede, se înalță impozantul palat al Seminarului Unit, biserica și parohia româ-

[127] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 665, 666

nă greco-catolică. Privind aceste instituţii, cu trecutul lor de aproape 2 veacuri, având ele un rol important în crearea vieţii culturale româneşti de azi, cred a face un serviciu real istoriografiei culturale a **Oradei-Mari**, fixând pentru posteritate datele mai însemnate din trecutul acestor instituţii de cultură religioasă.

Pe locul bisericii, şi parohiei unite de azi **a Oradea-Olosig**, pe vremuri locuită de italieni, colonizați aici, era o parohie catolică de rit latin, închinată „Sfântului Egidiu". Parohii ei erau: Ioan şi Nicolae, la anul **1335**, Ștefan, Crăciun, la anul **1422**; Andrei, la anul **1460**. Pentru cheltuielile conciliului Tridentin (**1545-1563**), această parohie contribuie cu 3 florini aur. / **Calvinismul în Oradea-Mare** se începe la anul **1560**. / Biserica Sf. Egidiu, 10 ani de vreme (**1569-1579**), a fost sub stăpânirea calvinilor, servind de casă de rugăciuni, dar la anul **1579** ea fu predată iezuiţilor, aduşi, din Polonia, la **Oradea-Mare**, de către Ștefan Bathory, regele polonilor şi de fratele acestuia, Cristofor Bathory, principe al Transilvaniei. / **Iezuiţii, în Oradea-Mare,** calvinizată cu desăvârşire, în urma terorii pornită din Ardeal, avură de a suferi maltratări din partea calvinilor fanatici. Călugărul iezuit Barnabas Vass şi George Biro au fost dezbrăcaţi de haine şi bătuţi pe stradă de către calvini. Iezuiţii cumpărară o casă nouă, în jurul „Pieţei Unirii" de azi, în care instalară o capelă pentru credincioşii din aceea circumscripție. Calvinii atacă, noaptea, acest edificiu, dărâmându-l, fără a fi fost cine să oprească opera distrugătoare a acestor fanatici duşmani ai biseticii catolice.

Sub conducerea iezuiţilor, aici, în clădirea veche de pe locul Seminarului român unit de azi, a învăţat carte celebrul mitropolit-primat maghiar Petre Pazmany (1570-1637): unul dintre cei mai geniali prelați ce i-a avut Un-

garia de odinioară. / În anul **1588**, **călugării iezuiți sunt izgoniți din Oradea-Mare** şi din toată Transilvania. Mănăstirea lor din nou ajunge sub stăpânirea calvinilor. / **Pe vremea stăpâniri turceşti** (1660-1692), această biserică e dărâmată, în urma războaielor multe, mai ales că acest loc era un punct strategic foarte important pentru asedierea cetăţii. / Oştirile austriece, cari **au recucerit Oradea-Mare**, la anul **1692**, aduc cu sine şi pe iezuiţi. Pe ruinele mănăstirii vechi, ei ridică, cu mari greutăţi, una nouă. În această mănăstire, se înmormântează, la anul **1714**, mareşalul general Friderich de Lövenburg, fost comandant al **garnizoanei Oradea-Mare**, Locul unde zace coşciugul acestuia este eternizat cu o lespede de marmură, cu o inscripţie latină, fixată în peretele de est al bisericii seminariale de azi. Tot în această biserică este înmormântat priorul iezuit Francisc Polentari. / **Iezuiţii sunt cei ce pun temelia învăţământului secundar în Oradea-Mare**. În claustrul iezuiţilor, pe vatra Seminarului Român Unit de azi, era o şcoală primară vestită, în care călugărul Adam Schmernitz, la anul **1718** preda şi materii de gimnaziu. Însă **gimnaziul numai la anul 1722 s-a înființat,** cu introducerea mediei şi a sintaxei. Ordinul iezuiţilor, prin Bulla dată de către Papa Clemente XIV, la aul **1773**, se desfiinţează. / Averile iezuiţilor orădeni trec drept proprietate a „Fondului de Studii". Casa şi şcoala iezuiţilor devin evacuate. La anul **1777**, prin întemeierea episcopiei românilor uniţi cu biserica Romei, această casă devine locuinţă pentru canonicii români. Episcopul unit Ignatie Dărăbant stăruieşte, la curtea din Viena, pentru cedarea pe veci a acelei case pentru un Seminar român. Împăratul Leopold II, la anul **1792**, împlineşte cererea episcopului pomenit şi, astfel, în acest an, se deschid, pentru prima dată, porţile aces-

tui seminar pentru tineretul român studios. / Tot pe intravilanul acestui Seminar se edifică o casă pentru parohia unită, întemeiată la anul **1796**. Matricule avem la această parohie deja din anul **1786**. / Clădirea seminarială, o casă slabă, cu parter, ameninţa cu ruinare. Deci ea e dărâmată şi, pe locul ei, la anul **1846**, se ridică zidul cu un etaj din Parcul „Stefan Cel Mare" de azi.

Biserica Seminarială se clădeşte pe locul celei vechi, la anul **1858**, prin patronul ei, episcopia latină din localitate, care, la anul **1896**, construieşte frumoasa casă parohială de pe intravilanul seminarului. / Biserica seminarială, închinată Sf. Mare Martir George, la anul **1907** e renovată şi zugrăvită frumos, Tot în acest an, **s-a introdus în biserică iluminatul electric**. La serbările Maicii Domnului şi la praznice, serviciul divin se ţine în cea mai . intensivă strălucire de lumină a ălor 300 becuri electrice. / Tot în anul **1907**, s-a construit aripa nouă, cu un etaj, din curtea Seminarului, precum şi internatul Şcolii Normale, care, la anul **1913**, se prelungeşte în formă de dreptunghi cu doar trei laturi, prin măreţul palat al Academiei Teologice. / **Temeliile Academiei de Teologie greco-catolice** au fost depuse la anul **1913**, de către episcopul de vie memorie Demetriu Radu, însă a fost terminat, în urma războiului mondial, cu marile sacrificii aduse de bunul nostru episcop şi părinte sufletesc Valeriu Traian Frenţiu. Inaugurarea acestui sălaş de cultură s-a făcut la 30 octomvrie **1924**. / Acest Ateneu Cultural, încoronat cu bogată străstrălucire din aureola „Romei Eterne", va trimite adevăraţi apostoli de-ai lui Crist, care, călăuziţi de geniul latinităţii,

vor cultiva ginta neo-latină, plantată de împăratul Traian pe aceste plaiuri ale Daciei străbune”[128].

1934: „Reuniunea Sf. Maria din **Oradea** şi congregaţiile şcolare şi-au ţinut, ca de obicei, şi anul acesta, adunarea generală împreună, duminecă în 17 iunie, în cadrul unei festivități frumoase. După deschiderea adunării generale, prin Reverendisimul Gheorghe Maior, preşedintele bisericesc al Reuniunii Sf. Maria din **parohia Olosig**, s-au citit rapoartele de activitate ale fiecărei organizaţii aparte. / Din raportul Reuniunii „Sf. Maria” apare că această Reuniune a lucrat, şi anul curent, în două secțiuni foarte active: / **a).** Secţia paramentelor, condusă de doamnele Aloisia Maior şi Maria Gruescu, a lucrat, în fiecare marţi, în atelierul secţiei de la episcopie. Au confecţionat, în acest an: 2 ornate arhiereşti (unul pentru capela Nunțiaturii din Bucureşti, altul pentru capela episcopală din **Oradea**), 6 ornate preoțeşti şi 4 diaconale (brocat aur) pentru catedrală, 3 ornate preoțești şi 2 diaconale pentru parohia **Olosig**, au reparat 3 odăjdii preoțeşti şi două diaconale, pentru capela Seminarului teologic **Oradea**; i sau mai confecţionat alte odăjdii preoțeşti: unul pentru capela **Ioşia**, unul pentru capela de la Închisoarea Statului; două pentru capela din Oraşul-Grădinilor (unul brocat aur, altul alb); apoi pentru parohiile din dieceză: două odăjdii, la **Hurez**, două la **Petreu**, două la **Moftinul-mic**, câte unul pentru **Racova** şi **Derna**, şi trei pentru bisericile sărace. S-au confecţionat 400 antimise noi, cosacrate de Excelenţa Sa episcopul Dr. Valeriu Traian Frenţiu întru amintire Anului Sfânt. / O altă serie de ornate s-au confecţionat: un rând ornate arhiereşti, pentru capela episcopiei, şi s-a reparat unul.

[128] *Vestitorul*, Anul I, nr. 5, Oradea 1925, pp. 3, 4

tot pentru aceeaşi capelă, 4 ornate roşii, pentru biserica din Calea-Mare, **Hotoan** şi **Ioşia**; două ornate pentru doi preoți. / S-au mai confecţionat diferite coperitoare pentru altare, proscomidiere, potire etc. Acum sunt în lucrare, pentru capela Colegiului român din **Roma**, un ornat arhieresc, 6 preoţeşti, două diconale şi diferite coperitoare de altar, proscomodier şi două garnituri pentru potir. Această muncă uriaşă a putut fi îndeplinită numai prin zelul şi hărnicia doamnelor şi domnişoarelor din această secţie, între care amintim pe: doamna prezidentă Aloisia Maior, doamna magazioneră văduva Maria Gruescu-Frenţiu, apoi doamnele Terezia Sălăgeanu, Maria Stan, Maria Dr. Chirvai, Elena Domocoş, Maria Gocan, Veturia Văleanu, Elena Lemac, Irina Rareşiu, Aurelia Barna, E. Bârsan, M. Buzaş, M. Chira, E. Login, L. Bara etc. / **b).** Secţia „Caritatea" a desfăşurat o frumoasă activitate, cu prilejul sărbătorilor Crăciunului şi al întâii cuminecări a copiilor de la şcolile primare. / La Crăciun s-au colectat 35.277 + 6.155 lei, din dobânzi, din care sumă s-au distribuit copiilor săraci 115 perechi ghete, 23 paltoane, 30 rânduri haine pentru fetiţe, 20 rânduri pentru băieţi, 115 perechi ciorapi. Au ostenit pentru colectă domnişoara Lucreţia Frenţiu, doamnele Dr. Hica, Dr. Filip, Dr. Găldău, domnişoara El. Tămaş şi T. Sălăgeanu. / La cuminecarea copiilor au fost îmbrăcaţi complet peste 30 de copii (din 140) şi li s-a servit tuturor un dejun, tot din sursele Reuniunii. / **c).** În cursul acestui an, a început a funcţiona, din nou, secţia pentru înfrumuseţarea bisericii, în două sub-secţii: la biserica **Catedrală** şi **Olosig**, urmând, în serie, câte două doamne, în fiecare

săptămână, şi împodobind altarul şi icoanele cu flori, şi supraveghind curăţenia sfântului lăcaş”[129].

1935: „În ziua de 19 mai, ora 5 p. m., în Sala festivă a Şcolii Normale greco-catolice din **Oradea**, a avut loc festivalul de fine de an, dat de Asociaţiile Agrului din parohia **Catedralei** şi **Olosig**. / În faţa unui numeros public, festivalul a fost deschis de corul elevilor Şcolii Normale. A urmat apoi cuvântul de deschidere, rostit de dl Dr. Savu Marta, preşedintele organizaţiei Agru **Parohia Catedralei**, şi conferinţa dlui Dr. Victor Gherman, preşedintele Agrului diecezan, care documentat a vorbit despre „Biserică şi naţionalism”. Viu aplaudate au fost exerciţiile ritmice, corurile executate de elevele Institutului Natre Dame de Sion, precum şi ariile executate la vioară, cu acompaniament de pian, de către elevii Liceului „E. Gojdu”. / Un punct foarte gustat al programului a fost fanfara Şcolii Normale, care, dirijată de dl S. Haar a executat un potpuriu clasic şi altul naţional. / Festivalul a fost închis prin cuvântul dlui Dr. I. Hica, presedintele Agrului **Olosig** şi „Luminează-te, noule Ierusalime!”, cor poporal. / În aceeaşi zi, la orele 11 a. m., Agrul parohiei **Olosig** şi-a ţinut, la Seminarul greco-catolic, adunarea generală administrativă, iar Agrul parohiei **Catedralei** şi-a ţinut aceeaşi adunare marţi, în 21 mai, orele 5 p. m., în Sala festivă a Şcolii Normale”[130].

[129] *Vestitorul*, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934, pp. 10-12
[130] *Vestitorul*, Anul XI, nr. 12, Oradea 1935, pp. 88, 89

OLOŞAG

(comuna Ştiuca, judeţul Timiş)

1439, mai 18: „Nobilul Mihail, fiul lui Cosma de **Oloşag**, împreună cu condivizionalii săi, cedează nobililor Bogdan şi Mihail, fiii lui Fărcaş de **Mâtnic** jumătate din moşiile **Oloşag** şi **Dragomirești** din districtul Lugoj, aparținătoare de cetatea **Jdioara**, dar lipsite de locuitori”[131].

1895: Lista viriliştilor români din comitatul Caraş-Severin, pro 1896, cuprinde şi numele întreprinzătorilor „Pavel Todorescu, din **Oloşag**, cu o avere de 371,26 florini; / Dinu Flore, din **Oloşag**, cu 290,17 florini”[132].

1896: „Pentru înălțarea serbărilor de la **Lugoş**, comitetul aranjator al fraţilor lugoşeni a aranjat şi o mare **producţiune a corurilor române din Banat**. S-a hotărât ca, în seara zilei dintâi a adunării Asociațiunii, să cânte corurile de plugari în curtea bisericii greco-ortodoxe și în grădina otelului „Concordia”. / La producțiune au luat parte, cu totul, **20 de coruri de plugari** şi au emulat între ele, adică s-au luat la întrecere în cântări. Precum se va vede mai jos, s-au dat mai multe premii, ca să se împartă

[131] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 221, 222
[132] *Dreptatea*, Anul II, nr. 214, Timişoara 1895, p. 1

acelor coruri, care se vor distinge mai mult prin cântarea lor. / Iată programa marelui concert al corurilor române bănăţene:

1). **Bobda,** cor bărbătesc, cântă: „Marşul român", de I. Vidu.

2). **Belinţ**, cor mixt, cântă: „Taci bărbate", de I. Vidu.

3). **Cacova,** cor bărbătesc, cântă: „Marşul economilor", de Ciprian Porumbescu.

4). **Caransebeş**, cor bărbătesc, cântă: „Serenadă", de Tudor cavaler de Flondor.

5). **Comloşul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Cântec sărbătoresc", de I. Karrasz.

6). **Comorişte**, cor bărbătesc, cântă: „Junimea parizianǎ", de Adam.

7). **Ghilad**, cor bărbătesc, cântă: „Bobocele şi inele", de I. Vidu.

8). **Herendeşti**, cor bărbătesc, cântă: „Doină doiniță", de I. Vorobchievici.

9). **Ictar**, cor mixt, cântă: „Lelea vitează", de Gavriil Musicescu.

10). **Jena**, cor bărbătesc, „Uită mamă" de ***.

11). **Oraviţa** greco-catolică, cor bărbătesc, cântă: „Ceasul rău" de I. Vorobchievici.

12). **Oloșag**, cor bărbătesc, cântă: „Creangă ruptă", de I. Vidu.

13). **Oraviţa** greco-ortodoxă, cor mixt: „Doamne, buzele mele...", de G. Musicescu.

14). **Pesac**, cor bărbătesc, cântă: „Spiritul", de ***.

15). **Sâlha**, cor bărbătesc, cântă: „Veste bună", de I. Costescu.

16). **Târgovişte**, cor bărbătesc, „Cucuruz”, de I. Humpel.

17). **Ticvaniul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Valurile Dunării”, de Ivanovici.

18). **Topolovățul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Hora Oltului”, de C. Cordonean.

19). **Chisătău**, cor mixt, cântă: „Fiii României”, de G. Musicescu, cu acompaniament de piano, acompaniator Dl L. Tempea. Acest cor nu concurge la premii.

20). „Un răsunet”, cor în masă, de G. Musicescu – I. Vidu.

Premiile sunt: 1). Premiul familiei Mocsonyi: un armoniu: / 2). Premiul compozitorilor: „Colecţiune de compoziţii române”; / 3). Premiile Reuniunii române de cântări şi muzică din Lugoş: / a). Un pocal de argint; / b). o violină; / c). o flaută. / **Cele trei premii**, despre care e vorbe mai sus, s-au împărţit, de către juriul ales pentru scopul acesta, următoarelor coruri, care s-au aflat mai harnice în cântare: / **Premiul I** l-a primit corul bărbătesc greco-catolic din **Oravița**; / **Premiul II** (Crestomaţia musicală, de Costescu şi altele) s-a dat corului mixt, bărbaţi şi femei, din **Belinţ**; / **Premiul III** s-a împărţit în modul următor: Corul bărbătesc din **Ticvaniul mare** a primit pocalul de argint; corul mixt din **Topolovăţul mare** a primit flautul, iar corul mixt din **Ictar** a primit violina. / După ce a încetat producţiunea corurilor, s-a continuat „Ruga”, care a durat până dimineaţa. Cei ce au primit bilete de intrare la „Rugă” au putut lua parte şi la emularea corurilor”[133].

1905: „Statul preoţesc constă din 36 feţe bisericeşti. În decursul anului 1904, s-a întregit parohia din **Sel-**

[133] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 181, Braşov 1896, p. 3

băgel. Tot în acest an, au trecut la cele eterne parohii Mateiu Ignea din **Lugoj** şi Z. Petrovici din **Oloşag**. Dotaţiunea clerului a constat din 1398 jugăre de pământ, din birul parohial, în sumă de 4.190 coroane 60 bani şi din venitul stolar, în sumă de 4.466 coroane 80 bani, precum şi din întregirea acordată de stat"[134].

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv **lista membrilor municipali ai comitatului Caraş-Severin**: 300 virilişti, 300 membri aleşi şi 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr.-ul 55 al foii oficiale a comitatului. / Între membrii municipali, aflăm şi pe următorii români, pe cari îi publicăm în ordine alfabetică:

1). Virilişti: / George Albulescu proprietar în **Nevrincea**. / Mihail Besan, notar publice în **Lugoj**. / Nicolae Bireescu, paroh în **Lugoj**. / Ilie Bălănescu, proprietar în **Bocşa-montană**. / Lazăr Barbu, proprietar **Lugoj**. / Coriolan Brediceanu, avocat în **Lugoj**. / Ioan Budinţian, avocat în **Bocşa-montană**. / Nicolae Băiaş proprietar în **Orşova**. / Ştefan Bercean, brutar în **Lugoj**. / Ioan Balea, ospătar în **Moldova-veche**. / Vichentie Ţăran, comerciant în **Căvăran**. / Dr. George Dobrin, avocat în **Lugoj**. / Adam Groza, preot în **Coşteiul-mare**. / Dr. Vasile Hossu, episcop în **Lugoj**. / Titu Haţieg, avocat în **Lugoj**. / Dr. Petru Hubian, medic în **Cacova**. / Ioan Cadariu-mare, proprietar în **Lugoj**. / Nicolae Cornean, preot în **Apadia**. / Teodor Crăciun, măcelar în **Lugoj**. / Paul Lazar, negustor în **Mercina**. / Constantin Lazăr, negustor în **Oraviţa**. / Antonie de Mocsonyi, proprietar în **Bulciu**. / Dr. Alex. de Mocsonyi, proprietar în **Căpâlnaş**. / Dr. Pompeiu Marcu, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Major, medic în **Lugoj**. / Constantin

[134] *Drapelul*, Anul V, nr. 31, Lugoj 1905, p. 2

Morariu, proprietar în **Bocşa-română**. / George Nicolaevici, comerciant în **Reciţa-română**. / Dr. Iuliu Puşcariu, jude de tablă, **Budapesta**. / Nicolae Popea, episcop în **Caransebeş**. / Nicolae Proşteau, avocat în **Lugoj**. / Dr. Izidor Pop, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Parneu, avocat în **Iersig**. / Dr. George Popovici, protopop în **Lugoj**. / Ioan Petrovici, preot în **Ciclova-română**. / Alexandru Pavlovici, negustor în **Oraviţa-montană**. / Mihaiu Popovici, protopop în **Orşova**. / Nicolae Popescu, preot în **Rafna**. / Cristian Pateşan, negustor în **Reciţa-montană**. / Isaia Popovici, preot în **Silha**. / Ioan Ruji, măcelar în **Lugoj**. / Demetrie Rusu, preot în **Ticvaniul-mare**. / Toma Stanca, negustor în **Cacova**. / Ion Sfercoci preot în **Visag**. Mitru Sporea, cârnăţar în **Caransebeş**. / Paul Todorescu, proprietar în **Oloşag**. / Vasile Teodor, comerciant în **Orşova**. / Ilie Trăilă, avocat în **Oraviţa-montană**. / Ioan Vuc, negustor în **Bocşa-română**. / Constantin Viţian, negustor în Slatina. / Laolaltă, 49 membri virilişti români (16 %).

2). Membri aleşi: Păuniţa Atnagea, din **Vrraniu**. / N. Aron, din **Cornia**. / Dr. P. Avramesc, din **Alibunar**. / Şt. Albu, din **Reciţa-română**. / Iosif Andreiu, din **Jdioara**. / Filip Adam, protopop în **Iam**. / Dr. Cornel Besan, din **Bocşa-montană**. / N. Băltean, din **Caransebeş**. / Coriolan Bireescu, din **Lugoj**. / Dr. Petru Barbu, din **Caransebeş**. / Simeon Blajovan, din **Hodoş**. / George Bogdan, din **Oraviţa-română**. / Octav Bordan, din **Caransebeş**. / Alex. Bocşan, din **Delineşti**. / Ioan Bogoevici, din **Teregova**. / Cornel Berescu, din **Mehadia**. / Petru Borţun, din **Caransebeş**. / Emanoil Barbu, din **Reciţa-montană**. / Dr. Valeriu Branişte, din **Lugoj**. / Ioan Brinzei, din **Bozovici**. / Dimitrie Bogoevici, din **Bănia**. / Traian Barzu, din **Caransebeş**. / Eutim Barbulescu, din **Boldur**. / Traian Băiaș,

din **Goruia**. / Teodor Birta, din **Clocotici**. / Ioan Boroş, canonic din **Lugoj**. / Constantin Burdia, din **Caransebeş**. / Ioan Bartolomeiu, din **Caransebeş**. / Nicolae Bolboca, protopop în **Vermeş**. / Ioan Cimponeriu, din **Reciţa**. / Alex. Crăciunescu, din **Soceni**. / Dr. Petru Cornean, din **Oraviţa**. / Ioan Ţăran, din **Oraviţa**. / Alexandru Crenian, din **Reciţa-română**. / Alex. Diaconovich, din **Caransebeş**. / Patriciu Drăgălina, din **Caransebeş**. / Teodor Drugariu, din **Calina**. / Max. Dalea, din **Jupa**. / Grig. Drăghiciu, din **Bocşa-română**. / Aurel Doboşan, din **Caransebeş**. / Cornel Dragomir, din **Caransebeş**. / N. Damşa, din **Duleo**. / Alex. Drimba, din **Gavoşdia**. / Victor Florescu, din **Zagujeni**. / Dr. Dim. Florescu, din **Lugoj**. / Iosif Furlugean, din **Doclin**. / Axente Gaita, din **Făget**. / Ioan Grozavescu, din **Corniareva**. / Dr. Mihaiu Gropşian, din **Oraviţa**. / Dem. Grecu, din **Silha**. / Ştefan Godian, din **Bocşa-montană**. / Toma Haneş, din **Făget**. Iulian Ianculescu, din **Lugoj**. / Dr. Cornel Jurca, din **Lugoj**, / Vasile Jurca, din **Lugoj**. / Iosif Câmpean, din **Prigor**. / Petru Corcan, din **Iam**. / Iustin Chirilă, din **Sasca-montană**. / August Câmpean, din **Teregova**. / Paul Craşovan din **Lugoj**. / Ştefan Lipovan, din **Cacova**. / Traian Linţia, din **Cacova**. / Todor Lupulescu, din Herendeşti. / George Morariu, din **Izgar**. / Filaret Musta arhimandrit în **Caransebeş**. / Dr. Ioan Mangiuca, din **Oraviţa**. / Paul Magdescu, din **Jupanec**. / Anton Morariu, din **Caransebeş**. / Petru Mladin, din **Brebul**. / Alex. Mureşan, din **Gavoşdia**. / Boldijar Muntean, din **Oraviţa**. / Zaharie Miulescu, din **Pervova**. / Mina Nemoian, din **Ciuchici**. / Ponta Neagul, din **Măidan**. / Ioan Nedelcu, din **Oraviţa**. / Sebastian Olariu, protopop în **Făget**. / Constantin Oancea, din **Bocşa-română**. / Nicolae Obersterescu, din **Lăpuşnic**. / Dr. Va-

leriu Olariu, din **Teregova**. / Dr. Cornel Petric, din **Bocşa-montană**. / Iacob Popescu, din **Lugoj**. / Stachiu Popovici, din **Bozovici**. / Alexandru Popovici, protopop în **Oraviţa**. / George Popa, din **Măidan**. / Mateiu Popovici, din **Goruia**. / Grigore Pocrean, din **Prebul**. / Iosif Popovici, din **Globu-Craiova**. / Petru Pepa, din **Domaşnia**. / Vasile Petrovici, din **Lugoj**. / Dr. Ştefan Petrovici, din **Lugoj**. / Ioan Popovici, din **Honorici**. / George Popovici, protopop greco-catolic în **Lugoj**. / Ilie Poga, din **Armeniș**. / Petru Popovici, din **Ticvaniul-mare**. / Victor Poruţiu, protopop în **Oraviţa**. / George Penţia, din **Comorişte**. / Terenţie Popescu, din **Sinteşti**. / Constantin Pepa. Din **Caransebeş**. / Vasile Popovici, din **Pătaş**. / Constantin Rosa, din **Leucuşeşti**. / Ilie Ruva, din **Bozovici**. / Simeon Răzvan, din **Domaşnia**. /George Rudeu, din **Caransebeş**. / Fabius Rezei, din **Lugoj**. / George Serb, deputat dietal, **Budapesta**. / Efta Secerteu, din **Caransebeş**. / Paul Şandru, din **Teregova**. Cornel Strimbeiu, din **Comorişte**. / Iosif Toader, din **Prigor**. / Dr. Ieremie Tătar, din **Batta**. / Virgil Thomiciu, din **Ţela**. / George Tătucu, din **Iablaniţa**. / Dr. Iuliu Tămăşel, din **Sasca-montană**. / Petru Vuia, din **Oraviţa**. / Simeon Viţian, din **Slatina**. / Dr. Aurel Vălean, din **Lugoj**. / Gavril Zăvoian, din **Caransebeşul-nou**. / Demetrie Jucu, din **Lugoj**, Virgil Păuşan, din **Lugoj**. / Cu totul, 118 membri români (39 %)”[135].

[135] *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 8, 9

OLPRET

(Alparét, comitatul Solnoc-Dăbâca, judeţul Cluj)

1357, ianuarie 20, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Ladislau, slujitorul nobilului Petru zis Secuiul, castelanul de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), ne-a rugat să dăm omul nostru pentru împlinirea celor scrise mai jos. / Iar noi am trimis pe fratele Laurenţiu, preotul. Care, întors, ne-a mărturisit că el, dimpreună cu acel Ştefan, fiul lui Ladislau, s-a dus, în ziua de marţi, după octavele acum trecute ale sărbătorii Botezului Domnului (17 ianuarie 1357), în satul **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj). Iar în ziua următoare, adică miercuri, s-au dus în satul **Dej** (Deeswar, judeţul Cluj), şi că toţi nobilii din comitatele Dăbâca şi Solnoc au mărturisit într-un glas că, în vinerea sărbătorii Naşterii lui Hristos (23 decembrie 1356), Colhon, voievodul satului **Olpret** (judeţul Cluj), cneazul Ştefan şi **românii** Dumitru, Cristian şi Ioan, rânduiţi în ceată, şi numărul răufăcătorilor, venind cu de la sine putere, cu silnicie şi cu mâinile înarmate, asupra satului **Sâmboleni** (Zumbathtelke, judeţul Cluj), au ridicat şi au mânat cu sine 1.200 de ale iobagilor. De asemenea, în cea dintâi vineri după octavele Naşterii Domnului (6 ianuarie 1357), mai sus pomeniţii s-a năpustit din nou asupra moşiei regelui, numită **Cutca** (Kutke, judeţul Cluj), ce ţine de cetatea

Unguraş, şi au luat cu silnicie 5 boi şi un cal… a trimis în satul Olpret doi români, ca să ceară înapoi lucrurile ridicate, şi aceşti români, apucând lucrurile… au omorât un cal, iar pe Ladislau şi pe cneazul Prodan… rănindu-i pe câmp”[136].

1599, decembrie 11: „Mihai Vodă reînnoieşte actul de danie văduvei lui Cristofor Keresztury, Ileana Keoreossy, asupra moşiei ei Szentbenedek (**Benediuc**), Alparét (**Olpret**) şi Szásznyires (**Nireşul Săsesc**, Maramureş) din comitatul Szolnok interior”[137].

1900, Diaconovich: „**Olpret** (Alparét), comună mică în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, cu 1.146 locuitori români. Olpret a fost centrul unei revoluţii ţărăneşti, de la începutul secolului XV, cea din 1434”[138].

1900: „Subscrişii, cu inima frântă de durere, dau de ştire că iubitul lor soţ, tată vitreg, respectiv frate şi unchi / Ioan Vajda-Voevod / senator de **Gârbou**. / mare proprietar şi virilist al comitatului Solnoc-Dobâca, în 1 iunie stil nou, după lungi şi grele suferinţe, în etate de 63 ani, s-a mutat la cele eterne. / Osemintele scumpului defunct se vor aşeza, spre veşnică odihnă, în 3 iunie, după-amiază, la 2 ore, în cimitirul familiar din **Olpret**, după ritualul greco-catolic. / Fie-i ţărâna uşoară şi memoria binecuvântată” / Bertha Z. Kiss, ca soţie, şi copiii săi, Dionisiu Vajda, ca

---

[136] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981. Doc. 81, pp. 81, 82

[137] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 323

[138] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 454

frate, / Dr. Alexandru Vajda şi Dr. Ioan Vajda, ca nepoţi de frate”[139].

1900: „**Tribuna** aduce trista ştire despre încetarea din viață a distinsului fruntaş român, mare proprietar şi mem-bru în comitetul institutului „Tipografia” şi al ziarului sibian. Numai câteva zile sunt de când a murit fratele său cel mai mare, Ioan, şi acum s-a dus după el şi Dionise, binecunoscut și stimat ca unul din cei mai inimoși şi devotați cauzei naţionale. Înmormântarea se va face joi, la orele 12, în comuna **Olpret**. / Adresăm întristatei familii a răposatului condoleanţele noastre cele mai sincere”[140].

1908: „**Procesul în chestia insultării damelor române în Parlament**. Citim, în „Lupta”: Deputatul secui Nagy György, după ce insultase damele române, în galeria Camerei, ne-a mai intentat şi nouă un proces de presă, pentru calomnie. Azi, miercuri, dnul Lucian Bolcaş a fost ascultat, la judele de instrucţie, primind responsabilitatea ca autor al articolului cu pricina. Dnul Lucian Bolcaş a solicitat admiterea dovedirii, cerând a se asculta, ca martori: doamna văduvă Maria Rákoczi din **Remete-Chioar**, doamna Eleftera Mihali din **Dej**, doamna Lucia dr. Cosma din **Timişoara**, doamna Elena dr. Vaida din **Olpret**”[141].

1923: „Epilogul acestei mici tragi-comedii politice nu s-a terminat. Actul al doilea s-a jucat deunăzi, la **Timișoara**, în fața Curţii de apel. Ştirea a fost publicată în toate ziarele, chiar şi în „Universul”, oficiosul partidului național la București (Desigur, din eroarea unui redactor distrat, care îşi va lua răsplata). / Dl Șt. Ciceo-Popp era s-o pățească. Țăranii l-au înconjurat, din toate părțile, ca pe un

[139] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 114, Braşov 1900, p. 3
[140] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 116, Braşov 1900, p. 2
[141] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 9, Braşov 1908, p. 2

bun părinte, și era cât pe-aci să-i tragă o zdravănă chelfăneală, în semn de stimă și considerație. Manifestaţia de simpatie luase proporții atât de serioase, încât venerabilul aghiotant al dlui Iuliu Maniu a cerut concursul autorităţilor, să-l scape „cu forța brahială" de aclamaţiile cam îngrijitoare ale mulțimii. Acest serviciu de pază i-a fost acordat imediat și importantul personaj politic s-a înfățișat, tot timpul cât a durat procesul la Curtea de apel, simbolic încadrat de un amabil detectiv al poliţiei şi de un brav sergent de stradă, care-i apărau preţioasa sa spinare de furia reclamanților. / Procesul durează încă. Dl Șt. Ciceo-Popp a venit de-acasă cu un straşnic argument în buzunarul largii sale redingote. Cică, de când a încheiat târgul cu contele Latour, şi-a lucrat ogoarele numai cu binevoitorul concurs al comitetului de o sută, și, prin urmare, tot așa va face şi de-aici, înainte. La rândul lor, plugarii din **Chelmac**, care s-au pornit și ei la judecată, cu modeștii lor desagi, spun o părere contrarie. Cică dl Șt. Ciceo-Popp, oricât ar fi de masiv, tot n-a putut ara, semăna şi secera singur 1.370 jugăre... Noi nădăjduim că dreptatea va fi, în cele din urmă, respectată și Șt. Ciceo-Popp se va mulţumi cu cele 100 jugăre, cât i se cuvin după lege. / Dar nu pentru a expune o controversă juridică ne-am pus în gând să istorisim cele întâmplate. Incidentul are, fără îndoială, alt cântec. E aceeași arie, pe care am mai auzit-o, cândva, de pildă acum trei ani, când, cu supărătoarea neînțelegere de pe o altă moșie, aceasta a dlui Alexandru Vaida, fostul președinte al Consiliului, de pe vremea când era ministru, până și dl Aurel Lazăr, de la Oradea mare. O parte din cetitorii „Țării Noastre" își aduc aminte, desigur, de **cazul de la Olpret**. Dl Alexandru Vaida era, pe atunci, alături de dl Șt. Ciceo-Popp, firește, unul din cei mai îndârjiți apărători ai intere-

selor poporului față de primejdioşii „ciocoi”, unul din cei mai neînfricați luptători împotriva conspiratoarei „oligarhii”, Până când, într-o bună zi, cineva a dat la iveală un document, o hârtie prin care locuitorii de pe **proprietatea marelui apostol de la Olpret** se plângeau că acesta, dintr-un exces de afecțiune pentru necazurile lor, refuză să le dea păşunea care li se cuvenea...

Lucrurile se petrec, deci, aidoma, la **Chelmac**, ca şi la **Olpret**. „Fruntaşii națiunei” sunt, de fapt, spoliatorii şi exploatatorii ei. Spoliatori, când vor s-o aservească economicește, exploatatori, când vor să parvină, pe spinarea ei, la mult răzvrătitele situaţii politice. E o farsă și sinistră, și caraghioasă, înaintea căreia nu ştii bine dacă trebuie să te indignezi sau să pufnești în râs. / Când nu sunt mari proprietari hrăpăreți, iluștrii bărbați de stat sunt ghiftuiți prin toate consiliile de administrație. Ba, de foarte multe ori, ei sunt merituoși cumularzi, pe care îi întâlneşti şi de-o parte, şi de cealaltă. Sau în proces cu **țăranii deposedaţi la Chelmac** şi **la Olpret**, sau la ghișeele de plată ale băncii Blank şi ale fabricii Renner, sunt aceiași campioni ai dreptăţii, aceiași tribuni ai sărăcimii, aceiași amici ai poporului. Ei se bat cu pumnul în piept pe la întruniri, scot acolo pe nas interminabile panglici de demagogie, sunt gata să se declare republicani, pentru ca marea idee să fie mântuită, şi, când colo, își fac micile şi marile lor afaceri, câteodată chiar de-a curmezișul legii, încasează, fără ruşine, pe naivii capitaliști și jefuiesc, fără milă, pe bieții săraci. / Ar putea cineva să simbolizeze de minune această dublă ipostază: Iată-l, aici, dl St. Ciceo-Popp, cu teribilele sale coarde vocale, răcnind, în numele democraţiei, la o adunare din Călărași. Iată-l, dincolo, tot dl Șt. Ciceo-Popp, la Timișoara, înconjurat de poliţiştii care îl păzesc de furia țărănimii. /

Tabloul ar servi de minune drept program partidului naţional, care și așa se străduieşte, de atâta vreme, să-și alcătuiască unul. / Alexandru Hodoş”[142].

1923: „**Vine de la Olpret!** / După o îndelungă tăcere, pe care au regretat-o deopotrivă şi partizanii săi politici, şi amatorii de proză veselă, dl Alexandru Vaida, adversarul nostru și prietenul băncii „Marmorosch Blank”, a descins în arena publicistică, printr-un interviu acordat ziarului „Lupta”. E un eveniment atât de însemnat, încât cetitorii vor înţelege tentația care ne-a încercat pe noi, aceștia de la „Ţara Noastră”, de a scoate, cu acest prilej, un număr special închinat dlui Vaida... / Interviul este întradevăr admirabil. Singurătatea de la **Olpret**, unde fostul prim-ministru n-are altă neplăcere decât o vie discuţie cu țăranii, în privința islazurilor de pe moşia sa, e prielnică pentru meditații politice şi exerciţii de stil. Din acest repaos fecund trebuia să iasă ceva. Şi a ieşit... iată ce a ieșit. / Mai întâi, o geniala caracterizare a situației externe: / „ Ce aveţi de spus despre rolul Micii Antante în politica europeană?”, a întrebat redactorul „Luptei”, care, din întâmplare, de data aceasta era român. / „Sper că dl I. G. Duca, ajutat de forcepsul dlui Beneş, va reuşi să-i taie buricul”, a răspuns dl. Vaida, cu gravitatea unei moaşe comunale, care ar fi trecut, cândva, prin fruntea ministerului Afacerilor străine. Apoi, tot atât de tranşant, se rezolvă şi serioasa problemă internă a frământărilor din Universitate, ironizându-se ridicările studențești. De data aceasta, mărturisim drept, nu mai recunoaştem **Olpretul**. Întreg pasagiul cu pricina, după câte aflăm, este tradus din ungureşte şi autorul lui e cunoscutul patriot și om de bine Izidor Renner, cu care dl

[142] *Ţara noastră*, Anul IV, nr. 26, Sibiu 1923, pp. 836, 837

Vaida întreţine, de câtva timp, intense legături sufleteşti, prin fabrica de piele de la **Cluj**... / Între **Olpret** şi Renner, atât politica externă, cât și politica internă, merg de minune. „Lupta" serveşte de interpret şi Honigman se bucură. Prin urmare, toate sunt în regulă"[143].

1929: „Nevasta cantorului greco-catolic Ilie Geleriu, din comuna **Olpret**, a născut, în ziua de 1 septembrie, 3 fetiţe. Una dintre ele a murit, îndată după botez, iar celelalte două trăiesc şi sunt sănătoase, tot asemenea este sănătoasă şi mama"[144].

Familia, 1866, iulie 24: Timişoara

[143] *Ţara noastră*, Anul IV, nr. 39, Sibiu 1923, p. 1262
[144] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 39, Blaj 1926, p. 6

OLTENI

(Olţemir, Olthcemen, Oltzemen, Olthzemeny, judeţul Covasna)

1366, mai 9, Turda: Regele Ludovic dă de ştire capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea de la Turda, „am dat înapoi si am lăsat credincioşilor noştri nobili, magistrului Iacob şi lui Dumitru, fiii lui Nicolae de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), sesiile lor, pe care se ştie că le au, în temeiul dreptului de moştenire, după obiceiul secuilor, în **Olteni** (Olţemir, Olthcemen, Oltzemen, Olthzemeny, judeţul Covasna) şi **Malnaş** (Malnas, judeţul Covasna), împreună cu toate pământurile lucrate şi nelucrate… pe care le-am luat de la secuii noştri din scaunul Sepși, adică cei care le cotropiseră prin silnicie”[145].

1366, mai 24, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea poruncii de către trimişii care „s-au dus la moşiile numite **Olteni** (Olţemir, Olthcemen, Oltzemen, Olthzemeny, judeţul Covasna) şi **Malnaş** (Malnas, judeţul Covasna) şi au dat în stăpânire aceloraşi Iacob şi Dumitru sesiile pe care ma-

[145] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 44, pp. 62, 63

gistrul Iacob şi Dumitru, fiii lui Nicolae de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), se ştie că le au în acele moşii, împreună cu toate folosinţele lor”[146].

Asadi Fertig zum Kirchgang
Iadi Ready for church
Iadi Gata pentru biserică
Iadi Prête pour l'église

OMOR

vezi **ROVINIŢA MARE**, judeţul Timiş.

[146] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 66, pp. 129, 130

ONCEŞTI

(Vănceşti, districtul Rona, judeţul Maramureş)

1360, mai 14, Târnavia: „Donaţiunea nouă a regelui Ludovic I, dată românului Wanchuk, fiul lui Farkstan, pentru servicii credincioase, peste jumătatea de către apus a moșiei românești **Varalia** (Waraj, Varallya, Waralya, Waralÿa, judeţul Maramureş – posesiunea din nou donată cuprinde moşiile **Vănceşti** (azi **Onceşti**), **Năneşti** și **Valea Porcului** (azi, **Valea Stejarului**), care, până în zilele noastre, formau unul şi acelaşi hotar. În apropierea Vănceşcilor, sunt urme a două cetăţi, rămase probabil din timpul dacilor; una, către miazănoapte, cu fundament de piatră şi se numeşte cetatea lui Draguş, pe un vârf de deal, destinat, prin natura însăşi, de loc întărit; alta, de la Vănceşci, către răsărit, în marginea comunei Bârsana, după situaţiunea s-a jumătatea ţinutului acestei cetăţi a fost obiectul donaţiunii[147]), cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii ţării, luptători sub steagul regelui”[148].

[147] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 20, pp. 41, 42

[148] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 20, pp. 41, 42

1408, februarie 21, Sziget: „Hank și Vladamer, fiii lui Vanchuk, și Ioan, fiul lui Hank, români din Vănceşti, adeverind (dovedind) înaintea congregaţiunii comitatului, drepturile lor la partea de moșie **Waralya**, altcum numită **Vănceşti**, se introduc în posesiunea acelei moșii, fără contrazicere)întâmpinare de împotrivire)”[149].

1411, septembrie 18: „Fragment care cuprinde desemnarea și stătorirea metelor (stabilirea hotarelor) moșiilor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăștur, judeţul Maramureş) şi **Tursad** (azi **Şugău**, judeţul Maramureş) de către **Vănceşti** (azi **Onceşti**), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş) și **Sziget** (Zygeth, judeţul Maramureş), îndeplinită în favorul lui Leucă și Andrei din Vad”[150].

1412, octombrie 2, Chepel: „Donaţiune nouă a regelui Sigismund, dată lui Joan, fiul lui Daan din **Vănceşti** (azi **Onceşti**, judeţul Maramureş) și verilor săi peste moșia **Năneşti** (districtul Rona, judeţul Maramureş) şi dreptul regesc de acolo”[151].

1414, iulie 1, Buda: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metelor (reaşezarea hotarelor – n. n.) moșiilor **Năneşti** (districtul Rona, judeţul Maramureş), **Vănceşti** (azi Onceşti, districtul Rona, judeţul Maramureş), și **Valea Porcului** (azi **Valea Stejarului**, judeţul

[149] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 86, pp. 154-156
[150] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 100, pp. 178-180
[151] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 104, pp. 183, 184

Maramureş), în favorul lui Joan Hanc din Vănceşti. Metele se statoresc şi Joan Hanc se introduce fără contrazicere”[152].

1450: „Luca diacul, fiul lui Joan din Vănceşti (**Onceşti**), și fraţii săi, alt Luca și Maxim se învoiesc cu Sandor, fiul lui Gregoriu din **Crăciuneşti**, şi cu Stefan Panky (Pancu), fiul lui Georgiu din Crăciunești, că vor purta împreună expensele (cheltuielile) procesului ce au ridicat în contra lui Mihail Thathul (Tatul) pentru ocuparea moșiilor lor **Crăciuneşti**, **Bocicou** și **Lunca**”[153].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”[154].

1469, septembrie 17, Buda: „Regele Mathia Corvinul aminteşte că, atunci când avuse conflict, într-o noapte, cu Ștefan, voievodul Moldovei, nobilul Koroy din Vănceşti (**Onceşti**), între alți familiari ai regelui și spre onoarea aceluia, s-a luptat ca un bărbat cu curaj; pentru recompensarea oareșicare a acestor servicii, regele, din graţie specială, scuteşte pe dânsul, pe fiul său Joan și pe fraţii săi, anume pe Mihail din Petrova, Mihail Naan din Zlathyna

[152] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 110, pp. 195, 196
[153] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 200, pp. 341, 342
[154] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

(**Hoteni**), Petru Leuke din **Vad**, Joan Mikley din **Șugatag**, Petru din Bărbeşti (Berbeşti), Simeon, fiul lui Pap din Uglea, Lupșa din Berbeşti, Steţiu din **Biserică albă** (**Fereşti**) şi Georgiu Avram din Vănceşti de sub orice judecată sau putere ori jurisdicţiune a comiților sau vicecomiţilor ori juzilor Comitatului, și-i supune drept sub jurisdicţiune a sa proprie regească sau a Palatinului, sau a judelui Curiei sale regeşti”[155].

1474, septembrie 27, Szigeth: „Magistratul comitatului adevereşte că procesul început, în zilele vicecomitelui Laurenţiu, pe de o parte între nobilii Joan, Petru Nemes și Daan din Vănceşti (**Onceşti**), iar pe de altă parte între Eilia, Tivadar, Georgiu și Mihail din Vănceşti, s-a terminat prin decretul arbitrilor, astfel încât moșiile **Năneşti** și Valea Porcului (**Valea Stejarului**) s-au împărțit în patru părți egale între litigianţi, care s-au și introdus în posesiunile lor”[156].

1488, octombrie 14, Szigeth: „Magistratul comitatului adevereşte că, deoarece Jaczko din **Rodna** a acuzat pe Georgiu şi pe fratele acestuia, Michail din Vănceţii (**Onceşti**), că ar fi omorât pe Joan Goyha, fratele său, acuzaţii s-au justificat prin mărturisirea, sub jurământ al lor şi 50 de martori[157].

1490, februarie 11, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că doamna Calina, mama lui Georgiu oarecândva Vanciu din **Vănceşti**, cu fraţii acestuia, au impig-

[155] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 289, pp. 498, 499
[156] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 303, pp. 522, 523
[157] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 342, pp. 593, 594

norat (zălogit) lui Lupșa și Dan, fii lui Dan din Vănceşti, omorât prin Georgiu, două sesii de iobagi în **Năneşti**, în 20 florini de aur, ca homagiu pentru moartea lui Dan. Acele două sesii le-a scos din zălog Georgiu Vanciu, cu frate său Michail, neamurile numitului oarecândva Georgiu, deci cine ar vrea, cu mai mare drept, să le răscumpere, e îndatorat a întoarce suma numită”[158].

1635: „La 2 noiembrie 1635, subcomitele Francisc Stoica de Krácsfalva, împreuna cu Ioan Rad de Somosfalva, pretor de **Cosău**, Mihail Szinérváraljai de **Sziget**, notar, şi cu Grigorie Rednic junior de **Gyulafalva**, pretor, ţinând scaun de judecată în **Onceşti**, s-a prezentat în faţa lor, de o parte, nobilul Iacob Moldovan, altfel Iacob Vancia de **Nanfalva**, Luca, Grigore, Francisc şi un alt Iacob, de altă parte Margareta Birthana de Fejéregyháza, văduva lui Ioan, cândva Iura de **Váncsfalva**, ca să se împace asupra unui preţ de trădare (homicidium) de 20 florini aur, asupra unei moşii nobile din **Năneşti** şi asupra unei alte omucideri. Mai târziu, la 2 februarie 1639, principele Rákóczy I dispune, tot în cauza unei volnicii, ordonând cercetare în contra susnumitului Iacob Váncia de **Nanfalva**, care deţinu un iobag al lui Ioan Iura de Váncsfalva”[159].

1641: „La 12 martie 1641, în faţa scaunului de judecată al Comitatului Maramureş, ridicându-se Ioan Nemeş alias Gergely de **Váncsfalva**, primpretor de **Cosău**, raportă că întreaga nobilime din **Onceşti** îşi esprimă dorinţa, în faţa lui, că, precum înainte de aceasta, aşa şi de aici, înainte, să fie oprită pădurea cea mare de stejar a

---

[158] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 347, pp. 599, 600

[159] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 140, 141

satului, atât pentru locuitorii din **Năneşti**, **Onceşti**, cât şi pentru cei din **Valea Porcului**, astfel că şi lemnul de construcţie pentru case să se taie numai din pădurea numită Osoiu (Oszov). Convenţia încheiată asupra acestui aşezământ a fost reînnoită, prin transcrierea de Comitatul Maramureş, în congregația acestuia ţinut, în **Sighet**, la 26 mai 1665”[160].

1665: „La 8 decembrie 1665, tot în faţă acelui scaun, chemă în judecată Nasta Porşa (Pârja), soţia nobilului Grigore Pap alias Stan, pe nobilul Teodor Balya de Barczánfalva şi soţia acestuia Ana Jurca, din cauză că aceştia, „neţinând seamă de lege, nici de contracte întărite”, în luna mai, anul 1665, au ocupat, în **Călineşti**, un stătut deal Iurenilor (aşa-numit Iurczaszka-Iurcească), împreună cu casa, pământurile arătoare şi de fânaţ, pe seamă fetei lor, nevasta Marica Balya, şi casa au spart-o. Iar de altă parte, la 13 decembrie 1660, Francisc Darvay, notar comitatens de Maramureş, dădu spectabilului Ioan Iura, primpretor de **Cosău**, un certificat că, în urma hotărârii comitatului, Iura voise a depune jurământ, împreună cu alţi şapte, în chestia unei averi, situată la **Onceşti**, dar jurământul nu l-a putut presta, deoarece atât el, cât şi viceşpanul, care fuseră delegaţi de către Comitat în acest scop şi pentru darea iîn posesiune a averii, „prin ivirea armatelor, au fost ocupat în oficiu, pentru executarea acestei esmisiuni n-au avut timp” şi astfel nu din vina lui Iura a rămas chestia nerezolvată”[161].

1691: „La 19 octombrie 1691, juzii de tablă Ivan Váncsa de Váncsfalva şi Grigorie Nemeş, împreună cu Ni-

---

[160] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, p. 141

[161] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, p. 142

colau Steţiu de Bardfalva, pretor de **Coşău**, din încredinţarea lui Ionaş Iura de Váncsfalva, au tras la răspundere, în comuna **Oncesti**, pentru dreptul de posesiune asupra imobilului numit Boltesca, pe muirea Sofronia Bolt alias Tompoş (soţia lui Lupu Godşe). Aceasta răspunse că imobilul i-a rămas de la bunica sa, Nasta Barcza, iar Lupu Godşe, că de la Titiana Iura, ca moştenire. Hafia Pintek a moştenit de la cele trei fete ale Titianei Iura (Nasta, Hafia şi Marica Barczan). Maria Váncsa crede că a moştenit de la oarecare strămoş al său. Cu Ilie Godşe personal n-au convenit, însă mama acestuia, Marika Tivadar, a declarat că şi a ei parte o ţine în biruinţă Ionaş Godşe şi, pentru aceasta, ea, în persoana sa, nu poate pârî. Lui Ivan Bolt încă i-a rămas, de la Titiana Iura, ln Feresti Bălaş şi Mihok Pintek, încă se afirmă de erezi legali şi fără proces nici unul nu e aplicat a ceda. Anuţa Bornea (soţia lui Grig Vlasin) nu ştie de la cine a moştenit. Pe Dan Váncsa nu-l găsiră acasă; dar tatăl său, Puţul Váncsa, spune că ei au moştenit de la Titiana Iura, soţia lui Moldovan alias Ioan Váncsa. / Cu ocazia rechiziţiei quindenale a Comitatului Maramureş, ţinută tot în acea zi (19 octombrie 1691), Ionaş Iura, locuitor în **Oncești**, acuză pe Ivan şi Sofronia Bolt, Matei Zah, Hafia Pintek, Marika Tivadar, locuitori tot în **Oncești**, precum şi pe Dan Váncsa, Anuţa Borne, Bălaş Pintek şi Mihoc Pintek, locuitori din **Fereşti**, că stătutul aflător în câmpul numit Boltesc, vecin cu imobilele Zehetzk şi Szetyenszk-Mevenszk, împreună cu apartenenţele constătătoare din pământuri arătoare şi fânaţ, şi care formau din moşi-strămoşi stătut nemeşesc, le-au acaparat de la el. Şi, deoarece atare averi, după legile ţării, trebuie să revină descendenţilor veritabili, pentru a înconjura cearta, i-a somat să producă documentele de justificare, ceea ce, nesatisfăcând,

cere redarea imobilelor. / Pârâţii afirmă că imobilul, înainte de aceasta cu vreo 80 de ani, a fost moştenit ca competenţă după tată, de Titiana Iura, de la care a trecut în familia lor şi ei pot dovedi rudenia cu Iurenii. Însă Iura afirmă că pârâţii sunt în eroare: „Titiana Iura a avut alt bărbat, nu acela, după care îşi formează acuma dreptul la moşie; venise aici, în comună, un diacon străin, și fiindcă comuna nu avea preot, l-au angajat de preot, avere însă n-a adus aici, ci, căsătorindu-se, preotul acela s-a așezat pe acel stătut, unde, locuind până la moarte, n-a fost cine să-l cerce, iar urmaşii lui fiind toţi mojici, averea nobilă nu compete mojicului, iar reclamantul, fiind adevăratul îndreptățit, ce vom dovedi în instanţă, cerem ca acel stătut, împreună cu pământurile aparținătoare, să se judece în favorul reclamantului.

Reclamantul ceru Scaunului nobilimii ordonarea unei noi dezbateri şi hotărâre în baza că feciorii cu vărsarea sângelui apără patria cu arma, până când femeile sunt incapabile de aşa- ceva. La aceasta, Scaunul din nou obligă pe Iura să jure pe aceea că statutul pretins a fost înstrăinat de fostul Petru Iura, prin faptul măritării soţiei sale; „atunci stătutul, împreună cu apartenenţele, se va adjudeca reclamantului, iar dacă el n-ar presta jurământul, să jure pârâţii toţi că reclamantul n-are nici un drept la pământul pretins şi atunci le rămâne lor, şi că strămoşul lor a fost om nobil”. Însă Iosif Moldovan alias Oncze şi Pricop Moldovan alias Oncze au reținut pe Ionaș Iura de la prestarea jurământului, fiindcă acel stătut formase proprietatea lui Francisc Popa Iura; ei ştiu bine şi cu siguranţă că acel pământ nu-i Iuresc, ci Onczesc (Oncesc). La protestul avocaţilor acestora, Iura a replicat cu protest separat.

La o săptămâna şi jumătate, Toma și Ștefan Rednic de **Gyulafalva**, împreună cu Ivan Zah de Váncsfalva, juzi

de tablă, la invitarea lui Ionaş Iura, au descins în **Onceşti**, la casa nobilului Lupu Ungur, ca să asculte martori în cauza lui, referitor la aceea ce ştiu sau auzit, iar martorii au spus că Francisc Popa pentru ce s-a ţinut pe sine om nobil, dintre urmaşii se mai este oarecine preot şi că ştiu că avea Boltească, de care curie şi familie s-a ţinut? Mireus Godşa, om de vreo 60 de ani, nobil, numai atât a auzit, că Popa Francisc a fost venetic în **Onceşti**, „şi dintre Iureni unul şi-a dat fata după el de soţie, cu care căpătă în biruinţă stătutul Bolteszka defalcată din moşia Iuraszka, fiind preot evlavios... Dintre rămăşiţele Popii Francisc nici unul n-a fost popă".

După spusele unui iobag, cu numele Tompoş, Popa Francisc a fost ţăran şi n-a avut nici vreun fecior popă. Mihail Dragoş, nobil din **Onceşti**, expune chestia ca şi o istorie, în modul următor: Odată, Ionaş Ungur, Timosi Dragoş şi Ihnat Fole, locuitori din **Onceşti**, prăjind ovăs pentru preparat de bere, am nimerit a merge între ei, unde, după ce am povestit şi discutat multe de toate, am început a povesti şi de moşiile zărăstite; au povestit şi de averea aceasta Boltaszka, care ce a ştiut, fiind oameni bătrâni. Dintre care, Ihnat Fole zise că Boltaszka îi ruptă din Iuraszka, cu multe pământuri la câmp, dintre care unele le-a şi înşirat; dar povestise despre stătutul acesta, că veni în sat un diac român (cantor), cu numele Popa Fodor, pe care, văzându-l om înțelept şi cuminte, un Iuresc l-a împreunat, prin căsătorie, cu o soră a sa mai mare, ce se chema Titiana; şi cerând Popa moşie de la Iuresc, fiind puţini în sat şi având o prelucă lângă biserică, i-a dat-o acestui Popa Fodor, unde să-şi poată face o casă; făcându-şi casă, Iura ceru sătenilor că pământul acela, unde stă casa Popii Fodor, să o numere între intravilane, şi sătenii, văzând învăţătura lui

Popa Fodor, recepționară locul, pe care stătea casa Popii Fodor, drept intravilan, care acum se cheamă Boltaszka. Că fost-a de origine nobil ori nenobil n-am auzit; nici că din urmaşii lui oarecare să fi fost preot nu ştiu.

Între martori, a fost şi Ioan Pipa, preotul din **Onceşti**, om cam de 60 ani, indiscutabil că se chema Popa, iînsă l-au poreclit Pipa, întocmai precum şi Vasile Grigor, în fasiunea sa, îl numeşte Pipa pe Popa Francisc, căruia, de altcum, nu i-au rămas urmaşi, care să fi fost preoţi. Şi Matei Negre, nobil din **Onceşti**, aşa a auzit de la străbunul seu, Filip Grigor, că „Francisc Pipa, fiind un bun diacon român, dintre locuitorii satului, care de care a donat acestui Popa Francisc, văzându-l ce preot evlavios este, pământuri în seama bisericii". / Este mai pre sus de orice îndoială că preotul acesta, înrudit cu Iurenii, in urma popularității sale mari, a avut mare influență în românizarea nobili lor din **Onceşti**. Astfel, Ștefan Mezei Szolgai şi Ștefan Tivadar de **Sâpânța**, la 3 noiembrie 1691, continuară ascultarea martorilor şi în **Săpânța**, în cauza acestuia, şi, dintre cele 19 fasiuni ale martorilor, cea mai interesantă este a nobilului Chirilă Steczka (Steţca), care „nici din poveste nu a auzit de numele omului acesta, în Săpânța, nu că încă să fie de naştere de acolo ori să fi posedat oarecare porțiune de moşie; nici să fi avut aşa fecior, nu ştie". / La 27 noiembrie, Ionaș Iura protestează, în fața Sedriei Judeţene, că Iosif Moldovan sau oricine altul, pe cine interesul l-ar îndemna să revendice drept la moşia Bolteasca. / Acest lucru însă deocamdată a rămas în suspans, Iurenii, fiind preocupaţi cu alte cauze şi îngrijorări. Cam pe la 16 octomvrie 1693, după cum se expuseră lucrurile în faţa Scaunului Judeţean din 25 ianuarie 1695, Lucaciu Bukrics, locuitor în **Rona de jos**, a maltratat până îl ucise pe un anumit Ulics, din

Rona de jos, un iobag al lui Vasile Iura de Váncsfalva, din care cauză acuzatorul cerea să fie judecat în baza art. 2 din Cap. 64 şi art. 31 din Cap. 3 pentru volnicie"[162].

1802: „Biserica a fost adusă în **Onceşti,** din **Criciova**, pe apa Talaborului (Tit Bud, *Date istorice*, p. 51). Actualmente ea se află în Muzeul în aer liber din **Sighetu Marmaţiei**. / Numai pictura „ciboriului" a fost executată, în 1802, de Nicolae Famokevici, același care, în 1800, picta altarul de la **Sârbi-Susani** (I. Bîrlea, *Însemnări*, p. 143, n. 525, p. 186, n. 670, cu corectarea numelui Famokevici în loc de Falincevici, la A. Bongiu, *Câteva observaţii*, p. 53, n. 18)"[163].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Jura** de Váncsfalva (Vanceşti), 10 patrifamilii, 1442**.**

Papp de Váncsfalva (Vanceşti), 5 patrifamilii…

Cziple de Váncsfalva, în comuna Vanceştii, în **1590**, 6 patrifamilii. Donaţiunea cuprinde mai multe comunităti. **1673**, 5 patrifamilii.

Dregus de Váncsfalva, în comuna Vanceşti, 8 patrifamili.

Grigor, în comuna Vanceşti, în 1646, 4 patrifamilii.

Nyegre de Szlatina (Slatina) şi Váncsfulva, în comuna Vanceşti, **1417** şi 1629, 14 patrifamilii De mulţi ani au venit din Slatina.

Szász, în comuna Vanceşti, 1674 şi 1730, 2 patrifamilii.

---

[162] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 145-151

[163] Verona, A. G., *Pictura / Studiu tehnic cu douăzevi planşe horstexte*, Bucureşti 1944, p. 119

Godzsa, în comuna Vanceşti, 1759, 10 patrifamlii.

Mihály, în comuna Vanceşti, 1659, 9 painfamilii.

Grigor, în comuna Vanceşti, 1360, 12 patrifamilii. Donaţiunea regelui Ludovic cuprinde Naneşti, Barcana, Valeaporculu, Berbesc, Vada, Várallya şi alte comunităţi.

Godzsa, în comuna Vanceşti, 1792, 16 patrifamilii"[164].

1900, Diaconovich: „**Onciceşti** (magh. Váncsfalva), comună rurală în Ungaria, comitatul Maramureș, cu 1.238 locuitori români. În apropiere se găsesc izvoare de petrol"[165].

1925: A. C. Cuza: „Mă doare sufletul, când aud de nenorocirea ce s-a abătut asupra acestui colț de țară, fiindcă eu sunt moldovean din Maramureș. Mă trag, după mamă, din Vàncsfalva (**Onceşti**). Acest lucru se poate vedea în „Documentele Maramureșene" ale lui Mihalyi. La 1467, Matei Corvinul a acordat străbunului meu dinspre mamă, Nicolae Coroi, privilegii de boierie, pentru că, la 31 decemvrie 1455 „Quadam nocte", a salvat viața regelui Matei, rănit de moldoveni"[166].

---

[164] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 1, 2

[165] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 460

[166] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 3, Cluj 1925, p. 14

ORADEA

(Waradiensi, județul Bihor)

948, Jancsó, Benedek: „Transilvania și-a pierdut independența în acest fel. În 948, nepotul lui Tuhutum, Gyula, s-a convertit la credința supușilor săi, românii, adică a devenit greco-oriental. Fiica lui, Sarolta, a fost luată de tatăl lui Szent István, Géza. Așa s-a născut Szent István în religia greco-orientală. Mai târziu, pentru a deveni rege, s-a făcut catolic, iar cum Gyula nu a vrut să fie neloial religiei greceşti, s-a ridicat la luptă şi l-a biruit în război, privându-l de tron, şi anexând Transilvania Ungariei. Românii au rămas însă greco-orientali și după înfrângerea lui Gyula”[167].

1064; „Prima menţiune a existenţei unui episcop în zonă datează din anul 1064. Atunci, în Chartularium-ul bisericii Sf. Alban din Namur, a fost amintit Lieduinus, episcopus Bichariensis, care, originar din regiunea valonă, a vizitat mai sus amintita biserică, ducând în dar moaştele sfinţilor Nicolae şi Gheorghe”[168].

---

[167] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 161

[168] Marta, Doru, *Cetatea Oradiei / De la începuturi, până la sfârşitul secolului al XVII-lea*, Oradea 2013, p. 35

1351, ianuarie 13, **Dealul Orăzii** (promontorio Waradiensi): „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din Dealul Orăzii (promontorio Waradiensi)”, soluţionează conflictul hotarnic dintre „Ladislau, fiul lui Damian de **Beges** (lângă Ateaş, judeţul Bihor), pe de o parte, şi Mihail, fiul lui Petru de **Pethlend** (în Ungaria), pe de alta, nobili din comitatul Bihorului… în privinţa hotarelor moşiei numite **Cheustelek** (în Ungaria), din pricina căreia s-a iscat între ei şi s-a dezbătut multă vreme, până acum, pâra şi neînţelegerea”. Prin învoială între împricinaţi, s-a stabilit că „cel dintâi hotar începe la un drum mare, pe care se merge de la Cheresig spre Cholch, de la două movile vechi de hotar, aproape de o pădure, în partea de miazănoapte, și merge de-a lungul acelui drum, spre răsărit, la un pârâu, zis Gârla Ulmului, lângă care, spre apus, sunt două movile vechi de hotar, și, acolo, părăsind acel drum mare, (hotarul) se îndreaptă spre partea de miazăzi, de-a lungul acestui pârâu. numit Gârla Ulmului, până la locul unde un alt pârâu sau albie se varsă în același pârâu, zis Gârla Ulmului, și, acolo, de-a lungul aceluiași pârâu cotește spre partea de apus și merge în jos, până la stăvilarul zis Stăvilarul lui Grigore, la capătul căruia, în partea de miazănoapte, sunt două movile vechi de hotar. Părăsind acolo albia acelui pârâu, merge tot spre apus, până la un stejar, însemnat drept semn de hotar. Apoi cotește spre miazăzi și se îndreaptă spre un drum mare, pe care se merge de la Cheresig la Kumady, lângă care, trecând peste drumul acela, tot spre miazăzi, se află două movile vechi de hotar. De aci se întoarce iar spre apus și merge spre un alt pârâu, zis Gârla Vassan, apoi, trecând peste pârâul acela spre miazănoapte, merge spre două movile vechi de hotar. Pe urmă, tot spre apus, printre pămân-

turi de arătură, se urcă pe o creastă, și pe acea creastă se află de asemenea două movile vechi de hotar, lângă o tuia de mărăcini. De aci merge tot spre apus și ajunge la două movile vechi de hotar, care două movile despart și deosebesc între ele moșiile numite Vassan, Cheusthelek și Chohtelek și acolo se sfârșesc hotarele dintre moșiile suszise"[169].

1351, februarie 27: „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**", face ştire „că venind înşişi în faţa noastră, pe de o parte magistrul Ladislau, fiul lui Simion de **Carei**, iar pe de alta Merharth, fiul lui Andrei, şi Ştefan, fiul lui Mihail, tot din **Carei** (**Karul**), acel Ladislau, fiul lui Simion, a mărturisit şi a arătat prin viu grai că, în temeiul înrudirii, el face parte sus-zişilor Merharth şi Ştefan într-o moşie numită **Dedemez** (**Urziceni**, judeţul Satu Mare), zisă cu alt nume **Aporhaza**, aflătoare în comitatul Satu Mare, ce i-a fost zălogită lui, şi că îi primeşte în sus-zisa moşie, şi le-a făcut parte, şi i-a primit înaintea noastră cu acel drept cu care ţine de el"[170].

1351, mai 12: Toma, judele curţii, face cunoscut „că întrucât Toma diacul, fiul lui Ioan de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), păzind chipul legiuit de chemare, a chemat în judecată călugăriţele mănăstirii sfintei Ana din **Oradea** (Waradino), ca să stea faţă cu el înaintea maiestăţii regeşti şi pricina, purtându-se între părţi în felurile chipuri în faţa noastră, prin mijlocirea a felurite amânări şi soroace, a fost tărăgănată până la octavele săr-

[169] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 3, pp. 2-4
[170] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 16, p. 16

bătoririi fericitului arhanghel Mihail din anul trecut (6 octombrie 1350), iar apoi, fiind readusă de către zisul Toma diacul pricina sa împotriva acelor călugăriţe, pentru faptul de silnicie şi pentru moşia numită **Zeben** (judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihorului, a fost amânată, prin voinţa părţilor, la octavele apropiate ale sărbătorii sfântului mucenic Gheorghe (1 mai). / În sfârşit, sosind acele octave şi înfăţişându-se înaintea noastră, pe de o parte, pomenitul Toma diacul însuşi, iar pe de altă parte Ioan zis de **Ioşia** (**Eusy**, lângă Oradea, judeţul Bihor), în numele acelor călugăriţe, ni s-a declarat de către numitul Toma diacul, cerându-ne mai întâi şi căpătând de la noi învoire pentru împăcare, că lăsându-se el, în temeiul îngăduinţei noastre judecătoreşti, de pâra de silnicie mai sus pomenită, îndemnat de un gând cucernic, a părăsit şi lasă, şi în faţa noastră, sus zisei biserici a fericitei Ana din Oradea… amintita moşie Zeben”[171].

1351, mai 15: „Toma, judele curţii regale, adjudecă acum magistrului Marouch şi soţiei sale moşiile **Tarcea** (**Tarcha**, judeţul Bihor) şi **Apaty** (**Apateu**, lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor) din comitatul Bihor, deşi mai înainte hotărâse ca ele să fie împărţite, din pricina omorârii lui Emeric, fiul lui Petru, în urma procesului purtat între Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Valea lui Mihai** (**Nogmyhal**, judeţul Bihor), şi fiii acestuia, Leukus şi Gheorghe, pe de o parte, şi Ladislau, arhidiaconul de **Călata** (**Kalatha**, judeţul Cluj), fiul lui Petru de Valea lui Mihai, precum şi Iacob Chynkus, apoi Andrei şi Twrul, fiii lui Sol, Laurenţiu, fiul lui Laurenţiu, pe de altă parte. În adevăr, magistrul Marouch a dovedit, cu un act al conventului din

[171] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 35, pp. 30, 31

Dealul Orăzii (Oradea), că Grigore, fiul lui Laurenţiu, căsătorind cu el pe fiica sa Margareta, i-a dat moşiile de mai sus, mai întâi ca avans asupra zestrei, iar după aceea ca sfert ce i se cuvenea acelei fiice şi ca dar de nuntă, obţinând în această privinţă şi consimţământul cumnaţilor săi Leukus, Gheorghe, Twrul, Grigore şi Simion"[172].

1351, iunie 2: „Noi, Ludovic, regele, facem cunoscut că, deoarece călugăriţele mănăstirii sfintei Ana din **Oradea**, din ordinul sfintei Clara al fraților minoriți, au înaintat maiestății noastre și reginei, prea scumpa noastră mamă, o plângere privitoare la faptul că Iacob, fostul preot paroh al acelei mănăstiri, lăsând la o parte frica de Dumnezeu, a cotropit pe nedrept și ține cotropită, spre paguba lor, o vie aflătoare, în pământul **Piscopia** (Episcopia Bihorului) și o moară, aflătoare în orașul Oradea, în ulița Veneția, pe râul Criș, lăsate în ceasul morții numitelor călugărițe de către răposatul Simion, orășean din acest loc, și de către doamna, văduva fierarului Emeric cel Creț, pentru mântuirea sufletelor lor, rugându-se numitele călugărițe de înălțimea noastră să binevoim a le ajuta cu un leac potrivit în privința aceasta. / Drept aceea, noi, mânați de cucernicie regească și după porunca dreptății, dorind să venim în ajutorul ziselor călugărițe, am hotărât să trimitem pe Ștefan, parohul din **Soltha** (în Ungaria), capelanul nostru osebit, ca să cerceteze cele de mai sus și să caute să afle adevărul, poruncindu-i ca, dacă va afla că acea vie și moară țin de drept și în chip legiuit de acele călugărițe, atunci să le treacă în stăpânire și să le înapoieze lor, spre a le stăpâni cu deplin drept, fără a ținea seama de împotrivirea suszisului preot Iacob. Acest paroh Ștefan, omul nostru ne-a

[172] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 37, p. 32

spus... că, din mărturia a foarte multor preoți, clerici și chiar mireni, a aflat că pomenita vie și moară, arătate mai sus, țin întru totul de zisele călugărițe, în temeiul unui testament, și că el a trecut acea vie și moară, așa cum s-a spus mai sus, în stăpânire acelor călugărițe, ca s-o stăpânească pe veci, neivindu-se chiar niciun împotrivitor”[173].

1351, iunie 4: Ludovic, regele Ungariei, întăreşte „călugăriţelor sfintei Clara, din mănăstirea fericitei fecioare Ana din **Oradea**” dreptul „de a-şi alege pe oricare frate sau fraţi minoriţi vor voi, ca să le săvârşească sfânta slujbă”[174].

1351, iunie 9: Capitlul bisericii de **Oradea** (Waradiensis), dând curs poruncii regale, trimite, alături de împuternicitul curţii, „pe chibzuitul bărbat Mihail, preot în strana bisericii noastre”, la juzii nobililor din comitatul **Satu Mare** (Zathmar). „Aceștia, întorcându-se pe urmă la noi, ne-au spus într-un glas că, în joia dinaintea sărbătorii de curând trecute a Rusaliilor (2 iunie), s-au dus împreună în satul **Domohida** (**Domăneşti**, **Damanhyda**, judeţul Satu Mare) și la adunarea obștească a tuturor nobililor din pomenitul comitat Satu Mare, unde au înfățișat vicecomitelui Ladislau, fiul lui Avram, și juzilor nobililor din amintitul comitat pomenita scrisoare a maiestății regești; după cercetarea și citirea acesteia, numitul vicecomite s-a mâniat grozav și, ieșit din fire, a poruncit notarului său ca slujitorii magistrului Gheorghe, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu, și anume Nicolae, fiul lui Pavel, și Ștefan, fiul lui Laurențiu, să fie trecuți în lista celor puși în afara legii. Totuși, în

[173] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 39, pp. 33, 34

[174] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 41, pp. 35, 36

același timp, sus-zișii, vicecomitele și juzii nobililor, au amânat și au prelungit pricina acelora, potrivit poruncii regești, fără nici o gloabă, la octavele în curând viitoare ale sărbătorii fericitului arhanghel Mihail (13 octombrie), spre a fi adusă înaintea regelui"[175].

1351, iunie 23: „Capitlul din **Oradea** adevereşte înţelegerea făcută între Ioan, fiul lui Dionisie de **Poche** (în Ungaria), şi alţii, pe de o parte, şi Luchasius, fiul lui Luchasius de **Omaria** (în Ungaria), şi alţii. Pe de altă parte, în legătură cu neînţelerile mai vechi dintre ei"[176].

1351, septembrie 3: „Noi, Ioan, prepozitul și conventul mănăstirii sfântului Ștefan, întâiul mucenic, din **Dealul Orăzii**, facem cunoscut că, înfățișându-se înaintea noastră Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Ektor de Bayon, pe de o parte, iar pe de altă parte magistrul Cosma, canonicul bisericii de **Oradea**, pentru Dumitru, episcopul de Oradea, prelatul său, acel Ioan, fiul lui Ladislau, a mărturisit că dânsul, silit de nevoie, a zălogit, în fața noastră, acelui domn episcop, pentru zece mărci în groși, socotind marca la cincizeci de groși, luați și primiți în întregime de la numitul (episcop), niște părți de moșie, din moșiile mai jos arătate și anume din **Ladan** (în Ungaria), **Bayon** (în Ungaria) și **Gurbediu** (**Gwrbey, Kurbed**, judeţul Bihor), pe care odinioară acel Ladislau, tatăl său, le zălogise lui Ioan, fiul lui Mihail de **Zelemer** (în Ungaria) și pe care el le răscumpărase de la Petru, fiul acelui Ioan, și anume în așa fel ca, oricând ar voi el să le răscumpere cu bani gata, fie dinari, fie groși, în schimbul sumei împrumutate, pome-

[175] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 42, pp. 37, 38
[176] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 43, p. 38

nitul domn episcop să fie dator să-i întoarcă acele bucăți de moșie fără nici o greutate”[177].

1352, ianuarie 24, Buda: „Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dă câştig de cauză lui Pouch, fiul lui Benedict de **Rakamaz** (în Ucraina), în procesul împotriva rudelor sale din mai multe sate din comitatul Szabalocs şi din alte comitate… S-a prezentat şi scrisoarea capitlului din **Oradea**, din **25 iulie 1342**, cuprinzând o altă scrisoare a aceluiaşi capitlu, din **21 iunie 1291**, şi o altă scrisoare, din **25 martie 1347**. Se amintesc moşiile **Sanislău** (**Stanyzlo, Zanislou**, judeţul Satu Mare), **Carei** (**Karul, Karol**, judeţul Satu Mare), **Ghilvaci** (**Gyluas**, judeţul Satu Mare), precum şi comitele secuilor Nicolae, fiul lui Briciu, şi magistrul Grigore notarul, omul de mărturie al conventului din Dealul Orăzii”[178].

1352, martie 9, Oradea: „Capitlul de **Oradea** adevereşte că Nicolae, Mihail, ştefan şi Andrei, fiii lui Dionisie de **Macha**, au dat urmaşilor lui Nicolae de **Domohida** (**Damanheda**, **Domăneşti**, judeţul Satu Mare), pe care l-au ucis, drept răscumpărare, moşiile **Ökörító** (**Vkurytho**, în Ungaria), **Etetykudya** (în Ungaria) şi jumătate din moşia **Macha** (în Ungaria) din comitatul Satu Mare. Filip prepozit, Benedict lector, Ladislau cantor, Grigore custode”[179].

1352, mai 10, Buda: Nicolae, regele Ungariei, dă „de ştire că înfăţişarea actelor pe care magistrul Ioan, fiul

---

[177] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 60, p. 57

[178] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 97, p. 107

[179] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 104, p. 109

lui Alexandru, era dator s-o facă… la octavele sărbătorii sfântului mucenic Gheorghe (1 mai)… în pricina cu Mihai, fiul lui Fabian, pârâşul" a fost amânată, din porunca reginei, pentru că Ioan „avea să meargă, cu pomenita noastră regină, la **Lipova** (judeţul Arad) şi la **Oradea**"[180].

1352, mai 30, Lelez: „Conventul din Lelez adevereşte că magistrul Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (Kisvárda, în Ungaria), a depus jurământ de dezvinovăţire, împreună cu cinci conjurători ai lui, în pricina luării samavolnice a doi boi, după cum a fost învinovăţit de către Filip, prepozitul bisericii din **Oradea**, şi de Andrei de **Kistárkány** (în Ungaria). Dar pârâşii nu s-au înfăţişat"[181].

1354, martie 29, Oradea: „Filip, prepozitul bisericii din **Oradea** şi vicar genera, şi Dumitru, episcop al aceluiaşi loc" dau de ştire că, „venind în faţa noastră Martin, fiul lui Iacob de **Portelec** (Portelek, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare), în numele nobililor bărbaţi Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga… ca potrivnic al magiştrilor Leukus, Turul, Gheorghe, Grigore, Ştefan şi Simion, fiii lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Suplac** (Scepplak, azi **Suplacul de Barcău**, judeţul Bihor), precum şi al lui Ştefan, fiul lui Serephel, a declarat că acei magiştri Martin, fiul lui Petru, Simion cel Mare, Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru, trebuie să aibă – după cum cere vrednicul de laudă obicei al ţării – a patra parte, cuvenită nobilei doamne Ana, adică fiica acelui

[180] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 124, pp. 134, 135

[181] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 127, p. 137

Laurenţiu, mama pomenitului Martin şi bunica sus-zişilor Simion, Pavel şi Nicolae, pătrime care le vine lor de drept din toate moşiile şi părţile de moşii ale acelor fii ai lui Grigore şi ale lui Ştefan, fiul lui Serephel… Auzind acestea, Turul şi Ştefan, fiul lui Serephel, au răspuns dimpotrivă, că ei sunt datori faţă de sus-pomeniţii nobili cu acea a patra parte, cuvenită fiicelor, pe care, după obiceiul ţării… din moşiile cuvenite neîndoios… iar din moşiile lor de dobândire ei nu sunt datori să dea nici o pătrime… / Drept aceea, deoarece noi nu cunoaştem adevărul neîndoielnic despre felul, întinderea, folosul şi preţul acelor moşii şi părţi de moşii, am hotărât… ca numitele părţi să fie datoare să meargă, la octavele Rusaliilor viitoare (8 iunie) la acele moşii, fiind de faţă şi omul nostru de mărturie"[182].

1354, septembrie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea mărturiseşte că s-au înfăţişat „Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa de **Cherechiu** (Kereki, azi Caporal Alexa, judeţul Arad), Dominic, fiul lui Chaak de **Dara** (Darah, judeţul Satu Mare), pentru sine şi fratele lui Nicolae, cu toţii fii fii ai surorilor după mamă ale magistrului Marouth, fiul lui Petru de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), pe de o parte, iar pe de alta Ştefan, Andrei şi Dominic, fiii lui Beke zis Cyne, tot de Olosig, şi au spus că, deoarece prin hotărârea dumnezeiască sus-zisul magistru Marouth, vărul acelor fii Beke, a purces din această lume fără de copii, ar fi trebuit ca fiii lui Beke să-i urmeze la stăpânirea tuturor moşiilor lui, dar fiindcă Beke, făcându-şi testamentul, a lăsat părţile sale de moşie pomeniţilor fii ai surorilor sale, împotriva obiceiului îndătinat al ţării… ei s-au înţeles, prin împăciuire, pusă la cale de părintele Dumitru, prelatul nostru, ei

[182] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 254, pp. 259-261

se înţeleg, desfiinţând tot ce se rânduise de către acel Merouth, afară de dreptul bisericii noastre, care a rămas neatins… şi au lăsat, şi în faţa noastră, sus-zişilor Ştefan, Andrei şi Dionisie, fiii lui Beke, zestrea şi darurile de nuntă ale bunicii lor şi a patra parte, cuvenită doamnelor mame ale lor, lăsându-se ei de orice drept de proprietate, ce ar fi trebuit să în aibă în moşiile **Olosig**, **Maria Magdalena** (Marimagdalena, lângă Olosig, judeţul Bihor) şi **Marouthlaka** (lângă Olosig, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor… / În schimb, numiţii fii ai lui Beke înveşnicesc numiţilor Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa, şi Dominic şi Nicolae, fiii lui Chaak, moşia numită **Kalkamar** (?), aflătoare în acelaşi comitat Bihor, vecină şi megieşă cu moşia **Olosig**… / Afară de acestea, fiii lui Beke au dat fiilor lui Pousa şi fiilor lui Chaak, din banii magistrului Marouth, 16 mărci în groşi, socotind fiecare marcă la 56 groşi, iar fiii lui Beke au lăsat pomeniţilor fii ai lui Popusa şi ai lui Chaak via acelui magistru, aflătoare în hotarul **Ogrăzii** (Oradei)… Iar cât priveşte moşia numită **Apaty** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), zălogită magistrului Marouth de fiii lui Beke, n-au vrut să aibă vreun amestec şi o lasă acelor fii ai surorilor magistrului Marouth”[183].

1355, iulie 15, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de ştire că a întărit învoiala dintre Dumitru, episcopul de **Oradea**, reprezentat de canonicul Cosma, şi „Nicolae şi Ioan, fiii lui Pavel, fiul lui Chan, precum şi Blasiu, fiul lui Petru, nobili de **Gurbediu** (Gwrbey, Kurbed, judeţul Bihor) şi de **Ianoşda** (Janosd, judeţul Bihor), care… au încheiat această învoială de schimb de moşii… Nicolae, Ioan şi Blasiu au trecut în stăpânirea acelui domn Dumitru,

[183] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 266, pp. 275-278

episcopul Orăzii, părţile de moşie ce le au în Gurbediu şi Ianoşda, în comitatul Bihor… / La rândul său, magistrul Cosma, în numele domnului episcop, a hărăzit acelor Nicolae şi Ioan, fiii lui Pavel, şi, prin ei, moştenitorilor lor, un loc sau o curte, scutită de orice dare, afară de dijme, în satul numit **Paterhaza** (lângă Salonta, judeţul Bihor), ce este vecin şi îm hotar cu satul **Kuleseer** (lângă Salonta, judeţul Bihor), care loc sau curte a fost a fiilor lui Ched… de asemenea, lui Blasiu, fiul lui Petru, în satul **Tinca** (Tenke, judeţul Bihor), la fel, o curte sau un loc care a fost odinioară al lui Andrei zis Semes… / Şi s-au învoit ca, afară de dijme, acei nobili arătaţi mai sus să nu fie datori a da şi a plăti acelui episcop şi urmaşilor săi nici o dijmă, nici o dare pentru porcii lor, pe care i-ar mâna la ghindă în vreo pădure a acelei episcopii, şi nici pentru albinele lor, aduse la locurile numite, în limba poporului, **Mihălău** (Mehleu, azi **Miheleu**, judeţul Bihor)… / S-a spus, totuşi, că dacă ei sau vreunul din ei ar muri fără copii, atunci acele locuri sau acel loc se va întoarce în dreptul de proprietate al episcopiei Orăzii”[184].

1360, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimişii hotărnicind şi împărţind între urmaşii lui Pancraţiu, Laurenţiu şi Nicolae mai multe moşii. „Mai întâi, au împărţit moşia numită **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), în aşa fel că o uliţă cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miazănoapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorţi arhiepiscopului de Calocea şi fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliţă, aşezată în trei locuri, pe la ju-

[184] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 329, pp. 344-347

mătatea râului Criş, a căzut în stăpânirea magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu… iar a treia uliţă, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor)… totuşi în aşa fel, ca uliţa Ineul Mic să fie de acelaşi preţ, au dat din uliţa Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliţă cu două rânduri de case, până la capăt…

Apoi au trecut pe moşia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor) şi au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel ca o uliţă cu un rând de case, aflătoare lângă râul Criş, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorţi, în partea arhiepiscopului şi a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore ţi împreună cu ea, o uliţă cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail şi împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliţă, aflătoare în partea de miazănoapte şi întinzându-se spre apus, a venit sus-zişilor Ioan şi Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moşia numită **Botean** (Battyan, judeţul Bihor) au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel că o uliţă cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criş, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. O altă uliţă, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte şi despărţită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae şi Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliţă, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus şi fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurenţiu.

Apoi au mers la moşia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), pe care au împărţit-o în do-

uă părţi drepte şi deopotrivă de mari, în aşa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosinţele, a căzut magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bun având acelaşi preţ, a fost dată arhiepiscopului şi fratelui său Clement, drept a treia parte, moşia **Cuieşd** (Kwest, judeţul Bihor).

Iar celelalte **moşii româneşti** le-au împărţit în acelaşi chip, că o moşie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la sorţi, în stăpânirea lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, iar ca bun de acelaşi preţ, moşia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar ca a treia parte, având acelaşi preţ, moşiile **Dobricioneşti** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, judeţul Bihor) şi **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, judeţul Bihor) au căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moşia Ineu, cu două mori de piatră, aşezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bunuri având acelaşi preţ cu acele mori, un loc din oraşul **Oradea**, aşezat în uliţa sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moşie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de acelaşi preţ, un pământ din moşia **Pispeky** (dispărut, judeţul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

De asemenea, în părţile Transilvaniei, lângă Mureş, părţile din moşiile **Benic** (Benenyk, judeţul Alba), **Cetea** (Chaklya, judeţul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureş, judeţul Arad), lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, moşia **Sta-**

nislowhaza (dispărut, lângă Căpioara, judeţul Arad), precum şi moşiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) şi Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având acelaşi preţ, moşia **Teş** (Teyes Hwdus, judeţul Timiş), care cu alt nume se cheamă Hwdus, şi **Almazeg** (dispărut, lângă Zimandcuz, judeţul Arad) şi **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Arad, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

În comitatul Cenad, părţile de moşie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria) şi Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ţine de ea, precum şi jumătatea pădurii moşiei Ladan (în Ungaria), moşia Monostoros Kanysa (în Serbia) şi jumătatea moşiei Weresegyhaz, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, iar ca bunuri cu acelaşi preţ, moşiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, judeţul Timiş), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, şi **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, judeţul Timiş) au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar vama obişnuită, ce se cere pe moşia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosinţa lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu acelaşi preţ, moşia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, şi cu moşiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum şi moşia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, şi moşiile **Pordeanu** (Pordan, judeţul Timiş), Rabe (în Serbia) şi Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe şi Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărţire prin tragere la sorţi, moşia Akach (în Serbia), împreună cu moşia Zent Miklos (în Ungaria) şi heleşteul ce ţine de ea, şi moşia Bochijard (în Serbia) au venit magiştrilor Ioan şi Toma, iar moşiile Rasan (în Serbia) şi Zent Miklos (în Ungaria), cu

heleşteele, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, fiii lui Pancraţiu. De asemenea, moşia Choka (în Serbia), cu heleşteele, precum şi cu locul zis Sula (în Serbia) şi moşia Zanad (în Serbia), cu heleşteele şi Zethen (în Serbia) şi Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărţeală prin tragere la sorţi, moşiile Such (în Serbia) şi Humukrew (în Serbia) au căzut fiilor lui Laurenţiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moşiile **Ciavoş** (Chawas, azi **Grăniceri**, judeţul Timiş) şi **Keer** (dispărut, lângă Folia, judeţul Timiş), iar fiilor lui Pancraţiu, moşiile Temerken (în Serbia) şi Kyngerth (în Serbia) şi cu moşia Vrs (în Ungaria), iar moşia Hodegyhaz (în Serbia) au împărţit-o în trei şi fiecărei părţi i-au căzut 12 locuri de curte”[185].

1366, aprilie 15, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea dă de ştire că „Ladislau şi Ştefan, fratele nostru canonic, arhidiaconul de Homorog, fiii magistrului Ioan, fiul lui Bricciu de **Bator** (în Ungaria), au mărturisit că… au dat, au dăruit şi au hărăzit o vie a lor, cumpărată, numită Kerech Somlow, aflătoare în hotarul Orăzii, mănăstirii sfintei Ana, maica slăvitei Fecioare, ridicată în uliţa Veneţia, şi, prin urmare, călugăriţelor ordinului sfintei Clara, care trăiesc şi se roagă lui Dumnezeu în acea mănăstire, ca s-o stăpânească, s-o ţină şi s-o aibă pe veci şi nestrămutat”[186].

1366, iulie 14, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de ştire că, deoarece „biserica catedrală a fericitului arhanghel Mihail (Oradea) din ţara noastră Transilvania şi prelaţii ei

---

[185] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 526, pp. 555-561

[186] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 27, pp. 39-41

au pătimit multe neajunsuri şi au întâmpinat tot felul de supărări nesfârşite, din pricina unei bucăţi de pământ, aşezată între satul numit **Şard** (Saard, Sard, azi **Şardu**, judeţul Cluj), al acelei biserici, şi satul nostru regesc numit, pe ungureşte, **Igen** (Igen, Krappundarff, azi **Ighiu**, judeţul Alba) şi săseşte **Krappundarff**, care ţine de cetatea noastră zisă **Piatra Craivii** (Chechkes, judeţul Alba), pământ pe care oamenii din zisul nostru sat, de multă vreme, l-au ţinut cotropit în întregime, pe nedrept, şi l-au folosit în chip silnic până acum, în paguba pomenitei biserici… am hotărât să poruncim ca pomenitul pământ în pricină, asupra căruia amândouă părţile au scrisori regeşti… să fie împărţit între cele două părţi sus-pomenite în două jumătăţi sau bucăţi deopotrivă… fără a ţine de loc seama de împotrivirea pomenitilôr oameni ai noştri din **Ighiu**"[187].

1371, septembrie 19, Oradea: Capitlul bisericii Oradea dă de ştire că, venind „Agatha, soţia lui Nicolae, fiul lui Martin, ne-a arătat, printr-o amarnică plângere, că zisul Nicolae, bărbatul său, fără s-o întrebe şi să-i ceară nicidecum părerea, a vândut lui Martin, iobagul nostru din satul **Peciu Nou**, o vie, aflătoare în hotarul satului **Săldăbagiu de Munte** (Zaldubag, judeţul Bihor), din vecinătatea viei lui Mihail zis Fehur, pe care ea, cu ştirea călugăriţelor, adică a abatesei şi a altor surori din **ordinul sfintei Clara din Oradea**, ce locuiau în mănăstirea sfintei Ana, a cumpărat-o de la Iacob Slavul, cu banii daţi de pomenita stareță și surori, pentru grelele ei munci făcute acelora… / Noi, chemând pe acel Martin, după ce, din darea de seamă vrednică de crezare a numitei abatese Margareta și a surorilor Caterina, Agneta și cealalată Caterina,

[187] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 113, pp. 212-214

și a Agathei și a tuturor celorlalte surori din ordinul amintit, am aflat neîndoios că cele de mai sus au fost și sunt așa cum se arată mai sus, l-am îndepărtat pe zisul Martin de pe acea vie”[188].

1532, Francesco della Valle: „**Oradea** este un oraş mic, aşezat în câmpie, fără nici un fel de ziduri sau alte întăriturі de orice fel, şi este o episcopie de cea mai mare însemnătate, fiind învestită cu puteri spirituale şi temporale, aşa cum au toate celelalte episcopii din acest regat. Are în acest oraş un castel, o clădire puternică şi foarte frumoasă, în care se află locuinţa episcopului şi biserica episcopală (e amintit regele Ladislau cel Sfânt şi mormântul său de la Oradea, ca şi statuia sa, pe soclul său înalt”[189].

1536, Nicolae Olahus: „Acea regiune, care este cuprinsă dincolo de râul Someş şi dincoace de **Silvania**, în care sunt foarte multe sate de români, se numeşte Sălaj. Acolo se pot vedea, printre alte orăşele, **Zalău**, iar pe malul de răsărit al Someşului, **Satu Mare,** şi pe cel apusean **Nemetihy** (jumătate din Satu Mare). Apoi, spre sud, între râurile Tisa şi Someş, şi munţii Oradei, care se află spre răsărit, şi până la târgul Debreţin, ţi se iveşte în faţă regiunea Nierkeuz, în care sunt târgurile **Craidorolţ**, **Domăneşti**, **Carei**, **Santău**, Bathe (în Ungaria), Kallo (în Ungaria), **Marghita** (Sancta Margareta), Beltiug (în Ungaria), **Săcuieni**, Marcos, Bezermeny, Guta, Salard, Istard. Mai jos de acestea, spre răsărit, este oraşul **Oradea**, reşedinţa episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormântul Sfântului Ladislau, regele vestit prin minunile sale,

---

[188] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 62, pp. 75, 76

[189] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 326

precum şi al împăratului Sigismund, în care din aşezământul aceluiaşi împărat, se cântă ziua şi noaptea Psalmii lui David la mormântul său, de către preoţi, care se schimbă pe rând”[190].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „Oraşul **Oradea** este foarte mare, aşezat în câmp, fără a fi înconjurat de nici un fel de ziduri de apărare. Aici locuieşte fratele George, tezaurul Transilvaniei şi episcopul acestei eparhii, şi ţine în puterea sa o cetăţuie însemnată, clădită cu mare cheltuială şi întărită cum nu se poate mai bine, unde Sfântul Ladislau, răposatul rege al Ungariei de fericită pomenire, îşi are mormântul său, făcut frumos din marmură şi vrednic de un principe atât de mare. Acolo, locuitorii sunt unguri, amestecaţi în parte cu germani, făcând comerţ cu lucruri turceşti, aduse din alte locuri şi au mare belşug de toate cele trebuitoare traiului”[191].

1551, Evlia Celebi: „Eialetul **Oradea** a fost cucerit în timpul domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (Mehmed al IV-lea a murit în 1687), locul să-i fie în rai, de către marele serdar Köse-Ali paşa şi a fost transformat în eialet. Are un defterdar pentru dări, un intendent al condicilor şi un chehaia de ceauşi şi intendent de ceauşi, agale pentru zece odale (unitate militară echivalentă cu o companie) de ieniceri (oaste permanentă formată din elemente creştine islamizate), dizdar, un vizir, stăpân, un alaibei şi ceribaşi. / Sangeacul de reşedinţă a paşei este **Oradea**. Sangeacurile sunt următoarele: sangeacul **Salonta**, sangeacul Debreţin, sangeacul **Hălmagiu** (localitate în Crişana, azi judeţul

[190] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 494, 495

[191] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 212

Arad), sangeacul **Sâniob** (judeţul Bihor; aici era şi o cetate) şi sangeacul **Pomezeu** (judeţul Bihor). Aceste sangeacuri, fiind locuite în întregime de creştini, conducătorii lor sunt tot dintre ei, urmaşii dinastiilor maghiare, care, încasând avuţiile eialetului, îşi trimit haraciurile emirilor lor. Acesta a devenit eialet, făcându-se acolo rânduieli minunate"[192].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Cetatea **Oradea**, aşezată la intrarea văii, pe o câmpie frumoasă, în apropierea unei înălţimi, de pe care se pot bate, cu artileria, doar casele, nu însă şi zidurile cetăţii. Oraşul este înconjurat de un val puternic şi este scăldat de râul Criş (Crişul Repede), numit în vechime Chriso (de fapt: Christus), care curge, spre marele folos al oraşului, prin chiar mijlocul lui, şi acolo se pescuiesc mulţi peşti gustoşi, înăuntrul oraşului se găseşte o construcţie uriaşă a unei cetăţi, cu cazărmi încăpătoare. Ea este socotită foarte tare, din cauza zidurilor groase şi puternice, a şanţului bun, cu o contraescarpă şi cu un terasament larg de pământ, pe care îl are pe dinăuntru, de forma aproape ovală, dar fără flancuri de vreo ispravă. De asemenea, mai e înzestrată cu un număr mare de tunuri, care sunt însă toate vechi şi în stare proastă. Acolo sunt două mănăstiri de călugări, şi una afară, pe un deal, de pe care, cum am amintit, pot fi bombardate casele, nu însă şi zidurile oraşului, deoarece acestea sunt dincolo de bătaia tunului. / Acolo se află şi catedrala, din care nişte calvini voiau să distrugă o seamă de tablouri frumoase şi de altare, pe vremea ultimei mele treceri pe acolo, adică la începutul lui iunie 1565, când am pornit contra generalului împărătesc Schwendi. Făcându-se atunci plângere către princi-

[192] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 329, 330

pe, că se aduce o asemenea jignire lui Dumnezeu, el, care se afla acolo, călare, sub arme, a alergat la locul tumultului şi cu lovituri de măciucă, el însuşi a împrăştiat această bandă de nelegiuiţi, care voiau să distrugă biserica; şi, de atunci, încoace, cu toate că preoţii de acolo sunt foarte asupriţi, ei stăruie totuşi în credinţa catolică; şi călugării rămân, mai departe, în mănăstirile lor şi preoţii oficianţi în catedrală.

Înăuntrul acelei cetăţi se găseşte splendidul mormânt al regelui Ladislau, lucrat în întregime din cele mai frumoase marmure, sculptate cu măiestrie. Regiunea din jurul acestui oraş cuprinde multe castele mari şi frumoase şi multe sate, mărginindu-se, spre sud, cu Lipova şi Gyula, spre vest, cu teritoriul Agriei. Acest oraş are un mare trafic comercial. El e locuit de diferite naţionalităţi şi e bogat în tot soiul de alimente necesare traiului. Traficul mare, care se face acolo, aduce principelui venituri însemnate. În clipa de faţă, oraşul e locuit de felurite secte religioase, cu toate acestea se menţine încă acolo religia catolică, dar cu atâta greutate, încât nu înţeleg cum de se mai văd încă semne şi urme de ale sale.

Acolo, la poalele dealului amintit, la nord de Oradea, se întinde frumosul domeniu al Báthoreştilor, care cuprinde peste 300 de localităţi şi castele impunătoare, parte din ele aflate acuma în stăpânirea împăratului, în urma răscoalei lui Gheorghe Báthory, om de nici o ispravă, dar cel mai bogat baron din Ungaria, stăpânul, între alte localităţi, al Ecsedului, castel foarte întărit şi aşezat în mijlocul unor mlaştini adânci, astfel că nu se poate ajunge la el decât pe un singur drum, lat abia de patru paşi, aflat în întregime sub bătaia tunurilor numeroase din acest castel, care este necontenit aprovizionat cu toate cele trebuitoare pe timp

de trei ani, cât trebuie pentru un război mai însemnat”[193].

1586, Girolamo Fanfonio: „În **Oradea**, **ciuma**, care părea potolită, începe din nou să sporească şi i-a şi răpit părintelui Ştefan Szantö pe toţi tovarăşii: adică pe capelan, pe un tânăr ungur, lăsat acolo de reverendul provincial într-un fel de stagiu de încercare (probatione), pentru a fi primit în Companie, cum cerea stăruitor... şi pe părintele nostru Petru Szydlowski, polon, preot nou, care învăţase limba ungară, pentru a putea ţine predici şi asculta confesiunile. S-a molipsit de ciumă într-un sat, spovedindu-i şi botezându-i pe cei ciumaţi. A murit la Oradea, în ziua de 17 a lunii acesteia (iunie)”[194].

1598, septembrie 22, Giovan-Marco Isolano: „Azi, dimineaţă, am sosit în această cetate **Oradea** şi îndată, după prânz, am fost să recunosc fortăreaţa, şi pe dinăuntru, şi pe dinafară, care, ca să zicem aşa, este un haos destul de mare de cinci bastioane, dar cu mult inferioară (fortăreţii) de la Gyor, atât ca mărime, cât şi ca bunătate din toate celelalte privinţe. Are bastioanele făcute în diverse feluri şi în cea mai mare parte neumplute cu pământ, dar toate fortificate cu zid, afară de unul, care e refăcut cu totul, de jur-împrejur cu palisadă. Curtinele nu au nici ele aproape nici un val. Şanţul e destul de lat, dar inegal, în unele locuri având 40 de paşi, în unele ceva mai mult, în altele ceva mai puţin. Contraescarpa e foarte scundă, neavând, în unele locuri, nici două picioare, şi, în puţine locuri, cel mult cinci ori şase, în aşa fel că incinta este descoperită, în afară până jos. Însă, chiar dacă această fortăreaţă are cusururile aces-

[193] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 330, 331

[194] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 131

tea, şi încă altele, pe care ar fi prea lung să le arăt, mi se pare că ea poate fi apărată onorabil, câtva timp, folosind unghere de retragere potrivite, ce se pot face, datorită unei împrejmuiri vechi, mai ales că e înăuntrul împrejmuirii noi (chiar dacă e fără mare însemnătate), precum şi în alte feluri, şi, fiind bastioanele aproape goale, *meglio s'encontreranno li fornelli* (se va putea mai bine face faţă focarelor de minare) şi toate acestea se vor face, daca se vor procura lemnele şi materialele la timp. Se poate scoate o mare cantitate din jurul şanţului, unde arborii, casele, gardurile vii şi grădinile ajung peste şanţ, de jur-împrejurul fortăreţii, şi dacă nu vor fi îndepărtate, ar putea să înlesnească operaţiunile de apropiere ale duşmanului”[195].

1598, octombrie 4: „Căpitanul Pancratie Senney îi scrie lui Ieremia Movilă-Vodă că păgânii, sosind sub cetatea **Oradea** orăşenii au dat foc oraşului, iar cei din cetate se ţin bine, mai cu seamă că turcii nu au decât două tunuri mari şi acum e şi principele Sigismund Báthory în drum, cu ajutoare”[196].

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „La 1 august, au ajuns la Bihor, de unde vine numele comitatului Bihorului, altminteri zis al Oradei, un târguşor, cale de 2 mile. Aici stau haiducii din districtul Bihor, ţinând de **Oradea**, şi, în sfârşit, la 2 august, domnii soli au sosit la **Oradea Mare**, cale de o milă: această cetate este aşezată la hotarul Ungariei, dinspre Transilvania, şi este socotită cheia Ungariei şi a Transilvaniei; atârnă de principatul Transilvaniei şi prin-

[195] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, pp. 108, 109

[196] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 197

cipii Transilvaniei au ţinut totdeauna, aici, ca într-o cetate de margine, o garnizoană puternică. Este o cetate foarte vestită, care cuprindea, mai înainte, în incinta sa, biserica episcopală (Catedrala Sf. Ladislau, începută încă din 1342, lângă mormântul lui Ladislau cel Sfânt, din secolul al XI-lea. Aici a fost îngropat, în 1417 Sigismund de Luxemburg) şi mormântul împăratului Sigismund, împreună cu al regelui Ladislau. Dar, de câţiva ani, biserica a fost dărâmată, din voinţa şi porunca principelui Gabriel Bethlen, şi încorporată cetăţii. Oraşul de lângă cetate este mare şi întins, dar nu se găsesc aici decât case mici. Căci nu se îngăduie orăşenilor şi locuitorilor să-şi ridice case înalte de piatră, ca nu cumva turcii, năvălind, să se poată sluji de ele, spre mai marele lor folos. În loc de biserici, locuitorii sunt nevoiţi să se folosească de o piaţă mare şi largă, cu un acoperiş scund, căci frumoasele biserici şi mănăstiri de mai înainte, ca şi întreaga episcopie, au fost ruinate şi devastate de război. Aici se afla un consistoriu bine orânduit; în acest oraş erau trei feluri de instanţe de judecăţi: tribunalul curţii, al nobilimii şi al oraşului. Ni s-a arătat, aici, statuia turnată a unui cal imens, cu călăreţul său, care după tradiţie, ar fi regele Ladislau, ce este înmormântat aici... / Ştefan cel Sfânt a clădit mănăstirea Sf. Martin de la Oradea Mare”[197].

„În lucrarea sa „*Das Bedrängte Dacia*”, domnul Ioan Bethlen (16l3-1678) descrie, cu amănuntul, această cetate: „Însemnata cetate **Oradea Mare** este aşezată la şes, lângă râul Criş, care curge alături, dinspre miazănoapte. Spre răsărit, se află un crâng sălbatic, despre care locuitorii spuneau că nimeni nu poate pătrunde prin el. Spre miazăzi şi apus, se află oraşul, care, deşi întins, nefiind înconjurat

[197] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, p. 545

cu ziduri, poate fi numit mai degrabă un sat mare. Spre miazănoapte, se află râul Criş şi, dincolo de el, multe dealuri înalte, sădite cu vii, care sunt la o depărtare atât de mare, încât nimeni nu şi-ar fi putut închipui vreodată că, de acolo, cetatea ar fi putut fi bătută cu tunurile. Cetatea însăşi avea o dublă construcţie.

Castelul exterior era înconjurat de cinci bastioane foarte mari, clădite din cărămidă, precum şi de un şanţ adânc, zidit şi plin cu apă. Castelul interior avea tot atâtea bastioane, dar acestea erau atât de înalte, încât arătau ca o cetate, şi slujeau, totodată, drept săli şi odăi de locuit. Întinderea cetăţii reclama o garnizoană de cel puţin 5.000 de oameni. Dar, în timpul asediului din urmă (din 1660), nu erau în cetate decât 850 de oameni". El numeşte, mai departe, bastioanele castelului exterior: „1) bastionul roşu, 2) bastionul de aur, pe ungureşte „aranyos", 3) bastionul Bethlen, pe care principele Gabriel Bethlen l-a zidit din temelie, 4) bastionul ciuntit, numit astfel pentru că fusese mutilat atunci când, cu 64 de ani în urmă, Saturgi Mehmet paşa a asediat cetatea, cu 60.000 de oameni (în 1598); dar în cetate aflându-se o garnizoană de 7.000 de oameni, a fost respins, 5) bastionul regelui Ioan". La 14 iulie 1660, Ali paşa a asediat această cetate; la 27 august, ungurii au ridicat un steag alb, în semn că se predau.

Şi astfel, această măreaţă cetate se află, astăzi, **sub steagul semilunei**. Aici, la **Oradea Mare**, a murit, în 27 mai 1660, principele Gheorghe Rákóczy al II-lea, care ajunsese principe al Transilvaniei la 1648, după moartea tatălui său, Rákóczy cel bătrân (Gheorghe Rákóczy, 1648-1660), şi în lupta de la „Bähle" a ucis, cu mâna lui, şapte turci de vază, a primit patru răni, şi a murit.

Domnii soli au rămas în acest oraş în ziua de du-

minică, 3 august; am făcut slujba noastră religioasă şi a trebuit să ţin o predică. La amiazi, domnii soli au fost poftiţi la castel, aşezat dincolo de un pod; dar nu li s-a îngăduit, cu nici un preţ, să viziteze cetatea. În acest oraş era o şcoală renumită sau gimnaziu şi o tipografie frumoasă, despre care se face menţiune specială, în punctul 5 al convenţiei de la Oradea, propusă duşmanului de către garnizoană, şi pe care Ali Paşa a făgăduit să i-o lase. În acest oraş, se găseau multe mărfuri turceşti de cumpărat şi, cum prin părţile acestea n-am găsit pe nimeni care să ştie să scrobească gulerele noastre nemţeşti, am fost nevoiţi să le înlăturăm şi să ne legăm cu câte o basma în jurul gâtului. Ungurii nu poartă nici gulere, nici cravate, ci umblă cu cămaşa descheiată şi cu gâtul gol. De aceea, am cumpărat, de la un grec, o năframă turcească de bumbac, pe care voiam să o dau la cusut şi tivit, pentru domnul ambasador Sternbach... De asemenea, am mai cumpărat pentru acelaşi domn, un frumos macat turcesc, cu multe feţe. În ziua următoare, la 4 august, când domnii soli au încălecat, pentru a ieşi din Oradea, am găsit, în faţa porţii, nişte ţigani, culcaţi sub cerul liber, care se înveliseră în păturile lor şi dormeau claie peste grămadă. Aceste lepădături de ţigani cutreieră adesea Ungaria, Transilvania şi Turcia. Trăiesc din furt şi din negoţul cu cai; şi sunt mai ales meşteri fierari; îşi încarcă, pe câte un măgar, copiii şi uneltele şi umblă din sat în sat; se aşează în faţa curţilor boiereşti, fac la iuţeală, din lut, o vatră, îşi aşează foalele în dosul dâmbului de lut şi bat vesel cu ciocanele. Aceşti oameni n-au aşezări statornice, ci umblă din ţară în ţară. În Turcia şi la Constantinopol, falsifică bani şi fabrică „aspri" sau „accele" false"[198].

[198] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 546, 547

1670-1671, Evlia Celebi: **Bătălia de la Cluj**. „Blestematul de Rákoczi a fugit în cetatea **Cluj** şi a început să strângă iarăşi oaste... Anul 1081 (1670-1671). / Răsculându-se, din nou, în Ardeal, ghiaurul Rákoczi nu a trimis, la Poarta Devletului, haraciul său, după cum era legea. Pe de altă parte, strângând o mulţime de oşti nenorocite, el s-a aşezat **lângă cetatea Cluj**, cu două sute de mii de ghiauri. Din partea aceasta, Seidi paşa a întâmpinat, în primăvară, oastea duşmană din câmpia Clujului, cu trupele alese de la Buda, Agria, Kanizsa şi Timişoara, având patruzeci de mii de călăreţi înarmaţi, viteji şi renumiţi.

Făcându-se un mare măcel, cu voia lui Allah, două sute de mii de ostaşi de ai ghiaurilor au fost trecuţi prin sabie şi toţi vitejii musulmani s-au umplut de prăzi. Rákoczi, la rândul său, fugind din această bătălie, rănit, s-a dus la **Oradea**, dar, neputând să rămână nici acolo, a plecat la cetatea Kálló. Pe când căuta acolo pe profetul Isus, el a căzut în ghearele lui Azrail (îngerul morţii la musulmani) şi a murit. Deşi Seidi paşa a adus tezaurele şi avuţiile, şi obiectele capturate, pentru a îndestula vistieria padişahului, şi a ajuns la Poarta fericirii, cântând din tobe şi din surle, totuşi, din pricina unora, care erau împotriva sa, el nu a putut fi pe placul padişahului.

Ultima dată, cetăţile **Ineu**, **Caransebeş** şi **Lugoj** fuseseră cucerite de către marele serdar şi marele vizir Köprülü Mehmed paşa, şi, afară de acestea, fiind cucerite încă alte şapte oraşe, cetatea **Arad** fusese refăcută, iar cetatea **Ineu** reparată şi întărită, devenind un oraş frumos ca o grădină de rai; aceasta a fost desemnată ca reşedinţă de guvernare pentru vizirii de Timişoara. Tocmai când se hotărâse şi cucerirea cetăţilor denumite Saroşpatak, **Săcueni** şi Ecsedvár, din ţinutul Ardeal, i-au sosit lui Köprülü, de la

Pragul fericirii, din partea măriei-sale padişahului, hatişerifuri drastice”[199].

1713: „**Primele mijiri ale şcolii româneşti** de pe teritoriul diecezei de **Oradea** se arată la anul **1713**, când canonicul bisericii catedrale latine Paul Laszlo, de origine secui din Ardeal, fiind foarte zelos pentru propagarea unirii, a fost numit, de către episcopul Nicolae Csáky, arhidiacon al românilor uniţi și a propus ca să se deschidă, pe seama lor, **o capelă şi o şcoală**. Probabil că s-au şi deschis, dar date precise nu avem. Pe timpul lui Meletie (1748-1775), vicarul apostolic pentru români, din cauza conturbărilor provocate de episcopii sârbi nu s-a prea putut înființa școli”[200].

1766, François-Xavier de Feller: „**Oradea Mare** este un oraş foarte întins: aici se găsesc, în afară de capitlu, (călugări) premonstratensi, capuţini, paulini, trinitari, fraţii milei, iezuiţi. Cetatea este în formă de pentagon şi nu poate fi atacată decât din partea dinspre oraş, unde se află un meterez, două lunete, un drum bun acoperit, pavat cu cărămizi. Pe ușă se văd mai multe figuri de turci, cu bustul pașei comandant. Românii uniţi au, de asemenea, în acest oraş episcopul lor, depinzând de episcopul catolic”[201].

1784: „Despre **școala greco-catolică din Oradea** şi cea din **Sântandrei** suntem informaţi ceva mai bine. Despre cea dintâi, avem un raport al lui Magyar, către inspectorul Werner, din 20 noiemvrie **1788**, în care spune că preotul-catihet Ioan Radnoti, canonicul de mai târziu, nu

---

[199] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 340, 341

[200] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, p. 25

[201] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 559

catihizează regulat, că Ignatie Darabant, vizitând, odată, şcoala, a excepţionat că de ce nu se propune şi cântul, şi tipicul în şcoală, şi a zis că nu va tolera să se propună nemţeşte, ci numai româneşte, fiind aceea şcoala lui. Tot din acest raport ştim că credincioşii din **Olosig** nu prea voiau să sprijine acea şcoală, ba parohul şi curatorul îndemnau pe părinţii copiilor să nu-şi dea copiii la şcoala „cea nemţească". Neuniţii încă aveau, în **Oradea**, două şcoli, care, la **1784**, la ordinul Cons. locotenent Pojon, a fost contras în una cu două clase. / Despre şcoala din **Sântandrei**, sub perioada lui Magyar, ştim că avea un învăţător foarte harnic, cu numele Grigorie Pop, ieşit din şcoala lui Magyar, tânăr, dar care cunoştea bine metoda nouă şi ştia şi nemţeşte. Magyar îi propune majorarea de leafă, de la 20, la 150 florini anual. Școala, zidită de Camera regească, are un zid foarte bun, dar nu are tablă, scaune şi nici catedră pentru învăţător. / Un merit însemnat al lui Magyar e şi acela că el este cel dintâi organizator al **școlii de învățători**, al cărui profesor a fost numit, la **30 mai 1785**. / În anul **1784** (18 mai), Magyar înaintează un memoriu episcopului Dragoş, în care cere să fie el numit profesor la **şcoala de dascăli**, deoarece piedecile s-au înlăturat, este zid şi **sunt şi cărți traduse în românește**. / Sistemul de până acum al formării învăţătorilor de la sate, zice el, nu mai e corespunzător. Până acum, absolvenţii **şcolii primare române din Oradea**, uniţi şi neuniţi, cei mai înaintați în vârstă, erau trimişi învăţători la sate, după un timp se prezentau, o dată la semestru, cu un certificat de la preotul-director local ori de la un „vice-prefect" de şcoală şi, cu aceste informaţii, erau admişi la un examen în faţa directorului (prefect) şcolar; după trecerea examenului, primeau îndrumări pentru semestrul viitor. Aceşti învăţători pri-

meau 30 cruceri, la an, de copil. Acest sistem, zice Magyar, nu mai e corespunzător. Învăţătorii trebuie să primească o altă formare, după noul metod şi ei au să înveţe româneşte, pentru că aşa vor propune; de unde urmează că şi noul lor profesor trebuie să fie român, şi nu ungur ori german, care n-ar putea face controlul cuvenit nici la cânt şi tipic. La şcoala preparanzilor să se înveţe, însă, şi nemţeşte, căci e o limbă cultă… / Iată şi **lista cărţilor traduse şi compuse de el** (din 1785-1789): „Arithmetica valachica"; „Extras din catechismul mare german"; „Dicţionar român-german" (doi ani a lucrat la el); „Abecedar românesc"; „Dicţionar de numiri ungureşti şi româneşti"; „Gramatică şi ortografie românească": „Caligrafie germană-română"; „Micul catechism tradus în româneşte"; „Catechismul de mijloc" şi o cuvântare despre preoţie, tipărită la Kurtzbeck. Multe din aceste a distribuit gratuit la sate. / La 22 noiemvrie 1785 urgitează tipărirea gramaticii şi a **ortografiei române, cu litere latine**, fiind mare lipsă de ea în şcoli"[202].

1785: „O şcoală pentru care a luptat mult Corneli a fost cea din **Oradea**. Această şcoală a deschis-o încă episcopul latin Adam Patachich (1759-1776). La 1785 canonicul Ion Filemon Terentii a pus, pentru încurajarea elevilor de la această şcoală, o fondaţie de 300 florini, nefiind mare frecvenţa, interesele nu s-au distribuit, aşa că, la 1795, capitalul a crescut la 400 florini, ale cărui interese episcopul Darabant le-a decis pentru plata învățătorului. Zidul şcolii s-a dărăpănat, așa că Magyar a trebuit să intervină la Capitlul romano-catolic, care era patronul, să repare. Cormneli urgitează iarăşi, dar Capitlul nu vrea să repare, zice s-o repare episcopul Kalotai. Oraşul, care încă

[202] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, p. 27

era dator să contribuiască, ca şi al doilea patron, nu vrea să concurgă, aşa că Corneli, cu Werner, au trebuit să recurgă la Cons. Locot., care, cu data de 24 august 1793 obligă Capitlul şi oraşul să repare şcoala greco-catolică. În sfârşit, după multe tărăgăneli, în 1794, repararea se face, dar, în 1793, 22 februarie, Capitlul deneagă plătirea celor 20 florini şi 12 orgii lemne pentru şcoală, fără care şcoala e ameninţată cu pieirea. Alt calvar începe pentru Corneli"[203].

1792: „De numele celui de al doilea episcop orădean, Ignatie Darabanth (1788-1805), se leagă o mulţime fapte mari, pentru care el va rămânea nemuritor în amintirea neamului nostru. / Din cele multe citez două: susţinerea luptei pentru dezrobirea politică a românilor din Ardeal şi Ungaria, de pe vremuri, prin *Supplex libellus Valachorum*, la 1791, şi **întemeierea Seminarului românesc din Oradea**, în anul următor (1792)"[204].

1842: „Pe la anul 1840, se simte **necesitatea unei şcoli normale**, organizată după tipul celor 5 şcoli normale regeşti, existente în Ungaria. Decretul imperial din **16 octombrie 1842** şi comunicat de către guvern (Consiliul Locţiilor) cu episcopul V. Erdeli, cu data de 10 ianuarie 1843, No. 1751, porunceşte episcopului să facă o cerere pentru **organizarea unei şcoli normale**, conform celor existente. Episcopul întârzie cu răspunsul, deoarece planul guvernului era acela ca, la şcoala noastră, ce s-ar pune pe noi baze, să fie primiţi şi elevii diecezei romano-catolice, ca astfel, pentru voia acestora, limba de predare să fie cea ungurească. Răspunsul episcopului (No. 792, 19 august 1844), în care pretinde ca **limba de predare să rămână cea românească**, n-a fost pe placul guvernului, de aceea,

[203] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, pp. 29, 30
[204] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, p. 9

la 12 august 1845, No. 28465, cere un nou proiect. Episcopul, însă, în adresa din 21 septembrie 1845, No. 825, stă neclintit pe lângă limba de predare română. Guvernul a cedat şi, la **2 martie 1847**, No. 8425, aprobă reorganizarea şcolii, care se va susţine şi pe mai departe din „Fondul Studiilor", atât în ce priveşte leafa profesorilor, cât şi bursele elevilor. / Evenimentele din 1848 fac ca cursurile să înceapă în luna septembrie. **Adunarea de la Blaj**, propaganda lui Bariţiu, acţiunea lui Avram Iancu, deşteptarea românilor, prin harnicii lor **luminători de la sate, ieşiţi de la şcoala din Oradea**, îndârjesc pe unguri și directorul suprem Ig. Fábry cere de la guvern decretarea limbii de predare cea ungurească. Corpul didactic, în conferinţa din 12 noiembrie 1849, hotărăşte că, la această şcoală, care e sortită să crească învăţătorii neamului român, nu poate să fie altă limbă de predare, decât cea română. De fapt, limba ungurească nu s-a introdus, deoarece nu s-a înscris nici un elev ungur"[205].

1849: „Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin **Bistriţa** (Besztercze), pe valea **Prundul Bârgăului** (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă **Braşov** (Brasó), prin cheile **Bran** (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springins-feld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni. / În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei

[205] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, p. 24

ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Ar-mata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul **Bran** (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aștepte lângă defileul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat **Sibiul** (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei: / La **Braşov**, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár). / Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul **Turnu Roşu** (Vörös-Torony). / Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sándor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes). / În jurul **Bistriţei** (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din **Borgó-Prund** și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (**Alba Iulia**), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munții Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke. / Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Banat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar

cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la **Sibiu**, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor staţi-onate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la **Cluj-Napoca**, unde femeile l-au onorat cu o sabie decorativă; și a călătorit la **Oradea** (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu guvernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la **Feleac** (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac"[206].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Ambrus**, în comuna Oradea Mare (Magno-Varadinu), 1648; pe scut, leu ridicat ţine într-o labă sabia, într-alta dihor, 7 familii.

---

[206] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

Király Dároczi Poynár, în comuna Oradea Mare, 1655, 2 familii.

Koszta (Costa, Costea) de Belényes, i în comuna Oradea Mare, 1670, o mână cu sabie, din care curge sânge, 1 familie.

Driva de Hidas, în comuna Oradea Mare, 1668, mâna cu sabia, 1 familie.

Tövissi Fáur, în comuna Oradea Mare, 1665, 1 familie.

Rátz Zomborly, în comuna Oradea Mare, 1686, om cu sabia în mână, în vârful ei cap de taur, apoi mâna singură, cu sabia, 1 familie.

Drágos de Toplicza, în comuna Oradea Mare, 1848, 1 familie.

Mag, în comuna Oradea Mare.

Püspöki, în comuna Oradea Mare, 1791, 1 familie"[207].

1862; „În ziua de 26 mai 1862, în **Seminarul unit de Oradea-Mare**, locţiitorul prefectului, Ludovic Hajdu, primise în audienţă pe mai mulţi români, în frunte cu avocatul Ioan Gozman, între care era şi Francisc Raţ. Locţiitorul prefectului refuză cererea românilor pentru ca limba română să fie ridicată la rangul de limbă oficială şi, totodată, îi opreşte de la orice mişcare în această direcţie"[208].

1870: „**O seară în Oradea-mare**. / La ideea doamnei Paulina Roman, relativă la **înfiinţarea unui institut naţional în Oradea-mare**, pentru educaţiunea fetelor din Crişana, toţi am salutat cu bucurie această idee şi toţi dorim realizarea ei grabnică. Nu trebuie, dară, să vă spun că con-

---

[207] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 38

[208] *Vestul României*, Anul II, nr. 23, Oradea 1924, p. 2

certul, însoţit de bal şi aranjat în **Oradea-mare**, la 17 mai, în favorul realizării acestei idei şi dorinţe generale a reuşit foarte splendid. Era o adevărată bucurie sufletească, de a vedea un public atât de numeros şi atât de frumos, adunat din toate părţile Crişanei, la o petrecere românească. / Concertul începu seara, la opt, cu „Mersul lui Mihai", executat de banda militară. Apoi urmară alte piese, conform programului publicat… Ambele domnişoare diletante, cât şi tinerii diletanţim excitară cele mai însufleţite aplauze. / Domnişoara Veturia Roman şi Maria Vegşeu ne surprinseră nu numai cu preciziunea cu care executară câteva piese muzicale, ci şi prin curajul lor, care le-a însufleţit a păşi, în o etate atât de fragedă, înaintea unui public numeros. Domnul Catoca a secerat aplauze nu numai ca declamator, ci şi ca cântăreţ; domnul Paul Pop, aşijderea; domnul Boni are frumoasa vocaţiune pentru muzică. Vocea domnului Ferlievici făcu cea mai vie impresiune asupra mea; aş fi dorit să tot cânte şi să nu mai înceteze. Acest fiu al nefericitei Bucovine, cultivându-şi vocea flexibilă, sonoră şi puternică, ar putea să devină un mare artist. Durere că noi n-avem încă un conservator muzical, şi nici nu se dau stipendii tinerilor care ar dori să se perfecţioneze în artele frumoase. Sperăm, însă, că, la **Deva**, înfiinţându-se Societatea pentru crearea unui fond spre a înfiinţa un teatru naţional român, acesta va lua măsurile necesare pentru ca, în viitor, să nu se mai piardă atâtea talente frumoase pentru arte. / Concertul se termină la 10 ore şi, peste o jumătate de oră, începu balul. Primul dintâi fu „Ardeleana" (conform mărturiei contelui Esterházy, cântecul datează din 1641, când, la asediul Oradei, muzicanţii călăreţilor moldoveni au cântat „Haiducii", piesă în 6 părţi, atestată în 1502, când lăutarii suceveni au cântat-o la Krakowia, fiind notată de călu-

gărul Janna z Lublina, din care cântec maghiarii au preluat părţile mai dinamice, realizând „Marşul lui Rakoczi”, iar românii ardeleni, părţile mai domoale, realizând „Ardeleana” – n. n.), jucată de vreo optzeci de perechi. Era o plăcere sublimă a privi această ghirlandă feerică. Aţi dori să vi se spună care dintre aceste florişoare a fost regina? Dar eu vă rog să mă scuzaţi, neputându-vă satisface dorinţa, căci a fost imposibil a alege pe cea mai frumoasă, pe cea mai încântătoare. Dreot recompensă, însă, permiteţi-mi să vă descriu câteva toalete, deşi descrierea mea va fi prea debilă, căci în arta asta sunt de tot laic.

Să dăm întâietate doamnelor: / Doamna Paulina Roman avea veşmânt de culoare cenuşiu deschis, cu decoraţiune de blond şi cu tunica de blond. / Doamna Gizela Maletici, născută Faur, în veşmânt verde, de mătase, cu decoraţiune de catifea verde. / Doamna Eleonora Cuteacu, în veşmânt de havana deschisă, decorat cu blond alb, şi un beduin alb, decorat cu fioncuri, mărgele albe şi cu fiusturatori. / Doamna Cristina Pop, născută Creţu, în veşmânt negru de mătase, cu tunică albă de blond, decorată cu prim roşu de atlas. Părul, frizat în bucle şi decorat cu flori scoţiene. / Doamna Ana Buzilă, în veşmânt alb de tarlatan, cu tunica vânătă de tarlatan, decorată cu fioncuri albe. / Doamna Bode, din comitatul Arad, în veşmânt alb de tarlatan, cu tunica roşie de atlas, decorată cu ruche roşu. / Doamna Elena Rednic, în veşmânt galben de mătase, cu decoraţiune de blond alb, şi tunica asemenea. / Doamna Scuba, în veşmânt de mătase vânătă (albastru deschis – n. n.), cu tunica albă şi decorată cu fioncuri vinete. / Doamna Elena Pop, în veşmânt alb, cu sâre galbene de gazer, decorat cu ruche galben de atlas. / Doamna Elisabeta Tifor, în veşmânt vânăt, cu sâre negre şi albe. / Dar să vedem câteva

toalete ale domnişoarelor: Domnişoara Maria Drăganu avea, desigur, **toaleta cea mai elegantă**, în tot balul. Era îmbrăcată în veşmânt alb de tartan, decorat cu ruche roşii de atlas, şi cu tunică roşie. Părul, dinapoi compus în bucle, iar dinainte frizat creţ á la Grec. / Domnişoara Veturia Roman, în veşmânt alb de illusion, cu pufuri, şi cu tunica roşie. / Domnişoara Maria Budai, în veşmânt roşu de tarlatan, cu încreţituri, tunică din pufuri şi decorată cu fioncuri roşii de atlas. / Domnişoara Paulina Pelle, în veşmânt roşu de tarlatan, decorat cu ruche alb şi roşu. / Domnişoara Etelia Golia, în veşmânt roşu de foullard, cu decoraţiuni de atlas alb. / Domnişoara Maria Vegşeu, în veşmânt alb de tarlatan, cu fioncuri, decorat cu atlas alb. / Domnişoara Irina Nistor, în veşmânt alb de tarlatan, cu fîncreţituri de tarlatan galben. / Domnişoara Laura Costa, în veşmânt alb de tarlatan, cu pufuri şi cu încreţituri, şi cu flusturatori. / Domnişoarele Paulina şi Emilia Kövér, în veşmânt alb de tarlatan, cu pufuri şi cu încreţituri, cu tunica deschisă, decorată cu atlas galben. / Domnişoara Cecilia Onaga, în veşmânt alb de tarlatan, decorat cu încreţituri, şi cu tunica roşie de tarlatan. / Domnişoara Carolina Szabó, în veşmânt alb de tarlatan, cu tunica de tarlatan roşie şi decoraţiuni de roze şi mărgele. / Domnişoara Maria Popdanu, în veşmânt verde de mătase, cu decoraţiuni de blond alb, şi cu tunica din mătase verde. / Balul conituă cu cea mai deplină vioiciune, iar în odăile laterale, publicul care nu juca ocupa loc la mesele aşternute, închinând toate pentru bărbaţii noştri de frunte şi pentru viitorul naţiunii noastre. Cele mai multe toaste fură dedicate dlui Alesandr Roma, fiul Crişanei, care acum suferea în prinsoarea de la Viena. / La 12 ore, se făcu sortarea obiectelor, după care dansul începu din nou şi dură până dimineaţa, la 5 ore, când ne despărţirăm, mulţumind

comitetului aranjator şi îndeosebi doamnei Paulina Roman, care ne-a procurat această petrecere românească"[209].

1870: „Prin introducerea statutului organic, în 1870, toate posturile bisericeşti, de la vlădică, până la paraclisier, aveau să se îndeplinească pe cale constituțională. În consecința acestui principiu, sinodul eparhial arădan, din 1870, decide: „În privinţa vicarului din **Oradea-Mare** s-a decis ca vicarul episcopesc, ocupând post sistemizat şi salarizat ordinar, spre deosebire de vicarul episcopesc, locţiitor al său la scaunul episcopal, numit de episcop, vicarul are să fie ales prin sinod, urmând ca alesul să fie prezentat episcopului, spre întărire. Despre confirmarea guvernului nu a fost vorba nicicând, ci toți vicarii aleşi de sinod şi confirmaţi de episcopi, de la 1870, până la 1917, *ipso iure* intrau în funcție. Alegerile erau anunțate guvernului pentru a lua notă de noul vicar, cu care sta în directă corespondenţă, fiind Consistoriul din **Oradea-Mare** coordonat celui din **Arad**"[210].

1883, octombrie 21: S-a născut, în comuna **Abram**, viitorul mare compozitor Francisc Hubic. „Liceul în face la **Beiuş**, unde, în 1903, îşi ia bacalaureatul… se înscrie la Facultatea de Teologie din Budapeste, unde, în 1907-1908, îşi ia licenţa în teologie: În acelaşi an, mai obţine încă două diplome universitare: 1). Diploma de profesor de Educaţie fizică… 2). Diploma pentru cântatul artistic, eliberată de Academia regală de muzică din Budapesta… / În 1909, e numit profesor la liceul vrednicului vlădică „Samuil Vulcan" din **Beiuş**, unde funcţionează până în 1924. În 1914, obţinuse, tot la Budapesta, diploma de profesor pentru

[209] *Familia*, Anul VI, nr. 20, Pesta 1870, p. 237

[210] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, p. 88

limbile română şi maghiară, dar şi pentru Filozofie şi Pedagogie. Anul 1924 îi aduce numirea de profesor la Academia teologică din **Oradea**, unde a funcţionat până în 1940… când se refugiază la **Blaj**"[211].

1900, Diaconovich: „**Oradea Mare** (magh. Nagy-Várad, germ. Grosswardein), capitala comitatului Bihor, Ungaria, situată pe ambele țărmuri ale râului Crișul Repede, cu 38.557 locuitori (în 1890), din care 4.500 români. Oradea e centrul vieţii politice, culturale şi economice a comitatului. E sediul episcopatelor şi capitulelor romane şi greco-catolice, vicariatului greco-ortodox român; tribunal, tabla regească, procuratura, juriu de presă ș. a., cameră de notari publici şi avocaţială, de comerţ şi industrie, direcțiune financiară, poştală şi telegrafică. Comandament militar şi jandarmeresc etc.; academie de drepturi, teologie romano-catolică, gimnaziu superior premonstratens, liceu real, preparandie romană și greco-catolică pentru tineri de ambe sexele, şcoala superioară şi inferioară comercială, şi şcoala industrială, școala de moșit, mai multe şcoli primare, între cari 2 româneşti, greco-catolică și greco-orientală; seminarul greco-catolic „Leopold II"; fundaţiunea „Zsigaiana" greco-orientală română, cu internat; 7 institute de credit și economii, între care institutul român „Bihoreana" ocupă loc de frunte. Industria: fabrici de spirt, ulei, oțet, cărămizi și chibrituri, 2 mori de vapor renumite. Dintre edificiile mai pompoase amintim: bisericile episcopale romano și greco-catolică, biserica greco-ortodoxă, ref. şi sinagoga izraelite; edificiul monumental reședința episcopală romano-catolică, cu 365 ferestre la stradă. În Oradea se concentrează 6 linii ferate. Locuitorii se ocupa cu co-

[211] *Unirea*, Anul LIV, nr. 5, Blaj 1944, p. 2

merţul, industria şi agricultura, cultivă viile şi prăsesc vite. Târgurile Oradei sunt vestite. În apropierea Oradei se afla termele episcopului latin „Püspökfürdö" şi ale ordinului premonstratens „Felix", care sunt recomandate contra reumatismului.

Istoricul. Oradea s-a fundat, după părerea unor istoriografi, prin Sf. Ştefan sau Sf. Ladislau şi a fost un loc de plăcere pentru unii regi din casa arpadiană, dintre care mai mulţi s-au şi îngropat aici (Sf. Ladislau, Ştefan II, Andreiu II, Ladislau IV, Beatrix, soția regelui Carol I, Maria, soția regelui Sigismund şi soțul ei). Sf. Ladislau a întemeiat episcopia şi capitulul romano-catolic. Orașul avea un caracter preoţesc, având, pe timpul lui Sigismund, 73 biserici, fundate şi zidite de mai multe ordine religioase de ambele sexe, dintre care azi se mai susțin ordinul premonstratensilor, al frauciscanilor și misericordianilor; iar pentru femei, al ursulinelor şi misericordianelor. Oradea a fost nimicită de invaziunea tătarilor și a suferit prin jaful Cumanilor. Abia s-a ridicat din ruine şi a început a mai înflori, sub regele Matia, dar la 1474 iar fu ruinată de turci. La 4 februarie 1538, în Oradea s-a legat pace între regele Ferdinand și Zapolya Ioan, recunoscându-se ambii de regi. La 1556, fu asediată de turci, însă fără rezultat; la 1557, ajunse în posesiunea principilor din Transilvania, care des locuiau aici. În 1558, ajungând calvinismul și în Oradea, a fundat școala superioară şi tipografii, care înfloriseră până la 1660, când paşa Ali, ocupând orașul, tineretul trecu la Dobrițin, unde fundă colegiul reformat, care a dat atâţia bărbaţi renumiţi poporului maghiar. În 1836, Oradea căzu jertfă unui incendiu înfiorător, iar în 1848, a fost refugiul guvernului maghiar, scăpat din Dobriţin; astfel, ajunse Oradea unul dintre cele mai însemnate orașe ale Ungariei.

Oradea Mare, dieceză română greco-catolică, înființată de către împărăteasa Maria Teresia, în 1776. şi canonizată de către papa Pius VI, prin bulla „Indefessum", în 16 iunie 1777. E formată din parohiile române greco-catolice din comitatul Bihor, care, mai înainte, erau supuse episcopului catolic de ritul latin din Oradea Mare. S-a mărit prin lăţirea unirii și prin bulla memorabilă, din 1823, a lui Pius VII, „Imposita humilitati Vestrae", prin care 72 parohii române din comitatul Satu Mare s-au dezmembrat de dieceza ruteană de Muncaci și s-au unit cu dieceza Oradea Mare. Azi, dieceza română greco-catolică de Oradea Mare constă din 169 parohii şi 571 filiale; are peste 200 preoți și 132.000 credincioși. Se extinde peste comitatele Bihor, Arad, Bichiș, Cenad, Ciongrad, Hajdu, Heves, Sabolciu, Satmar şi Sălaj. Dieceza Oradea Mare a avut, până acum, următorii episcopi: / 1). Moise Dragossy (1776-1787); / 2). Ignaţiu Darabanth (1788-1805); / 3). Samuil Vulcan (1806-1839); / 4). Vasile Baron Erdèlyi (1842, până în 1862); / 5) Iosif Papp-Szilágyi (1862-1873); / 6). Ioan Oltean (1873-1877); / 7). Mihail Pavel (de la 1879). E supusă mitropoliei greco-catolice româneşti de Alba Iulia şi Făgăraș. Reședința episcopului este în Oradea Mare, unde are şi un capitul constatator din 6 canonici"[212].

1918: „Izolaţi aici, în cetatea lui Tisza, aşteptam, zi de zi, o mişcare şi la noi, însă parcă a înghițit pământul Comitetul National, nici un semn de viață. Ne-am înţeles cu Aurel Lazar să scrie preşedintelui Todor Mihali că pierdem trenul, dacă nu intrăm şi noi în acțiune. Aurel Lazar propune să fie chiar în **Oradea** convocat Comitetul național. Mihali convoacă comitetul executiv al partidului național,

[212] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 468

la **Oradea**, pe 12 octombrie. Memorabila ședință se ține în casa lui Aurel Lazar, în prezența prezidentului Teodor Mihali, Nicolae Ivan – atunci asesor consistorial în Sibiu, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Sever Dan, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Ştefan C. Pop, Ioan Ciordas și Aurel Lazar. Au fost invitaţi si episcopii ortodocși și uniți, împreună cu vicarul mitropoliei din **Blaj**, canonicul Vasile Suciu, fiind atunci sedisacantă în Blaj. Episcopii au anticipat aderarea la hotărârile ce se vor aduce, dar n-au venit în persoană, afară de canonicul Suciu, actualul mitropolit, care a făcut act de prezență, dar n-a rămas la şedinţă. / Și s-a adus următoarea hotărâre epocală, prin care se proclamă independenţa naţiunii române:

„Comitetul executiv al partidului național român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al naţiunii române din Ardeal şi Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretenţiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. / Pe temeiul dreptului firesc că fiecare naţiune poate hotărî liber de soarta ei, un drept care este acum recunoscut şi de către națiunea ungară, prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria şi Ardeal doreşte, acum, să se folosească de acest drept, ca, liberă de orice înrâurire străină, să hotărască singură aşezarea ei printre naţiunile libere, precum şi stabilirea legăturilor de coordonare a ei cu celelalte naţiuni libere. / Organul național al naţiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament şi acestui guvern, să se considere ca reprezentante ale naţiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria şi Ardeal, căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredinţa numai unor factori designaţi de propria lor adunare generală.

/ Afară de organele delegate de adunarea naţională sau alese din mijlocul ei, aşadar afară de comitetul executiv al partidului naţional român, nimenea nu poate fi îndreptăţit să trateze şi să hotărască în treburi care se raportă la situaţia politică a naţiunii române. Toate deciziunile şi învoielile care s-ar lua şi s-ar face, fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule şi fără valoare, care nu leagă întru nimic naţiunea română. Naţiunea română, care trăieşte în monarhia austro-ungară, aşteaptă şi cere, după multe suferinţe de veacuri, afirmarea şi valorizarea drepturilor nestrămutate şi inalienabile, la deplina viaţă naţională".

Acesta era răspunsul dat la manifestul împăratului-rege Carol al IV-lea, prin care proclamă federalizarea Austro-Ungariei, pe baze cantonale, şi declararea desfacerii de Ungaria. Prin această hotărâre categorică, s-a tăiat firul tentativelor de portofolii în guvernele de la Budapesta, cu care erau ispitiţi cei de la conducere. / Pentru conducerea afacerilor, până la adunarea naţională, s-a ales un directoriu de şase, cu sediul permanent în **Arad**, anume: Teodor Mihali, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Vasilie Goldiş, S. C. Pop şi Aurel Lazar. Cu cetirea declaraţiei în parlamentul ungar, convocat pe 16 octombrie, a fost încredinţat Alexandru Vaida. Directoriul are să fie, în 15 octombrie, în Budapesta, pentru a asista la cetirea declaraţiei"[213].

1918: „În 30 octombrie, tot în hotelul „Astoria", în Budapesta, s-a format consiliul naţional ungar, căruia i s.a dat puterea de stat în mână, numind pe Károlyi de ministru prezident. Acesta îşi formează ministerul din fosta stângă extremă a camerei ungare şi socialiştii radicali, Jászi, Garami, Kunfi. În acest minister, sunt 4 evrei. / Poliția din Bu-

[213] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, pp. 144, 145

dapesta, impiegații căilor ferate şi aproape toate asociaţiile civile se pun la dispoziţia consiliului naţional ungar. „Antanta" nu recunoaşte pe noul ministru de externe, contele Andrássy Gyula, deoarece Monarhia nu mai există. Arhiducele Iosif cheamă în deliberare pe şefii partidelor, între care şefii socialiştilor şi a naţionaliştilor. Pentru noi, a fost A. Vaida Voevod la arhiduce. Acesta i-a spus cum am fost ignoraţi şi nedreptăţiţi, pe vremuri, şi că, până acum, guvernele ungare n-au lăsat să se apropie oficios nici un român de un Habsburg. Acum e târziu. / Rezultatul negativ al misiunii arhiducelui Iosif a fost numirea guvernului Hadik, de 2 zile, şi revocarea armatei de pe frontul italian. Károlyi, însă, ţine puterea în mână şi guvernează din „Astoria". La vestea că Carol a renunţat la tronul din Austria, unde s-a proclamat republica, se republicanizează şi Ungaria ori, mai bine zis, se bolşevizează, pentru că Károlyi nu era un prezident al unei republici organice, ci un şef al mişcării revoluţionare.

Revoluţia lui Károlyi, proclamată în 30 octombrie, aduce în delir stradele. Publicul, bărbaţi şi mai ales femei, smulg pajura împărătească de pe chipiul soldaţilor şi înfig în locul lor cocarda ungurească. Soldaţii revoluţiei pleacă de la „Astoria", în automobile, la cazarme, ca să câştige soldaţii pentru revoluţie. Cazarma matrozilor din Buda arborează trei-colorul unguresc, înaintea „Astoriei" aclamă revoluţia 30.000 de oameni. Se pomenesc însă cu jandarmii, de pe toate părţile, şi se începe lupta de stradă, în care cad mulţi morţi şi răniţi. Sfârşitul e că întreagă garnizoana se alătură la revoluţie şi se pune la dispoziţia consiliului naţional. / Károlyi somează toate oraşele şi comitatele să se alăture la Consiliul national. / **Oradea, pavoazată şi în delirul proclamării independenţei ungare**. Pe străzi,

mulţimea, sub steaguri ungureşti, cântă cântecul lui Kossuth şi Marsilesa. Unii dintre ofiţeri îşi leapădă, de bună voie, pajurile împărăteşti şi poartă cocardă unguresacă. Cei ce ies la stradă cu pajura împărătească sunt înconjuraţi de public, care le smulge şi le pune cocarda unguresacă. Femeile de societate, mai delicate, poartă foarfeci, cu care taie pajura şi stelele de pe cavalerul imperial. Eram, dar, în plină revoluţie, dispar gradatiile militare, comandanții trupelor se sfătuiau, la comenduire, dar ei nu mai dispuneau de trupele cu desăvârşire democratizate”[214].

1918: „În 15 noiembrie, ne sosesc ştiri înfiorătoare de la **Giurcuţa** (Józsikafalva), din comitatul Clujului. Deputatul Urmánczi înarmează o ceată numeroasă de secui, cu care înscenează un măcel între bieţii ţărani români din **Giurcuţa**, care, pe semne, au cutezat să intre în pădurile lui, iar **cadavrele celor ucişi, 45 la număr**, le arde pe un rug. Ancheta consiliului mixt din Cluj află cadavrele carbonificate pe rugul încă arzând. La **Beiuş,** merge locotenentul Jónás, cu o companie de 100 **gardişti unguri din Oradea**, să facă ordine, fără avizul nostru. A şi făcut în aşa fel, că, în toate părţile, a împuscat oameni, sub diferite pretexte, a făcut o formală vânătoare de oameni, cu soldaţii săi beţi. Dintr-un sat, au furat toţi porcii, sub pretext că au pierit porcii popotei lor. Ciordaș ne relatează cazul şi, la intervenţia noastră, colonelul Birta revocă compania Jónás din **Beiuş**. Se ordonă anchetarea banditismului la faţa locului, prin un delegat al nostru. Un ofiţer se laudă cum au adus cu trenul lor special pe românii prinşi şi, apoi, aşa, din

[214] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, pp. 154, 155

pasiune, au legat 4 într-un mănunchi şi i-au aruncat, în goana trenului, pe câmp”[215].

1918: „**Credențional**. Domnul Augustin Târziu, protopop greco-catolic, este încredințat, din partea Ordinariatului greco-catolic de **Oradea Mare** ca la Adunarea Națională Română, convocată de Marele Sfat Național al românilor din Ungaria și Transilvania, pe 18 noiembrie vechi (1 decembrie stil nou) 1918, în **Alba Iulia**, în calitate de exmis să reprezinte acest Ordinariat. / **Oradea Mare**, la 27 noiembrie 1918. / Demetriu Radu, / Episcop greco-catolic de Oradea Mare.

Credențional. Subsemnații adeverim că dl Alexandru Muntean, protopresbiter în M. **Tileagd**, este esmis, din partea mai jos indicatei corporațiuni, ca delegat al ei în Marea Adunare Națională Română, ce se va convoca în acest an, și în alte mari adunări naționale române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor. Dat din ședința plenară a Consistoriului, ținută în **Oradea Mare**, la ziua de 13/26 noiembrie 1918. / Pentru Consistoriul greco-ortodox din **Oradea Mare**: Roman Ciorogariu, președinte Dr. Aurelian Magier, notar.

Credențional. Subsemnații adeverim că dl Andrei Horvath, protopop în **Oradea Mare**, este esmis, din partea mai jos indicatei corporațiuni, ca delegat al ei în Marea Adunare Națională Română ce se va convoca, în acest an, și în alte mari adunări naționale române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor. Dat din ședința plenară a Consistoriului, ținută în **Oradea Mare**, la ziua de 13/26 noiembrie 1918. Pentru Consistorul greco-ori-

[215] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, pp. 166, 167

ental român din **Oradea Mare**: / Roman Ciorogariu, președinte Dr. Aurelian I. Magier, notar.

Credențional. Subsemnații adeverim că dl Nicolae Roxin, protopop în **Micherechiu** (Bihor, azi Micherechi, în Ungaria), este esmis, din partea mai jos indicatei corporațiuni, ca delegat al ei în Marea Adunare Națională Română, ce se va convoca în acest an și în alte mari adunări naționale române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor. Dat din ședința plenară a Consistoriului, ținută în **Oradea Mare**, la ziua de 13/26 noiembrie 1918. / Pentru Consistoriul greco-oriental român din Oradea Mare: / Roman Ciorogariu, președinte, / Dr. Aurelian I. Magier, notar"[216].

1918: „**Credențional**. Subsemnații adeverim că domnii Alexandru Sala, învățător în Peterd (în Ungaria), și Gavril Dudulescu, învățător suplinitor în **Oradea-mare**, sunt esmiși, din partea mai jos indicatei corporațiuni, ca delegați ai ei în Marea Adunare Națională Română, ce se va convoca în acest an, și în alte mari adunări naționale române, care eventual se vor mai ținea în decursul anului următor. / Dat din ședința comitetului central, ținută în **Oradea-mare**, la ziua de 14/27 noiembrie 1918. / Pentru „Reuniunea învățătorilor greco-ortodocși români din Bihor": / Ioan Roșu, președinte, / Ioan Ursan, notar"[217].

1918: „**Proces verbal** / luat în adunarea electorală a cercului electoral **Oradea mare**, din comitatul Bihor, ținută în Oradea mare, la 27 noiembrie 1918. / Prezident: Dr. Iacob Radu, / Notari: Dr. Nicolae Zigre. / Prezidentul

[216] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Colecția documente, *Documentele Unirii*, vol. I, f. 43-123
[217] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Colecția documente, *Documentele Unirii*, vol. I, f. 697

dă citire ordinului venit de la Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă alor 5 delegați în Marea Adunare Națională Română care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerii de azi s-a vestit de cu vreme, în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numească doi bărbați de încredere. / Se numesc de atare prin domnii Dr. Aurel Lazăr și Dr. Vasile Chivari. / Prezidentul deschide votarea, care decurgând în ordine; pe baza scrutinului făcut de biroul adunării, se constată că unanimitatea voturilor au întrunit domnii Dr. Iustin Ardelean din **Oradea mare**, / Dr. Sever Erdelyi din **Oradea mare**, / Dr. Ioan Boroș din **Oradea mare**, / Ioan Pogani din **Oradea mare**, / Dr. Coriolan Pop din **Oradea mare**; / ca urmare, prezidiul declară pe domnii: Dr. Iustin Ardelean, Dr. Sever Erdelyi, Dr. Ioan Boroș, Ioan Pogani, Dr. Pop Coriolan aleși din partea românilor din acest cerc, cu vot universal, ca delegați ai cercului electoral, îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca, din partea Consiliului Central Național Român, încă în decursul acestui an, și la Adunările care eventual le va convoca în decursul anului următor. Prezidiul dispune ca, în urma acestei enunțări, prezidialii aleși deputați să fie prevăzuți cu **credenționale**, iar o parte a acestui proces-verbal să se trimită imediat Consiliului central Național Român. / **Spre știre** / Despre ce luându-se acest proces-verbal în 2 parii, dintre care unul se va păstra la Consiliul Național Român din fruntea comitatului, actul de alegere se încheie la orele 6”[218].

[218] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Colecția documente, *Documentele Unirii*, vol. II, f. 193-194

1918, decembrie 19: „În 19 decembrie, era **Oradea** plină de secui, îndrumaţi spre Budapesta. În urma lor, intră armata română în **Cluj**. / Locotenent colonelul Birta, comandantul gărzilor ungureşti, ridică jalbă la Consiliul nostru naţional că românii atacă trenurile secuilor în retragere, care au adus cu sine 57 răniți, în parcursul lor, de la **Cluj**, până la **Oradea**. De altă parte ni se raportează nouă, din **Bratca**, că secuii au ieșit din tren şi au jefuit în sat, omorând un om. Fapt e că secuii, alungați din Cluj, au căutat să se răzbune pe românii aflați în calea lor, iar aceștia le-au răspuns cu focuri. De acestea focuri au fost răniţi cei 57 de secui. Secuii afirmă că, din focul dat de români, între **Bratca** și **Aleșd**, au scăpat numai prin viteza accelerată dată trenului. Ne-am înțeles cu Consiliul unguresc, să luăm reciproc dispoziţii ca nici ai nostri să nu se arate pe linia unde trec trenurile secuilor, nici secuii să nu se dea jos, la gări. Cât se poate, nici să nu stea la gări trenurile, ci să-și țină calea directă la Budapesta. Retragerea secuilor cu capetele sparte a produs mare depresiune în **Oradea**, care resemnată aştepta să fie ocupată, în decurs de 2-3 zile, de către armata română. Garda ungurească din **Arad** află, într-un tren ce trecea, de la Budapesta, spre Ardeal, 4 milioane coroane, în valize. Proprietarii valizelor sunt doi funcţionari din Ministerul din Budapesta, după spusa lor, cu destinaţie pentru **Deva**... Li se sechestrează banii şi se depun la administraţia financiară. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în **Oradea**, cu o valiză de două milioane, adusă tot de funcționari din ministerul de la Budapesta, cu destinaţie pentru Cluj, şi aici au fost sechestrate milioanele, afirmativ să nu ajungă în mâinile românilor. A rămas un mister rularea acestor milioane, care sigur vor mai fi avut soaâe.

În 21 decembrie, oraşul încă tot plin de secui beti, care răcnesc contra românilor. La ora 9, seara, intră o bandă în palatul episcopiei unite, unde au mirosit vin. În ziua următoare, zi de duminecă, ies la plimbare, îmi aud „akasztófavirág" (floare de spânzurătoare) şi altele de acestea. Am venit acasă edificat de spiritul ce domneşte în oraş. / În 26 decembrie, mă avizează S. Ispravnic din Arad că Berthelot soseşte acolo, în 27 ori 28 decemvrie, iar în 29 va fi în **Oradea**. În aceeaşi zi, soseşte, din **Blaj**, şi canonicul Iacob Radu, fratele episcopului Radu, care vine la mine, să-mi spună că mâne ori poimâine, soseşte şi episcopul Radu, cu tren special. peste Cluj, însoţit de ofițeri din armata română. Dânsul a venit să facă pregătiri pentru găzduirea generalului Berthelot, care, luni, în 30 decembrie, are să fie oaspele lor. Şi-au făcut socoteala fără birtaş, căci linia ferată de la Cluj, până la Oradea, era primejduită, iar Oradea ţinută în ferbere de secui"[219].

1918: „**Generalul Berthelot, la Oradea**. Trenul soseşte fix la ora 4. Colonelul Rosetti primeşte raportul majorului E. Herbai, la **Oradea**, comandantul gărzii noastre, şi stabileşte ordinea primirii în vagon: delegaţia damelor române, consiliul şi bisericile române, apoi autorităţile orăşeneşti şi ale comitatului. Tuturor le-a răspuns că dânsul nu vine ca diplomat, să facă declaraţii politice, să aşteptăm în pace conferinţa de pace, care va face dreptate tuturor popoarelor, după principiile wilsoniane. / Coborând, apoi, în sala de aşteptare, se întreţine afabil cu noi, se opreşte la portul țărănesc din Biharia, căci, zicea, numai acest port nu-l cunoaşte, până acum, / În interval, informez pe acolonelul Rosetti despre situaţia de aici, iar dânsul îmi spunea

[219] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, pp. 196, 197

că, mâne, va fi deja cavaleria franceză în **Arad**. Va sosi, în proximele zile, un ofiţer francez, să ia informatii la fata locului, pentru „Antantă", să-i pregătim materialul. În curând va sosi armata română, care e pe cale. După acest popas de o oră, a plecat între uralele noastre, spre **Sătmar**. Gara era tixită de poliţie, dar străzile nu erau sigure. Neam strecurat, pe un potop de ploaie, care cum a putut. Pe mine m-a adus colonelul Bardoşi, în automobil, acasă"[220].

1919: „În 15 aprilie, se ivesc aeroplane româneşti asupra **Orăzii**, aruncând tipărituri despre mobilizarea Ardealului şi apropiata noastră eliberare. Tipăriturile acestea au fost oleu pe foc, dar se pregătea, în ascuns, contra-revoluţia albă, ca să salveze oraşul de prădarea cu care amenințau roşii şi, fireşte, de retorsiunea ce ar urma, dacă armata română ne-ar afla aici morţi, căci nu mai rămânea îndoială că **armata română să fie, în câteva zile, în Oradea**, dorită acum de toţi cetăţenii oraşului, fără deosebire de lege şi limbă. Ziua de 15 aprilie este ziua de tranziţie la ofensiva română... /

În 16 aprilie e Miercurea mare. Inginerul Mureşan îmi aduce vestea, prinsă din anturajul colonelului Raics, că românii au început ofensiva pe toată linia, la **Ciucea** sunt lupte mari. / După-amiază, se confirmă vestea ofensivei, cu adausul că e rupt frontul unguresc de la **Ciucea** şi roşii anunţă Directoriul că nu pot ţinea nici ultimele puncte de apărare. / Seara, la ora 7, Katz cheamă pe toți ofițerii de rezervă din oraş, la primărie, să intre benevol în garda roşie. Toţi refuză invitarea. La sate nu mai întreabă pe nimeni de voinţă, pe cine îl prinde, îi dă armă în mână şi-l aruncă în gura focului de arme. / În **Oradea**. se lansează citaţiile sub

[220] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, p. 198

arme, fără osebire de fost scutit ori ba. Sunt în primejdia să ducă de lângă mine pe secretarul Magieru şi ceilalți tineri. În oraş, lumea agitată de bucurie, că a sosit momentul eliberării de sub teroarea roşie. Toate automobilele stau gata, la dispoziția Directoriului, semnele pregătirii de fugă. E hotărât însă că, înainte de fugă, să se facă măcelul burghezilor. Eu, cu episcopul Szécsenyi, şi ceilalţi fruntaşi vom fi duşi să săpăm tranşee, unde vom fi omorâţi, după exemplul de la **Bâlnaca**. / Era ziua când sfat au ținut asupra lui Isus, să-l piarză. Emoţiile zilei mă transportară în estaz. „Acum puteți să mă omorâţi, că Romania e făcută!". Râdeam în hohote, ca un nebun, şi involuntar mă pipăiam, să văd dacă mai sunt eu acela, care am ajuns aceasta clipă… /

Patrulele române erau deja în **Fughiu**, cam 10 km de **Oradea**, generalul Moşoiu, la 40 km, în **Tileagd**, cu grosul armatei, obosită de lupta celor 3 zile prin prăpăstiile defileului. Cetăţenii implorau intervenţia noastră pentru intrarea armatei înainte de a se face noapte peste noi. Toţi erau cuprinşi de frica acestei nopți fatale, care amenința oraşul cu moartea. Consiliul orăşenesc reintegrat hotăreşte să trimită o delegație la **Tileagd**, ca să solicite intrarea armatei, înainte de a se înnopta pe noi. Ne-a rugat să mergem şi noi, cu delegația lor. Ne-am hotărât să mergem eu, Coriolan Pop şi avocatul Erdeli. Eu am venit acasă, să mă îmbrac, căci eram cu hainele civile defectuoase, în care am fost ridicat de roşii. Pe când m-am înapoiat, aflu la primărie mare panică. Coriolan Pop şi Erdeli coborau abătuți treptele primăriei. Jánoşi, îngândurat, îmi spune că roşii s-au concentrat, din nou, la **Ioşia**, iar de la Szolnok au plecat 10 batalioane de roşii, spre **Oradea**… /

Noaptea Învierii. / M-am pomenit la ora 4 şi am zis un: Hristos a înviat. La ora 6, am trimis pe Comanici în

oraș, să sondeze terenul, dacă pot ieşi afară. Mi-a venit cu vestea că tot oraşul e în picioare și poliția adună toate automobilele, trăsuri, camioane, cu un cuvânt toate vehiculele, ca să aducă, cu o oră mai înainte, armata română, căci roșii puteau sosi în tot momentul. Fie ce va fi, am zis, mă duc la biserică, că e ziua Învierii, să mă afle acolo ce mă va afla, vreau să slujesc astăzi. M-am dus acasă, de m-am îmbrăcat, şi oamenii, cuprinși de frica morții, îmi cereau să aducem armata română, căci toți pierim. Coriolan Pop, Sever Andru, Sever Erdeli, Gheorghe Morar, Nicolae Firu și căpitanul Halász au plecat, cu automobilul, la **Tileagd**, să refereze generalului Moşoiu asupra primejdiei în care ne aflăm. Generalul Moşoiu, cu generalul Holban și Sachelarie, aflând de **situația din Oradea**, iau hotărârea de a nu mai aștepta ziua de mâine, când voiau să între în Oradea. „Vă voi arăta că soldaţii mei au aripi", zise generalul Moşoiu și dădu ordin de plecare trupelor sale obosite, pe care vehiculele trimise în calea lor, din Oradea și din satele până la Tileagd, le iau și le aduc la Oradea. / Pe când am ieşit eu de la biserică, la ora 11 şi jumătate, se iveşte prima patrulă de roșiori, în frunte cu locotenentul Teodorescu, împodobiţi cu lilieci, floarea primăverii. Publicul imens, adunat pe piață, credea că sunt francezii, fiindcă pe români îi socotea de nişte sălbateci și erupe în frenetice „Vive la France!", soldaţii le răspund „Vive la România!", după ei vehiculele, cu soldații împodobiţi şi acestia cu liliecii aruncaţi asupra lor și cântând „La arme!". M-au podidit lacrimile, la gândul unde mă întâlnesc eu cu sufletul lui Iosif. Până seara, la 7, trec, pe rând, cavalerie, infanterie şi artilerie, de se cutremură pământul sub ei. Publicul extaziat nu înceată din „Éljen a román hadsereg" – „Trăiască armata română!".

Primarul oraşului, Rimler, insoţit de câţiva consilieri municipali şi de Coriolan Pop, şi de Iustin Ardelean, ies întru întâmpinarea generalului Moșoiu, la uzinele de apeduct, unde primarul cere ocrotirea orașului. Generalul Moșoiu, Holban și Sachelarie însotiti de N. Mihali şi N. Şerban de Voila, intră triumfatori în sala primăriei şi dă ordinele necesare primarului. / De mine s-a uitat lumea în marea însufleţire. Numai Dr. Gh. Popa, văzând lipsa mea de la primire, aleargă să mă ia, că generalii sunt sus, la primărie. Când am sosit la primărie, tocmai coborau generalii, cu Mihali şi Şerban, jos, în piaţă. Teodor Popa, cu corul „Hilaria", înconjurat de popor. Era icoana proroculuiIsaia, care zice „vă ,atunci când va mântui Domnul pe poporul său, va sări şchiopul ca cerbul şi limpede va fi limba gângavilor, că s-a vărsat în pustiu apă şi râu în pământ însetat… acolo va fi veselia paserilor şi locuinţa sirenelor"[221].

1923: „Delegaţia permanentă a **congresului avocaților** a continuat discuţia cu privire la Regulamentul avocaţilor. Mai în urmă, s-a ocupat cu proiectul Camerei avocaţiale din Timişoara, care cere înființarea unei noi comisii de examinare sau, mai bine zis, descentralizarea acestei comisii, în sensul de a înființa o astfel de comisie şi la Timişoara. Congresul a admis proiectul, însuşindu-l ca bun şi a cerut Ministrului înființarea unei astfel de comisii în **Oradea-Mare**… / După terminarea Congresului, în seara de 13 aprilie, a avut loc **un mare banchet colegial** în sala Halei Comerciale, din **Oradea-Mare**. / Încă de la orele 8:30 seara, sala banchetului începe să fie populată. Pe buzele tuturor se zărea un surâs de mulțumire,

[221] Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, pp. 241, 249, 254-256

caracteristic oamenilor care, urmărind un scop, au avut fericirea de a-l vedea realizat. Era mai mare dragul să vezi pe bănăţeni vorbind cu bucovineni, pe argeşeni, cu sătmăreni, pe basarabeni, cu moldoveni, și pe olteni, cu ardeleni. / În fuga condeiului, semnalez pe următorii: Domnii Kiss Dem., decanul baroului **Oradea-Mare** şi preşedintele Congresului. Dl Stăncescu, prim-preşedinte al Curţii de Apel din **Oradea-Mare**; Dem. Dobrescu (**Bucureşti**); Alex. Dumitrescu (**Piteşti**); Iulien Peter, prefect **Bihor**; Dr. Zigre Nicolae; Dr. Aurel Lazar; Theodoreanu Osvald (**Iaşi**): Radovici, decanul din **Constanţa**; Dionisie Ionescu (**Bacău**); Marşieu (**Arad**); Senator Pela Vespașiau; Deputaţii colonel Negulescu An.; Dr. Andru Sever şi Dragoș Teofil (**Satmar**); consilierii Petre Rădulescu; Ilie Mănescu şi Valente Ionescu de la Curtea de Apel **Oradea Mare**; Dr. Dem. Mangra; Pogany; domnul Toncescu, Procuror general Fildan; procuror Șovrea; Catană, prefectul poliţiei **Oradea-Mare**; Dr. Gh. Roxin; Gelu Egry, Hovany, rectorul Academiei din **Oradea Mare**; Profesor Zsigmond şi Bogdan Ionescu; Dr, Cheţan, prim-preşedintele Tribunalului **Oradea-Mare**; advocat Stamatopol; Dr. Şimonca; Rădulescu (**Severin**); Dr. Valer Roman (**Cluj**)"[222].

1923: „**Scriitorii români la Oradea-Mare**. / Îi aşteptam, de mult, cu toată dragostea frățească. A fost, pentru noi, o zi de sărbătoare când muza românismului s-a coborât în oraşul nostru. În gară, muzica militară şi dragostea numerosului public i-a primit, i-a îmbrăţişat, şi li s-au spus cuvintele de bună venire. Dl primar Bucico a vorbit în numele oraşului, Dl Dr. Munteanu, în numele „Astrei", iar Dl George Bota, în numele „Celor Trei Crişuri". Comitetul in-

[222] *Vestul României*, Anul I, nr. 4, Oradea 1923, p. 2

telectualilor din Oradea hotărâse, din vreme, găzduirea şi tot programul de petrecere la noi a distinşilor oaspeţi…

Duminică, după-amiază, la teatrul „Regina Maria", am ascultat cântecul ales al frumosului nostru grai. Cântecele executate de către școlile normale de băieţi şi fete, sub conducerea dlui Strat, au deschis şezătoarea, făcând să vibreze aer românesc; era pregătirea de primire a cântăreților neamului. / Cuvântarea plină de suflet a inimosului vorbitor **Ștefan Mărcuş** a ridicat şi mai mult sufletul sălii. Au urmat, apoi, pe rând, meșterii condeiului şi ai lirei. Directorul general al artelor, dl **Ion Minulescu**, în accente poetice, mulţumeşte orădanilor pentru însufleţita primire. **Mircea Rădulescu**, poetul eroilor noştri, încălzeşte sala cu versuri măreţe şi pline de avânt şi profeție. **Victor Eftimiu**, poetul poveştilor cu zmei şi cu Feţi-Frumoşi, cu multă iscusință ne face să asistăm la lupta cu Zmeul. Dr. **Eugeniu Speranţa** face să vibreze, pe o liră domoală, zvonuri din necunoscut. Iar **Al. Cazaban** ne poartă, cu humorul său, prin Vaslui, la Traviata; iar într-o schiță măestră, ne descrie nuanţe sufleteşti interesante. / În partea a doua, **Zaharia Bârsan**, poet şi artist, farmecă şi fură sala cu mlădiosul său viers şi glas. **George Bota**, fiind orădan, a ţinut versurile sale satirice să tragă un duş, de care cei de față se simțeau satisfăcuți, parcă.

Liviu Rebreanu, adâncul romancier, a citit câteva din frumoasele-i pagini; păcat că zgomotul din sală nu a îngăduit să-l ascultăm cum am fi vrut. **Alfred Moșoiu**, gingaş şi duios, ne-a spus „Tatăl nostru" naturii şi ne-a făcut să asistăm la „Imnul florilor", înălţat Celui Atot Puternic, / **Ion Agârbiceanu**, cu glas de arhanghel, a rupt „Vulturii din nori" şi ne-a purtat în vremuri de slăvire, de zămislire a libertății neamului nostru. **Ion Minulescu**, de astă dată

ca poet, cu glas de cântăreţ din visuri ne-a cântat glasul morilor ce macină romanţa zilelor de mâine. Păcat că greşeala dlui consilier cultural l-a silit pe bl Minulescu să scape un cuvânt care ştim că nu ieşea din sufletul poetului, ci din gura omului. / Şi aici, nu numai în regat, ascultăm când se citeşte. Erau însă copii mici, pe care dl **Dejeu** a crezut să-i aducă la o şezătoare literară. Armonia şezătorii, însă, era prea puternică, spre a nu înnăduşi greşelile oamenilor. Corurile şcolilor normale, tot atât de măiestrit, au încheiat această divină serbare"[223].

1923: „**Expoziţie de vite la Oradea Mare**. Încă una din mult aşteptatele raze prevestitoare de aurora consolidării. Modeşti, fără nici o autoreclamă, calități ale oamenilor energici şi activi, prefectul dl Hodor şi medicul veterinar primar al judeţului Bihor, dl Al. Haşaş, ne-au procurat o plăcută surpriză, prin frumosul succes ce a avut expoziția de vite a județului Bihor, aranjată de dânşii, duminecă 23 septembrie, în piața târgului de vite Ossi din **Oradea-Mare**… / Expoziția a început dimineaţă, la orele 9. Din partea armatei, a fost de față, în fruntea unui grup de ofițeri inimoși, dl general Olteanu, care nu scapă nici o ocazie de a fi printre cei dintâi, când e vorba de a sprijini vreo acțiune patriotică şi de interes general în Bihor şi Maramureş. După o scurtă, dar entuziastă cuvântare de deschidere a expoziției, rostită de prefectul dl Dr. Hodor, ca președinte al Comisiei judeţene Zootehnice, se formează comisiile de juriu, şi anume o comisie superioară generală, din care au făcut parte domnii Dr. Hodor, președinte, apoi: generalul Olteanu, director regional, F. Cristea, subprefect, D. Tempeleanu, primarul subst. al **Orăzii-**

[223] *Vestul României*, Anul I, nr. 6, Oradea 1923, p. 1

Mari, Dr. Ion Voştinariu, consilier agricol Bogdan, precum şi harnicul medic-primar veterinar al județului Bihor, Al. Haşăş, ca membri; s-au mai format, apoi, încă patru comisii, pentru clasificarea vitelor pe categorii, şi anume: armăsari şi iepe, mânji și mânze, tauri, apoi juninci și vaci; aceste patru comisii au lucrat sub conducerea domnilor colonel Dengel, comandantul Regimentului 5 Roșiori, colonel Ivaşcu, comandantul Regimentului 33 Artilerie, Elemér Olasz și Francisc Sperker… / Pe la orele 13, a început distribuirea premiilor, în medalii şi bani. Au obținut:

Pentru cai, Medalie de aur: 1). Ferma Markovits, din comuna **Inand**. / 2). dl conte Iosif Stubenberg, din comuna **Săcueni**. / 3). dl Ioan Molnár, din comuna **Chiralău**. / **Medalie de argint**: 1). dl conte Ştefan Pongrác, din **Cadia-Mare**. / 2). Ferma Capitlului romano-catolic din **Sântandreiu**. / 3). d. Danila Lovass din **Valea lui Mihai**. / **Medalie de bronz**: 1). Comuna **Albiş**. / 2). dl Teodor Negreu din **Ateaş**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). dl Emil Frater din **Salonta-Mare**. / 5). dl Tabăra Mihai din **Tărian**.

Pentru vite cornute, Medalie de aur: 1). Oraşul **Oradea-Mare**. / 2). Episcopatul romano-catolic din **Oradea-Mare**. / 3). Ferma contelui Tisza din **Ciegod**. / **Medalie de argint**: 1). Comuna **Toboliu. /** 2). Văduva lui Zoltán Bessenyei din **Ghioroc**. / 3). Domeniul Abația de Melch din **Marghita**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din **Episcopia** Bihor. / **Medalie de bronz**: 1). Comuna **Giriş**. / 2). Comuna **Salonta Mare**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din Episcopia Bihor. / 5). dl Ignaţie Grünfeld din **Oradea-Mare**.

De asemenea, s-au premiat cu bani, din suma de 8.000 lei, dată în acest scop de Ministerul de Domenii, animalele următorilor proprietari: :

Cai: 1.500 lei, armăsar, proprietatea dlui T. Bodea din **Păuşa**. / 1500 lei, iapă, proprietatea dlui Alexandru Soos din **Tileag**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Francisc Folkman din **Palota**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Vasile Gitea din **Toboliu**. / 1.000 lei, mânz (armăsar), proprietatea dlui Teodor Filip din **Giriş**.

Vite cornute: 1.000 lei, taur, proprietatea dlui Moise Durgheu din **Giriş**. / 500 lei, taur, proprietatea dlui Ludovic Köteles din **Tinca**. / 1.000 lei, vacă, proprietatea dlui Edmond Slavic din **Cefa**. / 500 lei, junincă, proprietatea văduvei lui Alex. Gencsy din **Oradea-Mare**. / Judeţul Bihor a dat, în scopul premierii animalelor, suma de 10.900 lei, din fondul Zootehnic Judeţean, din care s-au premiat animalele, proprietatea următorilor domni:

Pentru cai: Lei 800, armăsar. proprietatea dlui Ştefan Nagy din **Sântimreu**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Petru Hurghoi din **Nojorid**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Francisc Lukács din **Telechiu**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Francisc Borbély din **Săcueni**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Alexandru Fernbach din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui T. Tincău din **Toboliu**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Alex. Suciu din **Diosig**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Iacob Osvald din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Vasile Babău din **Giriş.** / Lei 600, mânz, proprietatea dlui Francisc Borbely din **Săcueni**. / Lei 300, mânz, proprietatea dlui Mihai Sári din **Tărian**. / Lei 300, mânz, proprietatea dlui Alex, Fernbach din **Palota**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Iosif Kain din **Nojorid**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Ştefan

Hegedüs din **Diosig**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Coloman Horvath din **Simian**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**.

Pentru vite cornute: 500 lei, taur rasă symenthală, proprietatea dlui Iosif Fildan din **Cheriu**. / 300 lei, taur rasă symenthală, proprietatea dlui Gaspar Vári din **Fughiu**. / 300 lei, taur rasă symenthală, proprietatea văduvei lui Ioan Osváth din **Seleuș**. / 1.000 lei, taur rasă podolică, proprietatea dlui Ludovic Simon din **Filighiaz**. / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Ludovic Pénzes din **Episcopia**. / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Gheorghe Panea, **Oradea-Mare**. / 100 lei, vacă rasă podolică, proprietatea dlui Alex. Torda din **Filighiaz**. / 600 lei, junincă rasă symenthală, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**"[224].

1924: „Viaţa s-a scumpit enorm, aici, în **Oradea Mare**, de 2-3 ani încoace. Așa că, pentru a putea face față necesităților zilei, orice cetățean are nevoie de venituri mari… /

Duminică, 16 martie, vor sosi în **Oradea-Mare** mai mulți profesori universitari, pentru a ne convinge să întemeiem și aici o filiată a „Acţiunii Româneşti". Toţi cei ce simt românește sunt rugaţi să vină la această adunare românească Se va anunța ora şi locul întrunirii, / Vor lua cuvântul domnii profesori universitari Ciortea, Haţeganu, Cătuneanu etc. /

Calfa unui industriaş din **Bistrița** a furat patronului său suma de lei 60.009. Calfa a dispărut. Cercetările autorităţilor nu au ajuns la rezultat. Patronul a recurs la nu mijloc modern, rar obişnuit. A întrebat o vrăjitoare, care i-a spus

[224] *Vestul României*, Anul I, nr. 28, Oradea 1923, p. 2

ca să plece la **Oradea-Mare**, acolo va găsi criminalul. Patronul a venit la **Oradea**, unde s-a constatat că hoțul a stat în **Oradea-Mare** şi că, descoperit fiind de un agent, au împărțit suma defraudată. / Agentul a fost pus în arest preventiv, dar calfa dispărut. Cercetările sunt în curgere. /

Luni, la orele 10 a. m., din ordinul dlui general de divizie Hanzu, Comandantul garnizoanei **Oradea-Mare**, dl colonel comandant al pieţei Bardossy, asistat de dl subcomisar de poliţie Ionescu, au închis cercul „Unirea", instalat cu câte-va luni înainte, în localul restaurantului „Pallace". Localul a fost sigilat"[225].

1925: „**Parohia și Biserica românilor greco-catolici din Oradea-Olosig**, de prof. Petre Dejeu. / În **Oradea-Olosig**, lângă țărmurii Crişului Repede, se înalță impozantul palat al Seminarului Unit, biserica şi parohia română greco-catolică. Privind aceste instituţii, cu trecutul lor de aproape 2 veacuri, având ele un rol important în crearea vieţii culturale româneşti de azi, cred a face un serviciu real istoriografiei culturale a **Oradei-Mari**, fixând pentru posteritate datele mai însemnate din trecutul acestor instituţii de cultură religioasă.

Pe locul bisericii, şi parohiei unite de azi **a Oradea-Olosig**, pe vremuri locuită de italieni, colonizați aici, era o parohie catolică de rit latin, închinată „Sfântului Egidiu". Parohii ei erau: Ioan şi Nicolae, la anul **1335**, Ştefan, Crăciun, la anul **1422**; Andrei, la anul **1460**. Pentru cheltuielile conciliului Tridentin (**1545-1563**), această parohie contribuie cu 3 florini aur. / **Calvinismul în Oradea-Mare** se începe la anul **1560**. / Biserica Sf. Egidiu, 10 ani de vreme (**1569-1579**), a fost sub stăpânirea calvinilor, servind de

[225] *Vestul României*, Anul II, nr. 23, Oradea 1924, pp. 1, 3

casă de rugăciuni, dar la anul **1579** ea fu predată iezuiţilor, aduşi, din Polonia, la **Oradea-Mare**, de către Ștefan Bathory, regele polonilor şi de fratele acestuia, Cristofor Bathory, principe al Transilvaniei. / **Iezuiţii, în Oradea-Mare,** calvinizată cu desăvârşire, în urma terorii pornită din Ardeal, avură de a suferi maltratări din partea calvinilor fanatici. Călugărul iezuit Barnabas Vass şi George Biro au fost dezbrăcaţi de haine şi bătuţi pe stradă de către calvini. Iezuiţii cumpărară o casă nouă, în jurul „Pieței Unirii" de azi, în care instalară o capelă pentru credincioşii din aceea circumscripție. Calvinii atacă, noaptea, acest edificiu, dărâmându-l, fără a fi fost cine să oprească opera distrugătoare a acestor fanatici duşmani ai biseticii catolice.

Sub conducerea iezuiţilor, aici, în clădirea veche de pe locul Seminarului român unit de azi, a învăţat carte celebrul mitropolit-primat maghiar Petre Pazmany (1570-1637): unul dintre cei mai geniali prelați ce i-a avut Ungaria de odinioară. / În anul **1588**, **călugării iezuiți sunt izgoniți din Oradea-Mare** şi din toată Transilvania. Mănăstirea lor din nou ajunge sub stăpânirea calvinilor. / **Pe vremea stăpâniri turceşti** (1660-1692), această biserică e dărâmată, în urma războaielor multe, mai ales că acest loc era un punct strategic foarte important pentru asedierea cetăţii. / Oştirile austriece, cari **au recucerit Oradea-Mare**, la anul **1692**, aduc cu sine şi pe iezuiţi. Pe ruinele mănăstirii vechi, ei ridică, cu mari greutăţi, una nouă. În această mănăstire, se înmormântează, la anul **1714**, mareşalul general Friderich de Lövenburg, fost comandant al **garnizoanei Oradea-Mare**, Locul unde zace coşciugul acestuia este eternizat cu o lespede de marmură, cu o inscripţie latină, fixată în peretele de est al bisericii seminariale de azi. Tot în această biserică este înmormântat pri-

orul iezuit Francisc Polentari. / **Iezuiţii sunt cei ce pun temelia învăţământului secundar în Oradea-Mare**. În claustrul iezuiţilor, pe vatra Seminarului Român Unit de azi, era o şcoală primară vestită, în care călugărul Adam Schmernitz, la anul **1718** preda şi materii de gimnaziu. Însă **gimnaziul numai la anul 1722 s-a înfiinţat,** cu introducerea mediei şi a sintaxei. Ordinul iezuiţilor, prin Bulla dată de către Papa Clemente XIV, la aul **1773**, se desfiinţează. / Averile iezuiţilor orădeni trec drept proprietate a „Fondului de Studii". Casa şi şcoala iezuiţilor devin evacuate. La anul **1777**, prin întemeierea episcopiei românilor uniţi cu biserica Romei, această casă devine locuinţă pentru canonicii români. Episcopul unit Ignatie Dărăbant stăruieşte, la curtea din Viena, pentru cedarea pe veci a acelei case pentru un Seminar român. Împăratul Leopold II, la anul **1792**, împlineşte cererea episcopului pomenit şi, astfel, în acest an, se deschid, pentru prima dată, porţile acestui seminar pentru tineretul român studios. / Tot pe intravilanul acestui Seminar se edifică o casă pentru parohia unită, întemeiată la anul **1796**. Matricule avem la această parohie deja din anul **1786**. / Clădirea seminarială, o casă slabă, cu parter, ameninţa cu ruinare. Deci ea e dărâmată și, pe locul ei, la anul **1846**, se ridică zidul cu un etaj din Parcul „Stefan Cel Mare" de azi.

Biserica Seminarială se clădeşte pe locul celei vechi, la anul **1858**, prin patronul ei, episcopia latină din localitate, care, la anul **1896**, construieşte frumoasa casă parohială de pe intravilanul seminarului. / Biserica seminarială, închinată Sf. Mare Martir George, la anul **1907** e renovată şi zugrăvită frumos, Tot în acest an, **s-a introdus în biserică iluminatul electric**. La serbările Maicii Domnului şi la praznice, serviciul divin se ţine în cea mai inten-

sivă strălucire de lumină a ălor 300 becuri electrice. / Tot în anul **1907**, s-a construit aripa nouă, cu un etaj, din curtea Seminarului, precum şi internatul Şcolii Normale, care, la anul **1913**, se prelungeşte în formă de dreptunghi cu doar trei laturi, prin măreţul palat al Academiei Teologice. / **Temeliile Academiei de Teologie greco-catolice** au fost depuse la anul **1913**, de către episcopul de vie memorie Demetriu Radu, însă a fost terminat, în urma războiului mondial, cu marile sacrificii aduse de bunul nostru episcop şi părinte sufletesc Valeriu Traian Frenţiu. Inaugurarea acestui sălaş de cultură s-a făcut la 30 octomvrie **1924**. / Acest Ateneu Cultural, încoronat cu bogată stră-strălucire din aureola „Romei Eterne", va trimite adevăraţi apostoli de-ai lui Crist, care, călăuziţi de geniul latinităţii, vor cultiva ginta neo-latină, plantată de împăratul Traian pe aceste plaiuri ale Daciei străbune"[226].

1933: „**Agru la Mărghita**. Organizaţia diecezană a Agru-lui, dorind o sărbătorire cât mai demnă a celor 19 veacuri de la Răscumpărarea omenirii, printre organizaţiile din provincie, a luat iniţiativa ca, în centrele mai însemnate, să facă aceste serbări, întocmind un program, de comun acord cu organizaţiile locale, care program, în linii generale, să conţină două predici în biserică şi o conferinţă religioasă afară de biserică. / Aşa, ziua de Sf. Nicolae a fost un praznic pentru inimoşii români din orăşelul de pe Bărcău, din ţara Biharei. În 6 decembrie a luat fiinţă, în **Marghita**, Agrul (Asociaţia Generală a Românilor uniţi). În preseară, sosesc delegaţii din **Oradea**: Preşedintele diecezan Dr. Gelu Egry, prof. Ioan Buta, Dr. G. Bulgăr, Părintele Ioan Chişiu şi Dr. C. Tămăian, primiţi de către inimoşii

[226] *Vestitorul*, Anul I, nr. 5, Oradea 1925, pp. 3, 4

mărghitani cu multă însufleţire. / În dimineaţa de Sf. Nicolae, clopotele bisericii îi cheamă pe românii uniţi la sfânta liturghie. La ora 10 şi jumătate, biserica spaţioasă era arhiplină. Liturghia se oficiază de către Părintele protopop Antoriu Bălibanu, ajutat de preoții G. Moodi, D. Hălmăgian, Gavriş, Ioan Chişiu şi Dr. C. Tămăian. Răspunsul îl dă întregul norod, sub conducerea **vestitului cântăreţ din Abrămuț Ioan Papiţiu**, iar la sf. liturghie a predicat despre „Biserica, continuatoarea operei de răscumpărare", Părintele C. Tămăianu. Lungul şir de cuminecări îl încheie impozantul grup al intelectualilor uniţi din **Marghita** şi trimişii Agrului Diecezan. / Era aşa de plăcut să citeşti, din faţa țăranilor noştri, impresia fericită ce li-o produce cuminecarea în grup a intelectualilor noştri. / După Sfânta Liturghie, tot norodul s-a dus la şcoala primară, unde s-a ţinut adunarea generală de constituire a **Agrului Marghita**. / Şedinţa începe cu invocarea ajutorului Împăratului Ceresc, apoi ia cuvântul dl avocat Iosif Mihuţiu, care spune, între altele, că românii uniţi din **Marghita** primesc un cadou frumos de la Sf. Nicolae: înfiinţarea Agru-lui. / Mulţumeşte delegaților de la centru, pentru dragostea şi interesul ce îl poartă fraţilor mai mici din Marghita şi promite că vor munci, în spiritul statutelor, pentru introducerea lui Hristos în viaţa individuală, familiară şi de Stat. / Dă, apoi, cuvântul dlui prof. Ioan Buta, care ţine o admirabilă conferinţă despre „Isus aşteptat şi Isus sosit". Conferinţa culminează în întemeierea bisericii, în lupta ce o duce ea, de-a lungul veacurilor, în realizarea profeţiei Mântuitorului, că adică nici porţile iadului nu o vor birui, fiindcă deasupra ei veghează însuşi Hristos, care o poartă triumfătoare peste valurile năprasnice alor 20 de veacuri. / Conferinţa a avut marele dar de-a deştepta multă încredere în sufletul cre-

dincioşilor. / Din nou ia cuvântul dl avocat Iosif Mihuţiu, care propune următorul comitet: Preşedinte: Dr. I. Dumbrăviceanu, notar public, / vicepreşedinţi: dl judecător Bălibanu şi dl secretar de plasă C. Potoran; / secretar: Ioan Silaghi, / casier: A. Chelemen. / Adunarea generală îi proclamă aleşi cu unanimitate. / Programul se completează cu câteva recitări, bine executate de elevii şcolii primare, şi cu frumoasa şi dramatica declamare a harnicului învăţător G. Bara. / De încheiere, preşedintele Agru-lui diecezan, Dr. Gelu Egry, mulţumeşte mărghitanilor de însufleţirea cu care au primit înfiinţarea Agru-lui şi îi roagă să păstreze în inima lor credinţa tare, ce li-o aduce de la **Oradea**, credinţa faptelor nobile şi a vieţii nepătate, cu atât mai vârtos că numai această credinţă va întări neamul şi patria, numai această credinţă va contribui la slava Bisericii noastre. / Solemnitatea adunării a ridicat-o mult impozantul număr de credincioşi, veniţi din satele din jur, sub conducerea preoţilor: D. Hălmăgianu, G. Moodi, Gavriş, C. Man, A. Terdic, V. Boşca, şi-a învăţătorilor: Al. Rudolf, N. Cosma şi I. Gal. / Încheierea programului s-a făcut prin cântarea Înseratului (vecerniei), la care Părintele Ioan Chişiu a predicat despre „Măreţia Bisericii Lui Hristos". „Să dea Bunul Dumnezeu ca sămânţa să fie căzută în brazdă bună ca Agru-ul din Marghita! Vivat, Crescat, Floreat, spre slava lui Dumnezeu şi întărirea Patriei! / Ion Micu Clain"[227].

1934, mărturia învăţătorului **Gheorghe Pteancu**: „Dornici de muncă în ogorul naţiunii, după trei ani de studii, ne cerurăm locuri pentru candidare. Au urmat o mulţime de greutăţi. Fiind recomandat de guvernul diecezan să candidez la **Leta Mare**, am fost refuzat de către popor, ca

[227] *Vestitorul*, Anul IX, nr. 24, Oradea 1933, p. 8

nefiind apt pentru cantorat, deşi biserica avea cantorul său. La fel am fost respins şi la **Nyiradony**, unde concursesem tot la recomandaţia superiorității diecezane. Cu mare greutate, apoi, am ajuns la post în **Borleşti**, de unde guvernul diecezan a transferat pe antecesorul meu, pentru a-mi face loc şi fiind acesta suplinitor. Aici nu am găsit mare dragoste, pentru că poporul spunea că dânşii sunt săraci, nu pot susține pe un învăţător aşa bine îmbrăcat. În urmă, după multă tocmeală, protopopul mi-a predat cheia locuinţei, la şcoală locuia cantorul, fiind apreciat, pe acele timpuri, singur cantorul. / Acest post mi l-am ocupat la 13 noiembrie 1886. Numărul elevilor era aproape 100, înghesuiți într-o singură sală, deoarece comitetul şcolar a luat măsuri să nu se încălzească două săli de clasă. Rechizitele școlare erau câteva tăblii de perete, tabla de scris şi creta, elevii în total aveau 4 abecedare, din care ceteau, fără să cunoască literele. Am adunat abecedarele de la elevi şi am format, din toți, o clasă, cu care am început munca prin scris-cetit. Părinţii s-au revoltat, din cauză că am luat abecedarele de la copii, amenințându-mă că, dacă nu le instruiesc copiii din carte, nu-mi vor da plată, alţii s-au plâns protopopului, spunând că elevii nu învaţă, ci numai fac la tablă nişte desemne... Fiindcă eu lucram după o metodă pe care nu o cunoșteau sătenii, protopopul i-a mângâiat cu aceea, ca să mă lase să continuu cum ştiu eu şi, acuşi, la examenul mic, din luna februarie, dacă nu voi produce rezultat, o să ia măsurile de cuviinţă. Acuşi, la acest examen, văzând părinții cum copiii lor ştiau scrie şi ceti cu litere mici, s-au mirat foarte mult, spunând cum, fără cărți, numai cu ajutorul tăblii, a putut ajunge astfel de rezultat. Atunci, din inițiativa lor, s-au decis să-mi majoreze salarul anual, de la 63 florini, la 100, şi să cumpere, din casieria bisericii, cărţi

tuturor copiile, judecând că, dacă fără cărţi au ştiut ajunge copiii la aşa frumos rezultat, cu atât mai mare pot să ajungă având şi cărţi. Se poate închipui mirarea şi mulțumirea părinților, când, către finea anului şcolar, dintre cei mai talentaţi au ştiut să recite, în biserică, „Tatăl nostru", „Crezul" şi să citească chiar şi „Apostolul". / Creştea şi râvna mea de lucru, odată cu primele progrese recunoscute de cei cărora le eram dedicat pentru viaţa-mi întreagă. Mai mare bucurie şi mai nobil imbold la muncă nu-mi era altul, cât acela de-a auzi că acei ţărani, care protestau şi erau contra venirii mele în **Borleşti** se făleau cu învățătorul lor cunoscuţilor din alte sate.

Locuitorii din comuna **Pomi**, în urma succeselor realizate în **Borleşti**, îmi ceruseră în repetate rânduri să merg de învăţător în comuna lor. Despărţirea-mi de borleşteni mi-a rămas neştearsă. / În cumuna **Pomi** am avut ocazia de a cunoaşte pe marele luptător, Dr. **Vasile Lucaci**, pe atunci **profesor în Satu Mare**. El venea regulat, săptămânal, prin comuna Pomi şi mi-a sugerat o cale puternică de activitate românească ,prin Asociaţia învăţătorilor. Reuniunea învăţătorilor a luat fiinţă prin anul 1881, ţinându-se prima şedinţă în comuna urbană **Carei**, iar a doua, în comuna **Pomi**. În timpul acela, fostul meu profesor, Dr. Augustin Lauran, ajuns de director al şcolii normale unite din **Oradea**, se declară că, **din Oradea şi până în Borleşti**, nu a întâlnit cor mai bine organizat ca pe al meu, ceea ce putusem realiza prin o voinţă fanatică de lucru şi mie îmi era o surpriză, când îmi aduceam aminte că chiar slaba mea ureche muzicală mă făcuse să am rezerve, la început, faţă de şcoala normală. / După o activitate plină de amintiri plăcute, în comuna Pomi, în anul 1887, am fost ales învăţător în comuna urbană **Carei**. În Carei, am găsit o şcoală

cu o sală de clasă cuprinzând 80 elevi, în anul prim. N-a trecut mult timp şi a fost nevoie de încă o sală de clasă, deoarece a crescut numărul elevilor la 140. Acuma aveam elevi nu numai români, ci şi romano-catolici şi reformaţi. De altmintrelea, românii din jur mă onoraseră cu educaţia copiilor lor. În anul 1890, s-a deschis şi a doua sală de clasă, iar în anul 1906, s-a deschis şi a treia, în care, apoi, s-au grupat toate fetele. / Dintre elevii claselor conduse de mine, ajunşi în viaţă la o poziție mai însemnată, pot să amintesc pe următorii: Ilie C. Barbul, Vasile Barbul, Nicolae Barbul, Vasile Simon, Gavrilă Barbul, Eugeniu Barbul, Gheorghe Barbul, Dr. Emil Lobonţ, Dr. Gelu Egri, Aurel Egri, Dr. Cornel Pop, Aurel Pop, Dr. Nicolae Dărăbant, Vasile Şuta, Ludovic Vida, Dr. Grigoriu Pop, Dr. Ioan Gherman, Silviu Tămaş, Dr. Al. Pteancu, Vasile Marchiş, Gheorghe Pteancu, Ioan Raţiu, Mihai Prunar, pensionar, Silaghi Nicolae, Codrean Ioan. / În comuna **Pomi**, am avut ocazia rară de a primi în şcoală, ca asistenţi la examen, pe lângă Dr. Vasile şi Constantin Lucaci, pe aristocratul Nicolae Ujfalussy, fost prefect în judeţul Satu Mare, apoi guvernator în regiunea Caraş-Severin, cum şi pe subprefectul judeţului Satu Mare, Ludovic Ujfalussy; prim-pretorul plăşii **Seini**, Robert Eötvös. După ce răspunsurile elevilor, la întrebările puse în limba română, i-au surprins de felul cum elevii ştiau să înţeleagă textul greu, cu atâtea latinisme, pe care ei le ştiau şi aplicau foarte uşor, acest guvernator, la finea examenului, a adresat elevilor cuvintele următoare, ce ţin locul unor proroci: „Nu va pieri românul niciodată, căci dacă, din şcoala primară începând, învaţă sârguincios şi înţelege un stil aşa de greoi, viaţa-i este asigurată". De altcum, acest om avea cădere să judece rezultatul, pentru că poseda limba română la perfecţie.

În anul 1907, vine draconica lege „Aponiană”, conform căreia autorităţile şcolare nu permiteau nici chiar salutul în limba română. Primeam dese reproşuri că nu mă supuneam. Era de a mea demnitate a răspunde cu o demisie, care mă scutea de umilinţă. Astfel, am ajuns să devin pensionat, în anul 1909, fiind nevoit a-mi câştiga pâinea în calitate de casier la filiala băncii „Bihoreana”. În acest timp, interveni o mare frământare pentru români, datorită infiinţării episcopiei Haidu-Dorogului, îndeosebi prin schimbarea calendarului, producându-se o mare turburare chiar în sânul aceleiaşi familii, căci se încurcau sărbătorile şi posturile. / În acest timp, pregătirea spiritelor în jur se făcea prin sufletul devotat al marelui luptător Dr. Vasile Lucaci, în jurul căruia ne adunam, în secret, şi făceam proteste în scris la Roma. Sosind epoca războiului dezrobirii, prin regiunea noastră se strecurase o româncă din vechiul Regat, doamna Stoica, aducându-mi vestea despre pregătirea de război, trimisă de către Dr. Vasile Lucaci, care se afla dincolo. Această femeie la **Bistriţa** fiind arestată, am fost şi eu, ca unul ce vorbise cu o spioană, de asemenea arestat. Unde am stat din 6 septembrie 1916, până la 17 mai 1917, când am devenit liber, după îndelungi procese.

În închisoare, am convenit cu preotul, cantorul, primarul şi curatorul, cum şi cu mai mulţi fruntaşi din comuna **Răşinari**. Toţi purtam doar vina că nu am vândut conştiinţa nimănui. Toţi fusesem crescuţi în evanghelia suferinţei, toți credeam orbeşte în mântuirea acestui neam. Credinţa însuşită în şcolile în care învăţasem. Deși timpul despărțirii de băncile şcolii era lung, în sufletele noastre trăia acelaşi dor de libertate, care, din ceas, în ceas, devenea realizabil. / Odată trecută epopeea războiului, şi românii în posibilitatea de a-şi dicta siguri de soarta lor, m-am întors cu

duioşie pe meleagurile localităţii unde învăţasem şcoala, la **Oradea**. Aici am avut cinstea să fiu ales de director-învăţător la şcoala primară din strada Holban; la anul, director controlor al tuturor şcolilor primare-comunale din acel oraş.

Retras la **Carei**, în anul 1922, am primit conducerea şcolii primare de stat, în al cărei serviciu am stat până în 1927, data trecerii, din nou, la pensie, având, în total, un serviciu de 50 ani în slujba şcolii românești. / Atât sărbătorirea-mi din 1927, cum şi cea din 1934, a şcolii normale unite din **Oradea**, a mea, la 50 ani de activitate, iar a şcolii la 150 de viaţă, sunt momente neuitate în viaţa mea. Evenimente pe care destinul le-a lăsat să aibă loc după unirea tuturor românilor. Ele arată că ideile pentru care se năzuia: lumina, cultura, libertatea şi dreptatea trebuiau împlinite. Noi, bătrânii, lăsăm tinerilor doar o rugăminte: Templul sfânt, la care ne-am adăpat atâtea generajii, în colţişorul acesta de ţară, să fie păstrat cu adânc respect, / Carei, la 11 iunie 1934, / **Gheorghe Pteancu**, / director învăţător în retragere"[228].

1934: „Reuniunea Sf. Maria din **Oradea** şi congregaţiile şcolare şi-au ţinut, ca de obicei, şi anul acesta, adunarea generală împreună, duminecă în 17 iunie, în cadrul unei festivități frumoase. După deschiderea adunării generale, prin Reverendisimul Gheorghe Maior, preşedintele bisericesc al Reuniunii Sf. Maria din **parohia Olosig**, s-au citit rapoartele de activitate ale fiecărei organizaţii aparte. / Din raportul Reuniunii „Sf. Maria" apare că această Reuniune a lucrat, şi anul curent, în două secțiuni foarte active: / **a).** Secţia paramentelor, condusă de doamnele Aloisia

[228] *Vestitorul*, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934, p. 12

Maior şi Maria Gruescu, a lucrat, în fiecare marţi, în atelierul secţiei de la episcopie. Au confecţionat, în acest an: 2 ornate arhiereşti (unul pentru capela Nunțiaturii din Bucureşti, altul pentru capela episcopală din **Oradea**), 6 ornate preoțeşti şi 4 diaconale (brocat aur) pentru catedrală, 3 ornate preoțești şi 2 diaconale pentru parohia **Olosig**, au reparat 3 odăjdii preoțeşti şi două diaconale, pentru capela Seminarului teologic **Oradea**; i sau mai confecţionat alte odăjdii preoţești: unul pentru capela **Ioşia**, unul pentru capela de la Închisoarea Statului; două pentru capela din Oraşul-Grădinilor (unul brocat aur, altul alb); apoi pentru parohiile din dieceză: două odăjdii, la **Hurez**, două la **Petreu**, două la **Moftinul-mic**, câte unul pentru **Racova** şi **Derna**, şi trei pentru bisericile sărace. S-au confecţionat 400 antimise noi, cosacrate de Excelenţa Sa episcopul Dr. Valeriu Traian Frenţiu întru amintire Anului Sfânt. / O altă serie de ornate s-au confecţionat: un rând ornate arhiereşti, pentru capela episcopiei, şi s-a reparaţ unul. tot pentru aceeaşi capelă, 4 ornate roşii, pentru biserica din Calea-Mare, **Hotoan** şi **Ioșia**; două ornate pentru doi preoți. / S-au mai confecţionat diferite coperitoare pentru altare, proscomidiere, potire etc. Acum sunt în lucrare, pentru capela Colegiului român din **Roma**, un ornat arhieresc, 6 preoţeşti, două diconale şi diferite coperitoare de altar, proscomodier şi două garnituri pentru potir. Această muncă uriaşă a putut fi îndeplinită numai prin zelul şi hărnicia doamnelor şi domnişoarelor din această secţie, între care amintim pe: doamna prezidentă Aloisia Maior, doamna magazioneră văduva Maria Gruescu-Frenţiu, apoi doamnele Terezia Sălăgeanu, Maria Stan, Maria Dr. Chirvai, Elena Domocoş, Maria Gocan, Veturia Văleanu, Elena Lemac, Irina Rareşiu, Aurelia Barna, E. Bârsan, M. Buzaş,

M. Chira, E. Login, L. Bara etc. / **b).** Secţia „Caritatea" a desfăşurat o frumoasă activitate, cu prilejul sărbătorilor Crăciunului şi al întâii cuminecări a copiilor de la şcolile primare. / La Crăciun s-au colectat 35.277 + 6.155 lei, din dobânzi, din care sumă s-au distribuit copiilor săraci 115 perechi ghete, 23 paltoane, 30 rânduri haine pentru fetiţe, 20 rânduri pentru băieţi, 115 perechi ciorapi. Au ostenit pentru colectă domnişoara Lucreţia Frenţiu, doamnele Dr. Hica, Dr. Filip, Dr. Găldău, domnișoara El. Tămaş şi T. Sălăgeanu. / La cuminecarea copiilor au fost îmbrăcaţi complet peste 30 de copii (din 140) şi li s-a servit tuturor un dejun, tot din sursele Reuniunii. / **c).** În cursul acestui an, a început a funcţiona, din nou, secţia pentru înfrumuseţarea bisericii, în două sub-secţii: la biserica **Catedrală** şi **Olosig**, urmând, în serie, câte două doamne, în fiecare săptămână, şi împodobind altarul şi icoanele cu flori, şi supraveghind curăţenia sfântului lăcaş"[229].

1935: „**Un monument lui Mihail Pavel**. Este de datoria noastră, a tuturor care am beneficiat, în vreo formă, pe urma operelor şi a spiritului mare al nemuritorului episcop Mihail Pavel, ctitorul şi binefăcătorul neîntrecut al aşezămintelor noastre culturale din **Beiuş** şi **Oradea**, să contribuim, cu obolul nostru, la ridicarea statuii marelui mecenate, alături de celelalte figuri măreţe ale Bihorului. / Faptele Vlădicului greco-catolic de Oradea-Mare rămân capitole de Biblie. Toată viaţa lui şi-a dedicat-o binelui poporului şi al bisericii sale, casa lui a fost casa năpăstuiţilor şi necăjiţilor, iar punga lui, la îndemâna tuturor celor lipsiţi. Episcopul Pavel a rămas, toată viaţa lui, cu urechea

[229] *Vestitorul*, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934, pp. 10-12

aplecată la nevoile poporului din sânul căruia s-a ridicat, şi pe care l-a cinstit…

Mihail Pavel de Peteritye, episcop greco-catolic român de Oradea-Mare, s-a născut la **Recea** din Sătmar, la 6 septemvrie 1827. A studiat teologia în Seminarul „Sf. Barbara" din Viena, apoi în Ungvár şi Sătmar, funcționând, la început, ca paroh în **Apşa de jos**. În anul 1860, ajunge vicar foraneu al Maramureşului şi luptă pentru scoaterea românilor din **Sighet** de sub jurisdicţiunea episcopului rutean de la Muncaciu; în acelaşi an, ia parte la înființarea Asociaţiunii pentru Cultura poporului român din Maramureş. / La 1870, vicarul Pavel merge la Pesta, la Viena şi la Roma, spre a cere puternicilor dreptate şi liberă dezvoltare pentru poporul român, la 1871 este ales deputat dietal şi, la 11 septemvrie 1873, numit episcop de **Gherla**, de unde, la 29 ianuarie 1879, este trecut ca episcop al Oradei, până la moartea sa, întâmplată la 1 iunie 1902…

În **Oradea**, înzestrează biserica Catedrală, construieşte casele pentru Canonici, precum şi o şcoală primară română în Oradea; restaurează şi înfrumuseţează biserica şi clădeşte casa parohială din **Beiuş**, ajută şi susține, cu bani proprii, pe profesorii din **Beiuş**, să-şi poată trece examenele de calificaţie, le ridică salariile şi pune bază fondului lor de pensiune. Restaurează şi reclădeşte liceul din **Beiuş**, înzestrându-l cu toate cele de lipsă, şi ridică, alături de el, pomposul internat „Pavelian", apoi clădeşte şcoala, cu internat de fete pentru 100 copile, aparținătoare oricăreia din cele două biserici româneşti, bani cari valorează astăzi sute de milioane de lei"[230].

[230] *Vestitorul*, Anul XI, nr. 23, Oradea 1935, p. 152

1935: „În ziua de 19 mai, ora 5 p. m., în Sala festivă a Şcolii Normale greco-catolice din **Oradea**, a avut loc festivalul de fine de an, dat de Asociaţiile Agrului din parohia **Catedralei** şi **Olosig**. / În faţa unui numeros public, festivalul a fost deschis de corul elevilor Şcolii Normale. A urmat apoi cuvântul de deschidere, rostit de dl Dr. Savu Marta, preşedintele organizaţiei Agru **Parohia Catedralei**, şi conferința dlui Dr. Victor Gherman, preşedintele Agrului diecezan, care documentat a vorbit despre „Biserică şi naţionalism". Viu aplaudate au fost exerciţiile ritmice, corurile executate de elevele Institutului Natre Dame de Sion, precum şi ariile executate la vioară, cu acompaniament de pian, de către elevii Liceului „E. Gojdu". / Un punct foarte gustat al programului a fost fanfara Școlii Normale, care, dirijată de dl S. Haar a executat un potpuriu clasic şi altul naţional. / Festivalul a fost închis prin cuvântul dlui Dr. I. Hica, presedintele Agrului **Olosig** şi „Luminează-te, noule Ierusalime!", cor poporal. / În aceeaşi zi, la orele 11 a. m., Agrul parohiei **Olosig** şi-a ținut, la Seminarul greco-catolic, adunarea generală administrativă, iar Agrul parohiei **Catedralei** şi-a ținut aceeaşi adunare marţi, în 21 mai, orele 5 p. m., în Sala festivă a Şcolii Normale"[231].

1937: „Cu prilejul împlinirii celor o sută de ani de la naşterea lui Ion Creangă, memoria marelui prozator s-a împărtăşit de pioase comemorări pe întreg cuprinsul țării. O dovadă că opera lui trăieşte intens în sufletul generaţiei actuale. Nici **Oradea** noastră, cu o serie de instituţii de educaţie şi cultură, nu putea să rămână străină de un asemenea praznic. Inițiativa a venit din partea Şcolii Normale Unite, care, pe cât se pare, a fost, în timp, între cele dintâi

[231] *Vestitorul*, Anul XI, nr. 12, Oradea 1935, pp. 88, 89

pe întreaga ţară. Festivalul s-a dat în sala teatrului „Regina Maria", în după-masa zilei de 14 martie, în faţa unui numeros public, între care remarcăm prezenţa Î. P. S. S. Episcopul Dr. Valeriu Traian Frenţiu, precum şi o afluenţă mare de profesori şi elevi de la şcolile secundare din localitate, / Festivalul începe cu conferinţa dlui profesor de la Universitatea din Cluj, Dr. Sever Pop, care, în cursul unei ore, prezintă pe Ion Creangă, omul şi opera. Copilul din Humuleşti, mediul sătesc, strădania părinţilor ţărani, îndeosebi a mamei pentru a-şi învăţa copilul, Creangă, institutorul din Iaşi, prietenia cu marele poet Mihail Eminescu, cercul „Convorbirilor" sunt momente ce au fost trăite din plin, prin măiestrita evocare a distinsului conferenţiar. Disecarea minuţioasă şi subtilă ne vădeşte arta şi trăinicia operei lui Creangă. După ropotul de aplauze, urmează programul artistic. „Povestea unui leneş", scenetă interpretată de către elevii din clasa a IV-a ai şcolii de aplicaţie, ne face să gustăm o parte din savoarea povestirilor lui Creangă. Copiii se mişcă uşor, natural; adevăraţi mici artişti. Hărnicia institutorului Fr. Matia, dublată de pricepere, se vădeşte şi de astădată. Lecturi şi tablouri din „Amintirile" lui Creangă, interpretate de către elevii şcolii normale, ne redau câteva scene autentice din copilăria scriitorului. Un moment duios de impas: hotărârea părinţilor de a-l trimite mai departe, la şcoală, şi intervenţia bunicului David, cu vorbe cumpănite şi decisive, au mişcat adânc sufletele asistenţei. Remarcăm şi tabloul cu pupăza şi iarmarocul, cu nota lui de haz copilăresc. S-au achitat admirabil elevii: T. Bal, cl. VIII, prin o lectură clară şi nuanţată; Pefrușca, cl. VII, în rolul lui Ştefan (tatăl lui Creangă), Vezentan, cl. VII (David Creangă), Dragomir, cl. V (Ion Creangă), Domnişoara Manu (mama lui Creangă), Gâlgău, cl. VII (bă-

trânul târgoveţ din iarmaroc). A surprins plăcut şi recitarea elevului Ştefan Bălşianu, din cl. IV a şcolii de aplicaţie, cu poezia didactică din abecedarul lui Creangă „Nu lucrezi, n-ai ce mânca".

Partea a treia a programului cuprinde bucăţi muzicale. Corul elevilor de la şcoala normală, de sub conducerea dlui prof. Ambrosiu Iluţiu, pentru acest festival a pregătit „Cisla", de Ciprian Porumbescu, scenetă comică, ce a fost mult aplaudată. Corul s-a impus, şi de astădată, prin o tehnică ireproşabilă, prin un simţ dezvoltat pentru muzică, prin farmecul ariilor şi întreaga atmosferă românească a compoziţiei. Dl profesor Iluţiu a făcut o fericită alegere pentru această ocazie. Programa se încheie cu arii naţionale, cântate de către fanfara şcolii, dirijată de dl lt V. Macovei, executate cu gust şi secerând aplauze şi bisări bogate. Relevăm prestaţia muzicală a elevilor Şoş, cl. VIII, Vasil Vasile, cl. VIII, Gălgău, cl. VIII, Petruşca, cl. VII. Festivalul s-a încheiat la ora 19, într-o atmosferă bogată în impresii"[232].

1938: Printre contravenienţii la legea personalului românesc în întreprinderi, care au fost amendaţi, se numără şi„Magazin de Încălţăminte „Roth", Iosif Rippner, **Oradea**, cu lei 1.000; / Moscovits Andrei, mărunţişuri, **Oradea**, cu lei 500; / Cafeneaua și Hotel Astoria, **Oradea**, cu lei 2.000; / Mauriţiu Weintraub, acoloniale, **Oradea** cu lei 1.000; Farmacia la Crucea Albă, George Paacala, **Oradea**, cu lei 500; / Iosif Wurst, Haţiegan, coloniale, **Oradea**, cu lei 1.000; / Parfumeria Corso, Ana Farkas, **Oradea**, cu lei 500; / Drogheria Apollo, Ştefan Farkaș, **Oradea**, cu lei 500; / Labor s. a., **Oradea**, cu

[232] *Vestitorul*, Anul XIII, nr. 7, Oradea 1937, p. 66

lei 2.000; / Simon Berger & Co, **Oradea**, cu lei 1.000; / Cassa de păstrare civilă s. a. **Oradea**, cu lei 1.000; / Florăria Etelka Feker, **Oradea**, cu lei 500; / Ludovic Mezey & Co, comerţ de lemne **Oradea**, cu lei 500 lei; / Samson J. & Co., fost M. Neumann, Oradea, cu lei 500; / Unio, vopselărie și chimicale, **Oradea**, cu lei 500; / Hermann Klein, birou de expediţie, Oradea, cu lei 500; / Librăria Eclesia, **Oradea**, cu lei 1.000; / ica“ (Hangya) din Turda, Turda cu lei 1.000; Francisc Corbut, coloniale, **Oradea**, cu lei 500; / Farmacia „La Crucea de Aur”, **Oradea**, cu lei 1.000; / Postăvăria Szakely, **Oradea**, cu lei 1.000; / Iosif Horbatz, mode şi croitorie, **Oradea**, cu lei 1.000; / Cinematograful „Stella”, Teatrul Heyman, Oradea, cu lei 3.000; / Emil Rosenberg, mijlocitor oficial, **Oradea**, cu lei 500; / Peterfi Ignaţiu, comerţ cu piele și ghete, din **Oradea**, cu lei 500; / „Magazinul Malul Crișului”, Rosenzweig Leopold, **Oradea**, cu lei 1.000; / Librăria şi papetărie Emanoil Vidor ş. a., **Oradea**, lei 2.000; / Fraţii Helf, magazin de tricotaje şi galanterie, **Oradea**, cu lei 500; / Arta, magazin de mobile, **Oradea**, cu lei 500; / K. I. Debutsch ş. a., cu lei 3.000; / Klein Alexandru, export de ficat de gâscă, **Oradea**, ci lei 500; / Karalyos & Hersko, comerţ cu piele şi ghete, **Oradea**, cu lei 500; / Văduva lui Hoffmann Mauriţiu, Oradea, cu lei 5.000; / Jakob Edmund, transport mărfuri cu autocamionul, **Oradea**, cu lei 500”[233].

1938: „În anul acesta, Excelenţa Sa Dr. Valeriu Traian Frențiu a împlinit 25 ani de Episcopat și 40 de ani de când a fost hirotonit întru preot.„ / În **Oradea**, jubileul de 25 de ani de Episcopat s-a serbat cu mare fast, la 14

[233] *Universul*, Anul 55, nr. 185, Bucureşti 1938, p. 11

ianuarie, în prezenţa episcopilor noştri, în frunte cu mitropolitul **Blajului**, iar cel de 40 ce ani de preoție s-a sărbătorit, la 25 septembrie, în **Beiuş**, care e considerat de a doua reşedinţă a Episcopilor orădeni, marele Arhiereu, din prilejul acestui dublu jubileu, a fost sărbătorit la 30 octombrie, aducându-i-se omagii de recunoştinţă… /

Duminică, 30 octombrie, în biserica parohială din **Beiuş**, în cadrul liturghiei solemne, au fost hirotoniți întru preoți clericii absolvenți: Eugen Potoran, Vasile Chiş și Ioan Lucăcel, după ce primiseră sub-diaconatul şi diaconatul, miercuri, în 26 octombrie, în cadrul liturghiei arhierești, în **biserica catedrală din Oradea**…

Societatea de lectură „Sfântul Ioan Gură de Aur" a clericilor de la Academia teologică română unită din **Oradea**, în şedinţa de constituire, ţinută în ziua de 12 noiembrie 1938, şi-a ales pentru, anul şcolar 1938/1939, următorul comitet: / Preşedinte: Vasile Gavrișiu, an IV; / vicepreşedinte: Vasile Grama, an III; / notar I: Ilie Borz, an II, / notar II: Gheorghe Erdei, an II; / secretar de corespondenţă: Iosif Boia, an IV; / Casier şi bibliotecar I: Iuliu Rogojan, an IV; / bibliotecar II: Dumitru Pop, an Il, şi Ştefan Pintea, an II; / Controlori: Darius Man, an IV, Dumitru Dărăban an III, şi Andrei Pop, an II; / arhivar: Vasile Romocea, an IV; / **Comisia I literară critică**, preşedinte: Leontin Filip, an IV; / membri: Dumitru Pop, an III; / Gheorghe Chiorean, an II; / Gheorghe Silvăşan, an I; / **Comisia II critică**: Preşedinte Vasile Grama, an II; / membri: Vasile Puşcaş, an II; / Leontin Chișiu, an II; / Petru Anca, an I; / dirijor de cor: Ștefan Pintea, an II"[234].

1940: „Până miercuri, la ora 12 din zi, la **Arad** au

[234] *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 21-22, Oradea 1938, pp. 151, 156

sosit şi s-au prezentat la biroul de încartiruire, ce funcţionează la primăria municipiului, următorii refugiaţi din teritoriile cedate Ungariei: / Dr. Sofronie Sângeorgian, avocat **Oradea**; / Nicolae Nestorescu, şeful vămii **Oradea**; / Elena Zamfir, **Oradea**; / profesor Elena Economu, **Oradea**; / dr. Roman Tatian, avocat **Oradea**; / Ioan Călin, impiegat cfr **Bucovina**; / Ioan Igna, elev **Oradea**; / Petru Câmpean, monteur **Oradea**; / dr. Ioan Voştinar, profesor **Oradea**; / dr. Petru Gligor, avocat **Oradea**; / Dobre Lungu, pensionar **Oradea**; / Magda Bogdan, **Marghita**; / Dumitru Cora, grefier **Carei**; / Tirlea Ioan, funcţionar **Salonta**; / Iosif Tirlea, funcţionar **Oradea**; / Emeric Vaina, pensionar **Oradea**; / Ioan Raica, funcţionar **Oradea**; / Alexandru Doroş, notar public **Satu Mare**; / Gheorghe Rădulescu, funcţionar **Cluj**; / Perci Nicolae, impiegat cfr **Bucovina**; / Gavril Gordan, impiegat cfr **Oradea**; / Julian Barbu, impiegat cfr **Oradea**; / Lincă Marin, funcţionar cfr **Oradea**; / Gheorghe Dindelegan, funcţionar cfr **Oradea**; / Gheorghe Balaşiu, funcţionar **Oradea**; / Matilda Dumitrescu, **Oradea**; / doamna Eugenia Bossie, doamna Eugenia Teodorescu, ambele din **Oradea**; Gheorghe Cristea, funcţionar fiscal, **Salonta**; / Alexandru Preda, constructor **Oradea**. / În timpul zilei, a sosit noul val de refugiaţi, printre care şi câţiva ziaişti…

Ce povestesc refugiaţii de la Oradea. / Din puţinele convorbiri ce le-am avut cu refugiaţii din Oradea, am aflat că toată scursoarea orașului a năvălit, îndată ce s-a cunoscut sentința de la Viena, pe străzi, cu cocarde tricolore ungurești în piept, Ba unii, pentru a impresiona, s-au îmbrăcat în hainele cele mai rele, peste care au atârnat culorile ungurești. / Faţă de autorităţile româneşti şi faţă de

populaţie au început, îndată, să aibă atitudini agresive, recurgând la insulte şi loviri. / Simplii cetăţeni maghiari, erijaţi în păstrători ai ordinii, în agenţi de circulaţie ad-hoc, împiedicau populaţia românească să-şi transporte lucrurile sau să le ia cu ei în refugiu. / Marginile şoselelor ce ies din **Oradea** și duc spre **Arad** și **Beiuş** sunt pline de căruțe răsturnate, de mobilă împrăștiată și spartă, operă a populaţiei maghiare, care nu scapă niciodată prilejul de a face caz de civilizaţia ei. / Împuşcăturile sunt la ordinea zilei. Puţinii agenţi şi gardieni publici ce-au mai rămas nu pot menţine ordinea, iar între gărzile româneşti şi cele ungureşti nu poate fi nici un punct de colaborare comun, astfel că populaţia românească trăieşte ceasuri de mare îngrijorare, asemănătoare, oarecum, zilelor de restrişte din 1919, când **Oradea**, ca și alte orașe și sate din Ardeal, erau terorizate de bandele bolşevizate ale secuilor. / Un alt refugiat ne povestește că, asupra trenului plecat din Oradea, marţi, noaptea, pe distanța din capitala Bihorului, până la **Salonta**, necunoscuţi au tras, în mai multe rânduri, focuri de armă. Din fericire, în afară de spaima explicabilă, nimeni nu a fost rănit sau atins. / Şi povestirile continuă triste, jalnice, după cum vede fiecare lucrurile. În toţi stăruie, însă, regretul, durerea de a fi siliţi să îşi părăsească rosturile şi căminurile. / Să sperăm că timpul înapoierii fiecăruia la casa sa nu e departe”[235].

[235] *Universul*, Anul 57, nr. 247, Bucureşti 1940, p. 8

ORĂŞTIE

(Warasio, judeţul Hunedoara)

1360, august 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Blasiu, fiul lui Petru de **Hărău** (Harow, Hary, judeţul Hunedoara), sluga magistrului Nicolae zis Malach, nobil de **Uroiu** (Arjan, inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara), în numele stăpânului său, iar pe de altă parte Andrei, nobil de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), în numele său şi al magistrului Iacob, fiul lui Toma, tot de acolo, vărul său după tată, zisul Blasiu a mărturisit că Nicolae, stăpânul său, a primit 123 de mărci după socoteala de la **Orăştie** (Warasio, judeţul Hunedoara), de la magistrul Iasob, fiul lui Toma, şi de la Nicolae, fiul lui Andrei, pentru moşia **Tămăşasa** (Thamaspathaka, judeţul Hunedoara), aflătoare ca zălog în stăpânirea lor”[236].

1367, aprilie 3: Ladislau, arhidiaconul de Ugocea dă de ştire că, venind „comitele Cristian de **Orăştie** (Warasio, judeţul Hunedoara), în numele doamnei Margareta, fosta văduvă a răposatului comite Mihail de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), acum soţia sa, cu scrisoare de

[236] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 506, pp. 527, 528

împuternicire îndestulătoare… împotriva comitelui Solomon, tot de Sighişoara, în numele căruia s-a înfăţişat Mihail, fiul lui Laurenţiu, şi a arătat că sus zisul comite Mihail, soţul acelei doamne, prin testamentul său din urmă, a lăsat, cu limbă de moarte, o curte a sa, aflătoare în acea cetate, cu toate clădirile sale de piatră şi de lemn, aflătoare în acea curte, precum şi alte lucruri mişcătoare şi nemişcătoare, anume hainele sale cu bumbi şi podoabe de argint, preţuind 60 de mărci de argint bun, o cingătoare, preţuind 8 mărci de argint bun, 13 cai de herghelie, 21 vite de tras sau animale, 22 porci, 102 oi, 8 cai buni, dintre care unul a fost vândut cu 16 florini, 10 butoaie de vin, preţuind 60 de florini, 3 cruci de argint, având în ele lemn din crucea dătătoare de viaţă, de asemenea, arme potrivite pentru şase oameni, 38 stupi cu albine, 66 de maldăre de grâu, fiecare maldăr preţuind 4 florini, 7 jugăre de vie şi o casă de piatră, clădită în afara sus-zisei curţi, de asemenea o jumătate de casă, aflătoare în piaţă. / Dar sus-zisul comite Solomon a îndepărtat cu silnicie pe pomenita doamnă de la stăpânirea acelor curţi, case şi lucruri, şi nici nu s-a îngrijit să-i dea îndărăt sus-pomenitele bunuri şi lucruri, pe care toate le-a cerut acel comite Cristian comitelui Solomon, să le înapoieze sus-zisei doamne, la care lucru Mihail, fiul lui Laurenţiu, a declarat că acel comite Solomon nu poate face faţă. Drept aceea, noi am statornicit acelui comite Solomon ca soroc pentru a da socoteală, octavele sărbătorii acum viitoare a fericitului Gheorghe (1 mai)”[237].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „**Orăştie**, numit de saşi Bros, la o milă depărtare spre sud de Câmpia Pâinii, este aşezat pe râul Mureş. Pământul este nespus de

[237] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 218, pp. 341, 342

roditor, dând din belşug grâu, vin şi tot felul de poame; acolo, locuitorii sunt foarte îndatoritori şi se apropie mult, în privinţa portului şi a felului de hrană, de obiceiul şi deprinderea românilor, care locuiesc răspândiţi prin tot locul, pe câmpii pustii, de jur-împrejur, într-un fel de posesiuni ale lor, şi au o climă minunat de temperată. Iar în pădurile foarte dese trăiesc iepuri, căprioare şi cerbi, în mare mulţime, şi e mare belşug acolo de peştii cei mai buni.

De la amintitul oraş **Orăştie**, dacă înaintezi prin munţii împăduriţi, cam două mile, ai în faţa ochilor, deodată, o ţară ca şi nouă. Este o mică ţărişoară, în colţul cel mai îndepărtat al Transilvaniei, în care e aşezat oraşul **Haţeg**. Aceasta ţărişoară, despărţită de restul ţării, e înconjurată, de jur-împrejur, de dealuri şi munţi foarte înalţi, mai ales dinspre răsărit şi miazăzi, unde este o trecere foarte largă, spre Moesia, care se numeşte, în vremea noastră, Ţara Românească. Această regiune se întinde cam la opt mile, şi aproape chiar în centru este aşezat orăşelul numit **Haţeg**, după numele acestei regiuni. Acest orăşel e locuit de români, amestecaţi cu unguri.

În partea de miazăzi a acestei regiuni, mai apar, încă, şi sunt călcate în picioare, vastele temelii ale unui oraş, ce se întinde foarte departe, şi se văd pereţii năruiţi ai clădirilor. Locul se numeşte **Varheli**, ceea ce înseamnă „locul oraşului" (Corect: locul cetăţii). Aici, aproape în fiecare zi poţi să întâlneşti români, care răscolesc mormanele de dărâmături şi scot la iveală, din măruntaiele pământului, pietre scumpe şi medalii, atât de aur, cât şi de argint, şi felurite alte monumente antice"[238].

1564, Giovan Andrea Gromo: „**Orăştie**, oraş să-

[238] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 222, 223

sesc nu prea mare şi nici cu o poziţie tare, dar înfloritor şi cu viaţă negustorească, cu o cetate nu prea întărită”[239].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Acest oraş **Orăştie** nu este înconjurat nici de ziduri, nici de vreun val, ci e aproape ca un sat. Are, în mijlocul său, o cetăţuie, înconjurată cu un zid, dar slab. Aici locuieşte o populaţie ce-şi vede de negoţ. Oraşul este bogat şi înzestrat din plin cu tot felul de alimente şi de locuri bune pentru felurite chipuri de vânători, şi cu şoimi, şi cu câini pentru a urmări sălbăticiunile mari şi mici, şi nu mai puţin a pescui felurite soiuri din peştii cei mai buni, şi are clima cea mai prielnica pentru a da roade din belşug. Saşii numesc acest oraş „Broos” (de la Sf. Ambrozie, hramul bisericii) şi, după câte am putut afla, cum oraşul Sebeşul săsesc ajunsese aproape lipsit de locuitori, fie din cauza climei neprielnice, fie din altă cauză, saşii i-au retras numele de oraş şi l-au trecut **Orăştiei**, pentru toate bunătăţile ce au găsit în ea, mai ales pentru clima sa atât de binefăcătoare”[240]. „Oraşul **Orăştie** are 11 târguri sau sate parohiale. **Sebeşul** săsesc, altădată oraş de seamă al saşilor, acum însă nu mai e oraş, ci doar un târg mai mare, este aşezat la o depărtare de şapte mile de Alba Iulia, pe drumul dinspre Sibiu, pe un şes cu totul neted, între pâraie, în care trăiesc peşti foarte gustoşi şi din ale căror ape se formează un râu mare, ce înconjură oraşul din două părţi şi se varsă, mai jos de Alba Iulia, în Mureş. Drepturile sale orăşeneşti au fost trecute asupra **Orăştiei**, măcar că Sebeşul săsesc are înfăţişarea de oraş, şi cealaltă localitate (Orăştia), mai degrabă de sat, dar pentru faptul că este

[239] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 318

[240] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 340, 341

înconjurată cu ziduri frumoase şi puternice şi că şi mărimea şi înconjurul său se întind la cel puţin o milă şi jumătate. Are case bune, putând sta alături cu oricare oraş ale acestei ţări, are o catedrală prea frumoasă şi este foarte bine populat de negustori şi orăşeni civilizaţi, şi a fost întărit, mai înainte, de Castaldo; cealaltă aşezare e deschisă având doar un castel întărit şi nu are căzărmi, ci doar puţine clădiri civile, nu are atâţia orăşeni cu vază. În clipa de faţă, stau 5 sate parohiale sub jurisdicţia amintitului târg"[241].

1585, martie 31: „Principele Sigismund Báthory îi dăruieşte lui Moise Lugassi de **Orăştie** posesiunea **Tămaşasa**, din judeţul Hunedoarei, împreună cu casa nobiliară de pe ea, care a apaţinut, mai înainte, prepoziturii din Arad, precum o stăpâniseră antecesorii săi, cu condiţiunea ca, după moartea lor, moşia lui Martin Luka şi Aron Lugassi şi părţile de moşie de acolo să fie ale lui Moise Lugassi"[242].

1629, David Frölich: „Saşii urmează religia luterană şi bisericile lor sunt curăţate de idoli şi chipuri cioplite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** şi **Turda** şi împrejurimile acestora.

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) şi 12 juraţi sau asesori. Nu sunt juzi regeşti în toate oraşele, ci numai la **Sibiu**, **Mediaş**, **Sighişoara**, **Sebeş**, **Rupea**, **Orăştie**. Consuli se găsesc la **Sibiu**, **Sighişoara**, **Mediaş** şi **Rupea**.

---

[241] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 352, 352

[242] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. III, 1585-1592, Bucureşti 1931, p. 7

Portul bărbaţilor este la fel ca al ungurilor, totuşi le place ca hainele şi anteriile lor să fie mai bogate în lărgime. Şi unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arşiţa cea mai mare, haine căptuşite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoţii poartă o vestă purpurie, un brâu roşu sau albastru şi o mantie de coloare închisă, numită popular reverendă. Preoţii de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului şi a celorlalte produse, decât cei de la oraşe, care îşi primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la oraşe mai mari, în târguri. Principii hotărăsc, anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas".

Portul femeiesc nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mişcările şi numai la spate au ceva creţuri. Lasă descoperite ceafa şi gâtul, până la umeri. îşi acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit şi împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puţin, i se dezgoleşte pieptul, trezind în cei de faţă sau ruşine, sau dorinţe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparţin, în faţa curtezanilor, vânători de zestre, îi păcălesc. Nu-şi împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, asemănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit. Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă şi fără creţuri. Mai folosesc şi şube lungi de blană de iepure, fără altă faţă de deasupra. Nu-şi îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus", şişi acoperă capul cu o scufie roşie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât şi femeile foarte bătrâne îşi

înfăşoară capul şi într-o năframă subţire de bumbac”[243].

1661, Evlia Celebi: „Cetatea Sicevar (**Streisin-georgiu**). Ţine de Ardeal, dar şi împăratul german a aşezat în ea cinci sute de ostaşi. Proprietar i-a fost Rákoczi, cel ucis de către Seidi-Ahmed paşa. După moartea acestuia, a rămas în stăpânirea mamei sale (Suzana Lorántfy). Cetatea, situată la gura văii Streiu, într-un loc larg, este o construcţie rotundă, din piatră, cu bastioane şi e frumoasă. Prin şanţul cetăţii curge râul Streiu, iar noaptea, când zidul şi poarta cetăţii sunt luminate, e luminat şi şanţul cetăţii. Iată şi acum, pe o asemenea lumină, toţi duşmanii stăteau de pază, în cetate, şi se auzeau, din cetate, strigătele lor de alarmă: „Pa Jorj! Pa Jorj!” (invocarea Sfântului Gheorghe), în timp ce noi ne pomenirăm, deodată, la poalele cetăţii. Surprinşi, ne-am zăpăcit cu toţii şi ne-am temut că nu vom mai scăpa de aici cu viaţă, dar, deodată, prizonierii care se aflau în căruţe şi pe lângă căruţe au început să strige. Îndată ne-am revenit în fire cu toţii şi ne-am dat seama peste ce anume dăduserăm. Renunţând la prada noastră, am dat câte un satâr prizonierilor care strigau, tăind capetele celor care ne-au adus în locul acesta. Atunci, ţipetele şi văicărelile au încetat.

Pe când ne întrebam cum să facem, ca să ieşim din această încurcătură, unul din prizonierii noştri a grăit astfel: „Oastea voastră se află în apropiere de aici; dacă mă eliberaţi, vă conduc acolo, fără să aveţi nici o supărare; dacă nu vă voi duce acolo, să mă omorâţi şi pe mine, şi pe aceştia. Pe drumul pe care vă voi duce eu, nu se poate merge cu căruţele, dar este foarte aproape”. După ce a jurat, l-am pus călăuză, iar prada de pe cele şaisprezece căruţe am

[243] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 48, 49

aşezat-o pe caii dezhămaţi de la căruţe; la fel am procedat cu fetele şi cu băieţii, pe care câţiva tătari i-au pus pe caii lor. Oile le-am părăsit acolo, boii i-am luat cu noi, şi am mers, din nou, tot prin valea Streiului, timp de o jumătate de ceas, şi am ajuns, spre sud-est, pe o culme înaltă. / Pe când mergeam aşa prin pădurea deasă ce o acoperea, deodată, pe la miezul-nopţii, am văzut un foc mare. „Ce-o fi asta?", îl întrebarăm pe prizonier. „E **Orăştia**, zise el, pe semne că oastea voastră a atacat şi oraşul acela, dar, de aici, până acolo, drumul ţine două zile". Auzind acestea, ne-am liniştit. Dar în cetatea Sicevar, pe care am lăsat-o în urmă, s-a aflat că i-am omorât pe prizonieri. De aceea, toată noaptea, până dimineaţa, cei de acolo au slobozit o mie de focuri de tun, de s-au cutremurat şi cerul, şi pământul. De jur-împrejurul nostru erau prăpăstiile iadului şi aşa am ajuns, încă în acea noapte, pe malul râului Keşt (?). Acest râu izvorăşte din munţii Lipan şi se varsă în râul Streiu, care trece prin şanţurile numitei cetăţi Sicevar, şi, împreună cu acesta, se varsă, mai jos, în râul Mureş.

În noaptea aceea, am trecut peste acest râu, cu nespusă trudă, şi, mergând până dimineaţa, am ajuns, slavă lui Allah!, pe drumul principal, care duce la oastea musulmană, şi ne-am întâlnit şi cu câţiva soldaţi plecaţi după jaf, iar sub cetatea **Deva** am ajuns la oastea musulmană. Încă mai înainte, trimiseserăm în tabără trei mii de boi şi oi şi aceste vite au şi fost aduse, într-o zi, şi vândute cu o mie de piaştri. Când am sosit aici, am găsit banii gata. Am vândut, în târgul taberei, prizonierii şi prada adusă cu noi şi am câştigat, în total, şapte pungi de bani, pe care i-am împărţit frăţeşte cu tovarăşii mei, precum şi cu tătarii care ni se alăturaseră mai târziu. Smeritului de mine mi-au revenit patruzeci de piaştri şi un sclav.

Cetatea Deva. Când mergeam pentru cucerirea Oradei, Ali aga din Făget venise la cetatea Devei, ca să-l elibereze din prizonierat pe fratele său Lafi zade şi, o noapte, fusesem oaspeţii căpitanului. Atunci am descris-o. Acum, căpitanul cetăţii, supunându-se lui Ali paşa, serdarul, a venit la el cu daruri şi a făcut mult aliş-veriş cu soldaţii musulmani şi, astfel, a stat liniştit. Plecând de aici, am mers vreme de un ceas, spre miazănoapte, şi am ajuns la cetatea Orăştiei.

Cetatea Orăştiei. Deşi este supusă crailor Ardealului, totuşi se află în stăpânirea ungurilor-saşi. În ea aflându-se ostaşii împăratului austriac, aceştia nu capitulaseră, ci plecaseră, lăsând cetatea goală. De aceea, oraşul a fost ars. Cetatea, de formă rotundă, se află însă la poalele unui deal şi era puternică; şanţul ei era plin cu apă. Avea un oraş mare, împodobit cu tot felul de palate, hanuri şi biserici, încât era un oraş frumos, cu vii şi grădini, cu târg şi bazar. Când a fost ars, s-au găsit în el atâtea bogăţii şi provizii, încât ostaşii islamici s-au îmbogăţit şi s-au îmbelşugat”[244].

„**Oraşul Orăştie**. Este primul conac. I se spune cetatea Orăştiei. Această cetate bogată părea, acum, ceva mai reparată, iar judele şi căpitanii ei au venit să se închine, aducând, în semn de închinare, şi o sută de căruţe de zaherea. Ordia fiind îmbelşugată, toţi şi-au procurat zaherele din oraş”[245].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine

---

[244] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 543-545

[245] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 620

în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**"[246] . „După Cluj și Sibiu, toate celelalte cetăți și fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generațiile"[247].

1773, mai 27: „Împăratul Iosif II a sosit, în 27 mai 1773, la **Sibiu** şi a descins la hotelul care, de atunci, poartă firma la „Împăratul Romanilor". / Împăratul a venit pe la **Timișoara**, **Haţeg**, **Hunedoara**, **Deva**, **Orăștie**, **Alba Iulia**, **Zlatna**, și așa a sosit la Sibiu. / Pretutindenea mulțimea, care auzise povestindu-se multe despre bunătatea inimii acestui domnitor, îl aștepta de-a lungul drumului, cu rugări, plângeri și suplice scrise. / Nu mai puțin decât 19.000 de petiționi au fost predate împăratului Iosif II, cu ocaziunea, acestei prime călătorii a sale prin Ardeal, despre al căror cuprins împăratul se mai informa și din întrebările ce le adresa petenţilor. Pe români îi întreba românește, pentru-că învăţase câteva cuvinte românești. / Modul cum căuta împăratul Iosif II să străbată, cu mintea sa cea ageră, în toate durerile poporului de rând, îl putem înţelege din descrierea călătoriei sale prin părțile Mediașului, descriere făcută de protonotarul din **Mediaș**, Mihail Conrad de Heidendorf, care a fost dat împăratului în calitate de comisar-conducător prin acel scaun (district), cu misiunea să-i ex-

[246] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63
[247] Ibidem, p. 66

plice toate şi să-l informeze despre toate”[248].

1782, Johann Lehmann: „De la Deva, la **Orăştie**, este o poştă şi jumătate. Ceva mai departe de Deva, se trece peste un râu foarte mic, care adeseori se revarsă cu putere. Asemenea pâraie întâlneşti des. Rareori însă dai de un pod destul de trainic, ca să reziste unei revărsări oricât de mici. Acest râuleţ de la Deva se numeşte, dacă-mi aduc bine aminte, Cerna. Cam la 300 de stânjeni, mai departe, drumul Sibiului coteşte la stânga, după deal, depărtându-se de cel lat şi drept, care duce, peste deal, la Hunedoara. Drumul lat din urmă înşeală pe unii căruţaşi. Călătorul trebuie să observe bine această bucată de loc. Ţinutul de la Deva, la Orăştie, este încântător, pe deasupra e munte, apoi câmpie, pe stânga, în depărtare, Mureşul şi mai multe râuleţe, care, în cursul lor, străbat ogoare şi livezi roditoare, apoi ici şi colo este un vechi şi venerabil castel, numeroase sate, foarte arătoase, care sunt cu mult mai frumoase decât oricare sat de pe tot drumul de la Pressburg până aici; în faţă mândre înălţimi roditoare, care, fără să ajungă a fi dealuri, duc la mici văi cu livezi, pe care iarăşi le scaldă un alt râuleţ, în spatele minunatul ţinut din jurul Devei, maiestosul deal al cetăţii, care nu se înalţă ca un colos izolat, ci apare ochilor legat de dealuri mai mici. Pe la jumătate de drum, după ce treci pe mai multe poduri zdravene, trainice, frumoase, bine păstrate, peste râul repede Strei, ajungi la **Sântandrei** (inclus în Simeria, judeţul Hunedoara). Aici se plăteşte familiei contelui Haller taxa de pod, câte 1 creiţar şi jumătare de fiecare cal. O taxă foarte mică, dacă te gândeşti la primejdia de care te feresc aceste poduri. La Sântandrei îţi poţi potoli foamea şi setea.

[248] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 74

La o jumătate de ceas mai departe, ajungi la un mic sat militar românesc, **Spini** (comuna Turdaş, judeţul Hunedoara). Are 50 de case noi, frumos aliniate şi curat ţinute. Comanda o are un locotenent. Drumul este cum l-a lăsat natura. De aici, ajungi la **Orăştie**, sus, pe o înălțime plăcută, apoi cobori, printr-o pădurice încântătoare. **Orăştie** este primul din cele şapte oraşe din Transilvania, care, prin adaosul sufixului de Burg (cetate) a dat Transilvaniei numele de Siebenbürgen. **Orăştie este un oraş liber**, este administrat de consiliul orăşenesc, subordonat județului de scaun, are ceva peste 300 de case. În ea locuiesc oameni de toate limbile şi naţiunile din toată Transilvania. Cea mai mare parte dintre locuitori sunt unguri. Celelalte naţiuni au drepturi şi privilegii egale. Biserici sunt aici: a franciscanilor, una luterană săsească, una reformată şi una armenească. Tot aici întâlneşti primii saşi. În satele de pe dreapta şi de pe stânga, locuiesc mai mulţi dintre aceştia. Îşi au portul naţional propriu, care-i cunoscut. Toţi vorbesc foarte frumos nemţeşte şi, de asemenea, limba lor săsească, de asemenea, bine ungureşte şi, cei mai mulţi, şi româneşte. **Femeile din Orăştie** şi împrejurimi au un fel de a se purta plăcut şi nesilit, în relațiile lor cu lumea cealaltă, sunt îngrijite în îmbrăcăminte, ţin curat în casă şi se respectă mult, ceea ce se observă de la întâia privire. Se gătesc, în general, chiar şi la țară, fără a se sulemeni. Orice fel de sulimanuri, ori de care ai întrebuința, nu pot imita culoarea naturală, atât de plăcută şi încântătoare, care străluceşte pe fata săsoaicelor de rând...

În oraş, sunt multe hanuri, cele mai bune sunt la berar şi la tabacciul Matias. La amândouă eşti bine servit. Bisericile săseşti sunt, în cea mai mare parte, vechi cetăţi. În toată Transilvania nu sunt decât foarte puţine mănăstiri..

Evrei nu sunt deloc aici... / Națiunea saşilor din Transilvania, care, după cum se stie, trăieşte după o constituţie, legi şi obiceiuri proprii, este cunoscută aproape tuturor cititorilor revistei „Ungrisches Magazin". Deoarece acum se lucrează la unificarea constituției săsești, cu acea a celorlalte națiuni conlocuitoare ale Transilvaniei, pentru ca această ţară să poată fi cârmuită în chip unitar, sunt de prisos orice observaţii, în aşteptarea constituției celei mai noi.

Atât doar: caracterul şi obiceiurile națiunii se deosebesc hotărât de caracterul şi obiceiurile tuturor oamenilor care locuiesc în ţările ereditare cesaro-crăieşti. Când intri într-o judecătorie săsească, ai crede că te afli, cu adevărat, în Saxonia electorală: mersul, manierele, stilul arhitectonic, dialectul (ceva mai curat decât în Saxonia electorală), măsura la mâncare şi băutură sunt ca în Saxonia electorală. Această națiune e tot aşa de cuminte, strângătoare şi harnică, mai ales la țară, are acelaşi farmec plăcut, care îi distinge pe cei din Saxonia electorală, şi tot specificul, care îl face pe străin să fie mai prudent față de partea mai puţin luminată a naţiunii. În afară de limba curat germană, saşii din Transilvania se folosesc de o vorbire proprie, care este numită, în această țară, limba săsească propriu-zisă. Aceasta se aseamănă, pe departe, cu graiul plattdeutsch. Națiunea este atât de legată de această limbă, prin obiceiuri consacrate chiar de ea, încât, când sunt în prezența a doi saşi, trebuie să vorbească între ei săseşte, chiar dacă de față mai este cineva, care nu cunoaşte această limbă. Această limbă nici nu se tipăreşte şi nici nu se scrie.

În oraşele săseşti, alături de marea bogăţie a câtorva, stă sărăcia cu mult mai mare a maselor largi. Bogătaşii îşi dau banii numai pe dobândă sigură, nu îndrăznesc să-i pună în comerț. Săracul rămâne, mai departe, la ocupaţiile

lui obişnuite, nici n-are putere destulă să încerce altele, născocite de curând. Ţara este astfel nevoită să aducă toate aceste lucruri noi din străinătate. Deci, de risipa bogătaşului, trag folos străinii. Dacă un om harnic şi cu cap ar vrea să facă încercări noi, nu ar găsi sprijin, pentru că experienţa nu oferă o siguranţă destul de verificată. La ţară e mai bine. / De la Orăştie, la **Sebeş**, este o dublă poştă mare"[249].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe ţăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționa-

[249] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 574, 575

rilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de ţărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele

trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă

pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din

Galda de Jos, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a jude-

ţului, bineînţeles cea românească, bărbaţi, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fie-

care trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişti**or sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişti**o**rului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-acolonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe

grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[250].

1848: **„**Așa a înaintat micuța noastră oaste în fața puternicei forțe imperiale. Dar cu greu ar fi putut să avanseze, dacă soldații noștri nu ar fi ridicat Benczencz (**Benzen**), unde au fost atacaţi de olahi… ai noștri se îndreptau spre Szaszváros (**Orăștie**), și neștiind că orașul fusese ocupat de români, au văzut cu uimire că, îndată ce s-au apropiat, au fost întâmpinaţi cu foc dinspre sălciile de la capătul orașului"[251].

1896: „Sâmbăta trecută s-a petrecut, în **Orăștie**, în sânul concetățenilor noștri sași, o scenă vrednică la toată întâmplarea a fi scoasă la iveală, putând trage din ea bună învățătură și noi, românii. Iată de ce e vorba. / Despărțământul din **Deva** al reuniunii de maghiarizare a numelor de munți şi locuri, E. K. E-ul, cârmuit din **Cluj**, poftise pe despărțământul de la **Orăștie** al „Karpatenverein"-ului, reuniune cu scop ştiinţific-cultural, să facă împreună o excursiune spre Şibișel, pe 28 iunie. Pentru a pregăti lucrul, veniseră, cu 3 zile înainte, câțiva unguri fruntași, din **Deva**. Saşii „bătrâni" s-au arătat aplicaţi și, sub anumite condiții, au primit să facă excursiunea. Domnii din Deva s-au dus mângâiați. Lucrul însă avea să fie adus în ședința despărțământului din loc, ca acolo să se ia hotărâre în acest înțeles.

---

[250] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

[251] Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 177

/ Azi, săptămâna, s-a ţinut şedinţa. „Bătrânii" au făcut propunere pentru facerea excursiunii, cu ungurii. În saşii tineri, însă, s-a ridicat mândria naţională şi, cum pe ei nu-i întrebase corteşii din Deva, s-au declarat, din capul locului, contra excursiunii cu o reuniune ce nume poartă cultural, dar încolo e o reuniune politică şi de maghiarizare. S-a aprins o discuţie mai lungă asupra lucrului şi, în urmă, s-a pus propunerea la vot. Saşii tineri, fiind cu unul mai mulţi, au respins propunerea, zădărnicind excursia cu care ungurii iar s-ar fi fălit, lucru mare, ca şi cu un semn de „înfrăţire" milenară"[252].

1896: „Profesorul Weigand, din Lipsca, care şi-a ales ca ţintă a face studii mai adâncite asupra limbii române şi. din cauza aceasta, s-a hotărât a călători prin ţinuturile locuite de români, spre a intra în atingere cu poporul nostru, ca să-i cunoască mai de aproape graiul, obiceiurile şi însuşirile, se află acuma în Ardeal. Duminică, Dr. Weigand a sosit, de la **Mărtinești**, pe jos, la **Orăştie**, unde a întâmpinat o primire amicabilă din partea românilor. La convenirea de seara din acest orăşel, oaspetele german a fost salutat, cu căldură, de societatea română de bărbaţi şi dame, ce se întrunise aici. O deosebită surpriză i s-a făcut profesorului Weigand, prezentându-i-se, în decursul serii, 12 călueşeri, îmbrăcaţi în costum naţional, conduși de un vătaf, care au jucat vitejescul joc românesc. Marţea trecută, Dr. Weigand a fost în **Alba-Iulia**, unde a întâmpinat, asemenea, o primire călduroasă din partea inteligenţei române. Și aici a fost, seara, o întrunire, la un hotel, în onoarea oaspetelui. De la Alba-Iulia, dl Weigand s-a dus la **Blaşiu** şi

[252] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 23, Orăştie 1896, p. 100

Sebeşiul săsesc, iar de aici va merge prin Munții Apuseni”[253].

1897: „**Reuniune economică pentru Orăștie și jur**. / În urma invitării dlui Dr. I. Mihu, făcută prin foaia noastră, în numărul trecut, peste 35 de domni s-au adunat joi, în 11 Martie nou, în localul institutului de credit „Ardeleana”, la consfătuirea ce se avizase asupra întemeierii unei Reuniuni, care să dea, după putință, un avânt mai frumos agronomiei, industriei și comerţului la poporul român din aceste părți. / Au venit la consfătuire, afară de cea din loc, inteligință din comunele vecine, Căstău, Berilu, Șibișel, Vaidei, Romos, Vinerea, Balomir, Turdaș, Săcărâmb etc. /

Târgul de vite, ținut miercuri, joi, vineri, la **Orăștie**, a fost un târg bun pentru vânzători. Vitele au fost foarte căutate și s-au vândut cu prețuri mari. /

Societatea „Crucea Roşie”. Dumineca trecută, la 7 martie, şi-a ţinut, în **Orăștie,** adunarea generală de constituire, secția **Orăștie** a Societăţii „Crucea Roşie”. S-a ales comitetul, constătător din 40 membri ordinari și 20 membri supleanţi. /

Concert militar. Duminică, în 14 martie nou, muzica Regimentului 82 de infanterie concertează în **Orăştie**, în sala Hotelului „Széchenyi”. Începutul, la 8 ore, seara. Program variat, constătător din 10 puncte. Dintre piesele românești, va fi cântată „Știi tu”, în Flügelhorn”[254].

1897: „La producțiunea, împreunată cu joc, ce s-a ţinut în **Pianul-românesc**, la 9/21 februarie, în favorul zidirii școlii, au binevoit a suprasolvi următorii domni: Petru I. Comşa (**Sălişte**) 10 florini; / Ioan I. Vulc (**Orăştie**) 5

[253] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 187, Braşov 1896, p. 2
[254] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 10, Orăştie 1897, p. 42

florini; / Avram Stanca (**Petroşeni**), Ioan Crăciun (**Dostat**), Fucs Nandor (**Alba-Iulia**), câte 2 florini; / Albert Dörr, N. N, pretor, Sergiu Medean, Dr. Elekes, Victor Săbăduș (toţi din **Sebeş**), Vasilie Aldea (**Lancrăm**), Ioan Ghișa, A. Barb, O. Olariu (toţi din **Rechiţa**), Ioan Bena, I. Radu, G Vulc, Savu Florea, Nicolae Popa (toți din **Pianul-de-jos**), Elie Pop (**Poiana**), Nicolae Hința (**Sibișel**), câte 1 florin; / Nicolae Todoran (**Pianul-de-jos**) 1 florin 60 cruceri; / Savu Timariu (**Pianul-de-jos**), G. Tătar (**Sebeş**) D. Lencrejan și I. Goța (**Răhău**), câte 80 cruceri; / Ioan Pavel (**Lancrăm**) și A. Hința (**Sebeșel**) câte 50 cruceri"[255].

1897: „**Adunarea de la Orăştie**. „Telegraful Român" din Sibiu, publicând raportul despre adunarea **Fondului de teatru**, după ce a descris mersul şedinţelor adunării, scrie, în numărul său de la 29 iunie, între altele / „Pe cât de înălţătoare a fost partea oficială, pe atât de interesantă a fost şi cea socială: banchetul, serată teatrală dansantă şi Nedeea. / **Banchetul** s-a ţinut după şedinţa întâi, în hotelul „Leul de Aur". Au participat 100 persoane tot alese. Mâncările alese şi muzica înveselitoare au fost aromate prin toasturi înălţătoare, ce le-au închinat culturii naţionale domnii Iosif Vulcan, preşedinte, Virgil Oniţiu, vicepreşedinte, Dr. I. Mihu, Vasile Goldiş, Coriolan Brediceanu, Dr. Nicolae Şerban etc.

Serata teatrală dansantă s-a ţinut duminică, seara. S-au prezentat **piesele** „La Turnu Măgurele", de Vasile Alecsandri, şi „Trei doctori", localizată de doamna V. A. Vlaicu. Piesele au reuşit bine. Public numeros. Reuşita serveşte spre onoarea diletanţilor şi, în special, aranjorilor, domnii I. Moţa şi P. Bariţiu, spiritul acestei producţiuni.

---

[255] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 17, Orăştie 1897, p. 73

Nedeea s-a ţinut luni după ședința a II-a; a fost o adevărată petrecere poporală, la care a participat un frumos număr de români, popor și inteligință. Marșul convoiului, începând de la biserica greco-ortodoxă, de-a lungul străzilor **Orăștiei**, până în parcul orașului, la „Casa Pușcașilor", a fost un adevărat marș de triumf, marșul triumfal al celor 4.000 români, gata oricând a jertfi tot posibilul pe altarul culturii naţionale. **Eroii Nedeei au fost călușerii din Orăştie**, **Beriu** și **Romos**, toţi în costume naționale și cu priviri de şoim. **Nedeea** a durat până după 9 ore, seara, și a decurs în ordine exemplară. / Astfel au decurs **sărbătorile din Orăștie**, care pot servi drept dovadă despre alipirea noastră, a românilor către cultura-ne națională. Sper că interesul va creşte, zi de zi, şi curând vom ajunge ținta zelosului comitet: „Să înălțăm un templu Thaliei române, care să ne reprezinte marile figuri ale istoriei naţionale, eroii şi martirii noştri, care și-au vărsat sângele pentru neamul lor". /

„La **Orăştie**, s-au dat dovezi că, deși asupriți peste măsură, românii din toate părţile pun umărul pentru a aduna bani și limbii româneşti altar mândru să-i ridice: **teatru național român**!

Iar înălțător a fost, la **Orăştie**, îndeosebi faptul că ţărani români au luat şi ei, cu miile, parte la serbări! S-a zdrobit, astfel, neadevărul îndrăzneţ, scris chiar dumineca trecută, în foaia ungurească „A hét", unde tocmai despre ţăranii români din comitatul Hunedoarei se scria că ei n-au nici o tragere de inimă pentru cele ce săvârşesc cărturarii şi că noi am fi nişte comandanți fără... armată. Trăiască numai ungurii în credința aceasta... Cu atât mai amară le va fi deșteptarea". /

„Duminică, în 15/27 iunie, s-au ținut examenele cu elevii **Şcolii industriale din Orăştie**, ucenicii de toate naționalităţile, de la feluriții măestri din **Orăştie**”. /

„În **causa drumului de la Orăștie, spre Șibot**, s-a făcut, în congregația de la 30 aprilie nou, întrebare dlui L. Bercian. Viceşpanul a răspuns, diplomat de tot, aruncând vina pe stat și pe Dumnezeu, și pe Valea Vaideiului, care îl taie, iar valea nu s-a putut regula, pentru că a dat Dumnezeu prea multă ploaie, în vara asta… / Cică acela e drum de stat şi nu de comitat, și, ca atare, treaba statului ce face cu el”. /

„Protoprezbiterul greco-catolic al **Cugirului** și **paroh greco-catolic al Orăştiei**, dl Dr. Iuliu Rațiu, a sosit, în 9 iulie nou, la **Orăștie**, spre a-şi ocupa postul. A fost întâmpinat, la gară, de înteligența română greco-catolică din Orăștie, bineventat și condus în oraș. În ziua sfinţilor apostoli Petru și Pavel, i se vor preda cheile și oficiul. Dorim ca fructe folositoare bisericii și neamului să încunune activitatea dânsului între noi”[256].

1899: „În scopul zidirii bisericii noastre greco-ortodoxe din **Petroșeni**, au contribuit, până acuma, următorii mărinimoși domni și doamne: / Tit V. Gheaja, protopresbiter în **Haţeg**, 8 florini; / Vasile Ianza, pretor în **Petroșeni**, Dr. Gavril Suciu, avocat, Mihail Bontescu, avocat, Ioan Baciu, comerciant, **toți din Haţeg**, câte 5 florini; / Ioan Cornea, notar pensionar în **Sântămăria**, 5 florini; / Ioan Muntean, contabil, și Iuliu Popoviciu, comercianţi în **Haţeg**, câte 4 florini; / Puj Arpad, notar în **Puj** şi Jakobfi Rezsö, comercianţi în **Petroşeni**, câte 3 florini; / B. Popoviciu şi Ştef. Sielariu (Şelaru), Nicolae Serafin, pro-

[256] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 27, Orăştie 1897, p. 112

prietar, Nicolae Nestor, vicar, Eugenia Sânzian, învățătoare, toți din **Haţeg**, câte 2 florini; / Lucreția Muntean, proprietară în **Haţeg,** 1 florin 50 cruceri; / Ambrosiu Bersan, proprietar, Iuliu Ciuciu, oficial, Susana Romza, proprietar, Sebastian Negru, oficial, Moisă Savu, jude regesc, Fira Făgăraș, proprietar, Susana Popesc și Constantin, proprietari, George Costea, proprietar, Susana Tocaciu, proprietar, George Tulvan, jude regesc, Todor Doboi, proprietar, Nicolae Todosie, proprietar, **toți din Haţeg**, câte 1 florin; / Anghel Tăscău, preot în **Bălănești**, Mihai Muntean, preot în **Federi**, Georg B. Reitescu, învățător în **Băreşti**, Iulia Lenkes, soție de căpitan în **Haţeg**, Petru Ghâlca, scriitor în **Sântămăria**, Aug. Straiţiar, jurist în **Haţeg**, Seleenfreund, comercian în **Petroșeni**, câte 1 florin; / Vasile Vutca, comerciant, Dumitrescu, oficial, Kindler Maria, Ioan Jica, proprietar, Firuța Todosie, Nicolae Popesc, Dugaciu Mihaiu, Muntean Farcas, proprietari, George Nicoară, croitor, **toţi din Haţeg**, Nicolae Paraian, învățător în **Strei-St.Giorgiu**, Gauger M., brutar în **Haţeg**, Ioan Dragoș, proprietar în **Băreşti**, Valeria Peoviciu, proprietar în **Haţeg**, Jeraschek Ferdinand, arhitect, Rus Alexe, proprietar, **toți din Haţeg**, câte 50 cruceri; / Mariți Todosie, proprietar în **Haţeg**, 10 cruceri; / Emilia Nemeș, proprietar în **Haţeg**, 20 cruceri; / Paul Oltean, învăţător în **Haţeg**, 80 cruceri; / Dr. I. Mihu și Dr. Muntean, avocați în **Orăștie**, câte 10 florini; / Dr. S. Moldovan, avocat Ioan I. Vulc, comerciant în **Orăștie**, câte 5 florini; / Nicolae Mihailă, proprietar în **Vinerea**, 2 florini 50 cruceri, Ioan Lazaroiu, comerciant în **Orăștie**, 2 florini; / George B.., Vasilie Bidu, I. Mihaiu, mare proprietar, Danil David, senator, **toți din Orăștie**, câte 1 florin; / A. Cristea, croitor în **Orăștie**, 50 cruceri; / L. Bercian și S. Vlad, funcţionar

de bancă, P. M. și George Baciu, comerciant, **toți din Orăștie**, câte 50 cruceri; / Dumitru Sporia, proprietar în **Livezeni** 10 florini; / Ioan de Fărcaș, paroh în **Băești**, 3 florini 40 cruceri, Petru Popoviciu, paroh în **Sfântă-Măria-de-peatră**, 1 flori; / Iosif Costea, paroh în **Vaca**, 4 florini 36 cruceri; / Iosif Boca, paroh în **Valea-mare**, 1 florin; / Elie Popoviciu, paroh în **Sibişel**, 2 florini; / Nicolae Popoviciu, paroh în **Josani**, 3 florini 56 cruceri; / Nicolae Maniu, paroh în **Băcăinți**, 2 florini 35 cruceri.

Cu ziua de astăzi, suma acestor contribuiri binevoitoare s-a și predat dlui epitrop Dionisie Socol, spre administrare și folosire în scopul pentru care este menită, şi pentru care comitetul nostru parohial din **Petroșeni**, ţinându-și de cea mai plăcută şi sfântă a sa datorinţă, aduce și pe această cale profunda sa mulțămită și recunoștință, rugând pe Dumnezeu ca să răsplătească cu îmbelșugare binefacerea față de comuna noastră bisericească. / Totodată, subscrisul, aduc prin aceasta mulțămita mea domnilor învățători Constantin Baicu, din **Orăştie**, și Nicolae Sânzian, din **Haţeg**, pentru sprijinul prietenesc ce mi-au oferit, cu ocaziunea colectării, însoțându-mă, din început, până la depărtarea mea din acele localități. / 15/27 iunie 1899. / Avram Stanca, paroh”[257].

1900, Diaconovich: „**Orăştie** (germ. Broos, magh. Szászváros), oraş în comitatul Hunedoarei, Transilvania, cu 5.650 locuitori (în 1891), majoritatea români, liceu evanghelic ref., şcoală superioară de stat pentru fete, școala inferioară de meserii, 3 bănci de credit și economii, din cari 2 româneşti („Ardeleana” şi „Dacia”), societate românească agronomică, fabrici de spirt şi de ghips (ipsos);

[257] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 27, Orăştie 1899, p. 108

comerţ întins cu vite; staţiune de cale ferată. Orăştie a fost, odată, şi reşedinţa cercului Orăştie, de 435 km pătraţi. În 1861, comunele acestui cerc au înfiinţat un fond, depus la mitropolia din Blaj, ca, din interesele lui, să se dea stipendiu unui tânăr român, de religiunea greco-catolică. Orăştie este sediul unui protopopiat român greco-ortodox, cu 62 comune şi 39.285 credincioşi"[258].

1901: „**Deputatul de la Ighiu**. În contra alegerii de deputat, la **Ighiu**, a lui Dr. Werner Gyula, avocatul Reiner din Alba-Iulia a dat protest la Curie, arătând că Werner nu poate fi ales, de vreme ce nu e nici măcar alegător. Curia a dispus cercetare. Până ce a decurs cercetarea, Werner a abzis de mandat şi a mers la **Zlatna**, de şi-a pus, a doua oară candidatura. Între acestea, sa dovedit că, într-adevăr, Werner nu-i trecut în nici o listă. Chestia s-ar pute socoti de finalizată. este însă un cusur: cine va avea să plătească spesele? Vom vedea ce va decide Curia. Acum a abzis și Reiner din candidaţie şi a păşit dl Aurel Muntean din **Orăştie**, cu program naţionalist"[259].

1908: „Din datele culese cu prilejul adunării de la Sebeş ştim că, până acum, sunt în lucrare, pe acolo: 2 tovărăşii ocazionale pentru asigurarea vitelor, în **Sebeşul-săsesc**; una în **Pianul-de-sus**; una în **Lancrăm** şi una se porneşte în **Pianul-de-jos**. La toate aceste tovărăşii sunt înscrise vite în preț de peste 300 mii coroane şi, până acum, s-a plătit, de aceste tovărăşii, pagube de aproape 10 mii coroane. / Pentru mai statornică dezvoltare, însă, toate aceste tovărăşii vor intra, cât de curând, sub scutul **Reuniunii de**

[258] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 469
[259] *Unirea*, Anul XI, nr. 52, Blaj 1901, p. 421

la Orăştie, formând o puternică grupă din jurul **Sebeşului**"[260].

1926: „În ziua de 4 februarie, a murit, la **Orăștie**, Părintele Atanasie Bologa, fost multă vreme preot în Dieceza Lugojului și, mai pe urmă, profesor la liceul român din **Orăștie**. Răposatul s-a născut în Ludoșul de Murăș și a păstorit, timp îndelungat, în orașul **Lupeni** din județul Hunedoara. Om bun și de treabă, preot cucernic și blând, Părintele Bologa a fost un român însufleţit și cald sprijinitor al tuturor pornirilor măreţe. Banul său, greu muncit, îl dădea bucuros oriunde era vorbă de înaintarea bisericii și a neamului. Îl vedeai aproape la toate adunările naţionale ori culturale, cu fața sa uscăţivă şi palidă, dar cu sufletul pururea cald și gata de jertfe. / Ca om n-a fost norocos în această lume. Soarta nemiloasă i-a răpit soția în cel dintâi an de căsătorie, pe care a îngropat-o cu multă jale, apoi a știut să trăiască o văduvie curată și cinstită de toți cei care l-au cunoscut. Grea cruce aceasta pentru un preot văduv. Și părintele Bologa a purtat-o cu resemnare, într-adevăr creștinească și preoțească. / Ajungând profesor la **liceul de stat din Orăştie**, părintele Bologa tot preot a rămas, fiind părinte adevărat nu numai al şcolarilor pe care îi creştea, ci și al tovarășilor săi de profesură. Toată lumea îi zicea „Tata Bologa", și elevi, și colegi. / În timpul din urmă, fusese numit paroh la **Pui**, în județul Hunedoara; şi un singur dor mai avea în viață: să-şi petreacă bătrâneţile păstorind satul unde era mormântul soţiei sale, pe care o jelise o viață întreagă. Moartea nemiloasă i-a curmat însă și acest cel din urmă dor: l-a aflat la **Orăştie**, până nu apucase să-și ia rămas bun de la prietinii buni din acel oraș, şi de la cre-

[260] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 54, Braşov 1908, p. 7

dincioșii săi din **Șibișel**. / I s-a făcut o îngropăciune foarte frumoasă. L-au prohodit şcolarii lui, colegii și toţi cei care l-au cunoscut şi l-au iubit. A fost înmormântat cu şase preoți și i-au ținut cuvântări protopopul Ienea, directorul Aron Demian și Dr. V. Pop, arătând cu toții că a murit un om de omenie şi un preot după inima lui Hristos. / Fie-i odihna lină şi pomenirea vecinică!"[261].

1928: „**Sfinţire de biserică**. Duminică, în 25 noiemvrie a. c., a fost târnosită, din partea Prea Sf. Sale arhiereului Vasile, biserica radical renovată din **Bobâlna**, protopopiatul Geoagiu"[262]. „În **Bobâlna** se află domeniul model al dlui ministru al cultelor, Dr. Aurel Vlad. În judeţul Hunedoara, ca în tot Ardealul, de altfel, erau „moșii domnești", toate în mână străină, cu excepția moşiei răposatului mecenate Dr. Ion Mihu, de la **Vinerea**, moșie donată bisericii noastre, pentru scopuri creștinești şi naţionale, și moșia dlui Dr. Vlad de la **Bobâlna**.

Biserica din Bobâlna, timp îndelungat, a fost înzestrată și împodobită cu diferite recvizite şi obiecte prețioase, de către familia dlui Vlad. Soţia, mama şi sora dlui Vlad se întreceau în împodobirea sfântului locaș, ca adevărat cucernice credincioase ale bisericii strămoşeşti. În timpul din urmă, biserica trebuia refăcută și mărită, înlocuind părțile din lemn cu material solid. Renovaţia s-a făcut în vară, sub conducerea și supravegherea părintelui local Petru Lula. Actul sfințirii, l-a săvârşit Prea Sfinţitul Arhiereu Vasile, însoțit de Prea Cucernicii Dr. George Proca, Virgil Nistor, consilieri arhiepiscopeşti, Oliver Goron, protopopul Geoagiului, doisprezece preoți din jur, și 2 diaconi. / La importanta serbare a luat parte un imens pu-

[261] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 8, Blaj 1926, p. 1
[262] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 77, Sibiu 1928, p. 7

blic, intelectuali şi popor, din loc, din **Orăştie** și din comunele vecine. / Dintre intelectuali, remarc prezența dlui **prim-pretor al Geoagiului**, Dr. Ioan Jantea, care nu cruţă oboseală, când este vorba de interesele neamului şi ale bisericii, manifestându-și, la toate ocaziile, şi concursul său; dl Demian Aron, directorul **Liceului „Aurel Vlaicu" din Orăștie**, însoţit de un grup de profesori, doamna directoare a școlii casnice din **Folt**, avocaţi, învățători şi alți intelectuali. În faţa sfântului altar, toate sufletele s-au simțit una, ridicându-se deasupra tuturor mărunţişurilor şi controverselor ce pot să despartă pe credincioşi. / Răspunsurile liturgice le-a dat excelentul **cor mixt din Orăştie**, compus din intelectuali ai Orăştiei, sub conducerea măiastră a dlui profesor I. Praţia. / Deodată cu sfinţirea sfântului prestol, Prea Sfinţitul Arhiereu a sfinţit şi mai multe antimise, pentru slujirea sfintei jertfe la alte biserici.

În cursul Sfintei Liturghii, P. S. Sa a hirotonit întru preot pe diaconul Vasile Glodeanu, ales preot în parohia **Mada**, din protopopiatul **Geoagiu**; iar pe absolventul teolog G. Enescu, diacon. / Terminată sfânta slujbă, P. S. arhiereu Vasile rosteşte o impresionată cuvântare, scoțând în relief importanța dreptei noastre credințe strămoșești, moștenită din neam în neam, şi binefacerile ei asupra vieţii românilor. / Înaltul Ierarh stropeşte, apoi, cu apă sfinţită pe credincioşi, iar părintele consilier Nistor împărtăşeşte cu sfânta ungere pe credincioșii numeroşi, împărțindu-li-se şi sfânta naforă de către preoţi. P. S. Sa împarte cărţi de rugăciuni. / În decursul sfintei slujbe o ploaie binefăcătoare se răsfață lin peste ogoarele însămânțate ale bunilor creștini, ca o nouă binecuvântare a cerului, din darurile sale nemăsurate. După acestea, poporul a dăruit credincioșilor

„pomană", colac și un păhar de vin, iar intelectualii, în frunte cu P. S, Sa, s-au întrunit la masă comună.

Părintele local Petru Lula mulțumește P. S. Sale pentru oboseala luată de P. S. Sa de-a veni în mijlocul lor, pentru a sfinți locaşul de rugăciune şi promite că, precum în trecutul său de 29 ani de păstorire sufletească, așa se va năzui şi pe viitor, a sta în slujba sfântă ce i sa încredințat. / Înspre seară, lumea s-a resfirat, fiecare la ale sale, cu impresia evlavioasă a darurilor ducătoare spre viaţă fericită veşnică. / Pr. Vasile Păşcău"[263].

1935: „**Vlad şi Macchiavelli**. / Subführerul de la **Orăştie** dă, în foaia sa, un citat din Macchiavelli, pentru a explica atitudinea „slăbănogilor" de la Deva, Dumneasa, închipuit până la gradul patologic, cum e, credea că poate face pe teribilul savant, care jonglează aşa de uşor cu figurile din istoria scriitorilor politici, fără ca cineva să-l poată controla în scrisul său. Astfel, îl numeşte pe Macchiavelli „genialul florentin". / Încă nimeni, în lumea aceasta, nu l-a numit pe Macchiavelli genial. A trebuit să vină Marele Neger de la **Orăştie**, să facă aceasta, probabil pentru a-şi da o notă de originalitate. Este bine ştiut, că Macchiavelli este imortalizat în istorie ca o concepție politică foarte periculoasă, fiind de cea mai accentuată imoralitate. Doctrina lui a fost că religia şi morala sunt mijloace netrebnice în domnia unui principe, ale cărui mijloace de stăpânire trebuie, să fie forţa şi viclenia. Opera lui de căpetenie „Il principe", în care şi-a dezvoltat doctrina politică, linguşind pe principe, a fost energic combătută de lumea bine-gânditoare, mai ales prin „Antimacchiavell", opera lui Frideric cel Mare, regele Prusiei,.. / Şi dacă, odată, dl

[263] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 85-86, Sibiu 1928, p. 2

Vlad a citat din Macchiavelli cuvintele alese cu o calculată tendenţiozitate, îi facem savantului de la **Orăştie** un act de dreptate: îi închinăm dumisale cuvintele citate, drept omagiu pentru comportarea sa macchiavellică faţă de aceia care i-au creat biografia, /

Cine nu cunoaşte pe Simeon Câmpean, supranumit și „domnul Kétszersült", fiindcă, la anul 1931, în aceaşi zi, a fugit la două partide, adică a mâncat două fripturi? În ce rai pământesc se simţea dumnealui, când a văzut ruptura lui Vaida, gâdilit de mirosul iritant al unei fripturi, de data asta şi mai grasă. Cum s-a pus pe lucru, pentru ca stăpânul său de la **Orăştie** să vadă că el îi este sluga cea mai însufleţită: scria articole, unul după altul, și îndopa cu ele „Solia" lui Vlad. Dar apoi, cum i s-a suit şovinismul la cap, deşi, într-o vreme, nu demult, el avocatul cu flagranta încălcare a legii avocaţilor, înființase, în companie cu evreul Garai şi membrii familiei acestuia, o casă de zăloage, aici, în Deva. Cum însă Câmpean e pasărea morţii, întreprinderea s-a dat peste cap şi dl Câmpean s-a ales abia cu un cambiu de 35.000 lei, cu iscăliturile companiei memorabile, dar de tristă suvenire. Şeful Vlad nu se impresionează de această ispravă a viceprezindentului vaidist?"[264].

1936: „La adunarea administrativă din **Orăştie**, oratorul Bucur Cojocaru, într-un grandios expozeu, a spus că, la Școala de Agricultură din **Geoagiu**, elevii flămânzesc şi sunt exploataţi, că şcoala duce zarzavaturi cu măgarii prin sat, pentru vânzare, că nu ţine animale pentru tras şi că şcoala ar trebui desființată, ne-având-și rostul aici. / Părintele I. Moţa, în câteva cuvinte, a spulberat neadevăru-

[264] *Solia*, Anul XIV, nr. 3, Orăștie 1935, p. 2

rile intenţionat răutăcioase ale oratorului de forța arătată. / Noi știm că școala se conduce cu pricepere şi produce chiar câştig, cu preţul zarzavaturilor se acopere cheltuielile, aşa că şcoala are chiar şi bani depuşi din acest câştig. Are şi 4 boi şi 4 cai, cu care poate uşor să lucre și terenul arător etc. / Elevii şcolii sunt foarte bine îngrijii, domnul director și cu domnii profesori fiind tot timpul cu elevii, la lucru, supraveghindu-i şi instruindu-i atât în clasă, cât şi la practică. Elevii sunt curaţi, rumeni la față, hrăniţi bine şi veseli. Dovadă că, de câte ori îi întâlnim şi intrăm în vorbă cu ei, ne spun că le merge bine aici, la şcoală. / Cauza pentru care s-a năpustit Bucurel asupra conducerii şcolii este, între altele, şi următoarea: / Bucurel, deşi prevenit, a cules cireşele de pe imobilul şcolii şi a fost forțat de direcţiunea şcolii să i le restituie. / Şi, apoi, vezi Doamne, „Românul ține minte!" / Iosif Stoica. /

Anunţăm, cu multă plăcere, că joi, în 24 septembrie, s-a celebrat căsătoria religioasă a distinsei domnişoare Olimpia Macavei, din **Orăştie**, cu dl avocat Dr. Cornel Crişan, din **Alba Iulia**. / Urăm, pe această cale, tinerei perechi cea mai deplină fericire li mulţumire în viaţă". /

Anul şcolar, la Liceul „Aurel Vlaicu" din **Orăştie** s-a deschis duminică, în 20 septembrie 1936, în cadrul unei solemnităţi desfăţurate, în curtea liceului, în faţa unui public foarte numeros"[265].

1936: „După ce au deschis a 4-a sesiune parlamentară, liberalii au dat iarăşi drumul perceptorilor, fiindcă ei ştiu că nu li se poate întâmpla nimic, că acum, venind sorocul, și aşa trebuie să plece de la putere, ceea ce se întâmplă este foarte trist. / Zilele astea, şi în **Orăştie**, au luat uşile

[265] *Solia*, Anul XV, nr. 33, Orăştie 1936, p. 3

şi ferestrele la nişte oameni săraci. Aceasta este cea mai mare barbarie ce se poate închipui, că, după ce nu se găseşte la casa unui contribuabil nimic ce să sechestrezi, pe vreme de frig şi de iarnă, să-i iei uşile şi fereştile de la casă. / Iarăşi unul dintre cazurile revoltătoare îl formează faptul că, dacă unul dintre contribuabili nu are suma întreagă, nu i-o primește parţial, ci îi face sechestru, Aceasta este o chestie care depinde de priceperea și înţelegerea agentului, căci sunt cazuri când, într-adevăr, contribuabilul, în ziua aceea, nu are toată suma, dar are suficientă bunăvoință ca să plătească şi împarte plata pentru mai multe dăţi. Unde, însă, nu-i bunăvoință, nu te poţi aştepta la aşa-ceva. / De asemenea, ar fi de dorit ca dl şef-perceptor să-şi controleze agenţii şi ca autoritatea lui să intervină în cazuri în care vede bunăvoință și să astâmpere felul subalternilor săi, mai ales când s-a convins că, în ajun, se vorbeşte că au chefuit şi că ziua următoare ar fi plecat să-şi facă datoria. / Evident că omul, după chef, este mai curajos, dar asta încă nu-i motiv să fie, faţă de unii contribuabili, eroziv de zeloşi. / Noi aşteptăm o îndreptare serioasă a lucrurilor, ca să putem, odată, spune şi vreo vorbă bună despre organele fiscului. / Gheorghe B. Deleanu. /

„Agrul", la Orăştie. / În seara zilei de 14 noiembrie, de prinderea postului. organizaţia locală a „Agrului" a aranjat un festival, cu puncte de cor, susţinute de corul bisericii greco-catolice, sub conducerea harnicului ei conducător, profesor Valer Bora, şi cu o conferință religioasă, ținută, cu mult farmec şi atracţie, de Sfinţia Sa părintele Dr. Ionel Suciu, rectorul internatului Vancean din **Blaj**, despre: „Martirii mexicani". / Conferinţa a fost însoţită de proiecțiuni concludente. Această conferinţă a avut darul să arate binefacerea credinței şi imensele ei foloase la cei care

îşi aranjează viața după preceptele ei. Dar a arătat, în chip deosebit de sugestiv, că la ce sălbăticie se degradează omul, societatea şi statul fără credința în Dumnezeu. A lăsat o impresie bună şi mulțămitoare în rândurile ascultătorilor, A urmat o piesă de Melin, „Moştenirea". / Fiindcă serbarea s-a dat în favorul bisericii, pe care voiesc să o edifice uniţii români, în **Orăştie**, au incurs suprasolviri de la următorii: lei 200: Doamna Mariana Vlad, **Orăştie**, / lei 160, Corul bisericii reformate din loc, / lei 100: George Cioca, / colonel George Oprița, / dr. Romul Dobo, / prof. Petru Munteanu, / preot Ioan Ordeanu, din **Romos**, / George Ciolan, din **Orăştie**, / doamna Maria Mosora, / doamna Paraschiva Spuderca. / lei 60: Prp. onoratul Solomon Armean, / prof. Roza, din **Lepsi**. / lei 50: Dumitru Martin, / Dumitru Molnar. / lei 40: doamna Ana Oltean. / lei 30: Dumitru Ţârlea şi N. Viorel, / Suma încasată din suprasolviri constituie lei 1,550, care s.a trecut la venitul curat al festivalului, dat în favorul bisericii şi pentru care comitetul parohial exprimă, pe această cale, întreaga sa mulţămită și recunoştinţă tuturor donatorilor și tuturor participanţilor. /

În cadrele ligii antirevizioniste române din **Orăştie** va conferența, duminică, în 22 noiembrie, dl Dr. I. V. Todea, în sala hotelului Central. / Începutul, la ora 4 d, m. / Intrarea liberă"[266].

1937: „*Adieri*, elegantul volum de poezii ale tânărului Frăţan Mihai, anunţat de noi încă la punerea sub presă, a apărut, zilele acestea, la **Orăștie**. Coperta poartă şi fotografia autorului şi, peste tot, volumul e de o execuţie foarte plăcută. Cuprinde mai ales poezii scurte, de 2-3

[266] *Solia*, Anul XV, nr. 39, Orăştie 1936, pp. 2, 3

strofe, idei prinse de autor în meditaţii şi reflecţii și puse în versuri, adeseori foarte reuşite. Îl recomandăm cu căldură cetitorilor noştri. A se cere la autor, în **Orăștie**”[267].

Familia, 1866, februarie 5: Români din Haţeg

[267] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 49, Orăştie 1897, p. 201

ORAVIŢA

(judeţul Caraş-Severin)

1770, iunie 26, Ignaz von Born: „**Oravita** este centrul minelor din Banat. Minele, depinzând de ea, au fost exploatate de turci, cât au stăpânit acest ţinut, dar cu mai puțin câştig decât astăzi. După ce a fost recucerit acest ţinut de la ei, au fost refăcute vechile construcții, pe cheltuiala statului şi s-au adăugat şi altele noi, totuşi, câtva timp după aceea, aceste mine au fost cedate unor companii particulare, sub anumite condiții pur economice”[268].

1780, Francesco Griselini: „Pentru a ajunge, de la **Oraviţa**, la **Dognecea** (judeţul Caraş-Severin), călătorul trebuie să străbată o cale de două poşte lungi. Una din ele trece printr-o vale, înconjurată de dealuri şi munţi mărunți, de-a lungul a două sate românești **Rachitova** (Rakitova, inclus în Oraviţa) şi **Ticvaniul Mic** (azi **Ticvaniu Mare**, judeţul Caraş-Severin), a căror poziţie nici nu se poate închipui mai frumoasă. Aici se găsesc nenumărate şi foarte frumoase plantații de pruni, vii alese, păduri şi livezi cu cele mai bune ierburi, care dau păşune din plin numeroaselor turme de oi, vite cornute şi cai. De la **Secaş** (azi **Se-**

[268] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 100

căşeni, judeţul Caraş-Severin), a doua staţiune de poștă, pe întregul parcurs al șoselei până la **Dognecea** nu se mai află nici un sat.

Înainte de a intra în sat, peisajul câştigă o înfățișare cu totul alta. El devine muntos în toată puterea cuvântului; mergem mereu pe lângă poalele muntelui sau peste urcuşurile lui, pe un drum foarte anevoios, care pretutindeni este presărat cu ardezie argiloasă, amestecată cu mică, şi care este aşternut pe granit. Apoi, de amândouă părțile, ai păduri falnice de stejari şi de alti copaci înalţi, iar solul e tăiat adesea de pâraie şi mai ales de râul Caraş, al cărui curs în acest ţinut este foarte năvalnic. Podurile aruncate peste aceste ape sunt de lemn şi foarte rău încheiate. Chiar atunci plouase mult, din care cauză pâraiele erau foarte umflate; de aceea, am şi văzut o mulțime de ţigănci ocupate cu adunarea grăuntelor de aur, ce le scoteau din nisipul adus de apă. O apă de culoare galbenă închisă, pe care o vedeam cum cade de pe o stâncă înaltă, lăsa pe pământul pe care se răspândeau mari mase de ocru.

Acum mă aflam în districtul minier al **Dognecei**, nu tocmai departe de acest oraş minier atât de neînsemnat în sine, încât numai doar prin zgura care m-a izbit la intrare, mi-am putut da seama de prezenţa lui... Ca şi celelalte localități miniere, ea se bucură de privilegii orăşeneşti. Locuitorii săi sunt germani şi români, care sunt întrebuintati îndeosebi la lucrări miniere, atât în galerii, cât şi în clădirile orăşeneşti. Aici locuieşte un director de mină, cu mai multi funcționari Prin mijlocul localităţii curge o apă. Unul din braţele sale a fost mânat într-un canal îngust, construit pentru punerea în mişcare a maşinăriilor. Manipularea, în genere, este la fel cu cea de la **Oraviţa**.

Munţi ce contin minereuri se află spre răsărit şi se

ridică imediat în spatele **Dognecei**. Ei dau aramă, plumb şi fier; arama şi plumbul sunt amestecate însă şi cu argint, în cantităţi mai mari sau mai mici, dar nu peste tot...

Am vizitat această mină, în luna aprilie 1775, şi directorul acestui sector minier a avut bunăvoinţa să mă conducă. Timpul era foarte urât şi noros, deoarece, în ajun, plouase necontenit, din care cauză drumul, începând de la **Dognecea**, era pretutindeni stricat şi acoperit cu apă. Într-adevăr, micul pârâu, care vine din muntele cel mai apropiat şi curge pe lângă drum, ieşise atât de mult din albia sa, încât am fost nevoiţi să ne coborâm, de vreo douăzeci de ori, şi să trecem cu piciorul, din piatră, în piatră, un fel de a călători foarte primejdios, dacă husarii şi ceilalţi oameni, ce-i aveam cu noi ca escortă, nu ar fi stat, la fiecare pas, în ajutorul nostru. În mijlocul primejdiilor, însă, a trebuit să stau, să observ o înălţime de pe care acest pârâu se rostogolea năvalnic în adâncuri, formând astfel o cataractă, care pune de minune în mişcare foalele topitoriei de la Dognecea. Meşteşugul a venit aici în ajutorul naturii, căci, cum pârâul se lăţeşte atât de mult sus, încât formează un fel de lac, apa a fost împinsă înapoi, aproape de gură, prin nişte diguri puternice, spre a-i face căderea şi mai masivă, şi mai năvalnică”[269].

„Am putea spune, despre munţii Moraviţei, în întreaga lor întindere, până la **Reşiţa**, că sunt de fier. Minereul stă în grămezi şi bolovani, din care cauză se poate scoate la suprafaţă cu uşurinţă şi în mari cantităţi. Cu acest minereu este ocupat un mare număr de lucrători, la cuptorul cel mare din **Reşiţa**, care se află situat nu departe de **Bocşa** (judeţul Caraş-Severin)... Straturile de fier... de

[269] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 417, 418

deasupra, mai mult expuse contactului cu aerul, posedă şi putere magnetică. Acest munte de fier este numit, de către români, „Minera Mare" sau Ocna Mare (azi **Ocna de Fier**, judeţul Caraş-Severin). Producţia anuală... de aramă... e de 3.000-4.000 de măji, adică de aramă curată, aşa cum se pune în comerţ, ca marfă gata prelucrată; această aramă este în sine mai flexibilă decât aceea de la **Oraviţa** (judeţul Caraş-Severin) şi se mai poate şi topi mai uşor şi cu mai puţine cheltuieli. Ea este transportată la **Ciclova** (judeţul Caraş-Severin), lângă Oraviţa, unde i se dă, prin ciocănire, ultima pregătire.

Fierul, îndată ce iese din prima prelucrare, din munţii de unde este extras, se transportă la cuptorul cel mare de la **Reşiţa**, pe care l-am vizitat, continuându-mi drumul, peste **Biniş** (comuna Doclin, judeţul Caraş-Severin) şi **Bocşa**. Pentru a grăbi topirea, se adaugă şi calcar, care încetineşte desfacerea sulfului din minereu. Cuptoarele de topit sunt zidite în piatră cioplită şi căptuşite, pe dinăuntru, cu lut refractar, care rezistă focului. Fierul ce iese de la prima topire, care se numeşte Flossen, spre a fi transformat în oţel, se bate în drugi, cu ciocanele, apoi se aşează pe o vatră specială, al cărei cămin trebuie să fie scund şi în aşa fel zidit, ca focul să poată fi cât mai concentrat. Toată arta pentru fabricarea oțelului constă în potrivirea focului, în pregătirea foalelor, în grija cu care, la timpul potrivit, se aruncă drugilor înroşiţi zgura trebuincioasă, cu care se scot din foc şi se bagă în foc, în repetata şi necontenita batere cu ciocanul şi în răcirea în albia cu apă, în care, de asemenea, se obişnuieşte a se pune zgură. Eu însumi am văzut toată această operație, precum şi o alta mult mai grea, prin care fierul, după prima topire, este întins şi subţiat, prin baterea cu ciocanele și făcut propriu prelucrării pentru ori-

ce întrebuințare. Am mai văzut, aici, fabricându-se obuze şi bombe de diferite calibre, granate, tunuri, obuziere, mortiere, sobe de fier, căldări, topoare şi alte unelte”[270].

1883: „În numerii 15, 16 și 17 ai „Telegrafului Român”, a apărut o critică interesantă asupra alegerii de **protopresbiter în Oraviţa**; dar, fiindcă respectivul corespondente și-a scos informaţiunile sale numai din o parte, şi anume din o fântână cu apă nu prea limpede, din ziarul „Luminătoriul”, aşa este uşor de explicat că criticătorul nu a putut se rămână peste tot obiectiv în chestiune, cu atât mai puțin consecvent în deducţiunile sale. / Dl C. şi-a bazat argumentările şi teoriile sale, cu deosebire în ceea ce priveşte dispoziţiunile Consistoriului diecezan din **Caransebeş**, pe date neexacte şi pe supoziţiuni false, scoase din corespondenţele unilaterale ale **partidei opoziţionale din Oraviţa**; deci, nu ne prinde mirarea dacă deducțiunile şi concluziunile lui în aceasta direcţiune rămân eronate și netemeinice… / Nu este adevărat, că consistoriul a escris concurs pentru postul de protopresbiter din **Oraviţa**. Concursul l-a escris comitetul protopresbiteral, cu ştiința şi aprobarea Consistoriului. Aceasta mai lipsea, încă, ca Consistoriul să escrie concurs, pe când majoritatea comitetului protopresbiteral nici pe comisarul consistorial, pe baza propunerii subscrise de Simeon Mangiuca, Dr. Aureliu Maniu, Ioan Lepa, Iacob Botoș, Pavel Cimponeriu, Ioan Bistrian şi Ilie Trailă, n-a voit să-l recunoască de îndreptăţit a incurge la escrierea concursului nici de a preşedea în şedinţele comitetului protopresbiteral. Dacă escria Consistoriul concursul, negreşit că răsuna de atunci Banatul de vaiete de despotism, de tiranie, de violare opertă de lege şi

[270] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 421

altele, comise din partea Consistoriului. / Nu este adevărat, că comisarul consistorial Filaret Musta a eschis în comitetul protopresbiterul pe recurentele I. Velovan de la candidare. Comisarul consistorial a făcut, în confidență, atenţi pe membrii comitetului, că, contra acestui recurente, ar fi în curgere un proces disciplinar, după informațiunile sale oficioase, dar n-a cerut, nici insistat la eschiderea lui din lista candidaţilor, ci majoritatea comitetului, în zelul și năzuinţa sa de a candida numai pe Miulescu, s-a folosit de ocaziunea binevenită și, pe baza informaţiunii confidenţiale, date de comisarul consistorial, a și eschis momentan pe I. Velovan… / Dezvoltarea, mai departe, este cunoscută; scandalele înscenate din partea minorităţii sinodului au necesitat pe președinte a ridica şedinţa și a anunţa cea proximă pe ziua următoare, la 8 ore dimineaţa, și astfel, pe cale nelegală și prin o purtare necalificabilă, şi-a ajuns minoritatea scopul, deoarece o parte mare a membrilor sinodului – au fost prezenţi 22 preoți şi 40 deputaţi mireni, peste tot 62 de deputaţi – dezgustată până în adâncul sufetului de astfel de dispute, certuri şi purtare scandaloasă, s-au îndepărtat din **Oraviţa**, încât a 2-a zi, din lipsa membrilor, nu s-a mai putut ţine sinod”[271].

1895: „În noaptea de 8 iulie nou, a ars casa parohială, în care locuiam, şi încă a ars tot mobilierul, dimpreună cu toate victualele. Abia am putut să scap eu, cu familia. Casa a fost asigurată, ce e drept, dar lucrurile mele nu au fost asigurate. Din acest incident, Direcțiunea casei de păstrare poporală, societate pe acţiuni în **Oravița**, luând cu durere cunoştinţă despre nenorocirea ce mi s-a întâmplat, în şedinţa din 27 iulie mi-a votat un ajutor de 50 flo-

[271] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 21, Sibiu 1883, pp. 82, 83

rini v. a. Pentru această binefacere, arătată faţă de mine, esprim mulţumită publică numitei direcţiuni. / **Dognecea**, 3 august nou / George Popa, paroh ortodox român”[272].

1895: „După petrecere de două zile în Oraviţa, savantul profesor Dl Dr. Weigand, cu gentila sa doamnă, plecară, miercuri, în 2 octombrie, la 8 ore dimineața, însoţiţi de domnii Alesandru Popovici, protopresbiter greco-ortodox român, şi Dr. Petru Cornean, avocat, cu doamnele soţii, spre **Cacova**… / După-amiază, la expresă invitare, cercetă comunele **Goruia** şi **Ticvaniul-mare**, însotit tot de dl protopresbiter Alsandru Popovici. **În comuna Goruia** se lăţeşte vestea despre sosirea savantului profesor Weigand cu iuţeala fulgerului şi se începe o mișcare neîndătinată, iar notăreşelul unealtă, plin de invidie pentru această ovaţiune, văzând pe domnii T. Popovici, preot, A. Popovici, învăţător, şi G. Stan, comerciant, pregătiți de a ieși întru întâmpinare, le zice: „Ce faceţi atâta paradă, că doară nu vine vreun föispan!” şi căută, cum de cum, să pună beţe în roată acestor manifestaţiuni. Aceştia, însă, nu se lăsară ademeniţi de notar, ci ieşiră spre întimpinare, tocmai până în comuna vecină **Giurgiova**. Savantul profesor fu, apoi, însoţit și condus, între mări de „Să trăiască!”, în locuinţa dlui comerciant G. Stan, unde a fost bineventat de către învăţătorul Aureliu Popoviciu. Curând după aceasta, notarul-jandarm, îngrijit de soarta patriei, vine într-un suflet şi se prezintă ca atare; astfel, savantul domn profesor numai sub strașnic control putu cerceta unele cărţi şi scripte vechi, ce se aflau în archiva bisericească, ducând cu sine o colecțiune de numere din prima foaie română, „Foaia de Duminică”, din anii 1830 şi 1837. / La reîntoarcere, către

[272] *Dreptatea*, Anul II, nr. 167, Timişoara 1895, p. 3

seară, fu întimpinat de către o imensă mulţime de popor, în **Ticvaniul-mare**, şi bineventat de către învăţătorul G. Caiman, apoi condus în locuinţa demnului bărbat Nicolae Braia, unde i se făcu, din partea corului vocal din loc, şi o frumoasă serenadă, pentru care savantul profesor mulțumi tuturor, în termeni foarte calzi, prin grai dulce românesc”[273].

1896: „Pentru înălțarea serbărilor de la **Lugoş**, comitetul aranjator al fraţilor lugoşeni a aranjat şi o mare **producţiune a corurilor române din Banat**. S-a hotărât ca, în seara zilei dintâi a adunării Asociațiunii, să cânte corurile de plugari în curtea bisericii greco-ortodoxe și în grădina otelului „Concordia”. / La producțiune au luat parte, cu totul, **20 de coruri de plugari** şi au emulat între ele, adică s-au luat la întrecere în cântări. Precum se va vede mai jos, s-au dat mai multe premii, ca să se împartă acelor coruri, care se vor distinge mai mult prin cântarea lor. / Iată programa marelui concert al corurilor române bănăţene:

1). **Bobda,** cor bărbătesc, cântă: „Marşul român”, de I. Vidu.

2). **Belinţ**, cor mixt, cântă: „Taci bărbate”, de I. Vidu.

3). **Cacova,** cor bărbătesc, cântă: „Marşul economilor”, de Ciprian Porumbescu.

4). **Caransebeş**, cor bărbătesc, cântă: „Serenadă”, de Tudor cavaler de Flondor.

5). **Comloşul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Cântec sărbătoresc”, de I. Karrasz.

6). **Comorişte**, cor bărbătesc, cântă: „Junimea pariziană”, de Adam.

---

[273] *Dreptatea*, Anul II, nr. 214, Timişoara 1895, p. 3

7). **Ghilad**, cor bărbătesc, cântă: „Bobocele şi inele", de I. Vidu.

8). **Herendeşti**, cor bărbătesc, cântă: „Doină doiniță", de I. Vorobchievici.

9). **Ictar**, cor mixt, cântă: „Lelea vitează", de Gavriil Musicescu.

10). **Jena**, cor bărbătesc, „Uită mamă" de ***.

11). **Oraviţa** greco-catolică, cor bărbătesc, cântă: „Ceasul rău" de I. Vorobchievici.

12). **Oloșag**, cor bărbătesc, cântă: „Creangă ruptă", de I. Vidu.

13). **Oraviţa** greco-ortodoxă, cor mixt: „Doamne, buzele mele...", de G. Musicescu.

14). **Pesac**, cor bărbătesc, cântă: „Spirutul", de ***.

15). **Sâlha**, cor bărbătesc, cântă: „Veste bună", de I. Costescu.

16). **Târgovişte**, cor bărbătesc, „Cucuruz", de I. Humpel.

17). **Ticvaniul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Valurile Dunării", de Ivanovici.

18). **Topolovățul mare**, cor bărbătesc, cântă: „Hora Oltului", de C. Cordonean.

19). **Chisătău**, cor mixt, cântă: „Fiii României", de G. Musicescu, cu acompaniament de piano, acompaniator Dl L. Tempea. Acest cor nu concurge la premii.

20). „Un răsunet", cor în masă, de G. Musicescu – I. Vidu.

Premiile sunt: 1). Premiul familiei Mocsonyi: un armoniu: 2). Premiul compozitorilor: „Colecţiune de compoziţii române"; 3). Premiile Reuniunii române de cântări şi muzică din Lugoş: a). Un pocal de argint; b), o violină; c). o flaută. / **Cele trei premii**, despre care e vorbe mai sus,

s-au împărţit, de către juriul ales pentru scopul acesta, următoarelor coruri, care s-au aflat mai harnice în cântare: / **Premiul I** l-a primit corul bărbătesc greco-catolic din **Oravița**; / **Premiul II** (Crestomaţia musicală, de Costescu şi altele) s-a dat corului mixt, bărbaţi şi femei, din **Belinţ**; / **Premiul III** s-a împărţit în modul următor: Corul bărbătesc din **Ticvaniul mare** a primit pocalul de argint; corul mixt din **Topolovăţul mare** a primit flautul, iar corul mixt din **Ictar** a primit violina. / După ce a încetat producţiunea corurilor, s-a continuat „Ruga", care a durat până dimineaţa. Cei ce au primit bilete de intrare la „Rugă" au putut lua parte şi la emularea corurilor"[274].

1898: „**Manevrele împărătești**. Știm cu toții că manevrele cele mari din ăst an, numite împărătești, s-au ținut la **Buziaş**. Vinerea trecută, după-amiază, pe la orele 5, 15 a sosit și M. S. Împăratul la Buziaș, însoțit de arhiducii Francisc Ferdinand și Francisc Salvator. Arhiducele Iosif a ajuns, deja joi, acolo. / M. Sa Monarhul a fost întâmpinat, la gara Timișului, prin o vorbire de beneventare, din partea fișpanului, Victor Molnár, căruia M. Sa i-a răspuns în următorul mod: „Primiți mulțumita Mea cea mai adâncă pentru primirea cordială și expresiunea devotamentului credincios al Domniilor Voastre. Aducându-mi cu plăcere aminte de zilele ce le-am petrecut, de repetate ori, pe teritoriul Timișului, Vă asigur că și cu prilejul acesta am venit foarte bucuros în mijlocul Domniilor Voastre". / Îndată după aceasta, au plecat spre scaldă. Mulțimea, care se ridica la 26.000 oameni, cea mai mare parte români, nu mai înceta cu strigătele de „Să trăiască!", la adresa Monarhului.

Dintre statele străine, și-au trimis atașații lor urmă-

[274] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 181, Braşov 1896, p. 3

toarelor: Anglia, Italia, Rusia, Serbia, Iapanul, toți colonei, Germania și Spania, sub-colonei; Francia și Turcia, majori; din partea Serbiei au fost trimiși generalul Marcovici și majorul Pantovici, pentru a saluta pe M. Sa Monarhul ca trimiși extraordinari.

Sâmbătă, a fost prima ciocnire a trupelor, între **Buziaș** și **Lugoș**. / A doua zi, duminecă, fiind pauză, s-a dat, în onoarea M. Sale, o mare serenadă. / Luni, marți și miercuri au manevrat corpurile de armată XII, din Transilvania, și VII, din Banat și partea răsăriteană a Ungariei. Acestea, manevrând între **Bocea** și **Oravița**, au avut ca temă un război al României, în alianță cu Rusia, contra Austro-Ungariei. / Ca supozițiune au avut năvălirea unui contrar, de la Sud-Ost, în Transilvania, pe la strâmtorile Oltului și Jiului, cu scop de-a înainta până la Budapesta. O armată inimică este trimisă contra Austro-Ungariei, parte pe Dunăre, în sus, parte peste munții Gorjului și Mehedinți, în Banat, pentru a ocupa ținuturile locuite de români și a înainta, pe Valea Mureșului, până la **Lipova**, pentru a veni în contact cu armata principală, care operează în Ardeal. În caz de înaintare bună, inimicul ar putea amenința și linia de retragere a trupelor austro-ungare din Ardeal. Contra acestui corp străin de armată, se trimit honvezii și glotașii din ținutul Timișoarei și Seghedinului, honvezii, în lipsă de artilerie, luptă fără succes. După toate acestea, lupta decisivă se dă în triunghiul strategic Caransebeș-Lipova-Arad. / M. Sa și-a exprimat mulțumirea față de aceste manevre"[275].

1900, Diaconovich: „**Oravița Montană**, magh. Oraviczabànya sau Nèmet-Oravicza, comună mare în Un-

[275] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 35, Orăştie 1898, p. 138

garia, comitatul Caraș-Severin, cu 4.115 locuitori germani și români (1.409). În Oraviţa îşi au sediul pretura, judecătoria cercuală, perceptoratul de dare, protopopiatele greco-ortodox și greco-catolic, mai multe institute de bani, între care cel românesc „Oraviciana". Oraviţa este centrul minier al Ungariei de sud şi al marelui domeniu al Societăţii căilor ferate austro-ungare. **Oraviţa Română**, magh. Román-Oravicza, comună rurală învecinată cu cea de sus; are 2.237 locuitori români şi germani (1664). Aici se găseşte şteamp, rafinărie de petrol, moară de ciment, fabrică de sape. În apropiere, e Marilla, stabiliment climateric.

Oraviţa, protopopiat greco-ortodox român, cu 23 comune şi 30.445 suflete. **Oraviţa, protopopiat greco-catolic** român, cu 9 comune și 6.776 suflete"[276].

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv **lista membrilor municipali ai comitatului Caraş-Severin**: 300 virilişti, 300 membri aleşi şi 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr.-ul 55 al foii oficiale a comitatului. / Între membrii municipali, aflăm şi pe următorii români, pe cari îi publicăm în ordine alfabetică:

1). Virilişti: / George Albulescu proprietar în **Nevrincea**. / Mihail Besan, notar publice în **Lugoj**. / Nicolae Bireescu, paroh în **Lugoj**. / Ilie Bălănescu, proprietar în **Bocşa-montană**. / Lazăr Barbu, proprietar **Lugoj**. / Coriolan Brediceanu, avocat în **Lugoj**. / Ioan Budinţian, avocat în **Bocşa-montană**. / Nicolae Băiaş proprietar în **Orşova**. / Ştefan Bercean, brutar în **Lugoj**. / Ioan Balea, ospătar în **Moldova-veche**. / Vichentie Ţăran, comerciant în **Căvăran**. / Dr. George Dobrin, avocat în **Lugoj**. / Adam Groza, preot în **Coşteiul-mare**. / Dr. Vasile Hossu, episcop

[276] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 470

în **Lugoj**. / Titu Haţieg, avocat în **Lugoj**. / Dr. Petru Hubian, medic în **Cacova**. / Ioan Cadariu-mare, proprietar în **Lugoj**. / Nicolae Cornean, preot în **Apadia**. / Teodor Crăciun, măcelar în **Lugoj**. / Paul Lazar, negustor în **Mercina**. / Constantin Lazăr, negustor în **Oraviţa**. / Antonie de Mocsonyi, proprietar în **Bulciu**. / Dr. Alex. de Mocsonyi, proprietar în **Căpâlnaş**. / Dr. Pompeiu Marcu, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Major, medic în **Lugoj**. / Constantin Morariu, proprietar în **Bocşa-română**. / George Nicolaevici, comerciant în **Reciţa-română**. / Dr. Iuliu Puşcariu, jude de tablă, **Budapesta**. / Nicolae Popea, episcop în **Caransebeş**. / Nicolae Proşteau, avocat în **Lugoj**. / Dr. Izidor Pop, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Parneu, avocat în **Iersig**. / Dr. George Popovici, protopop în **Lugoj**. / Ioan Petrovici, preot în **Ciclova-română**. / Alexandru Pavlovici, negustor în **Oraviţa-montană**. / Mihaiu Popovici, protopop în **Orşova**. / Nicolae Popescu, preot în **Rafna**. / Cristian Pateşan, negustor în **Reciţa-montană**. / Isaia Popovici, preot în **Silha**. / Ioan Ruji, măcelar în **Lugoj**. / Demetrie Rusu, preot în **Ticvaniul-mare**. / Toma Stanca, negustor în **Cacova**. / Ion Sfercoci preot în **Visag**. Mitru Sporea, cârnăţar în **Caransebeş**. / Paul Todorescu, proprietar în **Oloşag**. / Vasile Teodor, comerciant în **Orşova**. / Ilie Trăilă, avocat în **Oraviţa-montană**. / Ioan Vuc, negustor în **Bocşa-română**. / Constantin Viţian, negustor în Slatina. / Laolaltă, 49 membri virilişti români (16 %).

2). Membri aleşi: Păuniţa Atnagea, din **Vrraniu**. / N. Aron, din **Cornia**. / Dr. P. Avramesc, din **Alibunar**. / Şt. Albu, din **Reciţa-română**. / Iosif Andreiu, din **Jdioara**. / Filip Adam, protopop în **Iam**. / Dr. Cornel Besan, din **Bocşa-montană**. / N. Băltean, din **Caransebeş**. / Coriolan Bireescu, din **Lugoj**. / Dr. Petru Barbu, din **Caransebeş**. /

Simeon Blajovan, din **Hodoş**. / George Bogdan, din **Oraviţa-română**. / Octav Bordan, din **Caransebeş**. / Alex. Bocşan, din **Delineşti**. / Ioan Bogoevici, din **Teregova**. / Cornel Berescu, din **Mehadia**. / Petru Borţun, din **Caransebeş**. / Emanoil Barbu, din **Reciţa-montană**. / Dr. Valeriu Branişte, din **Lugoj**. / Ioan Brinzei, din **Bozovici**. / Dimitrie Bogoevici, din **Bănia**. / Traian Barzu, din **Caransebeş**. / Eutim Barbulescu, din **Boldur**. / Traian Băiaș, din **Goruia**. / Teodor Birta, din **Clocotici**. / Ioan Boroş, canonic din **Lugoj**. / Constantin Burdia, din **Caransebeş**. / Ioan Bartolomeiu, din **Caransebeş**. / Nicolae Bolboca, protopop în **Vermeş**. / Ioan Cimponeriu, din **Reciţa**. / Alex. Crăciunescu, din **Soceni**. / Dr. Petru Cornean, din **Oraviţa**. / Ioan Ţăran, din **Oraviţa**. / Alexandru Crenian, din **Reciţa-română**. / Alex. Diaconovich, din **Caransebeş**. / Patriciu Drăgălina, din **Caransebeş**. / Teodor Drugariu, din **Calina**. / Max. Dalea, din **Jupa**. / Grig. Drăghiciu, din **Bocşa-română**. / Aurel Doboşan, din **Caransebeş**. / Cornel Dragomir, din **Caransebeş**. / N. Damşa, din **Duleo**. / Alex. Drimba, din **Gavoşdia**. / Victor Florescu, din **Zagujeni**. / Dr. Dim. Florescu, din **Lugoj**. / Iosif Furlugean, din **Doclin**. / Axente Gaita, din **Făget**. / Ioan Grozavescu, din **Corniareva**. / Dr. Mihaiu Gropşian, din **Oraviţa**. / Dem. Grecu, din **Silha**. / Ştefan Godian, din **Bocşa-montană**. / Toma Haneş, din **Făget**. Iulian Ianculescu, din **Lugoj**. / Dr. Cornel Jurca, din **Lugoj**, / Vasile Jurca, din **Lugoj**. / Iosif Câmpean, din **Prigor**. / Petru Corcan, din **Iam**. / Iustin Chirilă, din **Sasca-montană**. / August Câmpean, din **Teregova**. / Paul Craşovan din **Lugoj**. / Ştefan Lipovan, din **Cacova**. / Traian Linţia, din **Cacova**. / Todor Lupulescu, din Herendeşti. / George Morariu, din **Izgar**. / Filaret Musta arhimandrit în **Caransebeş**. / Dr. Ioan Man-

giuca, din **Oraviţa**. / Paul Magdescu, din **Jupanec**. / Anton Morariu, din **Caransebeş**. / Petru Mladin, din **Brebul**. / Alex. Mureşan, din **Gavoşdia**. / Boldijar Muntean, din **Oraviţa**. / Zaharie Miulescu, din **Pervova**. / Mina Nemoian, din **Ciuchici**. / Ponta Neagul, din Măidan. / Ioan Nedelcu, din **Oraviţa**. / Sebastian Olariu, protopop în **Făget**. / Constantin Oancea, din **Bocşa-română**. / Nicolae Obersterescu, din **Lăpuşnic**. / Dr. Valeriu Olariu, din **Teregova**. / Dr. Cornel Petric, din **Bocșa-montană**. / Iacob Popescu, din **Lugoj**. / Stachiu Popovici, din **Bozovici**. / Alexandru Popovici, protopop în **Oraviţa**. / George Popa, din **Măidan**. / Mateiu Popovici, din **Goruia**. / Grigore Pocrean, din **Prebul**. / Iosif Popovici, din **Globu-Craiova**. / Petru Pepa, din **Domaşnia**. / Vasile Petrovici, din **Lugoj**. / Dr. Ştefan Petrovici, din **Lugoj**. / Ioan Popovici, din **Honorici**. / George Popovici, protopop greco-catolic în **Lugoj**. / Ilie Poga, din **Armeniș**. / Petru Popovici, din **Ticvaniul-mare**. / Victor Poruţiu, protopop în **Oraviţa**. / George Penţia, din **Comorişte**. / Terenţie Popescu, din **Sinteşti**. / Constantin Pepa. Din **Caransebeş**. / Vasile Popovici, din **Pătaş**. / Constantin Rosa, din **Leucuşeşti**. / Ilie Ruva, din **Bozovici**. / Simeon Răzvan, din **Domaşnia**. /George Rudeu, din **Caransebeş**. / Fabius Rezei, din **Lugoj**. / George Serb, deputat dietal, **Budapesta**. / Efta Secerteu, din **Caransebeş**. / Paul Şandru, din **Teregova**. Cornel Strimbeiu, din **Comorişte**. / Iosif Toader, din **Prigor**. / Dr. Ieremie Tătar, din **Batta**. / Virgil Thomiciu, din **Ţela**. / George Tătucu, din **Iablaniţa**. / Dr. Iuliu Tămăşel, din **Sasca-montană**. / Petru Vuia, din **Oraviţa**. / Simeon Viţian, din **Slatina**. / Dr. Aurel Vălean, din **Lugoj**. / Gavril Zăvoian, din **Caransebeşul-nou**. / Demetrie Jucu, din **Lugoj**, Virgil Păuşan, din **Lugoj**.

/ Cu totul, 118 membri români (39 %)”[277].

1907: „Alegerea de membrii în congregaţia din cercul Rafnicului, comitatul Caraș-Severin, la care aparțin comunele fruntașe românești **Goruia** și **Gârlişte** şi comunele crașovenești (iliri-sârbi) **Nermeth**, **Vodnic** şi **Rafnic** a fost la 18 noiembrie. / Alegerea aceasta încă s-a făcut după calapodul cunoscut al alegerilor comitatense. Alegătorii noștri, 67 din **Goruia**, 60 din **Gârlişte**, 22 din **Nermeth**, toți într-o grupă au ajuns la vreme în **Rafnic**, dar a intrat boala în ceasul președintelui, șovinistul popă catolic din **Rafnic**, umbla cu 20 minute înaintea altor ceasuri, care nu-s dedate cu alegeri congregaționale, și astfel ai noştri au aflat biroul deja constituit. Membri de încredere au fost tot oamenii lor, patru țărani crașoveni din **Rafnic**. Nu am avut, dar, nici un bărbat de încredere, dar președintele a interzis și intrarea oricăruia în chilia unde s-a făcut „alegerea”. / Candidaţii noștri au fost Dr. Gheorghe Duca, avocat în **Oravița**, și părintele Axentie Popoviciu, din **Gârlişte**, ambii dintre cei mai harnici fruntași ai noștri din părțile acestea. Însufleţirea din partea noastră a fost mare, căci, din **Nermeth**, partida contrară a avut numai doi, iar din **Rafnic** noi am avut 10, așadar, după toată mintea şi socoata românească, considerând că în **Rafnic** și **Vodnic** erau, afară de cei 10 ai noștri, de tot numai 128 de alegători conscrișii în liste, socotind şi pe cei morţi, şi pe cei duși din comună, partida contrară nu putea atinge cifra alegătorilor noştri. Totuși, la sfârşit ieși că noi aveam 115 şi candidații stăpânirii, un medic evreu și un birtaș au avut 140 de voturi. / Faimosul fibirău D’Ellevoux, de la **Reșița**, acest făt-monstru al naţiei franceze, s-a arătat și aici cine e. / A amenințat pe advocatul

[277] *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 8, 9

Dr. L. Cigăreanu, din **Oravița**, și pe candidatul nostru, părintele Popoviciu, în repetate rânduri, fără nici un motiv, cu deținerea. A scos, cu jandarmii, pe alegătorii noştri chiar și din comună, care, după ce și-au dat votul, au stat să vadă cum curg „domnii" după voturi. A pus jandarmii cordon, la capul satului și lângă casa comunală, cu porunca ca pe acela care se apropie de casa comunală, unde se făcea „alegerea", să-l deție imediat. De-abia a succes fruntașilor a liniști și potoli înverșunarea poporului, care, dacă izbucnea, se întâmpla un nou masacru. Pe advocatul Cigăreanu și pe părintele Popoviciu jandarmii nici pe o bancă, care sta pe marginea părăului, vis-a-vis de casa comunală nu le-a conces să șadă. Ba nici trăsura numiţilor n-a fost conces să fie în comună, a trebuit să stea afară în hotar. / Alte incidente mici nu le mai înșir, constat numai că nici un cociş (căruţaş) de la Kecskemét nu e capabil de atâta bruschețe ca „eroul" de la **Rafnic**, fibirăul D'Ellevoux. / O tristă figură a fost la alegerea aceasta și vicenotarul Pocreanu, care se vede că astfel vrea să ajungă „strugurii" notariatului din **Gornia**. Tot așa tristă figură a fost și unicul din **Gârlişte**, care a fost în tabăra contrară, popa „Weisz", adică popa unit pensionat Popoviciu din **Gârlişte**. / Ambele comune, **Gornia** și **Gârlişte**, s-au purtat românește. Alegerea va fi atacată"[278].

1908: În cadrul Banchetului Serbărilor culturale de la Oraviţa, de la sfârșitul lui august 1908, „Acordurile îndepărtate ale unui marș românesc ne vesteau că vin țăranii de prin sate, în frunte cu fanfara bravilor iubitori de muzică din **Vărădia**. O lume de oameni s-a adunat, apoi, la **nedeia din curtea bisericii**. Privitorii au avut ocaziune să admire

[278] *Lupta*, Anul I, nr. 242, Budapesta 1907, p. 3

o mulțime de jocuri particulare acestor ţinuturi; tot atâtea părţi ale vastului nostru repertoriu de dansuri naţionale. Ne-a umplut de admirație și interes mai cu seamă jocul „Călușanilor" sau jocul „glogilor" ale sătenilor din **Agatici**, care joc, după cum ne spuneau ei înşişi, are rolul acelaşi ca în alte ţinuturi al „paparudelor": anume, de a cere ploaie, în secetă. În acest joc, însă, reiese frumosul la iveală, poate mai mult ca în toate dansurile jucate pe aici. Un eveniment demn de toată lauda am văzut în lucrările unui învăţător, cu numele Pavel Gerga, care conduce şi dezvoltă dansurile românești în comuna **Goruia**, despre ce privitorii s-au putut convinge din numeroasele dansuri, care formau numai o parte din repertoriul bogat de dans al acestei comune. Am asistat, apoi, la premierea costumelor originale românești: un frumos îndemn al naţionalismului nostru. Premii de 20 coroane au obţinut trei fetiţe din **Oravița-română** şi două gingaşe copile din **Răcăşdia**, iar premii de 10 coroane, două fetiţe din **Mărcina**, care erau îmbrăcate în port săliștenesc. Petrecerea a ţinut până seara"[279].

1939: „În fruntea gospodăriei **orașului Oravița** a fost așezat, acum patru luni, dl ing. Petre Cornearu, fiind numit pe o perioadă de 6 ani. Deşi timpul de 4 luni este relativ scurt, pentru ca să se poată face un bilanț al activităţii sale edilitare, totuși am ţinut să ni se arate nu atât trecutul, cât mai ales programul de viitor… / Domnul primar ne-a expus programul său de viitor… / S-ar părea că acest proiect dezminte titlul reportajului trecut, în care spuneam că **Oravița este orașul grădinilor**. / Prin faptul că **Oravița** va fi înzestrată cu o nouă grădină publică, nu-și va pierde farmecul de azi, pentru că frumuseţea grădini-

[279] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 181, Braşov 1908, p. 2

lor rămâne un lucru pe care-l poţi admira de la distanţă, iar cea ce-i trebuie unui cetățean, care n-are grădină proprie, este un parc, o oază de verdeață, unde să respire aerul curat și să viseze ziua când va avea și el o grădiniță proprie, în jurul casei… / Cum în partea de est s-a înființat un **spital nou**, de un aspect arhitectonic unic, se va înființa, în această parte a orașului, un cimitir, atât pentru cei ce vor muri în spital, cât și pentru populaţia din această parte, numită **Oraviţa română**. / Se va împrejmui grădina Maierului și se va reorganiza serviciul de pompieri, care, azi, ne spune dl primar, lasă foarte mult de dorit, Cu toate că dl primar nu este mulțumit de actuala funcţionare a corpului de pompieri, noi am reușit să ne convingem că **Oraviţa** are… doi pompieri, și încă foarte activi. I-am surprins cu ocazia şezătorii literare, organizată de scriitorii bănățeni. Erau amândoi prezenţi după culise și, ca orice cetăţeni conștienți, ascultau cu multă curiozitate operele scriitorilor. Unul dintre ei, complet echipat, uitase de datorie și de incendii, ascultând poeziile în grai bănățean, care-i aduceau în gând satul său de munte. Dar trebuie să recunoaștem și noi, alături cu dl primar, că serviciul lor trebuiește reorganizat… / **Oravița** are nevoie de un palat al justiției nou, cârpirea actualei clădiri nu este o soluţie fericită și, pentru realizarea acestei unanime dorinţe a cărăşenilor, va fi nevoie ca și ministerul justiției să-și arate înțelegerea. Județul Caraș, prin trecutul și importanța lui, aici, la hotarul de vest al ţării, trebuiește ajutorat, pentru a avea localuri demne, nu numai de prestigiul instituții lor, pe care urmează să le adăpostească, dar şi pentru prestigiul nostru românesc… / Din constatările noastre rezultă că fiscul la **Oraviţa** se bucură de simpatie, aceasta mai ales că. în fruntea administraţiei de încasări și plăţi, se găseşte

o figură populară, dl Dr. Simion Comănescu. Domnia sa ne arată că raporturile dintre contribuabili şi agenţii de încasare sunt dintre cele mai cordiale. Deși mare parte dintre agenţi au fost concentrați, totuși încasările fiscului merg foarte bine, ridicându-se cu mult peste cota reglementară”[280].

[280] *Universul*, Anul 56, nr. 125, Bucureşti 1939, p. 11

ORLAT

(Waraliafalu, judeţul Sibiu)

1366, octombrie 10, Orşova: Regele Ludovic porunceşte vicevoievodului Petru să trimită oameni, care să lămurească „semnele de hotar ale moşiilor numite **Aciliu** (Echellew, Echerlew, judeţul Sibiu) şi **Tilişca** (Thylichke, judeţul Sibiu) ale lui Ioan, zis Tompa, comitele plaiurilor noastre din părţile Transilvaniei, precum şi pe acelea ale moşiilor numite **Săcel** (Ffeketevyz, judeţul Sibiu) şi **Orlat** (Waraliafalu, judeţul Sibiu) ale lui Ioan, fiul lui Petru de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), hotărnicindu-le dinspre pământurile aflătoare sub voievodatul domnului Vladislav, voievodul nostru din Ţara Românească („vaivode nostri Transalpini"), iar pe sus-numiţii să-i păstraţi, în numele maiestăţii noastre, în pace şi linişte, în stăpânirea ziselor moşii și a hotarelor lor și a tot ce tine de ele, așa după cum cere dreptatea. Și altfel să nu faceți"[281].

1773, iunie 1: „Pe drum, Maiestatea Sa Iosif II a ţinut revistă în toate locurile asupra trupelor, lăsându-le să facă exercițiu de arme, tot aşa, cum a făcut şi cu grănicerii din valea Hațegului, din comitatul Hunedoarei și din dis-

[281] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 146, p. 250

trictul Sibiului, la **Orlat**. / Dincoace de **Holdvilág** (germ. Halvelagen; magh. Holdvilág, azi **Hoghilag**, judeţul Sibiu), din jos de birtul „pădurarului", erau postate batalioanele de grenadiri ai lui Bülov şi Pelegrini, la care Majestatea Sa a ajuns marţi, 1 iunie, la 7 ore seara, venind din **Sighişoara**. / Se adunaseră multe mii de oameni curioşi, de diferite etăţi şi bresle sociale. Batalioanele formau o linie dreaptă, de la, drumul de ţară al Sighişoarei, diagonal peste vale, până la Târnava, cu faţa către Sighişoara; şi de amândouă părţile, din jos, spre Târnava, şi deasupra, pe lângă drumul de ţară al Sighişoarei, imensa lume forma asemenea două linii drepte, până la şanţul care vine din pădure şi e acoperit cu iarbă şi peste care trece un pod mic.

Prin mijloc, între aceste două linii de privitori, a trecut Monarhul, pe cea mai frumoasă vreme, stând în picioare în trăsură, ca într-o căruţă de triumf, având pe cap o pălărie neagră fără bordură şi fără pene, şi îmbrăcat fiind în o jachetă verde de postav, cu distincţii mici roşii, fără bordură, apoi în pantaloni galbeni de piele şi cizme mari. A salutat poporul din amândouă liniile prea graţios, dând o icoană maiestatică despre modul cum are să vină odată marele judecător"[282].

1843, Dr. Vasilie Glodariu: „În primăvara anului 1843, vine la examen Moise Fulea, directorul şcolilor române greco-ortodoxe, şi mă întreabă, între altele, şi despre porunca a cincea, care zice: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mamă-ta, ca să trăieşti mulţi ani şi să-ţi fie ţie bine pe pământ!". Mă întreabă că cine se înţeleg sub tată şi mamă. Eu răspund că nu se înţeleg numai părinţii care ne-au născut, ci şi învăţătorii şi preoţii. Acest examen şi acest răs-

[282] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 76

puns au decis viitorul meu. Popa din satul nostru, George Rău, avea doi feciori, și ei la școală. Popa se hotărăşte săși ducă copiii la școală la **Orlat**. / În **Orlat**, era o școală nemțească militară, foarte vestită pe vremea aceea. Eu, auzind că preotul nostru voiește ca să.și ducă copiii la şcoala nemţească de la **Orlat**, mă rog și eu de tatăl meu, ca să mă ducă și pe mine la **Orlat**. / Școala din **Orlat** era de trei clase. Clasa întâia era împărțită în două despărțăminte și era condusă de Mihail Stoiţa (?), a doua și a treia era condusă de Cuirinu (numele indescifrabil). În **Orlat**, am rămas până la 1846 și terminasem clasa II primară cu foarte bine, dar fiindcă preotul și-a dus copiii săi la școala normală c. r. nemțească, așa, toamna, rog și eu pe tatăl meu, să mă ducă și pe mine la **Sibiu**, dar eu m-am dus cu o lună şi jumătate înainte, cu tatăl meu, la director, ca să mă primească pe clasa a III- normală, dară directorul m-a întrebat că știu ungurește și, din cauza limbii ungurești, a trebuit să repet clasa a II-a, ceea ce nu mi-a stricat nimica, căci, la finea anului, am ieșit din toate foarte bine și am căpătat premiu „Istoria biblică". Am avut profesori pe Engerlein, Kelner și Kovács și director pe Thomas, un om tare învăţat"[283].

1848: „La 6 august, Laurian este aruncat în temniţa de la **Sibiu**. Poporul român, mai vârtos cei din marginile militare, aleargă în masă la **Sibiu** şi impun eliberarea lui. La 18 august, prefectura generală deschide uşile puşcăriei şi Laurian fu dus, în triumf, la **Orlat**. La 30 august, se tinu **adunare la Orlat** şi regimentele de grăniceri români proclamă apusurile de putere ale ministerului unguresc, renunţă de-a mai asculta de dânsul şi cer arme de la împărat, spre apărarea cauzei comune a monarhiei"[284].

---

[283] *Ţara Bârsei*, Anul IV, nr. 5, Braşov 1932, pp. 412, 413

[284] *România Liberă*, Anul V, nr. 1135, Bucureşti 1881, p. 2

1859: „Dintre fundaţiile destinate exclusiv ajutorării săracilor, create tot de nevoiaşi, din solidaritate cu starea de sărăcie, amintim pe cele din **Orlat** şi **Răşinari**. Fundaţiunea invalizilor din pretura **Orlat** a fost înfiinţată încă din 1859 şi cuprindea 12 comune ale cercului **Orlat**: Gura Râului, Cacova, Magul, **Orlat**, Poplaca, **Răşinari**, Sibiel, Săcel, Sălişte, Tilişca, Valea. Scopul ei a fost ajutorarea invalizilor şi a familiilor lor. Capitalul era constituit din obligaţiuni de stat şi din răscumpărarea pământului. Fondul săracilor români din **Răşinari** s-a constituit în 1863, prin contribuţii ale donatorilor în bani şi pământ, deşi primele iniţiative de înfiinţare au avut loc în 1841, cunoscute şi sprijinite de Andrei Şaguna”[285].

1878: „În 27 august, fui martor ocular la despărţirea unui frate învăţător de elevii săi, anume a bravului învăţător Romul Simu, născut în **Ciufud**, lângă **Blasiu**, care, după ce a functionat, aproape 3 ani, ca învăţător-diriginte la şcoala grănicerească din **Ohaba făgărăşeană**, în vara anului curent fu numit, din partea onoratului comitet din Sibiu învăţător-diriginte la şcoal grănicerească din **Orlat**. / În 27 August, grăbii şi eu a zice un adio acestui iubit coleg, care, în ziua aceasta, era se plece. Intrând în **Ohaba**, mi se înfăţişă un tablou frumos. Strada, unde se află şcoala, era plină de oameni, de toată etatea şi de ambe sexele, care, cu lacrămi în ochi, veniseră să-şi ia rămas bun de la directorul atât de iubit şi stimat de toţi. Unii erau neconsolabili, zicând că un director ca acesta, care să se poarte faţă de dânşii şi copiii lor atât de bine nu vor mai avea „până e lumea”. / Intrai, apoi, în curtea şcolii şi am fost mişcat, văzând pe elevi şi eleve plângând chiar cu suspin. Ajungând în cvar-

[285] *Revista Teologică*, Anul III (75), nr. 2, Sibiu 1993, p. 121

tirul învăţătorului, îl salutai şi eu, cu ochii plini de lacrămi. / Bravul învăţător, după ce-şi pachetă tot pe căruţă, îşi luă adio, mai întâi de la colegii săi şi de la părinţii copiilor, mulţumindu-le pentru simţămintele ce le arată faţă de dânsul, apoi de la iubiții săi elevi, adunându-i în jurul său şi ţinându-le o vorbire scurtă, într-adevăr părintească şi pătrunzătoare. / Iată, onorat public şi fraţi învăţăatori, ce recompensă preţioasă pentru un brav învăţător! Cred că nu e de lipsă a mai vorbi despre purtarea şi zelul acestui învăţător, căci va fi văzut fiecine din cele premerse, cum a trebuit să se poarte, spre a se face aşa iubit la popor şi la scolari. În adevăr, cam mare abnegaţiune şi circumspecţiune se recere de la om, dar, zău, şi satisfacere în conştiinţă şi recompensa îşi câştigă, când vede că ostenelile si faptele sale îşi au recunoştinţa. Fie ca cât de mulţi învăţători să se ştie purta astfel şi atunci nu vei mai auzi pe popor zicând că de ce să-şi dea pe copil la carte, nici pe învăţător nemulţumindu-se cu soarta sa. Iar ţie, frate Simule, îţi urez zile multe, senine, forţe fizice şi spirituale, ca se poţi propăşi precum ai început şi apoi poţi fi sigur că vei fi recompensat. Te asigur, frate şi coleg, că toţi învăţătorii din ţara Oltului (ţinutul Făgăraşului), care nu vor fi nepreocupaţi de patimi, dimpreună cu poporul din **Ohaba** şi jur îţi vor păstra cele mai sincere simţăminte de simpatie şi iubire”[286].

1895: „Mai mulți fruntași din comitatul Sibiului, conduși de dorul de a veni într-ajutor plugarului român cu vorba și cu fapta, s-au fost decis să înființeze o reuniune (tovărășie) economică pentru țara întreagă, cum e, bunăoară, Asociațiunea noastră transilvană, dar stăpânirea, ca la toate întreprinderile noastre românești, așa și aci, a aflat

[286] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 75, Braşov 1878, p. 4

nod în papură şi a denegat aprobarea statutelor. / Văzând numiții fruntași că nu le succede a înființa o reuniune pentru țara întreagă, au fost siliți a se mărgini singur numai la comitatul Sibiului. Astfel, în 28 februarie 1888, s-a înfiinţat reuniunea amintită, care pretutindenea, pe unde şi-a ținut întrunirile sale economice, a fost întâmpinată și îmbrățișată, cu căldură. / Se înţelege că și această reuniune, ca mai toate întreprinderile noastre, a întâmpinat, la început, unele greutăţi, care au trebuit paralizate şi delăturate pe încetul: de-o parte, însăși inteligința noastră de la sate nu prea da sprijinul său moral și material, de altă parte, și plugarii noștri stăteau, la început, în oarecare înstrăinare, crezând că cine ştie ce gânduri ascunse mai au și aceşti domni de români cu ei. După ce membrilor comitetului le-au succes, rând pe rând, a împrăștia aceste bănuieli, prin vorbe şi prin fapte, atât inteligența, cât şi plugarii noștri de la sate s-au însufleţit… / Între isprăvile cele mai însemnate, ce le-a săvârşit reuniunea, sunt, fără îndoială, şi **expoziţiunile de vite**, ce s-au aranjat până acum în câteva comune. Anume, văzând comitetul cum degenerează, din an în an, tot mai tare vitele economilor noștri, s-a hotărât a aronda mai multe comune într-un cerc, care să-şi întrunească, la o zi hotărâtă, numai floarea vitelor lor, cum s-ar zice. La ziua numită, apoi, comitetul, ieşind la faţa locului, prin un juriu anume ales premiază, parte cu bani, parte cu diplome, vitele mai frumoase, voind prin acesta a stârni și în ceilalți locuitori dorul pentru prăsirea unui soi mai ales de vite.

Prima expoziţiune de felul acesta s-a ținut în **Răşinar**, în 21 aprilie 1890, la care au fost expuse 106 capete de vite din comunele: Poplaca, Gura-râului şi **Orlat**, şi anume: 8 tauri, 27 vaci, 11 viței, 11 berbeci, 34 oi, 9 noatini

şi 6 miei, pentru care s-au împărţit, cu totul, 26 premii de câte 4, 3, 2 şi 1 florin, în sumă de 63 florini. / **A doua expoziţiune** de felul acesta s-a ţinut, în 7 mai 1891, în comuna **Tilişca**, la care au luat parte comunele învecinate: Cacova. Sibiel, Săcel, Vale, Sălişte, Galeş, Bod, Aciliu şi Mag. Din aceste comune s-au expus, cu totul, 186 capete de vite, pentru care s-au împărţit 45 florini, ca premii în bani, şi mai multe diplome. / **A treia expoziţie de vite** s-a ţinut în comuna **Avrig**, în toamna anului 1892, **a patra**, în **Pianul român**, în anul 1893, **a cincea** în **Orlat**, în anul 1894, la care s-au împărţit premii de 100 florini, iar cea din anul curent s-a ţinut, în tomna acesta, în **Apoldul de jos**…

În institutul tipografic T. Liviu Albini din **Sibiu** a apărut „**Monografia comunei Orlat**", scrisă de Romulus Simu, învăţătot în **Orlat**. Monografia aceasta e scrisă cu multă conştiinciozitate și ar put servi de model şi altor învăţători ai noştri, care ar face foarte bine dacă ar descrie şi ei monografiile comunelor lor. Preţul 25 creiţari"[287].

1897: „**Tren la Selişte**! / Marţi, în 31 august nou, s-a deschis linia ferată **Sibiu-Sălişte**, spre bucuria locuitorilor din satele învecinate. Reprezentantul ministrului, vicecomitele, pretorii, precum şi o mulțime de inteligenți aparţinători cercurilor oficioase, au fost întâmpinați de public mult, la staţiunile din **Săcel**, **Orlat** şi **Selişte**. Au ținut locuţiuni învățătorul Radu din **Săcel**, dl Ludovic Pesamoska din **Orlat** și vice-notarul Chirca din **Sălişte**. Seara, s-a reîntors trenul și, la hotelul „Împăratul Romanilor" din **Sibiu**, s-a dat un banchet. Tot atunci, s-a deschis și linia ferată **Miercurea-Vinţul-de-jos**. Rămâne a se pune la cale joncţiunea **Sălişte-Miercurea**"[288].

---

[287] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 246, Braşov 1895, pp. 4, 5
[288] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 35, Orăştie 1897, p. 145

1900: „În 29 iunie, şi-a tinut aici, la **Sibiu**, senatul şcolar protopopesc al districtului Sibiului, şedinţa sa ordinară, sub prezidiul Prea Onoratului Domn protopop Ioan V. Rusu, în care s-a ocupat cu starea învățământului poporal şi cu rezultatele obținute pe acest teren, în decursul anului şcolar 1899/1900. Şedinţa a fost bine cercetată, din partea membrilor, dovadă că se interesează de cauza instrucţiunii poporale; au luat parte, din cler, preoți: Dionisiu Aron din **Gurariului**, Nicolau Togan din **Sibiu**, Demetriu Deac din **Calvasăr**, DionisiuP. Decei din **Orlat** şi Ioan Hulea din **Buia**; dintre membri mireni, domnii: George Maxim de Höchstenberg, maiorul Basilit P. de **Hărşani**, advocat, Iuliu Bardosy, inspector şcolar regional în pensie, Nicolai Racoţa. medic cercual în **Şeica-mare**. Romul Simu, învăţător pensionar din **Sibiu**, Coman Gligor, învăţător în **Sibiu** şi notar al senatului şcolar districtual, şi Ioan Stoia, învăţător în **Orlat**… / În anul şcolar 1899/1900, au funcționat, în protopopiatul Sibiului, 19 şcoli confesionale greco-catolice, cu una mai mult decât în anul şcolar premergător; s-a deschis, adică, în **Ludoşul-mare**, o nouă şcoală greco-catolică, din cauză că majoritatea greco-ortodoxă de acolo a eschis pe pruncii noştri de la frecventarea şcolii greco-ortodoxă; instrucţiunea a prevăzut-o aici, în anul şcolar expirat, cooperatorul paroh Alexiu Staicu, în mod gratuit, pentru care merită laudă. / La cele 19 şcoli confesionale au funcţionat 19 învăţători şi o instructoare pentru lucrul de mână (**Sibiu**); dintre aceştia, 12 inşi au fost prevăzuti cu diplomă de calificare în regulă. În **parohiile cele mai mari şi mai compacte, Orlat, Vestem** şi **Racoviţa**, există şcoli comunale, cu mai mulţi învăţători (**Orlat** – 4, **Vestem** – 3, **Racoviţa** – 3). Edificii şcolare din

material solid există în 15 parohii, în alte 2 parohii se fac pregătiri pentru a se zidi şcoli noi”[289].

1900: „**Adunare de învăţători**… ce s-a ţinut la **Alămor**, lângă Sibiu, în 27 octombrie nou… / A urmat cuvântul de deschidere al prezidentului despărţământului, dl Leon Maior, **învăţător în Orlat**. Domnia sa, arătând, prin frumoase cuvinte, foloasele ce le putem trage de la Reuniunile învăţătoreşti, ne-a îndemnat să participăm la ele întotdeauna, fiind un bun mijloc pentru înmulţirea cunoştinţelor şi un factor cultural însemnat. / A urmat dizertaţia domnişoarei Maria Simonca, **învăţătoare în Orlat**, „Pentru ce e mai bine ca fetele să fie instruite din partea unei învăţătoare?”. Domnişoara învățătore, cu lucrarea dumisale, s-a achitat pe deplin, spre mulțămirea tuturor şi merită toată lauda… / Dizertaţia dlui Ioan Stoia, **învăţător în Orlat**, „Cum am putea propune mai cu succes materialul prescris de planul de învăţământ?”. Tema dlui Stoia, asemenea, a fost foarte bine lucrată, stârnind aprobările tuturor”[290].

1900, Diaconovich: „**Orlat**, comună românească în Transilvania, comitatul Sibiului, cu 1.701 locuitori (în 1890), din care 1.583 români. Locuitorii se ocupă cu lucrarea pământului, cu creşterea vitelor şi îndeosebi cu lemnăritul. Orlat are 2 biserici, are școală cu bun renume, de la înființarea Regimentului românesc I de grăniceri (1763), al cărui centru a fost Orlat. Până pe la 1878, în Orlat a fost o vestită berărie, este fabrică de hârtie şi de căldări, fabrici de tors și scărmănat lâna, mai multe mori, piue de postav și de ulei, şi ferăstraie (jugăre). La Orlat sunt cariere de piatră de var, este un institut de credit şi economii, cu nu-

[289] *Unirea*, Anul X, nr. 31, Blaj 1900, pp. 260, 261
[290] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 246, Braşov 1900, p. 3

mele „Brădetul", staţiune de cale ferată"[291].

1903: „**Cursul de altoit pomi din Orlat**. / Razele dulci si călduţe ale soarelui încep a da viaţă naturii, totul te cheamă la muncă. Pentru harnicul econom se deschid felurite căi, pe care, dacă le bate de cu vreme, cu începutul primăverii, bun drum îşi croieşte pentru îmbunătăţirea gospodăriei sale. Cârmacii Reuniunii noastre agricole, ca buni economi, şi-au început şi ei rodnica activitate, în folosul ţăranului nostru, de cu primăvară... / Duminecă, 29 martie nou, comuna **Orlat** a fost locul unde Reuniunea agricolă şi-a trimis reprezentanţii săi, spre a ţine cursul de altoit pomi. În aceeaşi zi, s-a ţinut şi adunarea generală a Băncii de credit şi economii „Brădetul". **Orlatul**, ca puţine alte comune, a avut fericirea de a saluta drept oaspeţi ai săi, pe conducătorii a două aşezăminte economice, chemate a lucra mână în mână. / Comitetul central al Reuniunii agricole a avut de reprezentanţi, la acest curs, pe prezidentul Reuniunii, dl Dem. Comşa; secretarul Victor Tordăşianu, din centru; pe membrii din comitet, domnii Ioan Popescu, proprietar în **Sibiel**, Dr. Ioan Stroia, protoprezbiter, şi pe nou numitul membru, dl Petru Draghits, prim-pretor în **Săliște** (În paranteză fie zis: am aflat că comitetul central, în ultima sa ședință, a instituit, cu rezerva aprobării adunării generale proxime, în postul de vice-prezident, la locul devenit vacant, prin moartea mult regretatului fost vice-prezident, Dr. D. P. Barciann, pe vechiul membru în comitet, căpitanul Pantaleon Lucuţa, iar în locul acestuia, pe dl P. Dragits). / Înainte de a se începe cursul, reprezentanţii Reuniunii au asistat la serviciul divin, încheiat cu o frumoasă predică despre păcat, rostită, cu vervă oratorică, de tânărul

[291] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 480

şi zelosul paroh, dl Decei.

Cursul s-a ţinut în una din sălile mai mari ale şcolii, care abia a încăput pe parparticipanți: preoți, învăţători, notari, primari, economi şi copii de şcoală. / Prezidentul Reuniunii, dl Dem. Comşa, bineventând pe participanți, scoate în relief cultura pomilor, asupra căreia ține o prelegere formală. Aduce cuvinte de laudă **corpului învățătoresc din Orlat** şi, îndeosebi, învățătorului I. Stoia, încredinţat cu conducerea şcolii de pomi, care, într-o singură zi, cu concursul elevilor săi, a altoit nu mai puțin de 400 pomi. / Atât dl Comşa, cât şi dl învățător Stoia, altoiesc mai multe zeci de pomişori diferiți. Ar fi să mă extind prea mult, voind să amintesc, şi numai în treacăt, despre toate lucrurile folositoare, despre care dl Comşa ne-a vorbit, de data aceasta. / Înainte de încheiere, secretarul reuniunii, dl Tordăşianu, ne pune la inimă sprijinirea Reuniunii, acest așezământ creat anume pentru a chibzui asupra căilor și mijloacelor care tind la bunăstarea şi înflorirea țăranului nostru. / La fine, s-au împărţit, între economi, 250 meri şi 100 peri pădureţi, și mai multe sute mlădițe de altoit, şi câţiva altoi de meri pătulă. / Directorul şcolar, dl Ioan Giurgiu, mulțumeşte, în numele comunei, pentru onoatea dată **Orlatului** şi doreşte conducătorilor Reuniunii multă fericire. / La masa dată în restaurantul Hitz, pe lângă frumoase cântări, s-au ţinut şi frumoase discursuri”[292].

1909: „**Expoziția de copii din Orlat**. / După expoziția de copii din **Apoldul de jos**, **Ilimbav** şi **Poiana**, aranjate în anii 1906, 1907 şi 1908, comitetul „Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului” a ales **comuna istorică Orlat**, centrul fostului Regiment român I de gra-

[292] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 72, Braşov 1903, pp. 5, 6

niţă, pentru aranjarea expoziţiei de copii din acest an; iar termenul ţinerii expoziţiei s-a fixat pentru ziua de 27 octomvrie nou. / Membrii comitetului Reuniunii de agricultură, cu locuinţa în Sibiu, Dr. Petru Şpan, Victor Tordăşianu, cu familia, Romul Simu, cu doamna, dl profesor Aurel Bratu, Aurel Coşciuc şi Dr. Vasile Stan, însoţiţi de dl protopop Nicolau Togan, cu doamna, de părintele Trandafir Scorobeţ şi doamna Popovici, s-au îndreptat, în acea zi, spre **Orlat**, unde s-au întâlnit cu membrii comitetului reuniunii, cu locuinţa în **Sălişte**, dl prim pretor Petru Dragits, cu doamna, Ioan Chirca, prim notar al comunei **Sălişte**, cu doamna, dl Dr. Nicolau Calefariu, medic în **Sălişte**, şi cu aproape întreagă cărturărimea din comunele aparţinătoare cercului **Sălişte**. / Înainte de toate, oaspeţii au participat la serviciul divin, unde am avut rara ocazie de-a asculta două predici, una a părintelui Ioan Ghişoiu, asupra vieţii şi faptelor Prea Cuvioasei Paraschiva, şi alta, nu se poate mai instructivă, a domnului protopop Nicolau Togan, asupra însemnătăţii expoziţiilor de copii. / Predica dlui Togan ar merita să fie publicată în întregime de toate foile noastre. / După ieșirea din biserică, membrii comitetului Reuniunii, însoţiţi de alte persoane, au făcut onorurile dlui preot al locului și dlui medie Dr. George Prunaş, unde li s-a servit un copios dejun, urmând apoi lucrările de la ordinea zilei.

Ca loc pentru **expoziţia de copii** a fost aleasă o sală spațioasă a edificiului erarial (împărătesc), visavis de școală, unde s-au fost adunat mamele, cu copiii de expus, și mare public din **Orlat** și din jurul **Săliştei**. / Sala destinată expoziţiei de copii a fost frumos decorată, cu tot felul de lucruri din industria de casă a ţărancei din **Orlat**, prezentându-ni-se, astfel, spre plăcuta surprindere a noastră, şi o expoziţie de industrie textilă, lucru ce ar fi de dorit să se

facă pretutindeni, în asemenea ocazii. Laudă doamnelor şi domnilor care au stăruit pentru înjghebarea acestei expoziţii, laudă femeilor care au expus frumoasele obiecte, lucrate de harnica lor mână; laudă, îndeosebi, dlui director şcolar, Ioan Giurgiu, căruia îi revine meritul principal pentru înjghebarea acestei expoziţii frumoase. / A urmat constituirea definitivă a juriului, în scopul premierii copiilor, înlocuindu-se membrii absenţi cu alte persoane din localitate şi din comunele vecine. / Prezident al juriului a fost ales venerabilul domn Dr. Nicolau Calefariu, medic în **Sălişte**, iar secretar R. Simu. / După acestea, dl Dr. P. Şpan, membru al comitetului central, deschide expoziţia de copii, prin o vorbire în care arată, în cuvinte elocvente, însemnătatea ăstor fel de expoziţii, după care s-a procedat la examinarea copiilor expuşi, fiind: / **În grupa I-a de băieţi**: a). de la 1-2 ani, 16 băieţi, b). de la 2-3 ani, 11 băieţi, c). de la 3-4 ani, 18 băieţi, laolaltă 45 băieţi. / **În grupa a II-a, de fetiţe**: a). de la 1-2 ani 25 fetiţe, b). de la 2-3 ani, 22 fetiţe, c). dela 3-4, 13 fetiţe, laolaltă 60 fetiţe, sau, în total, 105 copii. / Examinarea tuturor copiilor s-a făcut cu conştiinciozitate, din partea juriului, în frunte cu dl prezident Dr. Calefariu, Dr. Prunaş şi cu secretarul. / După sfârşirea examinării, s-a compus lista celor de premiat, avându-se în vedere toate dispoziţiile de premiere, cuprinse în programa expoziţiei. / Deşi sala expoziţiei a fost destul de spaţioasă, ea nu putea, totuşi, să încapă mulţimea ce se adunase cu această ocazie. Astfel, publicul a fost invitat să iasă în curtea foarte spaţioasă a edificiului erarial, unde s-a ţinut expoziţia. Aici, în curte, mamele şi publicul au ascultat, cu plăcere, două frumoase prelegeri, una a dlui Dr. George Prunaş: „Chestiuni privitoare la expoziţiile de copii", tratând higiena copilului, higiena corpului şi a locuinţei, nu-

trirea (lăptarea), înţărcarea şi hrana după înţărcare; apoi, urmând să trateze despre morburile contagioase, la care sunt expuși copiii: pojar, scarlatină, difterie, tuse măgărească, tifos, tuberculoză etc.; altă prelegere a fost a tânărului şi harnicului preot Trandafir Scorobeţ, cu titlul „Evanghelia prunciei", tratând, în o limbă înţeleasă de toţi cei de faţă, despre educaţia ce părinţii trebuie să o dea copiilor lor. / După acestea, dl prezident al juriului rezumă cele întâmplate şi spuse, până aici, arătând şi dânsul datorinţele ce părinţii le au în scopul creşterii bune a copiilor. Spune că copii expuşi sunt bine îngrijiţi şi aproape toţi vrednici de premiat, totuși, din cauza lipsei de mijloace, a trebuit să se facă o selecţiune, alegându-se fruntea copiilor şi ţinându-se seamă, între altele, și de sărăcia părinţilor etc. / În scopul premierii, au contribuit: Reuninnea agricolă, cu 50 coroane, / comuna politică **Orlat**, cu 50 coroane, / Institutul de credit „Brădetul" din **Orlat**, cu 30 coroane, / și comuna bisericească greco-catolică **Orlat,** cu 20 coroane; / în total, deci, 150 coroane.

Din aceasta sumă, s-au făcut 40 de premii, care s-au distribuit astfel: / băieţilor, 17 premii, iar fetelor, 23… / La două mame sărace li s-a dăruit câte o îmbrăcăminte completă de înfăşat pentru copii, din partea Reuniunii femeilor greco-catolice din **Orlat**, în frunte cu doamna preoteasă Pompilia Ghişoiu, care a dăruit, cu aceasta ocazie, Reuniunii de agricultură o păpuşă, îmbrăcată de dânsa în port original din **Ocna-Sibiului**. / Doamna Simu a avut ideea fericită de a dărui tuturor copiilor expuşi câte un coşuleţ cu bomboane. / în aceasta ocazie, s-a dăruit şi un număr frumos de broşuri de cuprins igienice, puse la dispoziție de onoratul comitet central al „Asociaciațiunii". / S-a adus şi un fotograf, care a luat mai multe partii, între

care copii premiaţi. / A urmat, apoi, prânzul comun, ţinut în o sală a şcolii. Cu acest prilej, s-au ţinut toaste instructive şi de îmbărbătare la muncă pentru înaintarea poporului. / Ca un ce nou și dăinuitor pentru **Orlat**, secretarul Reuniunii, dl Victor Tordăşianu, a întreprins, în **Sibiu**, o modestă colectă, în scopul înfiinţării unui fond pentru ajutorarea femeilor lăuze (oprite în casă după naștere) și a copilaşilor orfani, la care a adunat, în Sibiu, 57 coroane, de la meseni 80 coroane; iar suma totală, de 137 coroane, s-a dat în îngrijirea Reuniunii femeilor din **Orlat**. / Pe lângă atâtea lucruri bune, isprăvite în această zi în **Orlat**, a mai rămas timp şi pentru o consultare, în scopul punerii la cale a unui **stabiliment de electricitate pentru trebuinţele cercului Sălişte** şi pentru înaintarea industriei în acest cerc. Consultarea a fost proiectată şi condusă de zelosul domn primpretor Petru Dragits. / Fie ca să avem multe zile de acestea, închinate binelui poporului nostru, pentru care munceşte, cu atâta dragoste şi dezinteresare, harnicul comitet al Reuniunii române agricole, în frunte cu vrednicul ei secretar, dl Victor Tordăşianu”[293].

1934: „**Bucurie curată la Orlat**. / Fruntaşa comună **Orlat**, din județul Sibiu, a avut, în ziua de 5 august, o serbare plină de multă mângâiere sufletească. / În această mare comună, aproape în întregime catolică, există, încă din vremurile mai vechi, o biserică mândră şi trainică, aşezată pe dealul de la marginea satului. Cu vremea, acest locaș de închinare întru atât se înnegrise pe interior, de fumul luminii şi al cădelniței, încât picturile de sus erau cu desăvârşire acoperite, iar pereţii îşi schimbaseră cu totul culoarea, aşa încât tot interiorul bisericii devenise întune-

[293] *Ţara noastră*, Anul III, nr. 43, Sibiu 1909, pp. 347, 348

cos şi posomorât. / Inimosul părinte, Monseniorul Ioan Becicheri, care de mulţi ani cârmuieşte, cu multă înţelepciune, această parohie, era mereu preocupat cu gândul cum ar putea să reînnoiască interiorul casei Domnului. Gândurilor bune şi creştineşti Cerul le stă într-ajutor. Într-adevăr, cât de mângâiat s-a simţit Moneniorul Becicheri, în vara aceasta, văzându-şi gândul realizat, văzând pe **pricepuţii zugravi de la Sibiu** înfrumuseţând, prin culori frumoase, interiorul bisericii, încât ţi-i mai mare dragul să petreci o oră de închinare şi rugăciune într-un locaş atât de frumos pictat şi aşa de drăguţ curăţit. Laudă Monseniorului Becicheri, care tot timpul lucrărilor nu s-a mişcat, o clipă, din biserică.

Binecuvântarea bisericii a avut loc în 5 august. Din **Gura-râului**, o trăsură, trimisă anume, aduce pe Reverendisimul Domn Dr. Ioan Bilan, canonic mitropolitan. În biserica plină de lume, Sfinţia Sa începe Utrenia, la sfârşitul căreia sfinţeşte apa şi binecuvântă biserica, asistat de Monseniorul Becicheri, Onoratul Tufescu, din Gura-râului, şi Reverendisimul Bilan, lector./ Urmează, apoi, sfânta Liturghie. Biserica e plină până la ultimul loc. Remarcăm, cu multă satisfacţie, asistenţa, într-un număr foarte măgulitor, a intelectualilor din loc. Cântă armonios şi frumos **corul din comună**, condus, cu multă însufleţire, de dl Ioan Muntean, **învăţător ortodox în Orlat**. / La sfârşitul Liturghiei, predică chibzuit şi cu mult elan înaltul demnitar de la Blaj. Arată, prin simţite cuvinte, Dumnezeirea lui Hristos, rolul şi însemnătatea sfintei Biserici aici, pe pământ, îndemnând, cu mult suflet, pe credincioşi la zidirea unei noi biserici, deoarece cea de azi nu mai cuprinde poporul numeros şi mult. După predică, Monseniorul Becicheri mulţumeşte Sfinţiei Sale pentru osteneală şi pentru

că a binevoit să ridice fastul serbării cu înalta-i prezenţă. Mulţumeşte şi tuturor celor de faţă, care au contribuit la primenirea bisericii și la măreția zilei. Apoi Reverendisimul Bilan, botează tot poporul. / Cu aceasta, serbarea se termină, iar poporul, adânc mângâiat, se întoarce la ale sale, mulţumit că a putut să asiste la au act atât de înălțător, amintirea căruia va rămâne multă vreme neştearsă din inimile lor. / Șt. B. Dragu"[294].

1940: „**Sfinţirea capelei ortodoxe române din Orlat**, judeţul Sibiu. / Un nou locaș de închinăciune a fost redat cultului în comuna **Orlat**, județul nostru, Duminica trecută, credincioşii ortodocşi din această localitate, după trecere de 200 de ani, au reînfiinţat vechea parohie a bisericii strămoșești. / La această solemnitate au participat clerul şi poporul din comunele învecinate, iar din partea Î. P. P. S. mitropolitul Nicolae, părintele asesor Trandafir Scorobeţ şi A. Popa, secretar consistorial. / Slujba sfinţirii a fost oficiată de Prea Cucernicia Sa părintele asesor, asistat de Dr. Dumitru Borcia, protopop, şi de preoţii A. Popa, S. Vecerzan, O, Flucuş, N. Renţea şi Tr. Popovici, răspunsurile fiind date de **corul gimnaziului mixt** din **Sălişte**… / Cuvânt de mulţumire aduce preotul parohiei Nicolae Renţea. E locul să amintim că, datorită stăruinţelor Sfinţiei Sale, s-au colectat, în bani şi natură, peste 150.000 lei… / La masa comună, arabjată în sala festivă a casei comunale, au toastat preotul asesor Scorobeţ pentru M. S. Regele şi pentru Î. P. Sa mitropolitul Nicolae, preotul protopop Dr. Dumitru Borcia, pentru asesorul constorial Dr. Tr. Scorobeţ, iar dl Alex Ionescu, **directorul gimnaziului** din **Sălişte**, în numele Frăţiei ortodoxe române"[295].

---

[294] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 32, Blaj 1934, p. 2
[295] *Universul*, Anul 57, nr. 142, Bucureşti 1940, p. 10

OROIU DE CÂMPIE

(Oroiu, Vray, azi **Oroiu de Câmpie**, judeţul Mureş)

1367, august 1: Ladislau, arhidiaconul de Ugocea, face cunoscut că, înfăţişându-se „Pavel, fiul lui Ioan, fiul lui Grigore, iar pe de altă parte Ilie, fiul lui Nicolae de **Juc** (Juc, Suk, azi **Jucu**, judeţul Cluj), în numele său şi în al lui Mihail şi David, fiii lui Barnaba… s-au înţeles asupra zestrei si a darurilor de nuntă ale nobilei doamne cu numele Margareta, fiica acelui Ioan, fiul lui Grigore, soţia lui Petru diacul, zestre şi daruri de nuntă pe care acel Pavel, fiul lui Ioan, le cere după lege de la acel Ilie şi de la sus-zişii săi fraţi, Ilie, Mihail Şi David, au dat şi au hărăzit, şi în faţa noastră, lui Pavel, fiul lui Ioan, cu învoirea acestuia, pentru acea zestre şi daruri de nuntă ale doamne Margareta, întreaga lor parte de moşie ce ţine de ei din moşia **Oroiu** (Oroiu, Vray, azi **Oroiu de Câmpie**, judeţul Mureş), cu toate folosinţele”[296].

1367, decembrie 15, Oarda de Jos: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că întrucât „moşia numită **Oroiu** (Oroiu, Vray, azi **Oroiu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul de Turda, adică par-

[296] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 255, pp. 416, 417

tea răposatului Petru diacul din acea moşie a trecut şi a intrat, împreună cu toate folosinţele sale, după rânduială şi pe calea legii, în mâinile regeşti şi, apoi, în numele maiestăţii regeşti, pe seama şi slujba datorată demnităţii voievodale, în mâinile noastre judecătoreşti, iar, după aceea, magistrul Pavel, fiul lui Ioan, fiul lui Grigore de **Miheş** (Meheş, azi **Miheşu de Câmpie**, judeţul Mureş), de a cărui răscumpărare se ştie că ţine, potrivit obiceiului ţării, a cerut de la noi cu stăruinţă şi a răscumpărat pe banii săi acea moşie Oroiu, pe care noi, în temeiul autorităţii noastre judecătoreşti, scoţând-o cu desăvârşire din mâinile noastre judecătoreşti, o dăm şi o trecem acelui magistru Pavel, fiul lui Ioan, spre a o stăpâni"[297].

1784: „Pretorul Alexe Nagy Ari scrie, la 19 noiembrie, din **Bogata**, în rezumat, următoarele: „În plasa mea, mai ales în **Ludoş**, țăranii, de o săptămână, beau în sănătatea tâlharilor care vor veni; în **Bogata**, ieri, întreg satul s-a adunat și, cu furci de fier, au tăbărât asupra casei mele – eu eram tocmai în **Iernut** – ziceau că ei nu străjuiesc pe nimeni, ei n-au lipsă, păzească-se pe el fiecare, ei n-au să se teamă de nimeni şi lor nu le trebuie nici şpan, nici solgăbirău. **Nobilii din Oroiu**, pe care i-am strâns în **Bogata**, cât am fost în **Iernut** toţi au plecat, după cât am înţeles, alungați de ei. Cu un cuvânt, nu mai rămâne mult – dacă nu cumva Dumnezeu nu-i va opri – până să iasă cuiul prin sac. Cei din **Lechinţa** trag cu urechea; din **Iclandul-Mare**, după cât am auzit, au şi plecat 6 inşi în calea tâlharilor, încă de miercuri. Sunt foarte îndrăzneți, pentru că aici nu e nici nobilime, nici miliţie; aici, îndată ce-și pune piciorul vreo căpetenie de a tâlharilor, îşi găseşte tovarăși destui, pentru

[297] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 279, pp. 443, 444

că cei care au umblat pe la Alba-Iulia, de s-au înscris soldaţi, toţi sunt gata. Din **Bogata**, și domnii, şi nobilii, toţi au plecat, singur eu am rămas; sunt, astfel, nopți de-a rândul, pe cal şi în arme, împreună cu dregătorii din **Ludoş** şi **Dateş**, și cutreierăm, fără răgaz, Bogata, Ludoşul, Dateşul, Lechinţa. Ziua ne-am odihni, dar şi atunci prea puțin se poate... La **Iernut**, unde primejdia e mai mică, nobilii toti sunt în arme, iar aici, unde suntem în marginea pieirii, nici vorbă de ridicarea nobilimii sau de sosirea vreunui ajutor armat". / Cere, la sfârşit, comitatului să-i trimită în ajutor, dacă nu mai mulţi, cel puțin 50 de soldaţi călări, sau măcar tot atâția nobili insurgenți"[298].

1884: „Dl Ioan Corneliu, proprietar în **Oroiul secuiesc**, ne trimite o întâmpinare, la o corespondenţă, publicată în Nr. 75 al ziarului nostru, în care ni se spunea că, în acea comună, s-a trimisă ca preot dl Florian Muntenescu, bărbat calificat. Numitul domn proprietar ne spune că, până la 7 august stil nou, preotul nu se arătase deloc poporenilor; ba încă, atunci când a sosit în **Oroiu**, cu familia, a refuzat trăsura curatorului primar, preferiând căruţa cu un cal a evreului Polak Isak, numit și „Supărarea". Cea dintâi faptă a noului preot, ne spune dl Corneliu, e că a închis, fără ştirea nimănui, curatorului uşa pe unde intră în biserică"[299].

1935: „Septimia Roman, preoteasă greco-catolică din **Oroiu**, după scurte, dar grele suferinţe, suportate cu răbdare creștinească, împărtășită cu sfintele taine, şi-a dat nobilul său suflet în mâinile Creatorului, în ziua de 6 mai 1935, ora 8 p. m., în etate de 22 ani şi 2 ani de fericită că-

[298] Universitatea „Regele Ferdinand I" Cuj, *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Anul VII, Bucureşti 1939, p. 289
[299] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 142, Braşov 1884, p. 1

sătorie, A fost înmormântată, la 8 mai, în aceeași comună, O deplânge nemângâiatu-i soţ, părintele Nicolae Roman, precum şi numeroase rudenii. Fie-i somnul lin!”[300].

Bauern Lunca Cernii Țărani

Peasants Paysans

[300] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 20, Blaj 1935, p. 7

ORŞOVA

(Orşiova, comuna Gurghiu, judeţul Mureş).

1884: „**Perechea princiară de coroană și românii din Gurghiu**. / În **1881**, cu **prima venire a prinţului în Gurghiu**, românii peste tot s-au purtat bine, încât nu numai Alteţa Sa a fost încântat de purtarea lor, ci și cei ce-l însoţeau. Apoi, în dumineca următoare, după sosirea printului în **Gurghiu**, se anunţase înaintea preotului greco-catolic din loc că prințul, cu întreaga Curte, va merge să asiste la sfânta liturghie, în biserica greco-catolică românească. Deja se și pregătise cele de lipsă: „tron" și scaune îmbrăcate cu catifea verde, pentru perechea princiară de coroană. Dar cei ce erau împrejurul prințului simțind aceasta, nu le-a căzut bine, mai cu seamă corespondenților ziarelor maghiare, căci de aceștia erau doi în Gurghiu, şi îndată au telegrafiat la **Târgul-Mureşului** după abatele romano-catolic, ca să vină în Gurghiu, spre a servi *messa* în biserica romano-catolică, pentru ca prințul, cu suita sa, mai întâi să viziteze acea biserică, și nu a românilor, va să zică cinstea să o facă mai întâi ungurilor. / Aşa s-a şi întâmplat că sâmbătă, la 2 ore după-amiază, abatele a sosită în Gurghiu și îndată prinţului i s-a făcut cunoscut că, dimineaţa, se va servi *messa* în biserica romano-catolică. Prinţul, mai întâi, s-a dus în biserica romano-catolică şi numai după aceea, când la noi

s-a cântat „Sfinte Dumnezeule”, a venit în biserica noastră, unde, de la început, până la sfârşit, cât a durat sfânta liturghie, a îngenunchiat perechie princiară şi, după cetire, au sărutat evanghelia. După săvârşirea serviciului divin, strângând mâna preotului, și-au exprimat plăcerea asupra ceremoniilor şi cântărilor noastre bisericeşti.

În anul trecut **1882,** iar atât perechea princiară, cât și suita întreagă în corpore, din nou, a vizitat biserica noastră, însă atunci nu se anunţase înainte, până sâmbătă, la 12 ore, noi însă am ştiut şi asemenea s-a petrecut lucrul ca în rândul trecut, în **1881**. În **Gurghiu** sunt trei biserici: română greco-catolică, romano-catolică şi evanghelic reformată; aceasta, până acum, de prinţ nu a fost vizitată.

Într-o zi cam ploioasă, în anul trecut, **1882**, prinţul Rudolf era îmbrăcat în uniformă de vânat tiroleză şi era înconjurat de domnii cei mai mari, toți gata spre a porni la vânat. O muiere bătrână din **Ibăneşti** s-a vârât printre domnii cei mari şi, apropiindu-se de contele Samuel Teleki, l-a întrebat că, dintre atâţia domni, care ar fi împăratul, pentru că dânsa doreşte de mult să-l vadă. La întrebarea bătrânei. contele i-a arătat, făcând semn cu mâna spre prinț, zicând „Acesta-i!”. Atuncea muierea cea bătrână, ştergându-şi ochii, a exclamată: „O, săracul, că slab e îmbrăcat!” şi, cu aceasta, s-a depărtat. În ziua aceea, apoi, când societatea de vânat s-a aşezat în munte, sub un arbore, pentru ca să mânce și să se odihnească puţin, respectivul conte a început a povesti despre întâmplarea aceasta, care aşa impresiune a făcut asupra prinţului, încât începu a râde cu hohot mare; i-a părută rău, însă, că nu a putut vedea și dânsul, în persoană, pe bătrână; a cercetat de ea, însă, după aceea, și, văzând-o pe babă în persoană, a remunerat-o. / Până acum, totdeauna prinţul şi prinţesa au fost dispuşi bine, şi cu oa-

menii cei de rând, care merg la vânat, vorbesc și îi întreabă de urși şi de alte fiare sălbatice. Aşa s-a întâmplat şi cu Nechita Bloşiu, din comuna **G. Orşiova**, care conduce vânatul. Acesta este un om de 70 de ani, înalt de statură, bine făcut și gros la trup, lat în piept, sănătos, cu un cuvânt, ca un urs, curat şi cu fața rumenă şi frumoasă, om cuminte şi de treabă, glumeţ, însă glumele îi sunt plăcute. / Dânsul ştie toate cotiturile şi văile munţilor, precum și locurile pe unde umblă fiarele sălbatice. Într-o zi a lui octomvrie 1882, înşirând pe domni la vânat şi arătându-le unde să pândească şi să aştepte fiecare venirea ursului etc., prinţul Rudolf, nemaiputând aştepta după înturnăturile lui Nichita, îl întrebă: „Bade Nechita, eu unde voi sta?”. Atuncea badea Nechita îi răspunde prințului: „Aşteptă, împărate, că şi la tine vine rândul, numai să fii voinic, apoi, să împuşti ursul”. A râs prințul; pe badea Nechita a pus de l-a fotografiat, aşa cum se poartă dânsul, cu pieptul deschis şi deschiotorat la grumaz.

Prinţesa Ştefania, asemenea, când face primblări, ori pe jos, ori în trăsură, întâmpină pe femeile şi bărbaţii țărani cu „Bună ziua!”, şi dacă e aproape de dânşii, îi întreabă „Ce faceţi?”. Cu un cuvântit, poporul din jurul **Gurghiului** e încântat de viitorii domnitori şi, pentru aceea, când aude de venirea lori la Gurghiu, se bucură și îi aşteaptă cu dor. / „Iară am venită la voi, bade Nechita!”, zice prințul şi badea Nechita îi răspunde: „Bine ai făcut, împărate, Dumnezeu să te ţină!”. / Ocaziunea, totdeauna când prințul se află în **Gurghiu**, nouă, românilor, ne este mai bine venit decât altora, numai să o ştim bine folosi. Cu oamenii noștri în treaba vânatului toţi au afacere, oamenii noștri sunt conducătorii vânatului, şi aceştia sunt îndrăzneți, încât vorbesc cu prințul fără a cere audienţe şi Alteţa

Sa le concede toate, şi i-a învăţată aşa, încât oamenii, la tot pasul în apropierea lui, îi urmează ca puii după cloşcă; sare prinţul peste un părău, oamenii sar după dânsul şi-şi măsură vitejiile unii cu alţii. Într-adevăr, nimenea nu-şi poate închipui cum o duce prinţului cu oamenii noştri de minunat; şi iacă aşa, mai în urmă, vor începe şi la poveşti (anecdote) cu prinţul, numai durere că nu sunt între dânşii oameni cu carte, încât să se ştie folosi de una şi alta. / Atât prinţul, cât şi prinţesa, ştiu ceva şi româneşte, pot trăi între noi, că ne pricepem, vezi bine numai româneşte, unul pe altul; şi încă poate că acuma vor fi ştiind mai bine româneşte ca în rândurile trecute. / Apoi, ştiţi ceea ce sunt pe lângă prinţ: adjutantul, medicii, vânătorul superior (Oberjäger) şi alţi vienezi sunt „gute Brüder" cu noi, românii, aşa ne zic dânşii. Cu un cuvânt, multe se petrec în Gurghiu, de celea ce noi, dacă ne-am şti folosi, ne-ar prinde la timp poate bine.

În **Gurghiu**, s-au pus acuma mai multe felinare (lampe), şi s-a întins sârma telegrafică până la casa în care va şedea prinţul. În timpul cât va petrece arhiducele Rudolf la noi, după cum am auzit, va fi şi teatru aici. Acum nu ştim că mai putea-vom străbate şi noi, **ca să-i întindem un joc românesc**, ca în rândurile trecute, ori ba! Vom vedea cum va mai fi. / Altele n-am ce să vă mai scriu, decât numai lucruri rele: sărmanii oameni sunt amărâţi de nemiloşii executori pentru cuartalul al III-lea de dare şi competinţe timbrale, şi apoi drumurile ţării, vrând, nevrând, sunt siliţi a le face"[301].

1885: „**A. S. principele de coroană în Gurghiu**. / Seara, în 14 octomvrie nou, după ce pictorul de curte a de-

[301] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 157, Braşov 1884, p. 2

pins urșii împușcați de A. S. prințul de coroană și contele Samuel Teleki, în prezența prințului şi a prinţesei Ştefania şi în fața unui public numeros, li s-a ținut urşilor priveghi, care a fostă iluminat de 24 de torţe (facle), iar **banda lui Solomon din Clușiu**, în timp de trei sferturi de oră, a intonată mai multe *ciardaşe*. / A fost admirabil de frumos, când AA. LL. s-a prezentat în mijlocul publicului, care îi așteptau cu sete, în grădina castelului, unde erau toți 3 urşii, aşezați unul lângă altul; atunci trei vânători au început a sufla în bucium (corn), iar banda a trasă un marş amestecat, și fiindcă seara era frumoasă, cerul senin, sunetul buciumului şi al muzicii desfătau urechea ascultătorilor. / Alteţa Sa principele de coroană Rudolf, precum şi arhiducele Frideric erau îmbrăcaţi în vestminte civile şi cu toiag vânătoresc în mână, iar prinţesa Ştefania în haină de samois, jachetă scurtă de plish și pe cap un văl albi de „Moher", care toate îi şedeau bine. Magnaţii, care de care, se sileau a intra în vorbă şi conversare cu A. S. şi încă cum?, toată în limba germană. La acest priveghi a fost de faţă şi inteligenţa română din Gurghiu și jur. / Apoi să vă spun şi de badea Nechita şi Vica Bloşiu din **G. Orşiova**, dânşii se află amândoi în serviciu, ca păzitori la pădurea erarială (mk. erdöved) şi totodată ca conducători ai vânătorii, sunt acuma îmbrăcați în uniformă, după prescriere, adică pălărie de vânător cu pană, bluză și nădragi (pantaloni) de postav mohorât verde, badea Nechita, care are păr creț, lung și alb ca al lui Voltaire, şi-l poartă pieptănat frumos îndărăt, pe spate, bluza dezbumbată (descheiată) cămaşa tot descheiată, fiindcă e omul gras, bine hrănit şi nu se poate supune disciplinei, că viaţa şi sănătatea sunt mărgăritare nepreţuite, deja dânsul stă în „habt-acht" (drepți) cu pieptul deschis, ca și oricare altul, cu pieptul închis şi

îmbumbat, şi îi este conces a umbla aşa, îi stă foarte bine, iar lui badea Vica, care atât părul, cât şi mustăţile le-a tăiat scurt, îi stă și mai bine, și ambii acești bătrâni, când principele înpuşcă ursul, ştiu a-l gratula cu cuvinte măgulitoare, încât principele orișicum e dispusă, bine sau rău, trebuie să râdă cu dânşii. / E şi drept că badea Nechita este admirat din partea tuturor domnilor pentru chibzuiala dânsului, anumit şi chiar pe A. S. principele de coroană îl pune şi îi destinează loc de pândă, și îi spune înainte: „Împărate, ai grijă, că aici vor veni 2 sau 3 urşi, după olaltă, ţine-te bine, nu avea frică!" şi badea Vica, asemenea celorlalţi, şi totdeauna la ceea ce au zis dânşii, le-au şi succes, adică: vorba lor a fostă sfântă"[302].

1886: „**Badea Nechita Bloşiu**. / Cu ocaziunea înmormântării răposatului badea Nechita Bloșiu din **G. Orşova**, în 11 mai 1886, consilierul de secţiune Iosif Pausinger din **Gurghiu** a încredinţat preotului din **G. Hodac**, Alesandru Târnăveanu, două telegrame de condoleanţă, trimise din partea Alteţei Sale prinţului de coroană Rudolf, spre a le face cunoscute publicului român pe cale ziaristică. / Despre aceasta am vrea să ştim cu toţii, pentru că una dintre acele telegrame şi eu o am cetit-o, în **Reghinul săsesc**, când s-a dat reprezentaţiunea teatrală, în 11 mai 1886, înaintea mai multor domni de cinste, care au propus trimiterea lor la „Gazeta Transilvaniei", pentru ca lumea să vadă şi să ştie că cine a fost badea Nechita şi că prinţul Rudolf cât de mult l-a iubit. / Vă dau de ştire şi despre aceea cum că, din mandatul Alteţei Sale prinţului de coroană Rudolf, când s-a înmormântat badea Nechita Bloşiu, consilierul Iosif Pausinger nu a lăsat a i se pune crucea îndătinată la cap, pentru

[302] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 226, Braşov 1885, pp. 2, 3

că prinţul are de gând, şi telegrafic a şi promis ca respectivului răposat să-i ridice un monument frumos. / Toate spesele îngropăciunii răposatului, acum, în zilele acestea, au fost trimise sus-numitului consilier de secțiune, în **Gurghiu**, din partea prinţului Rudolf, cu mandatul ca de la preoţii care au asistat la îngropăciune să prezinte chitanţe, că sunt plătiţi. Au fost 8 preoți de faţă, când s-a îngropat badea Nechita şi tot personalul de la oficiul de silvicultură din **Gurghiu**, cu toţi vigilii erariali (împărăteşti) si toţi vânătorii prinţului şi alţii. Şi la toate evangheliile, când începea a se ceti, se dădeau salve de împuşcături şi, după terminarea evangeliilor, iară împuşcătură. Ceremonia i s-a făcut bătrânului ca la o persoană înaltă.

Acum, în zilele acestea, s-a dispus, tot din partea prinţului de coroană, ca văduva răposatului să capete leafa întreagă şi de acum, înainte, iară pe un nepot al răposatului, care puţină carte ştie, să-l ducă la **Clusiu** şi să înveţe carte, spre a-l face vigil în locul bătrânului Nechita. / E drept şi adevărat că badea Nechita a fost acela care, în anulă trecut, pe prinţul Rudolf l-a potolit in iritaţiunea lui fată de noi, românii, şi cum s-a întâmplat aceea, voi scrie de altă dată, destulă atâta că Altesa Sa Rudolf a fost supărat pe noi, nu a vrut să vadă mai mult joc românesc, nu a cercetat biserica română, nu a făcut preumblare pe uliţele române, ca de altădată. Mai în urmă, a început a fi voios. Şi cine l-a făcut iarăși voios? Numai badea Nechita; nimenea nu-și poate închipui câtă fineţe a avut răposatul, măcar că era om simplu, fără carte. A murit sărmanul, spre dauna noastră”[303].

[303] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 123, Braşov 1886, p. 3

ORŞOVA

(Orschowa, în Banat, judeţul Mehedinţi)

1368, martie 1: „Regele îi anunță pe castelanii de **Timişoara**, **Jdioara**, **Caransebeş**, **Mehadia** şi **Orşova** că noul deținător al acestor cetăți este Benedict Himfy, banul Bulgariei”[304].

1387: „Frații Losonczy, în calitatea de bani şi comiți, erau stăpânii, în numele regelui, asupra cetăților **Timişoara**, Bečej, Vârşeț, **Jdioara**, **Sebeş**, **Mehadia**, **Orşova**. Acesta este semnul care certifică victoria finală a partidei nobiliare din jurul noului rege Sigismund de Luxemburg”[305].

1419, mai 31: „Sigismund Losonczy, castelan de **Orşova**, **Mehadia**, **Sebeş** şi **Jdioara**, împreună cu nobilii şi cnezii din districtele **Sebeş**, **Lugoj**, Caran şi Comiat, judecă şi întăreşte, din **Caransebeş**, dreptul cnezial de stăpânire a familiei Mâtnic asupra unor terenuri şi păduri de pe lângă apa Mâtnicului, pe care şi le disputau de mulți ani, cu comunitatea locuitorilor din **Caransebeş**. Au fost con-

[304] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 114
[305] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 140

firmaţi Ştefan şi fiul său Vasile, Ladislau şi Ioan, fiii lui Bogdan, Nicolae, fiul lui Fărcaş, Nicolae, fiul lui Radu, Neagu şi Ladislau, fiii lui Oprişa şi Woya”[306].

1420, iulie 25: „Sigismund Losonczy, castelan de **Severin**, **Orşova**, **Mehadia**, **Sebeş** şi **Jdioara**, dăruieşte lui Bogdan, fiul lui Nicolae, fiul lui Măgoia, cnezatele posesiunilor regale **Magoyafalva**, **Răchita** şi **Strâmptura**, din districtul Comiat, pentru că, „luând în băgare de seamă şi chemând în aducerea aminte a măriei noastre multele fapte de credință, precum şi credincioasele, strălucitele, vrednice de laudă şi prețioasele slujbe ale iubitului nostru Bogdan... pe care el ni le-a făcut nouă în mai multe treburi grele şi expediţii ale noastre, fără a-şi cruța nici averea şi nici pe sine şi mai ales pentru că el ne-a slujit aşa cum am voit noi sub cetatea Severinului, împotriva turcilor celor cruzi, cu sârguință, cu zel şi cu tot focul iubirii sale nefățarnice”, în numele regelui. castelanul întăreşte pentru el şi încă pentru 6 frați şi veri, zisele posesiuni. pe care aceştia le stăpâniseră din vechime”[307].

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Orşova**, cetate la Dunăre, altădată sub stăpânirea regelui Ungariei, acum sub stăpânirea sultanului şi care a fost cucerită de Soliman, în anul 1542, când a venit el însuşi ca să elibereze pe regele de acum, asediat la Buda de împăratul Ferdinand, pe atunci rege al romanilor, deşi, în aceea vreme, acela era abia în fașă (Ioan Sigismund era în vârstă de abia un an, în 1542, când Reggendorf, generalul lui Ferdinand, a asediat Buda). Dar turcul a ţinut pentru el acest oraş, sub cuvânt că o fe-

[306] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 189, 190
[307] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 190, 191

meie (Isabella, văduva lui Ioan Zápolya, mama lui Ioan Sigismund, era fiica regelui Poloniei, Sigismund I) şi un copil nu sunt în măsură să se împotrivească forţelor Austriei, călăuzite de vitejia de neînvins şi de înţelepciunea încununată de noroc a împăratului Carol al V-lea, şi a încredinţat reginei şi vlăstarului regesc din acea ţară doar teritoriile ce se întind între Tisa şi Dunăre, de la Caşovia, până la Orşova… Oraşul e locuit numai de turci. Acolo se află vama sultanului şi schela de luntrii mari şi mici, pentru transporturi pe râu, în sus şi în jos, pe o distanţă de multe mile, şi acolo se găseşte şi locul de trecere din Banat, spre sud, în Serbia"[308].

1664, iunie 15-21: „Ordin al beilerbeiului pentru ca din vilayetul său să vină în tabăra sultanului călăreţii din cetăţile **Ineu**, **Timişoara**, **Lipova**, **Lenauheim**, **Lugoj**, **Făget**, **Vârşet**, **Panciova**, **Deta**, **Orşova**, **Mehadia**, Kankik (?), Sarde (?), **Bocşa**, **Ciacova** şi **Ictar**, dar şi azapii vechi şi noi, inclusiv pedestraşii sus-ziselor cetăţi, iar pe de altă parte, din **Caransebeş** să vină 70 de neferi, în frunte cu comandantul lor"[309].

1688, august 25, generalul Federigo Veterani: „Agalele mi-au destăinuit că un mare număr de bărci se opriseră la țărm, cu două mile mai sus de **Orşova**, şi că stăpânii lor ofereau cinci mii de taleri pentru paşaport. Dacă aş fi avut cunostinţă despre aceasta de la început, nu aș fi întârziat să hotărăsc ocuparea cetăţii, foarte potrivită pentru a împiedeca trecerea acelor bărci, dar acum nu mai era nimic de făcut, și am întrebat pe agale dacă ei ar rămâne statornici în respectarea înţelegerii, pe care eu o socoteam,

[308] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 326, 327

[309] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 239

de fapt, fără rost, în cazul când ar aborda acele corăbii. Ei, totuşi, s-au hotărât să se retragă la Novigrad.

În tovărășia colonelului Erbeville, Magni, Pace şi a altor ofiţeri, cercetam modalităţile de a pricinui pierderi inamicului. Când am văzut că înaintează acele bărci, spre strâmtoarea **Orşovei**, unde pusesem o garnizoană de sârbi, cu toate că erau însoţite, pe uscat şi pe apă, de 15.000 de ieniceri, sârbii s-au năpustit asupra lor, astfel încât au ocupat patru sau cinci bărci și, în cele din urmă, în apropiere de Novigrad, s-au prăpădit vreo 150-160, parte din ele fărâmate, parte înnămolite sau înecate, în urma ciocnirii lor cu stâncile şi cu pietrele din jurul Porţilor de Fier.

Auzind această ştire, am dat ordin să se pună mâna pe arme şi am chemat în insula (Ada Kale), care se afla între noi, pe baronul d'Erbeville, cu 500 de călăreţi şi tot atâția pedestrași, luați pe crupă, indicându-le locul unde ar putea stingheri trecerea bărcilor. Dar cursul apei era atât de repede, că am renunțat să le mai oprim, deşi acel colonel şi locotenentul său şi-au îngroşat rândurile cu armată proaspătă, mai pricepută. S-a făcut totul cu bună chibzuială, dar nimic n-a fost în stare să împiedice trecerea bărcilor.

Pe la miezul nopţii, mi s-a dat de ştire că au sosit, de la Novigrad, opt turci, cu depline puteri, pentru încheierea tratatului. Eu, ca să susțin atacul și să mai sporesc spaima, am pornit, în zorii zilei, pe colonelul d'Erbeville, cu 300, până în 400 de călăreți, întru apărarea unui fort înălțat pe malul celălalt al apei, și m-am străduit să trag bărcile cu călărimea, de partea cealaltă a râului, dar, văzând că s-au înecat două din ele, am renunțat la această acţiune.

Pe la amiază, au plecat cei opt turci, cu capitulaţiile ratificate, lăsându-mă uluit şi lecuit pe deplin de deşertă-

ciunea unor speranţe atât de nesăbuite, de a îngădui și birui un obstacol așa uriaș ca Dunărea…

Turcii căzuți prizonieri şi cei mai isteţi dintre cei 325 de creştini, puși în libertate, au mărturisit că cei 15 mii de ieniceri, amintiți mai înainte, văzând oștile imperiale, au rupt-o unii la fugă, iar alții au fost tăiaţi în bucăţi de aceştia. Căci, la două mile de **Orşova**, văzând că nemții tăbăriseră între Orşova şi Novigrad, 10 mii o luară la fugă înspre munți și în păduri, ducând cu ei prada cea mai de preţ; ceilalți 5 mii, cu sârbii şi românii la un loc, au căzut în capcanele întinse de noi, şi, văzând că 200 din ei au fost uciși, au fugit, părăsindu-şi prada”[310].

1688, Luigi Ferdinando Marsigli: „Îndată ce a sosit acolo, principele Ludovic m-a trimis, cu 500 de husari, la **Orşova**, cu ordin de a trece întreaga garnizoană, muniţiile și tunurile ei în fortul Carlo, pe o insulă bine situată (Ada Kale), puţin mai jos de **Orșova veche**. Toate acestea le proiectasem, în primăvara trecută, pe când mă aflam la Curte, pentru a împiedeca trecerea celei dintâi flote navale importante a turcilor, căci noi nu dispuneam de forţe tot atât de importante pe Dunăre, spre a ne împotrivi. / **Dărâmarea Orşovei vechi** şi transportul întregului armament în insula sus arătată s-a realizat în condiţii foarte bune; de asemenea, ne-am apărat bine împotriva flotei navale turceşti. Aceasta nu a mai putut domina Dunărea şi mici măcar insula, înainte ca aceasta să ajungă în mâinile noastre, din care a ieşit, apoi, prin căderea Belgradului, căci atunci a fost silită să se predea printr-o convenţie care nu a fost

[310] AȘSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VII, București 1980, pp. 472, 473

respectată de turci”[311].

1773, mai 18, Iosif al II-lea: „Am mers călare la **Orşova Veche**. Am mers de-a lungul graniţei şi, uneori, chiar peste ea, după cum şerpuia drumul, ajungând până la extremitatea graniței spre **cetatea Orşovei**, pe care o puteam vedea foarte bine de acolo şi care se află într-o stare destul de proastă, deoarece turcii nu repară nimic. Totuşi, pe ziduri, se găsesc tunuri, ne-au întâmpinat de departe doi călăreţi turci, cu care am vorbit româneşte, printr-un tălmaci. I-am asigurat de prietenia noastră, iar pe unul dintre ei, care se părea a fi comandantul cetății **Orşova**, l-am întrebat dacă nu are să se plângă de vecinii săi. Apoi, am mers, călare, la carantină, unde se găseau mai multi inşi, printre care un ofițer, ce a servit şi sub Pellegrini. El povestea că ar fi propus mareşalului Rumianţev un atac asupra **Orşovei**; acesta l-ar fi refuzat şi nu a vrut să-l dea, fără ştirea noastră prealabilă. Apoi, ne-am dus acasă. Drumul e foarte pietros şi ros de ape. Am dictat şi m-am culcat”[312].

1879: „Cu începere de la 18-30 mai curent, începând circulația vapoarelor accelerate pe Dunăre între **Giurgiu-Orşova** şi viceversa, se aduce printr-aceasta la cunoştinţa publicului că, în zilele de miercuri şi sâmbătă, când pornesc din Giurgiu vapoarele accelerate, va avea loc trenul mixt No. 103, care va pleca din gara Filaret, la ora 12, ziua, şi va sosi în Giurgiu la ora 3 post-meridian, fiind în legătură cu vapoarele accelerate ce pornesc din Giurgiu, în arătatele zile, la ora 4 post-meridian”[313].

---

[311] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 53

[312] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 137

[313] *România Liberă*, Anul III, nr. 600, Bucureşti 1879, p. 3

1896: „**Serbările de la Orşova – Porţile de fier**. / Când se vorbeşte de deschiderea **Porţilor de fier**, lumea îşi face o idee greşită, închipuindu-şi că e vorba de o singură strâmtoare. În realitate, piedicile ce se opuneau navigaţiunii se înşirau din distanţă în distanţă, pe o întindere de 80 km, de la punctul **Stânca**, şi până la **Poarta de fier** propriu-zisă; e, cu alte cuvinte, vorba de un sistem de cataracte, pe care îl vom descrie, aici, în scurt.

Cataractele. / La comuna **Coronini** se ridică, din mijlocul apelor, o stâncă frumoasă, numită Baba Caia, o adevărată strajă a cataractelor, o prevestitoare a greutăților ce urmează. Imediat, Dunărea se strâmtează, de la mai bine de 1 km, la abia 300 de metri lărgime şi începe defileul de stânci calcare. / Sub defileu, între **Liborajdea** şi **Gornia Liubcova**, sunt erupţiuni de graniturі, care formează primul cataract: **Stânca**. / De aici, până devale de **Drencova**, sunt în genere şisturi cristaline şi erupţiuni vulcanice de trahyt verde şi rhyolit, care formează al doilea defileu de cataracte, **Cozla mică** şi **Cozla mare** şi apoi se opun curentului apei straturile de gresie şi calcaruri juratice de la **Siringa**, **Doiche**, **Brancu** şi cele de la **Bosman** sau **Gospodinvir**, de partea Serbiei. / Mal devale, dăm peste o erupţiune de porfire, care a ridicat straturile sedimentare, formând stânca **Zlebura**. De aici, se întinde porfirul până în apropiere de gura văii Bolictinului, formând două stânci vizibile, în mijlocul Dunării, numite Bivoli, din cauza asemănării lor cu aceste animale. Acest porfir alcătuieşte defileul cataractului Izlaz. / Din vale de eruperea porfirică, sunt straturi de o gresie foarte dură, de formaţiune diasică, care formează defileul cataractului Tahtalia. Imediat după acesta, urmează periculosul cataract Grebem, format din calcare dure jurasice (tihtonice) și de gresie. În vale de Svi-

niţa şi Milanovăţ, în apropiere de vinele Trei Cule, este cataractul numit Iuţi, Iuta sau Iuţele, format de stânci negre nespus de dure, de galbro (un soi de piatră veche vulcanică, ce ţine de grupa serpentinelor). / Mai departe, nu mai avem decât, la intrarea în Cazane, o stâncă, numită Câlnic sau Calinichi. De aici, trece Dunărea prin pasul numit la Cazane şi iese din ele la comuna **Ogradina**, unde dispar calcarele caprotine, care formează Cazanele, şi încep formaţiunile cristaline şi crupţiunile de granite, pe malul stâng, şi cele de serpentine, pe malul drept. / Sfârşitul formaţiunilor cristaline şi a erupţiunilor de granite este la **Geordab** sau **Porţile de fier**, între Virciorova şi Cura-Băii, ultimul şi cel mal periculos cataract al fluviului… /

Încercările moderne. / Abia la **1814** a reînviat interesul pentru regularea cataractelor Dunării. Inginerul Vasarhély a fost însărcinat de Sécheny să facă studiile necesare; împrejurările politice au împiedicat însă orice lucrare. / La **1855**, inginerul hidro-tehnic Gutavs Wex, care-şi câştigase mare nume cu lucrările de regulare pe Mississipi, e, de asemenea, însărcinat să studieze chestiunea. El propune facerea unul canal, lung de 3 km, larg de 40 metri, în care apa să aibă o viteză de 2,8 metri pe secundă, proiect foarte favorabil pentru navigaţiunea remorcherelor. Cheltuielile erau evaluate la 1.800.000 florini, iar pentru celelalte cataracte, din sus, la 2.700.000 florini, în total 4.500.000. Cu toate că era foarte îngrijit – şi nu fără cuvânt – că dacă se va face un canal nou, din partea Serbiei (la Geordab), ar curge o cantitate mult mai mare de apă ca până aici, fiindcă profilul curentului natural s-ar mări cu profilul canalului artificial, ceea ce ar avea de urmare transformarea cataractelor celor de sus în mai multe noi Porţi de Fier, totuşi, din consideraţiuni politice, Wex s-a rostit pentru facerea cana-

lului pe partea Serbiei. / Tot pe la vremea aceea, Societatea Danubiană de navigaţiune a adus pe inginerul american William. J. Mc. Alpine, care a făcut toate măsurătorile şi nivelajurile la Porțile de Fier, de ambele părţi ale Dunării. Proiectul lui Mc. Alpine, asupra căruia s-a întins un văl de taină, tindea la facerea canalului pe malul României, adică în canalul natural; dar, din diferite motive, Alpine a fost silit să se rostească pentru malul sârbesc. / Ambii ingineri erau de părere ca dificultățile de comunicațiune să se înlăture printr-un canal, tăiat prin masa stâncilor şi să se întindă rampa scăderii momentane a apei pe o linie mai lungă, de teama pe care am amintit-o mai sus, vorbind de proiectul lui Wex. / Și de astă dată însă lucrurile au rămas în stare de proiect. / La **1874**, inginerii Wawra şi Bodoky, precum şi un inginer turc, au făcut noi planuri, tot fără ca să se fi putut da lucrului un început de execuţiune. / Până în vremurile din urmă, singura lucrare pentru înlesnirea comunicaţiunii în aceste părţi, făcută în timpii noi, a fost şoseaua de pe malul sting, croită de vestitul Széchény.

Lucrările actuale. / Aşa au mers lucrurile până la Congresul din Berlin, care a însărcinat pe Austro-Ungaria cu două mari lucrări de comunicaţiune: linia ferată transalpină, între Italia şi Austria, şi regularea cataractelor Dunării. / Execuţia acestor două mandate ale marilor puteri s-a împărţit, apoi, astfel: Austria să construiască linia ferată transalpină, iar Ungaria, Porţile de Fier. / În **1887**, ministrul ungar al lucrărilor publice, decedatul Gabriel Baross, a început lucrările de executare a mandatului european, La început, s-a voit să se facă lucrările în regie, cumpărându-se un spărgător de stânci, cu 50.000 de florini. Dar încercarea a fost zadarnică. S-au făcut, apoi, şi alte încercări, dar fără nici un rezultat. Ministrul a recurs, în cele din urmă, la

un concurs internaţional. / În fine, în 1890, Banca Disconto din Berlin, fabricantul Hugo Luther din Braunschweig şi inginerul Hajdu Gyula au luat în întreprindere canalizarea Dunării, pentru suma de 13 milioane de florini; iar statul ungar a contractat un împrumut de 45 milioane de franci, cu rentă de 6 la sută, asupra acestei lucrări. Lucrarea trebuia să fie gată la 31 decembrie **1895**, dar ea a întârziat până acum. / Lucrările s-au început în iunie **1890**. Guvernul ungar a numit pe domnii ingineri Walandh, consilier ministerial, Ludovic Hoszkóczky, Eugen Gruber, Frantz Herbert, Rácskay Gyula şi G. Kendl în direcţiunea lucrărilor tehnice. / Iată munca pe care trebuiau s-o săvârşească antreprenorii:

Toate stâncile şi greutăţile, de-a lungul Dunării, pe o distanţă de 80 km, trebuie să se distrugă, astfel ca, de la **Stânca**, şi până la **Orşova**, adâncimea să fie mai mare cu doi metri de la nivelul cel mai mic (zero) al apel. De la Orşova, până la micile Porţile de fier, adâncimea să fie de trei metri, de la nivelul zero al apei, ca astfel chiar şi cele mai mari vapoare să poată intra până la **Orşova**, unde s-a construit un cheu mare, costând un milion şi jumătate de florini. / Lucrările s-au inaugurat la 15 septembrie **1890**, la punctul Greben, în faţa reprezentanţilor guvernelor: austriac, ungar, român şi sârb. / Sub stâncile de la Greben, s-au făcut nişte galerii, care au fost umplute cu dinamită şi cu ecrazită, mai sus, pe bordul unul vapor se aflau reprezentanţii guvernelor susnumite, antreprenorii şi inginerii. Vaporul s-a pus în legătură cu galeriile de sub stâncă printr-un fir electric. După câteva discursuri, ministrul Baross a apăsat un buton şi imediat o detunătură puternică a zguduit văzduhul, apele Dunării au clocotit ca valurile mării înfuriate şi stâncile s-au prăbuşit. Acest moment solemn a

fost eternizat prin o piatră comemorativă, aşezată deasupra stâncii Alibeg, cu inscripția ungurească: / Sub domnia lui / Franz Iosif I, / fiind prim-ministru / contele Iulius Szapáry / şi ministru al lucrărilor publice / Barros Gabor de Bellus, / la 15 septembrie 1890. // Binecuvântare dumnezeiască asupra acestei lucrări şi asupra autorilor ei". / S-au îndepărtat, în cursul lucrării, două milioane şi jumătate metri cubi de materie. Pentru lucrări s-au întrebuințat 500.000 de vagoane, adică s-au transportat materiale de 500.000 de vagoane. S-au întrebuinţat cărbuni, în cantitate de 20.000 vagoane. Din fundul apelor, s-au scos 109.000 metri cubi de stâncă. / Lucrările de regulare constau în: / Canaluri tăiate în stâncile de subt apă, la cataractele Cozba, Sirenya, Doiche şi Iuţi, de 80 metri lăţime şi cu adâncimea necesară. Aceste canaluri sunt săpate în malul stâng. / Un dig (val), la cataractul periculos de la Greben. / În sfârşit, un canal la Porţile de Fier, precum s-a putut vedea din fotografia pe care am dat-o în numărul nostru de alaltăieri. / Canalul acesta e aproape în linie dreaptă (cu deosebire de cel roman, care era în semicerc) şi apa are în el o viteză vertiginoasă. Astfel, pe când unui vapor îi trebuie numai 2 jumătăţi minute la vale, la deal are nevoie de 30 minute, după cât se zice. Când vin apele mari, va fi nevoie de lanţuri pentru tras vapoarele. Împrejurarea aceasta dă naştere la serioase îngrijiri, de care, probabil, vom avea prilej să vorbim cândva.

Serbările de la Orşova. Sâmbătă, **14 septembrie**. / Împodobirile oraşului şi ale gării sunt terminate de aseară. Aspectul general, foarte frumos. / Joi şi vineri, au venit mereu trupe şi ofiţeri din **Timişoara, Caransebel, Lugoj** şi alte garnizoane mai apropiate, pentru parada de sţmbătă şi duminică. / De prin împrejurimi vine mereu lume, spre

a vedea **întâlnirea celor trei monarhi** şi serbările Porţilor de Fier. Hotelurile sunt deja pline şi casele particulare sunt, de asemenea, prinse. / În port ancorează vapoarele „Iosef-Carl", „Tegelthoff", „Sofia" şi altele. / Cu trenul accelerat de Bucureşti, care a sosit astă noapte aici, la 2 şi jumătate după miezul nopţii, au venit o sumă de români din ţară. Ei au stat multă vreme la gară, din cauza greutăţii de găsit locuinţă. / Au sosit şi câţiva ziarişti, şi anume domnii Al. Ciurcu, Barbu Delavrancea, Briol, Colescu, Hans Krauss. Parte din ei au fost găzduiţi pe vaporul „Iosef-Carl". / Pentru timpul serbărilor, s-au adus, din Pesta, 300 de birje. Dar birjarii nu cunosc localitatea şi de aici nasc încurcături. În general, administraţia e cam zăpăcită.

Sâmbătă, 14 septembrie. / Astăzi au sosit, cu trenul de Budapesta, miniştrii comuni… Reprezentanţii guvernelor austriac. Ungaresc… Din partea Parlamentului austriac, au venit 33 de deputaţi şi seniori… din partea Parlamentului ungaresc… / Stradele oraşului, împrejurimile şoselei care duce la gară şi gara sunt tixite de lume. Vremea e închisă şi cam rece. Ameninţă să plouă. / O seamă de români bănăţeni din **Tofăreni, Topleţ, Bârzasca** au venit, cu muieri şi copii, în haine de sărbătoare, au venit să întâmpine pe împăratul rege. / Pe peron e înşiruită o companie de onoare, cu drapel şi muzică. O seamă de generali şi ofiţei superiori…

La 3 ore, trenul imperial soseşte şi e salutat de mii de strigăte de „Eljen!", „Să trăiască!", „Hoch!", / Monitorul de pe Dunăre trage salve. / Majestatea Sa coboară, urmat de contele Paar, baron Bollfras (adjutanţi), contele Hubady, marele maiestru de ceremonii… / Împăratul trece în revistă compania de onoare… / Gara din **Orşova** este împodobită cu culorile ungureşti, româneşti şi sârbeşti; este

ornată cu ghirlande de verdeaţă şi efigii. S-a adăugat gării un pavilion, îmbrăcat cu catifea grena, unde vor sta Suveranii. / Drumul de la gară este decorat cu stâlpi mari, purtând efigii cu colorile ungureşti, româneşti şi sârbeşti, alternând unele cu altele; alţi stâlpi poartă numele Împăratului Franz Iosef, Regelui Carol şi Regelui Alexandru.

Mâine. Duminică, la 7 ore, serviciul divin; la 8 ore şi 20 minute, sosirea Regelui Serbiei; la ora 8 şi 35 minute, sosirea M. S. Regelui României. / La 9 ore şi jumătate, plecarea, cu vaporul, pentru inaugurarea canalului Porţile de fier. La 11 ore, dejun la bord. La 2 ore, întoarcerea la **Orşova**; la 2 ore şi jumătate, plecarea la **Mehadia**, unde se va da un prânz de gală, la 6 ore. La 8 ore şi jumătate, plecarea Suveranilor"[314].

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv **lista membrilor municipali ai comitatului Caraş-Severin**: 300 virilişti, 300 membri aleşi şi 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr.-ul 55 al foii oficiale a comitatului. / Între membrii municipali, aflăm şi pe următorii români, pe cari îi publicăm în ordine alfabetică:

1). Virilişti: / George Albulescu proprietar în **Nevrincea**. / Mihail Besan, notar publice în **Lugoj**. / Nicolae Bireescu, paroh în **Lugoj**. / Ilie Bălănescu, proprietar în **Bocşa-montană**. / Lazăr Barbu, proprietar **Lugoj**. / Coriolan Brediceanu, avocat în **Lugoj**. / Ioan Budinţian, avocat în **Bocşa-montană**. / Nicolae Băiaş proprietar în **Orşova**. / Ştefan Bercean, brutar în **Lugoj**. / Ioan Balea, ospătar în **Moldova-veche**. / Vichentie Ţăran, comerciant în **Căvăran**. / Dr. George Dobrin, avocat în **Lugoj**. / Adam Groza, preot în **Coşteiul-mare**. / Dr. Vasile Hossu, episcop

[314] *Epoca*, Anul II, nr. 255, Bucureşti 1896, pp. 1, 2

în **Lugoj**. / Titu Haţieg, avocat în **Lugoj**. / Dr. Petru Hubian, medic în **Cacova**. / Ioan Cadariu-mare, proprietar în **Lugoj**. / Nicolae Cornean, preot în **Apadia**. / Teodor Crăciun, măcelar în **Lugoj**. / Paul Lazar, negustor în **Mercina**. / Constantin Lazăr, negustor în **Oraviţa**. / Antonie de Mocsonyi, proprietar în **Bulciu**. / Dr. Alex. de Mocsonyi, proprietar în **Căpâlnaş**. / Dr. Pompeiu Marcu, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Major, medic în **Lugoj**. / Constantin Morariu, proprietar în **Bocşa-română**. / George Nicolaevici, comerciant în **Reciţa-română**. / Dr. Iuliu Puşcariu, jude de tablă, **Budapesta**. / Nicolae Popea, episcop în **Caransebeş**. / Nicolae Proşteau, avocat în **Lugoj**. / Dr. Izidor Pop, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Parneu, avocat în **Iersig**. / Dr. George Popovici, protopop în **Lugoj**. / Ioan Petrovici, preot în **Ciclova-română**. / Alexandru Pavlovici, negustor în **Oraviţa-montană**. / Mihaiu Popovici, protopop în **Orşova**. / Nicolae Popescu, preot în **Rafna**. / Cristian Pateşan, negustor în **Reciţa-montană**. / Isaia Popovici, preot în **Silha**. / Ioan Ruji, măcelar în **Lugoj**. / Demetrie Rusu, preot în **Ticvaniul-mare**. / Toma Stanca, negustor în **Cacova**. / Ion Sfercoci preot în **Visag**. Mitru Sporea, cârnăţar în **Caransebeş**. / Paul Todorescu, proprietar în **Oloşag**. / Vasile Teodor, comerciant în **Orşova**. / Ilie Trăilă, avocat în **Oraviţa-montană**. / Ioan Vuc, negustor în **Bocşa-română**. / Constantin Viţian, negustor în Slatina. / Laolaltă, 49 membri virilişti români (16 %).

2). Membri aleşi: Păuniţa Atnagea, din **Vrraniu**. / N. Aron, din **Cornia**. / Dr. P. Avramesc, din **Alibunar**. / Şt. Albu, din **Reciţa-română**. / Iosif Andreiu, din **Jdioara**. / Filip Adam, protopop în **Iam**. / Dr. Cornel Besan, din **Bocşa-montană**. / N. Bălţean, din **Caransebeş**. / Coriolan Bireescu, din **Lugoj**. / Dr. Petru Barbu, din **Caransebeş**. /

Simeon Blajovan, din **Hodoş**. / George Bogdan, din **Oraviţa-română**. / Octav Bordan, din **Caransebeş**. / Alex. Bocşan, din **Delineşti**. / Ioan Bogoevici, din **Teregova**. / Cornel Berescu, din **Mehadia**. / Petru Borţun, din **Caransebeş**. / Emanoil Barbu, din **Reciţa-montană**. / Dr. Valeriu Branişte, din **Lugoj**. / Ioan Brinzei, din **Bozovici**. / Dimitrie Bogoevici, din **Bănia**. / Traian Barzu, din **Caransebeş**. / Eutim Barbulescu, din **Boldur**. / Traian Băiaș, din **Goruia**. / Teodor Birta, din **Clocotici**. / Ioan Boroş, canonic din **Lugoj**. / Constantin Burdia, din **Caransebeş**. / Ioan Bartolomeiu, din **Caransebeş**. / Nicolae Bolboca, protopop în **Vermeş**. / Ioan Cimponeriu, din **Reciţa**. / Alex. Crăciunescu, din **Soceni**. / Dr. Petru Cornean, din **Oraviţa**. / Ioan Ţăran, din **Oraviţa**. / Alexandru Crenian, din **Reciţa-română**. / Alex. Diaconovich, din **Caransebeş**. / Patriciu Drăgălina, din **Caransebeş**. / Teodor Drugariu, din **Calina**. / Max. Dalea, din **Jupa**. / Grig. Drăghiciu, din **Bocşa-română**. / Aurel Doboşan, din **Caransebeş**. / Cornel Dragomir, din **Caransebeş**. / N. Damşa, din **Duleo**. / Alex. Drimba, din **Gavoşdia**. / Victor Florescu, din **Zagujeni**. / Dr. Dim. Florescu, din **Lugoj**. / Iosif Furlugean, din **Doclin**. / Axente Gaita, din **Făget**. / Ioan Grozavescu, din **Corniareva**. / Dr. Mihaiu Gropşian, din **Oraviţa**. / Dem. Grecu, din **Silha**. / Ştefan Godian, din **Bocşa-montană**. / Toma Haneş, din **Făget**. Iulian Ianculescu, din **Lugoj**. / Dr. Cornel Jurca, din **Lugoj**, / Vasile Jurca, din **Lugoj**. / Iosif Câmpean, din **Prigor**. / Petru Corcan, din **Iam**. / Iustin Chirilă, din **Sasca-montană**. / August Câmpean, din **Teregova**. / Paul Craşovan din **Lugoj**. / Ştefan Lipovan, din **Cacova**. / Traian Linţia, din **Cacova**. / Todor Lupulescu, din Herendeşti. / George Morariu, din **Izgar**. / Filaret Musta arhimandrit în **Caransebeş**. / Dr. Ioan Mangiuca, din

Oraviţa. / Paul Magdescu, din **Jupanec**. / Anton Morariu, din **Caransebeş**. / Petru Mladin, din **Brebul**. / Alex. Mureşan, din **Gavoşdia**. / Boldijar Muntean, din **Oraviţa**. / Zaharie Miulescu, din **Pervova**. / Mina Nemoian, din **Ciuchici**. / Ponta Neagul, din Măidan. / Ioan Nedelcu, din **Oraviţa**. / Sebastian Olariu, protopop în **Făget**. / Constantin Oancea, din **Bocşa-română**. / Nicolae Obersterescu, din **Lăpuşnic**. / Dr. Valeriu Olariu, din **Teregova**. / Dr. Cornel Petric, din **Bocşa-montană**. / Iacob Popescu, din **Lugoj**. / Stachiu Popovici, din **Bozovici**. / Alexandru Popovici, protopop în **Oraviţa**. / George Popa, din **Măidan**. / Mateiu Popovici, din **Goruia**. / Grigore Pocrean, din **Prebul**. / Iosif Popovici, din **Globu-Craiova**. / Petru Pepa, din **Domaşnia**. / Vasile Petrovici, din **Lugoj**. / Dr. Ştefan Petrovici, din **Lugoj**. / Ioan Popovici, din **Honorici**. / George Popovici, protopop greco-catolic în **Lugoj**. / Ilie Poga, din **Armeniş**. / Petru Popovici, din **Ticvaniul-mare**. / Victor Poruţiu, protopop în **Oraviţa**. / George Penţia, din **Comorişte**. / Terenţie Popescu, din **Sinteşti**. / Constantin Pepa. Din **Caransebeş**. / Vasile Popovici, din **Pătaş**. / Constantin Rosa, din **Leucuşeşti**. / Ilie Ruva, din **Bozovici**. / Simeon Răzvan, din **Domaşnia**. /George Rudeu, din **Caransebeş**. / Fabius Rezei, din **Lugoj**. / George Serb, deputat dietal, **Budapesta**. / Efta Secerteu, din **Caransebeş**. / Paul Şandru, din **Teregova**. Cornel Strimbeiu, din **Comorişte**. / Iosif Toader, din **Prigor**. / Dr. Ieremie Tătar, din **Batta**. / Virgil Thomiciu, din **Ţela**. / George Tătucu, din **Iablaniţa**. / Dr. Iuliu Tămăşel, din **Sasca-montană**. / Petru Vuia, din **Oraviţa**. / Simeon Viţian, din **Slatina**. / Dr. Aurel Vălean, din **Lugoj**. / Gavril Zăvoian, din **Caransebeşul-nou**. / Demetrie Jucu, din **Lugoj**, Virgil Păuşan, din

Lugoj. / Cu totul, 118 membri români (39 %)”[315].

1914: „**Pentru monumentul Vlaicu** – colecta avocatului Dr. Ioan Popovici din **Orşova**: Dr. Ioan Popovici, avocat în **Orşova**, şi soția, 20 coroane, / George Mioc, comerciant în **Orşova**, 5 coroane, / Vera Mioc 5 coroane, / Petru Borţun, magistru silvanal în **Orşova**, 10 coroane, / Pavel Pascu, primforestier în **Orşova**, 5 coroane, / Ştefan Vior, oficiant în pensiune, **Orşova**, 5 coroane, / Constantin Dure, preot, **Orşova**, 5 coroane, / Spiridon Giurginca, oficiant, **Orşova**, 5 coroane, / Dr. Arsenie Micu, avocat, **Orşova**, 5 coroane, / Iovan Andrievici, hotelier în **Orşova**, 4 coroane, / Dimitrie Cojocariu, oficiant, **Orşova**, 2 coroane, / Nicolae Stoica, adjunct de primar, **Orşova**, 2 coroane, / Ioan Bălinton, hotelier în **Orşova**, 5 coroane, / Alexandru Diac, proprietar, **Orşova**, 3 coroane. / Suma: 81 coroane”[316].

1936: „**Orşova**. / De la Turnul-Severin, nu te mai desparte de **Orşova** decât vreo 23 km, pe care acceleratul îi străbate pe negândite, trecând vijelios prin faţa gărilor intermediare, **Gura Văii** şi **Vârciorova**. / Tot cam aceeaşi distanţă o poţi parcurge fie cu automobilul, pe şoseaua naţională, de-a lungul apei sclipitoare a Dunării, fie cu vaporul, pe Dunăre, în sus. / Odată ce ai ajuns în **portul Orşova**, rămâi ca fermecat de priveliştea înconjurătoare şi de mişcarea de pe chei. / Nenumărate bărci, şlepuri şi vapoare aşteaptă ordine de plecare. / Pe chei, te asurzeşte zgomotul făcut de hamali şi marinari, de locomotiva ce manevrează vagoanele cu mărfuri, precum şi de vehiculele de tot felul, ce se îmbulzesc, îngreuind circulaţia pietonilor. / Dacă ne concentrăm puţin gândul către trecutul istoric al acestei

[315] *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 8, 9
[316] *Românul*, Anul IV, nr. 75, Arad 1914, p. 6

localităţi, ne dăm acum perfect seama de ce romanii construiseră tocmai aici vechea lor aşezare „Tierna", pe ale cărei ruine s-a ridicat **Orşova** de astăzi; desigur că numai datorită poziţiei sale favorabile, formând nodul cel mai important al Dunării, sub poalele munţilor Sretinei şi la gura râului Cerna. / Şi astăzi se mai văd presărate diferite ruine de lucrări de artă de pe vremea romanilor. / După năvălirea popoarelor barbare şi înjghebarea statelor europene, **Orşova** îşi păstră caracterul său important, ca punct comun al Ungariei, Serbiei, României şi Turciei. / Astăzi, trecută în patrimoniul României, a rămas numai cu importanţa de port şi de localitate turistică.

În ce priveşte pitorescul localităţii şi împrejurimile sale, nu putem avea decât cuvinte de profundă admiraţie. Aşezată între munţi frumoşi şi o apă întinsă ca o uriaşă bandă ce curge majestos, rămâi ca fermecat de frumoasele privelişti ce ţi se desfăşoară înaintea ochilor. / Ca urbanistică, **orăşelul pare într-adevăr cochet**, cu case frumos orânduite şi străzi destul de curate. / Plimbându-ne ochii peste imensa masă de apă a Dunării, până spre malul opus, îţi apare în faţă portul sârbesc Tekija, cu care Orşova pare că-şi dispută întâietatea economică. / În apropiere de **Orşova**, peste gura Cernei, spre piciorul muntelui Alion, stă în umbra unui rând de plopi înalţi „Mica Capelă", ridicată pe acest loc, după înfrângerea care urmă luptei de libertate din anul 1848/1849. / Aici fură îngropate, de Kossuth, coroana şi insignele regale ungare, în noaptea de 23 august 1849. Abia la 8 Septemvrie 1853 ele fură găsite şi transportate, pe un vapor, la Viena, reşedinţa regească de atunci. / Pentru amintirea acestui eveniment, s-a ridicat, în 1856, din ordin regesc, „Mica Capelă", în interiorul căreia o placă de marmoră precizează şi comemorează locul unde

erau îngropate coroana şi insignele regale.

Nouă, românilor, localitatea **Orşova** şi ţinuturile dimprejurul ei ne evocă luptele bravilor noştri ostaşi, care s-au jertfit pentru întregirea neamului. De aceea, călcând pe locurile acestea trecute în istorie, se cuvine să păstrăm un moment de tăcere şi reculegere în memoria lor. / Dacă porneşti de la gară şi parcurgi vreo 3 km, spre Dunăre, ajungi în port. Ceea ce este mai interesant de văzut aici este, desigur, cheiul. / Lungimea sa de 700 m, dintre care 60 m cu scări la apă, cât şi liniile de cale ferată şi dispozitivele de încărcare şi descărcare de pe platoul de deasupra, îl fac, pe cât de impozant, pe atât de interesant. / Contra apei, zidul vertical este asigurat cu piloţi de stejar şi piatră aruncată la bază. / Construcţia acestui chei s-a făcut în anii 1896/1898 şi a costat 1.000.000 florini. / Numeroasele vapoare, ce sosesc în port, par că aduc cu ele briza din ţările pe care le-au străbătut. / Găzduit la unul din hotelurile de pe vastul chei, zis şi bulevard, cu diferitele sale magazine şi restaurante, ai o privelişte minunată a întregului ţărm al Dunării. Totodată, simţi cum te înconjoară un aer umed şi plăcut, venit din larg, ce-ţi aminteşte de visurile romantice ale copilăriei, când toţi doream să devenim marinari”[317].

1940: „Ce păcat că boierul român, care călătorea cu „ailvagen” şi cu vaporul, lămurindu-şî compatrioţii despre aceste minunăţii, a însemnat mai mult drumuri din străinătate şi nu din ţara noastră, pe care, pentru trecut, trebuie să le căutăm, la călătorii străini. / Abia întâmplător găsim, la Dinicu Golescu, rânduri despre **Mehadia**, azi românească, vestind; ,,Acia sunt felurimi de ape metaliceşti, fireşte fier-

[317] Păsărică, Ion, *Frumuseţile naturale ale Banatului*, Bucureşti 1936, pp. 29, 30

binte, cu deosebită fierbinţeală una de către alta, din care una este atât de fierbinte, încât peste putinţă este omul de a-ţi ţine trupul subt cursul apei, măcar până la a număra cât de la unu, până la cinci", / Pe vremea când scria Golescu, vapoarele cu cărbune nu străbăteau Dunărea şi noutatea întâilor cazane cu aburi îl uimeşte, la Triest, unde înseamnă, cu reală emoţie, celebra lul pagină despre acest turistic fel de navigaţiune, azi atât de obişnuit pentru toţi călătorii pe ape. / „Vaporul este o corabie, care merge pe mare cu un meşteşug de foc, ce este în cămara corabiei, iar afară se vede numai un coş de fier, lung ca de 4 stânjeni, prin care iese fumul, şi două roate mari de fier, întocmai ca roatele de la mori ce umblă în apă, una de o parte, afară din corabie, şi alta de cealaltă parte, într-o osie de fier, care este mai înaltă decât faţa apei cu şase palme, roatele intră în apă o parte şi trei părţi rămân afară. Această osie, cu roatele, întorcându-se foarte iute, goneşte corabia atât de tare, încât simte trupul omului cum corabia sparge marea şi roatele lasă în urmă două coade de spumă lungi. Şi cum or pune în cuptor un lemn mai mult, se duduie toată corabia. Înăuntru unde este acel meşteşug, nu lasă pe nimeni să bage seama, dar, după oareşcare băgare de seamă, ce am putut face, este un cuptor zidit în cămara corabiei, care are un coş de fier drept în sus, prin care iese fumul la spatele cuptorului, împotriva gurii, un alt coş de fier, care este scos din cuptor înspre mecanica ce au, prin care lasă căldura cu abureală, întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care, în fund, îi arde focul şi capacul strânge o lacrămă de abureală, aşa acel abur al coşului mişcă cea dintâi roată, unde sunt poate întreite decât la un ceasornic, şi cea din urmă roată, prin dinţii ei, şi prin dinţii ce sunt pe osie de fier, suceşte osia, dimpreună cu roatele. Şi, căci aburul este

care face cea dintâi mişcare a roatei, de aceea, când dau foc mai mult, prisosindu-se aburul, sileşte toate roatele şi se cutremură toată corabia".

Pentru Dunăre, în veacul trecut, avem multe însemnări cu farmec în cărţi engleze, germane şi franceze. / Printre călătorii străini de atunci, englezul Quin descrie, în 1834, atracţiile şi peripeţiile prlmei sale călătorii cu vaporul pe Dunăre, spre Constantinopole. / Auzind, în Paris, că va putea ajunge la Marea Neagră repede, într-un vehicul cu aburi, Quin s-a grăbit spre Viena, unde toate zvonurile alarmante despre primejdiile unei călătorii cu vaporul – ba că un vapor a fost distrus, cu călători, de explozia propriilor sale maşini, ba că altul s-a împotmolit în nisip – nu l-au putut hotărî să renunţe. / Pitoreşti evocări istorice, precum şi de peisaj, şi de moravuri, formează atracţiile acestei cărţi. / Călătoria „cu aburi" nu era, pe atunci, posibilă prin părţile stâncoase ale Dunării. Vapoarele ancorau la **Moldova Veche**, de unde călătoria continua, până la **Orşova**, în bărci mici şi uşoare, vâslite de „valahi, voinici şi trândavi". / În **Moldova Veche**, mic târguşor cu comerţ de fân şi boi, Quin este uimit de „frumuseţea demnă de Minerva lui Fidias a unei valahe, maiestoasă în portul ei naţional, cu picioarele goale". / „Urcându-mă pe un deal, pentru a avea o perspectivă a peisagiului dunărean muntos, care începe puţin mai jos de Moldova, am întâlnit pădurari fioroşi, cu securi ameninţătoare pe umeri, conducând măgari pierduţi sub povara grămezilor de lemne de foc. / Aş fi fost ciopârţit fără urmă de aceşti sălbateci ai codrului, pentru că nu aveam, ca să mă apăr, nici puşcă şi nici altfel de armă. Purtam cu mine doar umbrela. N-am întâlnit niciodată un englez, călătorind fără umbrelă; umbrela pare a fi o distincţie naţională engleză" (Quin).

Un alt călător englez, V. Beattie, scrie, în 1843, de oamenii din regiunea **Cladova**, lângă **Porţile de Fier**. „Poporul de pe cursul de jos al Dunării pare că se trezeşte, dintr-o grea letargie, la o viaţă de prosperitate în fiecare cămin, de când cu navigaţiunea cu aburi; o viaţă de exercitare plăcută şi profitabilă a facultăţilor omeneşti, întrebuinţate, până atunci, doar pentru a se pregăti de război, care, timp de secole, a făcut din aceste roditoare provincii vaste câmpuri de bătălie şi mizerabil exil". / Astfel se explică viaţa, odinioară, în locuinţe rudimentare şj mizere a populaţiei de pe ambele maluri ale Dunării. Nu s-au putut dezvolta aşezări cu adevărat omeneşti, într-o regiune unde avutul fiecăruia era distrus necontenit.

Aşezări omeneşti, cu adevărat rostuite, au fost aici către sfârşitul dominaţiei romanilor, când Dunărea se transformase, din hotar, în drum de civilizaţie. / Povestea măreaţă a bătrânului Ister, denumire dată de romani Dunării din ţinuturile noastre, spre deosebire de Danubius (în inscripţie Danuvius), numele fluviului, de la izvoare şi până în vecinătatea Iliriei, răsună tragic în descrierea poetică, din versurile lui Ovidiu, care aminteşte de năvălitorii aprigi, trecând pe sloiuri. / Cea mai veche icoană, păstrată nouă, din viaţa falnicului fluviu, rămâne sculptată în trunchiul Columnei lui Traian, cu pontonul din luntrii legate, ce înjugă vârtejul valurilor, pentru a da trecere armatelor romanei, având în frunte trâmbiţaşii cu buciume răsucite; apoi fertfa lângă măreţul pod al lui Apolodor, şi acel port de piatră, lângă care ancorează corăbii cu soldaţi, înarmaţi cu pavăze, în vreme ce, din adâncuri, se iveşte un uriaş bărbos, cu trestie în plete, Zeul Dunăre. / Şi apele au curs mai departe, în veşnicie. Turnurile de pe maluri s-au măcinat, dar unele tot îşi mai înalţă paza din două mii de ani. Ca-

petele de pod se mai străvăd, în ani secetoşi, din apele scăzute, iar fundul îşi poartă mai departe înfiorat tainele nibelungilor, amintirea principatelor bizantine, a năvalei triburilor barbare, ce au suit spre izvoarele apusului, şi mai apoi, în evul mediu, trecerea cavalerilor cu cruce pe umăr, întâmpinaţi de Mircea cel Bătrân, în vreme ce, de-a lungul Deltei, pătrundeau galioane cu pânze portocalii, purtând stema leului Sfântului Marc, iar pe temelia unor porturi eline se ridicau cetăţi genoveze. / Elinii aveau pentru Dunăre numai numele de Istros, numele exclusiv al râului din vecinătatea ţărilor. Şi Hesiod, şi Herodat au idei vagi şi incorecte despre izvoarele fluviului. / În privinţa separării celor două nume ale fluviului, Danubiu şi Ister, nici romanii nu prea erau de acord; Agathemerus ia Vindobone (Viena) ca punct de separaţie, iar Strabo, cataractele dintre **Orşova** şi Serbia.

O legendă legată de Castelul Kolumbacz este povestită de W. Beattie. / „În cea mai mare dintre cavernele stâncilor, pe care se înalţă castelul, Sfântul Gheorghe a ucis balaurul, a cărui hoit în putrefacţie hrăneşte miliarde de musculiţe blestemate, cu muşcătură ucigătoare pentru oameni şi vite. / Băştinaşii, încrezători în legendă, au închis grota balaurului, însă în zadar. Roiuri numeroase de columbace ca nori de fum bântuiesc ţinutul pe 6-7 mile. Aceste insecte, numite de Linneus „furia infernalis", când tabără pe un cal, îl înţeapă cu atâta furie, încât animalul, de durere, aleargă în galop nebun, până moare. Ca să se apere, ciobanii se ung cu gudron şi ţin mereu focuri aprinse" (Beattie). / „De un aspect mizer, casa de pază austriacă, comparată cu falnicele mărturii ale epocii cavalerilor. Lângă această casă, un colţ de castel vechi aminteşte, şi pe acest mal, o veche fortăreaţă" (Quin). / În vecinătatea aces-

tor fortăreţe omeneşti, natura şi-a zidit, de mii de ani, fortăreţele ei în stânci ameninţătoare. În tot lungul pereţilor stâncoşi ai defileului Cazane străjuiesc cetăţile zidite de braţele cremenii, pentru vulturi şi păsări de pradă. / Trebuie amintită şi insula **Babakai**, de lângă Moldova, ce se înalţă ca cetate în izolarea măreaţă din mijlocul vârtejurilor apei. / Origina numelui ei este legată de răzbunarea, din dragoste, a unui agă turc, care, reuşind să prindă pe una din soţiile lui Zuleika, ce fugise cu un nobil ungur, o trimite să moară pe insula sălbatecă, strigându-i „Ba-ba-kay", adică „Ispăşeşte-ţi păcatul!" (W. Beattie). / Singurătatea înfiorătoare a defileului Cazane, este întreruptă, din când, în când, de ţipetele vulturilor şi de unele împietriri fantastice în stâncă. / „În peretele de pe malul drept, avem ca o moară de apă, pietrificată. În faţa morii, figura unui călugăr, predicând morarului şi oamenilor lui, despre care legenda spune că ar fi fost tâlhari, pedepsiţi cu împietrirea, pentru că nu voiau să se pocăiască. / În peretele malului stâng, apare un leu uriaş, culcat; capul, ochii, fălcile şi labele sunt sculptate ca de mâna unui artist. Puţin mai departe, o impunătoare Catedrală, cu ferestre şi porţi gotice, îşi înalţă turnurile, ce par că străpung cerul, abia vizibil, din cauza strâmtorii defileului". / Trecerea prin **Porţile de Fier** era, acum 100 de ani, neînchipuit de primejdioasă. Călătoria prin Cazane şi Porţi nu se putea face decât în bărci mici, vu vâsle. Iar când îndrăzneţii călători mai aveau şi ghinionul de a da peste vâslaşi trândavi, care lăsau barca în voia vârtejurilor ameţitoare, pentru că – ba-i răzbea foamea de usturoi şi peşte sărat, ba somnul, ba dorul de cântec –, era mare minune dacă mai ajungeau teferi ta Cladova, unde-i aştepta continuarea cursei cu vaporul. / ‚De la **Moldova**, la **Orşova**, bagajele veneau pe uscat, în spatele cailor. Adesea

călătorii erau siliţi să aştepte, câte două zile, sosirea lor la **Orşova**, tot din cauza indolenţei însoţitorilor. / În schimb, femeile din regiune erau toate harnice. În satele ceva mai înstărite, unele găteau, altele ţeseau pânza, altele coceau pâine. Până şi ciobăniţele valahe torceau întruna. Cele cu copii îi purtau într-un coş-leagăn, atârnat de gât. Când alăptau copilaşul, aduceau coşul în faţă, apoi îl treceau în spate şi continuau să toarcă" (Quin)… / Victoria Maniu"[318].

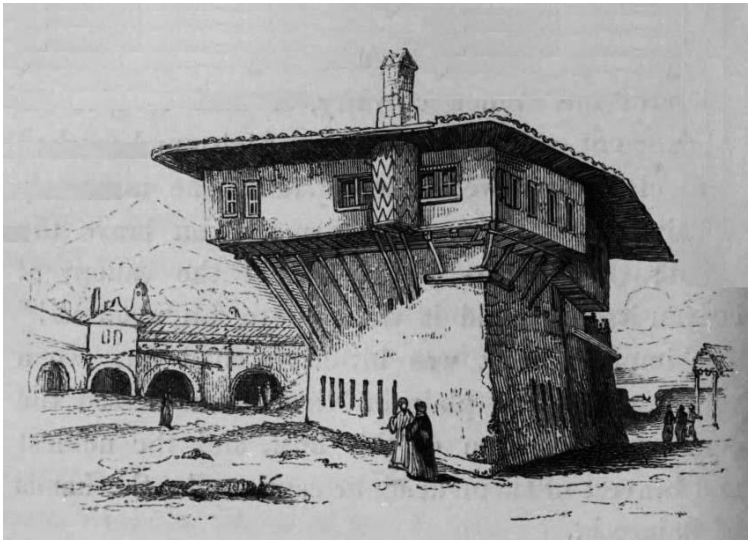

John Paget și Arrin Smith, 1836:

Orșova, reședința Pașei de Orșova

[318] *Romania*, Anul V, nr. 5, Bucureşti 1940, pp. 42-44

OSOI

(Wzuay, azi **Osoi**, judeţul Cluj)

1358, martie 27, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur scrie voievodului Andrei că a „trimis spre mărturie, împreună cu Ştefan de **Buda Veche** (în Ungaria), omul vostru, pe fratele Benedict… Aceştia s-au dus înşişi la moşia magistrului Mihail, fiul lui Desideriu, numită **Osoiu** (Wzuay, azi **Osoi**, judeţul Cluj)… au chemat pe magistrul Mihail, fiul lui Desideriu de **Elefant** (în Slovacia) înaintea măriei voastre, spre a răspunde ca potrivnic al magistrului Nicolae zis Wos”[319].

1362, ianuarie 25, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Nicolae zis Wos şi făcând întâmpinare, a spus că magistrul Mihail, fiul lui Desideriu zis Elephant, a vândut nobililor Ştefan şi Gheorghe, fiii lui Bubek, spre marea lui pagubă, nişte moşii ale sale, numite **Osoiu** (Wzuay, azi **Osoi**, judeţul Cluj) şi **Ciubanca** (Chubanka, judeţul Cluj) şi altele ce ţin de ele, pe care le dobândise de la Ioan zis Chente prin cumpărare. Drept aceea, făcând el această întâmpinare, Nicolae opreşte pe Mihail de la vinderea moşiilor Osoiu şi Ciubanca po-

[319] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 261, pp. 262, 263

meniţilor Ştefan şi Gheorghe”[320].

1362, februarie 7, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că „Toma, fiul lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regen, judeţul Mureş), în numele său şi al fratelui său Ştefan, tot de Reghin, ne-a spus în chip de întâmpinare că Mihail, fiul lui Desideriu de Elefant a căutat să vândă, ba chiar a vândut fără ştirea şi încuviinţarea lor, o moşie numită **Osoiu** (Wzuay, azi **Osoi**, judeţul Cluj) magiştrilor Ştefan, Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Bebek… însă, în temeiul nemijlocitei megieşii, li se cuvine lor spre cumpărare sau luare în zălog; făcând această întâmpinare, a oprit pe Ştefan, Gheorghe şi Nicolae de a lua în stăpânire moşia şi pe Mihai, fiul lui Desideriu, de a vinde, zălogi sau a o înstrăina”[321].

1834: Însemnare pe un Triodion, Bucureşti, 1747: „coperta întâi, însemnare cu caractere chirilice: Acest Triod îi a satului **Osoiu**, 1834… Acest Triod îi prin cheltuiala satului. Scris-am eu, popa Gligor”[322].

1883: „Concurs pentru întregirea parohiei de clasa a III-a **Osoiu**, devenită vacantă prin moartea parohului Vasiliu Popp… / Emolientele împreunate cu acest post sunt: / **a)**. locuinţă liberă, în casa parohială, cu două încăperi şi o tindă, precum şi toate edificiile economice necesare unui econom, computate la an 20 florini; / **b)**. uzufructarea porţiunii canonice, pe care comuna bisericească o plăteşte de toate dările, constătătoare din 8 jugăre arătură,

---

[320] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 83, pp. 63, 64

[321] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 84, pp. 64, 65

[322] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XX, Cluj-Napoca 1983, p. 778

6 jugăre fânaţ, 1 jugăr păşune şi 2 jugăre neproductive, cu venit curat la an 100 florini; / **c)**. birul preoţesc de la 70 familii a una merţă mică (16 cupe) de persoană, a 1 florin, în total 70 florini; / **d)**. tot de la atâte familii, câte o zi de lucru sau 28 florini; **e)**. venitul stolar, socotit după calulul de mijloc, 32 florini"[323].

1883: Însemnare pe un Strastnic, Blaj, 1817: „însemnare cu caractere latine: S-au cumpărat, în anul 1883, prin fiul subscrisului, Roman Pop, fiind student în **Blasiu**, prin spesele lui Ioan Pop... şi donată bisericii greco-ortodoxe din parohia **Osoiu**. Tot în anul acesta, în ianuar, am fost introdus şi subscrisul de paroh. / Ion Filimon Pop"[324].

1901: Pe o Evanghelie, Blaj, 1776, „însemnare cu caractere chirilice, nedatată, autor popa Matei din **Codor**, notarăş sobornicesc, prin care se arată că Evanghelia a fost cumpărată de câţiva săteni pentru biserică; coperta întâi: însemnare cu caractere latine, datată 5 iulie 1901, autor Alexandru Pop, arătând că Evanghelia a fost dată bisericii greco-catolice din **Osoiu**, filială nou convertită, aparţinătoare parohiei **Huşmezeu**"[325].

OŞORHEI

vezi **DUMBRAVA**, judeţul Bihor.

---

[323] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 88, Sibiu 1883, p. 354

[324] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XX, Cluj-Napoca 1983, p. 779

[325] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XX, Cluj-Napoca 1983, p. 778

Jaad: Sächsische Sonntagstracht
Iad: Saxon Sunday costume
Iad: Port săsesc de Duminecă
Iad: Costume saxon de dimanche

OŞORHEL

vezi **TÂRGUŞOR**, judeţul Cluj.

OŞVARĂU

(**Wosuar**, judeţul Satu Mare)

1351, august 6: „Noi, Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dăm de ştire că, în adunarea noastră obştească, ţinută împreună cu obştea nobililor din comitatele Satu Mare şi Ugocea, aproape de satul **Gelyenus** (lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare), la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), ridicându-se din mijlocul celor-lalți Nicolae, fiul lui Dionisie, slujitorul magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, județul Alba), în numele stăpânului său, cu scrisoare de împuternicire din partea conventului din **Lelez** (în Slovacia), ne-a arătat o scrisoare de răspuns a capitlului bisericii de Agria, în cuprinsul căreia am găsit, între altele, că, atunci când Petew de **Petry** (în Ungaria), omul nostru, fiind de față preotul Nicolae, omul de mărturie al zisului capitlu, se dusese, potrivit însărcinării noastre judecătorești, în lunea de după sărbătoarea Înălțării Domnului de curând trecută (30 mai), la moșia numită **Kereztur** (în Ucraina), aflătoare, după cum se spune, în comitatul Ugocea, și făcând hotărnicirea, prețuise din ochi, potrivit obiceiului țării, dreapta ei jumătate la treizeci și cinci de mărci și, astfel prețuită, l-a pus pe zisul magistru Ioan, pârâșul, în stăpânirea ei, ca s-o stăpânească, pentru niște gloabe, neivindu-

se atunci nici un împotrivitor; și dupa ce s-a dus apoi, în miercurea dinaintea sărbătorii Rusaliilor, de asemenea de curând trecută (1 iunie), la moșia numită **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), când a voit s-o hotărnicească, s-o prețuiască și să-l pună pe sus-zisul magistru Ioan în stăpânirea ei, drept parte a sa, ce i se cuvenea pentru acele gloabe, înfățișându-se atunci acolo magistrul Petru, fiul lui Petru zis Zonga, în numele său și al fraților săi, i-a oprit nu de la hotărnicirea, ci de la prețuirea și luarea în stăpânire a numitei moșii Porumbești, și de la luarea în stăpânire a sus-numitei moșii Kereztur, susținând că cele două moșii se află în stăpânirea lui, în temeiul unui act de zălogire.

După înfățișarea acestora, sus-pomenitul împuternicit al acelui magistru Ioan ne-a cerut nouă ca, potrivit cuprinsului celor de mai sus, să-i facem judecată și dreptate stăpânului său. La auzul acestora, ridicându-se Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Toma, a răspuns astfel: că deși el, împreună cu fratele său, a zălogit acea jumătate din moșia Kereztur și acea moșie Porumbești sus-numitului magistru Petru și a pus să i se dea acte cu privire la acestea și a dat acelui magistru Petru cinci rânduri de scrisori privilegiale, privitoare la moșiile numite Kereztur și Porumbești și la alte moșii ale lor, totuși acel magistru Petru nici nu le-a plătit acei bani, pentru care făcuse zălogirea pomenită și nici nu s-a îngrijit să le înapoieze sus-zisele acte.

Atunci, ridicându-se acel magistru Petru s-a legat în fața noastră să înfățișeze, în a treia zi a zisei noastre adunări, toate actele acelui Ladislau aflătoare la el, cât și scriesorile doveditoare, întocmite cu privire la zisa zălogire. La auzul acestora, ridicându-se înșiși magiștrii Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare) și celălalt

Toma, fiul lui Ioan de **Chornavoda** (în Ucraina), în numele lor, iar în numele lui Filip, fiul numitului Ioan, cu o scrisoare de împuternicire din partea zisului convent din Lelez, pomenit mai sus, și arătând că zișii fii ai lui Ioan sunt în devălmășie pe acea moșie Porumbești, și că numitul magistru Toma, fiul lui Pavel, este o rudă copărtașe a fiilor zisului magistru Ioan, fiul lui Toma de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), au spus că ei nu îngăduie ca vreun venetic să intre pe moșiile Kereztur și Porumbești, ci sunt gata și pregătiți să le răscumpere.

În sfârșit, deoarece sus-zisul magistru Petru nu s-a îngrijit să se mai întoarcă în suspomenita a treia zi a adunării noastre, magistrul Pavel, fratele lui după mamă, venind însuși înaintea noastră și înfățișându-ne două rânduri de scriesori privilegiale ale foștilor regi ai Ungariei, domnii Carol și Andrei, date cu privire la moșia numită **Halmeu** (**Halmy**, judeţul Satu Mare), a răspuns în felul acesta: că deocamdată nu poate să înfățișeze pomenitele scrisori de zălogire, dar e gata și pregătit să le înfățișeze la un soroc viitor, pe care i-1 vom hotărî. Iar pomenitul magistru Toma, fiul lui Pavel, înfățișând scrisoarea noastră privilegială deschisă și pe aceea a capitlului din Oradea, a spus, tot acolo, că acea moșie Halmeu a trecut asupra lui și ne-a cerut să-i dăm înapoi acele scrisori privilegiale. În cele din urmă noi, păstrând la noi acele două scrisori privilegiate, am hotărât să amânăm numita pricină la octavele viitoare ale sărbătorii fericitului Martin mărturisitorul (18 noiembrie), la Buda, în așa fel ca suspomenitul Pavel, fiul lui Petru, să fie dator să înfățișeze înaintea noastră atât zisele scrisori de zălogire, cât și alte acte doveditoare, pe care te are la dânsul, cu privire la acele moșii Kereztur și Porumbești; iar noi vom înfățișa acolo cete două scrisori privile-

giate și, în cele din urmă, în fața sus-numiților, adică atât a magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de Warda, a lui Ladislau, fiul lui Ioan de Lazuri, și a lui Pavel, fiul lui Petru zis Zonga, cât și a numiților fii ai lui Ioan de Chornawoda și a lui Toma, fiul lui Pavel de Oșvarău, sau în fața împuterniciților lor legiuiți, vom hotărî, împreună cu baronii și nobilii țării, ce trebuie făcut după dreptate cu privire la cete de mai sus"[326].

1353, mai 10, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, dă „de ştire că înfăţişarea actelor pe care trebuia s-o facă înaintea noastră Pavel, fiul lui Petru zis Zomga de **Vetiş** (judeţul Satu Mare), la octavele fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)… cu privire la moşiile numite **Kerestwr** (în Ucraina) şi **Porumbeşti** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), împotriva magiştrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda** (**Oarda de Jos**, Waradya, judeţul Alba), pentru care s-a prezentat Petru zis Zeuke, cu scrisoare de împuternicire, împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oşvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare), împotriva celuilalt Toma, cât şi a lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum şi împotriva lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), care erau de faţă… am hotărât să o amânăm la octavele viitoare ale sfântului arhanghel Mihail (6 octombrie)"[327].

1353, octombrie 15, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, amână pentru 6 octombrie pricina pentru „înfăţişarea actelor" dintre „Pavel, fiul lui Petru zis Zonga de **Vetiş** (judeţul Satu Mare), cu privire la moşiile **Kereztur**

---

[326] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 58, pp. 52-55

[327] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 192, pp. 211, 212

(în Ucraina) şi **Porumbeşti** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), împotriva magiştrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda** (**Oarda de Jos**, Waradya, judeţul Alba), pentru care s-a înfăţişat Nicolae, fiul lui Dionisie… şi de asemenea împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oşvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare) şi a celuilalt Toma, cât şi împotriva lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum şi a lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), care erau de faţă înşişi"[328].

1357, noiembrie 15, Csenger: Vicecomitele şi juzii nobililor din comitatul Satu Mare dau de ştire că, la adunarea obştească a nobililor, din „lunea de după sărbătoarea fericitului Martin Mărturisitorul (13 noiembrie), pentru înfrângerea hoţilor, tâlharilor şi a altor răufăcători, în satul **Cesnger** (în Ungaria), în faţa magistrului Ioan, fiul lui Iwanka de **Parhida** (Pelbardhyda, Pelbarthyda, Purbardhyda, în Ungaria), şi cu mărturia lui Andrei, din partea conventului din Lelez, ridicându-se, din mijlocul celorlalţi împricinaţi, Mihail, om din **Domohida** (Damanhyda, azi **Domăneşti**, judeţul Satu Mare), s-a plâns împotriva lui Toma de **Byri** (Beer, în Ungaria) şi a lui Ladislau, fiul său, că, în joia de după sărbătoarea Paştelui, i-a luat cu sila doi boi, doi cai şi 16 florini, la marginea moşiei lor **Kallo** (în Ungaria)… juzii au întărit cu toţii că toate cele de mai sus le-au făcut Toma şi Ladislau, fiul său, acelui Mihail din Domohida.

Nicolae, fiul lui Dionisie de **Estephand** (în Ungaria), s-a plâns împotriva aceluiaşi Toma de Byri şi a lui Ladislau, că au prins cu sila în satul Kallo pe Henslin, slujitorul său, şi au luat de la el 40 de la el 40 de florini şi o

[328] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 223, pp. 236, 237

cingătoare, preţuind 20 de florini. Iar juzii nobililor, juraţii şi asesorii au întărit că toate cele de mai sus au fost făptuite de Toma şi de Ladislau, fiul său. Numele juraţilor sunt: Toma de **Oşvarău** (Wosuar, judeţul Satu Mare), Ştefan de **Pelişor** (Pelesche, Pyliske, judeţul Satu Mare), Mihail, fiul lui Dezideriu de **Syma** (în Ungaria), Petru, fiul lui Tyba, Ioan, fiul lui Ioan de **Garmath** (în Ungaria), Petru cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), Ioan, fiul lui Bencench, Ladislau, fiul lui Iacob de **Nomen** (în Ungaria), Laurenţiu, fiul lui Petru de **Filpus** (în Ungaria), Ioan, fiul lui Dionisie de **Kelche** (în Ungaria), Simion cel Mare de **Bagus** (în Ungaria), Gheorghe de **Nogbatur** (în Ungaria).

De asemenea, Petru cel Mare de Cehălăuţ s-a plâns împotriva comitelui Matei, slujbaşul din **Moftin** (Mohten, judeţul Satu Mare) şi a tuturor oamenilor din **Urziceni** (Chalanusuad, judeţul Satu Mare), iobagii lui Ladislau, fiul lui Simion, ai lui Ladislau, fiul lui Marhard, şi ai lui Ştefan, fiul lui Mihail, că a pus să se mâne porcii românilor ţinând de **Şinteu** (judeţul Satu Mare) pe moşia sa, pentru a paşte acolo, în aşa fel ca, atunci când acei români ar voi să mâne porcii spre casă, el să-i ajute de bunăvoie, împreună cu omul său, şi să pună să-i mâne de acolo – acel comite Matei şi toţi oamenii din Urziceni au năvălit cu silnicie, înarmaţi şi în chip tâlhăresc, asupra acelor români… şi au luat două mii din acei porci şi au omorât pe unul dintre acei români, pe alţii i-au despoiat şi pe patru i-au lăsat greu răniţi; acel magistru Petru a încredinţat pricina juraţilor…

Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi au întărit cele de mai sus, ce s-au făcut de comitele Matei şi de toţi oamenii din Urziceni împotriva acelor români şi a acelui magistru

Petru ca o faptă de silnicie, şi-au pierdut, ca nişte tâlhari vrednici de pedeapsa cu moartea, toate bunurile lor…

După aceasta, când magistru Gheorghe, vicecomitele nostru, a pus în vedere şi a cerut, de mai multe ori, acelor Ladislau, fiul lui Simion, Ladislau, fiul lui Marhard, şi Ştefan, fiul lui Mihail, să aducă în faţa adunării noastre pe sus-zişii iobagi ai lor din Urziceni, cu lucrurile lor şi în fiinţa lor, pentru a despăgubi pe magistrul Petru şi pe acei români, Ladislau, celălalt Ladislau şi Ştefan au răspuns că nu pot să-i înfăţişeze pe toţi oamenii din Urziceni, iobagii lor, deoarece au fugit din acel sat şi tot ce au făptuit au făcut-o de capul lor, iar ei nu se amestecă în acea pricină, şi oriunde magistrul Gheorghe şi cu juzii nobililor i-ar putea afla, fie chiar în satul Urziceni, să-i ia în prinsoare şi să ridice lucrurile şi bunurile lor.

Apoi, Ladislau, fiul lui Elleus de Gathal, s-a plâns împotriva lui Ladislau, fiul lui Alexandru, a lui Ştefan, fiul aceluia, şi a lui Gheorghe, fiul lui Beke, slujitorul lor, că, în acest an, în oraşul **Mintiu** (Nympty, Nymty, inclus în **Satu Mare**, judeţul Satu Mare), au voit să-l ucidă şi l-au rănit pe Dumitru cel Roşu, iobagul magistrului Simion, stăpânul său; şi după aceea, acel Ladislau s-a fus, pe calea legii, în satul **Solmus** (cângă Botiz, judeţul Satu Mare) şi i-a cerut lui Ladislau, fiul lui Alexandru, să-l despăgubească pe Dominic cel Roşu în acea pricină, dar Ladislau, fiul lui Alexandru, împreună cu Ştefan, fiul său, şi cu zisul Gheorghe au tăbărât înarmaţi asupra acelui Ladislau, voind să-l omoare şi l-au săgetat cu trei săgeţi, şi l-au alungat, cu ruşine, afară din sat, fără a da nimic despăgubire în acea pricină. Auzind aceasta, Ladislau şi fiul său Ştefan au spus că ei sunt nevinovaţi şi neatinşi de pâra lui Ladislau, fiul lui Elleus… Iar acei juzi ai nobililor şi asesori juraţi au

întărit că toate cele de mai sus au fost săvârşite de Ladislau, fiul său Ştefan şi Gheorghe împotriva lui Ladislau, fiul lui Elleus, şi Dominic cel Roşu. / Întru mărturia celor spuse, am dat cele de faţă, întărindu-le cu peceţile noastre"[329].

1366: „Ludovic I, regele Ungariei, porunceşte să fie chemaţi la judecată, înaintea sa, Ladislau şi Ioan de **Agriş** (Egri, Egres, Egrees, judeţul Cluj), fiii lui Petru, care au zălogit lui Ioan de **Oşvarău** (Vasvar, Wosuar, judeţul Satu Mare), fiul lui Toma, pentru o sută de florini, adică preţul de răscumpărare a pedepsei cu moartea, ce li s-ar fi cuvenit, partea lor şi a rudei lor Emeric din moșia Agriș, împreună cu moara clădită pe râul Tur, pe care apoi le-au luat din nou în stăpânire"[330].

1371, iunie 3, Vişegrad: „Ladislau, ducele de Oppeln, cere conventului din Lelez să-i cheme în judecată pe Toma, fiul lui Ioan de Gachal, Nicolae, fiul lui Ştefan de **Oşvarău** (Vasuar), Dominic şi Ştefan, fiii lui Galus de **Chamafalua** (Ciumăfaia, judeţul Cluj), împotriva lui Ștefan și Ladislau, fiii lui Ladislau de **Peleş** (Peleske), Laurenţiu, fiul lui Petru de **Bator**, şi pe Andrei, fiul lui Martin, și Andrei, fiul său, adică al lui Andrei, slujitorii sus-zişilor Stefan și Ladislau"[331].

1895: „**Din Ungur s-a făcut Român**. Ni se scrie din **Botiz-Oşvarău**, în comitatul Sătmarului, că un maghiar de acolo, cu numele Egey Károly, ai căruia părinţi fuseseră dintre aceia care au ros, odinioară, multe oase, a

---

[329] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 197, pp. 191-196

[330] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 1, p. 1

[331] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 39, p. 40

trecut, zilele acestea, de la legea lui calvină, la religia miresei sale greco-catolică, făcându-se român, cum zic oamenii de-acolo. Cazul a produs mare consternare între şovinişti, care au tăbărât asupra lui Egey cu ocări, batjocuri şi înjurături, Dar degeaba, căci, în mânia tuturor Kulturegyleturilor, Egey s-a făcut român!"[332].

1902: „Ni se scrie din **Botiz-Oşvarău** că, în ziua de 8 iunie, s-a ţinut acolo o adunare bisericească, sub preşedenţia părintelui Daniil Napoianu, parohul comunei şi fiind de faţă peste 50 de credincioși, în frunte cu comitetul bisericesc, compus din următorii membrii: Ioan Şandor, Vasile Gradu, curatori primari; Ioan Strencu, Ioan Pop, Vasile Pintea, George Strencuţ, Vasile Marieş, Gheorghe Gradu, Vasile Anderco, Ioan Jaghăr, Petru Mondici, Vasile Dunca, Ioan Orban, Gheorge Rogia, Ioan Rentea, Ştefan Bumbuluţiu, Alexandru Marcu, Vasile Lacatîş, Ioan și Petru Anderco. / Între alte obiecte, a fost şi raportul parohului despre faptele mărinimoase ale unor credincioși, care au contribuit cu sume însemnate pentru a procura patru clopote noi la biserică, în locul clopotelor vechi şi necorespunzătoare. / Aceşti binefăcători, ale căror nume s-au luat la protocol și care merită să fie publicate şi în „Gazeta Transilvaniei", sunt:

1). Dl Dr. Ioan Darabani, primul fiscal al comitatului Timiş, care, în vecinica pomenire a părinţilor săi, Vasile şi Maria, a binevoit a dărui suma de 2.000 coroane.

2). Evlaviosul Gheorghe Strencu, cu soţia sa, Barbara Dancu, care a binevoit a dărui suma de 1.200 coroane.

3). Onorata şi fruntaşa familie L. Ioan Anderco, cu soţia sa, Maria Hiripeanu, şi feciorii lor, Ioan şi Vasile, cu

[332] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 216, Braşov 1895, p. 2

soțiile lor Maria Anderco şi Rosalia Borşos.

4) Evlavioşii fraţi Ioan şi Vasile Strencu, cu soțiile lor, Varvara Cosma şi Maria Dancu.

S-a luat mulţumită în procesul verbal, esprimându-se dorința ca Dumnezeu Atotputernicul să le răsplătească cu darurile sale nemărginite pentru faptele lor bune”[333].

Spinnerinnen — Poiana-Sibiului — Femei torcând

Spinners — Fileuses

[333] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 165, Braşov 1902, p. 4

OZD

(judeţul Mureş)

1358, mai 4, Sântimbru: Voievodul Dominic dă de ştire că înfăţişându-se „Iacob, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail, fiul răposatului ban Simion de **Şmig** (Sumugyn, Sumugyun, judeţul Sibiu), pentru ei şi pentru Petru, fratele lor după mamă… iar pe de altă parte Balad, fiul lui Toma de **Chendu Mic** (Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), fiul aceluiaşi ban Simion, pentru el şi pentru Ştefan şi Conya, fraţii lui, au mărturisit, în privinţa împărţelii moşiilor lor… au ajuns la împăciuire în felul următor: ca amândouă părţile să fie datoare să primească orişice ar hotărî, între părţi, opt bărbaţi nobili, ce vor trebui să fie aduşi, la octavele Rusaliilor, în satul **Ozd** (judeţul Mureş), după ce vor fi cercetat cuprinsul scrisorilor ce vor trebui să fie înfăţişate acolo de părţi”[334].

1366, aprilie 24, Alba Iulia: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Petru, fiul lui Petru de **Bogata** (Bogata, Bagath, Bugath, azi **Bogata de Mureş**, judeţul Mureş), că, odinioară, moşiile numite **Jidveiu** (Sytwe, judeţul Alba), **Bălcaciu** (Bulkach, judeţul Alba) şi **Păucea** (Posteleke, Poustelke, ju-

[334] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 269, pp. 270-272

deţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, au fost ale lui şi au ţinut şi trebuie să ţină şi acum de el, cu drept deplin, dar au fost şi sunt cotropite de mâini străine, pe care moşii el vrea, potrivit obiceiului ţării, să le dobândească din nou şi să se pună să-i fie date în stăpânire, dacă nu se va face împotrivire de către vreunii, la darea acestora în stăpânire. Cu privire la care, cerem să trimiteţi pe omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru, Emeric sau Petru, fiii lui Martin de **Ozd** (Ozd, judeţul Mureş), sau Stefan, fratele lor, fie, în lipsa acestora, Ştefan, fiul lui Nicolae, fiind chemaţi în chip legiuit vecinii şi megieşii acelor moşii, şi fiind ei de față, ducându-se pe acele moşii, să le ia din nou, după adevăratele şi vechile lor semne de hotar, şi să le dea în stăpânire sus-zisului Petru, fiul lui Petru”[335].

1370, noiembrie 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că „Elizabeta, văduva lui Gheorghe de **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba), împreună cu Ioan, fiul său, şi magistrul Nicolae, arhidiaconul de **Ozd** (Ozd, judeţul Mureş), înfăţişându-se înşişi înaintea noastră, acea doamnă Elizabeta şi Ioan, fiul ei, au spus că, siliţi de unele nevoi ale lor de neînlăturat, au vândut o vie a lor, cuprinzând un iugăr, aflătoare în hotarul moşiei noastre, **Chisfalău** (Chişfalău, Kysfalwd, azi **Miceşti**, judeţul Alba), aşezată în Valea lui Gyan, în vecinătatea viei lui Nicolae, fiul lui Ioan, şi a lui Augustin, zis de **Herepea** (**Herepe**, judeţul Mureş), împreună cu toate folosinţele… acelui magistru Nicolae, arhidiaconul, pe 12 florini, ce le-au fost plătiţi”[336].

---

[335] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 35, pp. 49-51

[336] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 577, pp. 849, 850

OZELEW

(Ozewlews, Ozeuleus, lângă Pecica, judeţul Arad)

1355, decembrie 16, Cenad: Capitlul bisericii din Cenad dă de ştire „că nobila doamnă Lucia, fiica magistrului Albert de **Zuha** (Zuhna, judeţul Satu Mare), din comitatul Borşod, de asemenea Nicolae şi Bartolomeu, fiii săi, venind în faţa noastră în numele lor şi al lui Ioan, fratele lor după mamă, ne-au arătat că au vândut nobilei doamne Margareta, fiica magistrului Pousa, acum soţia magistrului Ladislau, fost comite al secuilor, o moşie a lor întreagă, numită **Ozelew** (Ozewlews, lângă Pecica, judeţul Arad), aflătoare lângă Mureş, în comitatul Cenad, în care se ştie că este o biserică zidită în cinstea sfântului Petru, care moşie fusese despărţită de moşia numită **Ahtunmonostra** şi fusese dată, din partea fraţilor săi, doamnei Lucia, pe temeiul dreptului de naştere şi în temeiul celei de-a patra părţi cuvenite ei ca fată... Şi au vândut-o doamnei Margareta pentru 100 de mărci de dinari dubli, monedă curentă în ţinut”[337].

1357, iulie 21: Regele Ludovic dă de ştire că „Ioan şi Ştefan, fiii răposatului Pethew zis Adaas, ne-au arătat

[337] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 362, pp. 389-391

două privilegii ale capitlului bisericii din Cenad, cu privire la cumpărarea unei moşii, numită **Ozeuleus** (lângă Pecica, judeţul Arad), aflătoare lângă râul Mureş, în comitatul Cenad, iar altul cu privire la încuviinţarea măritului Andrei, voievodul Transilvaniei, şi a magistrului Nicolae, fratele său, cu privire la două moşii, numite **Zeuleus** (**Sceuleus**, dispărută, lângă Pecica, judeţul Arad) şi **Zenthmiclos** (**Scenthmiclos**, dispărută, lângă Pecica, judeţul Arad), aflătoare în acelaşi comitat, făcute pe seama nobilei Margareta, mama lor, rugând să încuviinţăm şi să consfinţim aceste privilegii”[338].

Bauernhaus — Asdileul Mare — Casă țărănească
Peasant house — Maison paysanne

[338] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 164, pp. 157-159

OZLAR

(lângă Șipet, județul Timiș)

1351, august 2, Timișoara: **„**Noi, magistrul Pavel, fiul lui Dominie de **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), vicecomite de Timiș, și juzii nobililor din acel loc, dăm de știre că, venind însuși înaintea noastră magistrul Moise, fiul lui Laurențiu de **Ozlar** (lângă Șipet, judeţul Timiș), s-a plâns după cum urmează: că oaspeții din **Mera** (lângă Șipet, judeţul Timiş) au arat, spre paguba lui, jumătatea unui semn de hotar al sus-zisei sale moșii Ozlar, acolo unde fuseseră două movile de hotar și acolo unde fuseseră ridicate trei semne de hotar ale aceleiași moșii a sa, au arat două din acestea, cerându-ne să-i dăm omul nostru care să vadă sus-zisele semne de hotar arate. Iar noi am hotărât să trimitem spre împlinirea celor de mai sus pe omul nostru, Iacob, fiul lui Petru zis Wadun de **Peturlaka** (lângă Partoș, judeţul Timiş). În cele din urmă, înapoindu-se la noi acel om al nostru, ne-a spus că a văzut că, acolo unde fuseseră două semne de hotar, este jumătate dintr-unul și unde fuseseră trei semne de hotar au fost arate două din ele și că a aflat acest adevăr de la toți oamenii de la care se socotea că se cuvine să afle, precum că pomeniții oaspeți din Mera au arat zisele semne de hotar. / Dat la Timișoara, în marțea de după octavele sărbătorii fericitului apostol Iacob, în anul

Domnului o mie trei sute cinci zeci și unu”[339].

[339] AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 52, pp. 47, 48

OZON

(pe valea Cosăului, judeţul Maramureş)

1361, mai 14: Regele Ludovic dă de ştire că „chemând în mintea înălţimii noastre faptele de credinţă şi strălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui Bud, Alexandru, Opriţa, Ioan, Dragomir şi Băilă, fiii lui Locovoy, **credincioşii noştri români** din ţara Maramureşului… am dat, am dăruit şi am hărăzit acelor fii ai lui Locovoy cnezatul jumătăţii unei moşii a noastre româneşti, numită **Ozon** (dispărut, pe valea Cosăului, judeţul Maramureş), cnezat pe care l-a ţinut, înainte, Stan zis Albu, de asemenea român”[340].

[340] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 37, pp. 27-29

OZUN

(Uzon, azi **Ozun**, judeţul Covasna)

1616, august 4: Principele Gabriel Bethlen scrie lui Clementi Béldi de **Uzon** (azi **Ozun**, judeţul Covasna) că i s-a plâns „văduva răposatului Francisc Gereb, Ana Mihálcz că… pe vremea expediţiei noastre de acum, un iobag, cu numele Dragomir, lotru vestit, ridicându-se de pe moşia ei de la **Arpatac** (Arpatac**,** Arpataka, Aruapastaka, azi **Araci**, judeţul Covasna), luând alături de el români de pe moşia domniei tale, ameninţă femeia; iar fiindcă astfel de lotri obişnuiesc să-şi săvârşească ameninţările, orânduim şi poruncim ca, legând pe numitul Dragomir, să-l dai în mâinile omului rânduit pentru aceasta de suspomenita femeie Ana Mihálcz”[341].

[341] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 118, 119

OZYUAYG

(lângă Forotic, judeţul Caraş-Severin)

1353, noiembrie 4, Vesprim: „Capitlul bisericii din Vesprim adevereşte că, venind Ioan şi Benedict, fiii lui Pavel, fiul lui Heym, pentru ei şi pentru Nicolae, Petru şi Blasiu, fraţii lor, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae, fiul lui Gheorghe, tot de Heym… s-au înţeles între ei în privinţa împărţirii moşiilor **Remetea-Pogănici** (Remete, judeţul Caraş-Severin), **Harumprede** (judeţul Caraş-Severin), **Iezeriş** (judeţul Caraş-Severin) **Ozyuayg** (lângă Forotic, judeţul Caraş-Severin) **Bogran** (lângă Surducul Mare, judeţul Caraş-Severin) **Zeurind** (pe Bârzava, judeţul Caraş-Severin) **Mocyoz** (judeţul Caraş-Severin), precum şi alte părţi de moşie, mai ales în apropierea locului **Pădureni** (Erdeuhath, judeţul Caraş-Severin) din comitatele Timiş şi Caraş”[342].

[342] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 225, p. 237

CUPRINS

OAR (comuna Vetiş, judeţul Satu Mare, p. 4
OARBA DE MUREŞ, judeţul Mureş, p. 8
OARDA DE SUS ŞI DE JOS, judeţul Alba, p. 11
OAŞ, moşii din judeţul Satu Mare, p. 26
OBREJA, judeţul Alba, p. 27
OCIU, judeţul Hunedoara, p. 39
OCNA DE FIER, judeţul Caraş-Severin, p. 46
OCNA DEJULUI, judeţul Cluj, p. 50
OCNA MUREŞ, judeţul Alba, p. 61
OCNA SIBIULUI, judeţul Sibiu, p. 74
ODEŞTI, judeţul Maramureş, pp. 88
ODOREU, judeţul Satu Mare, p. 92
ODORHEIU SECUIESC, judeţul Harghita, p. 98
ODVEREM, judeţul Alba, p. 114
OHABA, judeţul Alba, p. 123
OHABA FORGACI, judeţul Timiş, p. 137
OHABA STREINULUI, judeţul Hunedoara, p. 143
OLOSIG, judeţul Bihor, p. 148
OLOŞAG, judeţul Timiş, p. 159
OLPRET, judeţul Cluj, p. 166
OLTENI, judeţul Covasna, p. 173
OMOR, judeţul Timiş, p. 174
ONCEŞTI, judeţul Maramureş, p. 175
ORADEA, judeţul Bihor, p. 187

ORĂŞTIE, judeţul Hunedoara, o. 269
ORAVIŢA, judeţul Caraş-Severin, p. 308
ORLAT, judeţul Sibiu, p. 328
OROIU DE CÂMPIE, judeţul Mureş, p. 345
ORŞOVA, judeţul Mureş, p. 349
ORŞOVA, judeţul Mehedinţi, p. 356
OSOI, judeţul Cluj, p. 381
OŞORHEI, judeţul Bihor, p. 383
OŞORHEL, judeţul Cluj, p. 384
OŞVARĂU, judeţul Satu Mare, p. 385
OZD, judeţul Mureş, p. 395
OZELEW, judeţul Arad, p. 397
OZLAR, judeţul Timiş, p. 399
OZON, judeţul Maramureş, p. 401
OZUN, judeţul Covasna, p. 402
OZYUAYG, judeţul Caraş-Severin, p. 403

CUPRINS, p. 404

„**Oradea** este un oraş mic, aşezat în câmpie, fără nici un fel de ziduri sau alte întărituri de orice fel, şi este o episcopie de cea mai mare însemnătate, fiind învestită cu puteri spirituale şi temporale, aşa cum au toate celelalte

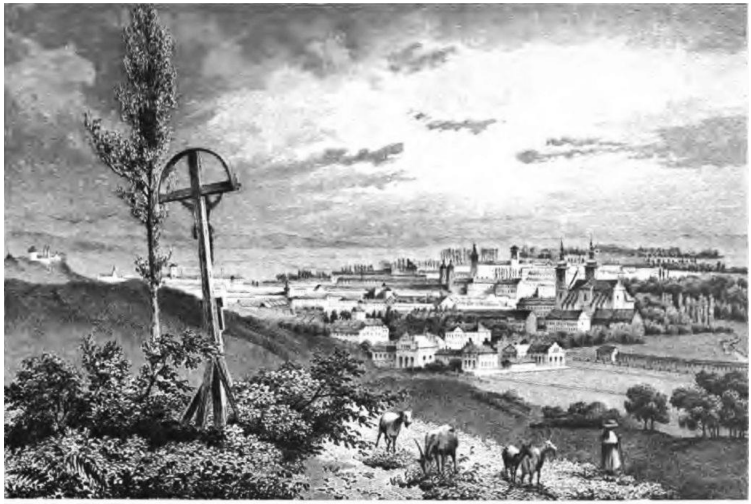

episcopii din acest regat. Are în acest oraş un castel, o clădire puternică şi foarte frumoasă, în care se află locuinţa episcopului şi biserica episcopală”